T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SAFEVÎ-BABÜRLÜ SİYASİ-ASKERÎ İLİŞKİLERİ

DOKTORA TEZİ

Umut KIRCA

Tarih Anabilim Dalı

Genel Türk Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gülseren FERMANOĞLU

ŞUBAT 2025

T.C.

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SAFEVÎ-BABÜRLÜ SİYASİ-ASKERÎ İLİŞKİLERİ

DOKTORA TEZİ

Umut KIRCA

Tarih Anabilim Dalı

Genel Türk Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gülseren FERMANOĞLU

ŞUBAT 2025

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyân ederim.

SAFEVÎ-BABÜRLÜ SİYASİ-ASKERÎ İLİŞKİLERİ

ÖZET

Safevî-Babürlü münasebetleri Babürlü tarafında Evrengzîb'in (1658-1707) saltanatının başları ile Safevî cephesinde Şah II. Abbas'ın vefatına kadar (1666) sıklıkla devam etmiştir. İlişkilerin ilk evresinde Şah İsmail (1501-1524) ile Babür'ün (1526-1530) Özbeklere karşı ittifakı görülmektedir. Bu müttefikliğin kurulmasında Timur'un soyundan olması hasebiyle Babür'ün Semerkand'ın ata toprağı olarak görmesi etkili olmuştur. Tarafların güç birliği Özbekleri başlangıçta mağlup etse de devamında Semerkand ile çevresinde halk ile yaşanan mezhepsel anlaşmazlıklar ve ittifaktaki askerî-diplomatik bozukluklar Babür'ün bölgedeki hâkimiyeti kaybetmesine neden olmuştur. Bundan sonraki süreçte taraflar arasında münasebetlerin odak noktası iki devletin sınır hattında bulunan Kandahar şehri olacaktır. Şehir 1537 ile 1649 yılları arasında iki taraf arasındaki mücadelelerde sıklıkla el değiştirdi. 1649'de Şah II. Abbas şehri nihaî olarak topraklarına kattı. Bundan sonra Babürlüler 1654'e kadar buraya aralıklarla seferler düzenlese de bir başarı elde edemediler ve böylece tarafların Kandahar mücadelesi son bulmuş oldu. 1730 yılına gelindiğinde ise Safevî Devleti merkezi anlamda çökmüştü ve ülke Afgan istilası altındaydı. Bu dönemde ülkeden Afgan kabilelerini çıkaran saltanat nâibi Nâdir Kuli bu toplulukların Kandahar üzerinden Babürlü sınırlarına giriş yaptığını öğrendi ve taraflar arasında son kez diplomatik temaslar kuruldu. Bu münasebetlerden kısa süre sonra, 1736'da Safevî Devleti yıkıldı ve Nâdir Kuli, Afşarlı (1736-1804) adını taşıyan kendi hanedanını kurarak Babürlüler ile ilişkilerini sürdürdü.

Safevî-Babürlü ilişkilerine doğal olarak çevre devletler de etki etmiştir. Bunların başında Buhara Hanlığı yani Özbekler gelmektedir. Buhara Hanlığı, Babür'ün Mâverâünnehir'de hâkimiyet kurma sürecinde doğrudan rakibiydi. O, bu yüzden onlara karşı müttefik olarak Safevîleri seçmişti. Buhara Hanlığı, Safevîler için de Horasan'da tehdit unsuruydu. Zira sıklıkla Özbekler buraya yağma nitelikli akınlar düzenliyordu. Bu sebeplerden dolayı taraflar ittifak kursa da üst kısımda da anlatıldığı gibi bir başarı elde edemedi. Daha sonra Babürlüler, Hindistan'da hâkimiyet kurunca ve Kandahar için Safevîler ile mücadeleye girişince Özbekler ilişkilerde dinî faktörü kullanmaya başladı. Buna binaen Buhara Hanlığı, Safevîlere karşı Babürlülerden Sünnî ittifakı kurmayı talep etmişti. Lâkin bu teklif kabul görmedi. Aynı düşünceleri Safevîlere karşı Osmanlı Devleti de taşımıştı. Bunun için Osmanlılar, Babürlülere gönderdiği elçiliklerde Sünnî birliği vurgusu ile İran'ın ortadan kaldırılmasını teklif etti. Sonuç olarak aynı talep yine Babürlüler tarafından reddedilmişti. Tarafların ilişkilerin etki eden diğer bir unsur Dekken Sultanlıkları idi. Görece her iki devletten güç bakımından zayıf olan bu topluluklar bazen Safevîlerin bazen de Babürlülerin gücü altında bir vassal gibi hareket edip mezhepsel siyasetler ile taraf seçiyorlardı.

Anahtar Kelimeler: Safevîler, Babürlüler, Buhara Hanlığı, Osmanlı Devleti, Dekken Sultanlıkları.

SAFAVID-BABURID POLITICAL-MILITARY RELATIONS

ABSTRACT

The Safavid and Baburid relations frequently continued between the beginning of Evrengzib's reign (1658-1707) in Baburid and until the death of Shah Abbas II in Safavid (1666). At the beginning of their relations, it was seen that Shah Ismail (1501-1524) and Babur (1525-1530) had an alliance against Uzbeks. Babur was effective to establish this alliance due to seeing Semerkand as an ancestral land because of his descent from Timur. Even though their alignment defeated the Uzbeks at first, military and diplomatic disturbances between the alliance and sectarian disputes with Semerkand and its surrounding community caused Babur to lose his dominance in that region. After that, the focus of their relations will be Kandahar which is a boundary for two governments. The city changed hands frequently in the struggles between the two sides between 1537 and 1649. Finally, Shah Abbas II got hold of the city in 1649. In spite of making expeditions regularly until 1654, Baburids could not achieve success so Kandahar conflict came to an end. There was not seen any serious conflict from 1654 to 1666. By 1730, the Safavid State had collapsed centrally and the country was under Afghan invasion. During this period, the sultanate regent Nadir Quli, who removed the Afghan tribes from the country, learned these communities enter the Baburid borders via Kandahar and diplomatic contacts were established between the parties for the last time. Shortly after these contacts, in 1736, the Safavid State collapsed and Nadir Quli established his own dynasty called the Afsharid (1736-1804) and maintained his relations with the Baburids.

The relations of Safavid and Baburid naturally affected the surrounding states. The first of these states was Bukhara Khanete namely Uzbeks, Bukhara Khanete was the opponent of Babur in the process of establishing sovereignty at Transoxiana. Therefore, it chose Safavid as an ally against them. Bukhara Khanete was a threat for Safavid at the Khorasan too because Uzbeks were organizing plunder raids there. Because of these reasons, although they formed an alliance, as mentioned above, they were not got an accomplishment. When Baburids ruled over India and made a conflict with Safavid for Kandahar, Uzbeks began to use religious factors in their affairs. Hence, Bukhara Khanete demanded a sunni alliance with Baburids against Safavid but this offer was not accepted. Ottoman Empire carried these same thoughts against Safavid too. Therefore, Ottomans offered to annihilate Persia with the emphasis on Sunni unity through the embassies which were sent to Baburids. Consequently, the same request was refused by Baburids again. Another factor that highly affecting the relations was the reign of Deccan. These communities which were relatively weaker than the other two governments in terms of power were choosing sides with sectarian politics by acting like a vasal under the power of sometimes Safavid and sometimes Baburids.

Keywords: Safavids, Baburids, Khanate of Bukhara, Ottoman Empire, Sultanate of Deccan.

ÖNSÖZ

XVI. yüzyıl tarihçiler nezdinde "Türklerin çağı" olarak ifade edilmektedir. Bu deyim Osmanlı Devleti, Safevîler ve Babürlüler için kullanılmıştır. Asya kıtasında özellikle Safevî ve Babürlü devletleri kendilerini ateşli silahlarla donatıp, siyasî, askerî, sosyo-ekonomik alanlarda ciddî reformlar yaparak büyük güçler hâline geldiler. Zamanla iki devlet çeşitli sebeplerle münasebetler de kurdu. Taraflar arasındaki temaslar daha çok Babürlülerin askerî yardım talebi, Kandahar şehri için verilen mücadele, İran'dan Hindistan'a göç eden sanatçılar münasebetiyle tesis edildi. Ayrıca ilişkilere ziyadesiyle Özbekler, Osmanlılar ve Dekken Sultanlıkları da etki etmişti.

Safevî-Babürlü ilişkileri için bu zamana kadar Türkiye'de müstakil ve derinlemesine bir çalışma yapılmamıştır. Yapılan çalışmalar genel hatlarıyla hazırlanmış veya konunun belirli kısımlarını ele almıştır. Bu çalışmada ise Safevî-Babürlü siyasi-askerî ilişkileri baştan sona incelenmiştir. Babürlülerin bazı Farsça kroniklerinin yazıldığı dildeki baskılarını bulmakta zorluk çekildiği için bu eserlerin İngilizce tercümeleri kullanılmıştır. Osmanlı Devleti, Buhara Hanlığı ve Dekken Sultanlıkları'nın Safevî-Babürlü ilişkilerine etkisi çalışmanın diğer konularını oluşturmuştur. Bundan dolayı bu çalışma ile söz konusu alandaki boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

Çalışma kaynak tanıtımı, giriş, dört ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Kaynak tanıtımında kullanılan ana kaynaklar ve belli başlı araştırma eserler tanıtılmıştır. Giriş kısmında XVI. yüzyılın başında İran, Hindistan, Batı Türkistan ve Anadolu coğrafyalarının genel durumu değerlendirilmiştir. Bunun ardından ana bölümlerde Safevî-Babürlü siyasî-askerî ilişkileri incelenmiştir. Konuya paralel olarak tarafların münasebetlerine Buhara Hanlığı, Osmanlı Devleti ve Dekken sultanlıklarının etkileri de açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın başından sonuna kadar yardımını ve desteğini gördüğüm danışman hocam Doç. Dr. Gülseren FERMANOĞLU'na ve çalışma esnasında sıklıkla görüşlerini aldığım hocam Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU'na büyük bir teşekkür borçluyum. Şahsıma burs vererek maddî ve manevî destek sağlamış olan Türk Tarih Kurumu'na teşekkürlerimi sunarım. İyi bir eğitim almam ve yetişmem için çabalamış olan muhterem anneme ve babama şükranlarımı arz ederim. Son olarak her zaman büyük bir sevgi ve saygıyla yanımda hissettiğim, ömür boyu varlıklarına şükredeceğim sevgili kızım Bilge KIRCA'ya ve değerli eşim Fatma Nur KIRCA'ya sonsuz teşekkür ederim.

Umut KIRCA

İstanbul, Şubat 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET I
ABSTRACT III
ÖNSÖZ V
İÇİNDEKİLER VII
KISALTMALAR XI
KAYNAK TANITIMI XIII
Ana Kaynaklar XIII
Araştırma Eserler XXV
GİRİŞ 1
I. BÖLÜM: ŞAH İSMAİL'DEN ŞAH MUHAMMED HÜDÂBENDE DÖNEMİNİN SONUNA KADAR SAFEVÎ-BABÜRLÜ SİYASİ VE ASKERÎ İLİŞKİLERİ (1510-1587) 10
1.1. Şah İsmail ile Babür'ün Özbeklere Karşı İttifakı (1510-1514) 10
1.2. Şah I. Tahmasb ile Babür Şah Arasındaki İlişkiler (1526-1530) 17
1.3. Şah I. Tahmasb ile Hümâyun Şah Arasındaki İlişkiler (1530-1556) 18
1.3.1. Babürlü Hükümdarı Hümâyun'un İran'a İlticası 20
1.3.2. Kandahar Şehrinin Önemi 27
1.3.3. Hümâyun ve Safevî Kuvvetlerinin Kandahar Seferi 28
1.3.4. Kandahar Seferi Sonrası Şah I. Tahmasb-Hümâyun İlişkileri 29
1.4. Şah I. Tahmasb ile Ekber Şah Arasındaki İlişkiler (1556-1576) 32
1.5. Şah II. İsmail ile Ekber Şah Arasındaki İlişkiler (1576-1577) 37
1.6. Şah Muhammed Hüdâbende ile Ekber Şah Arasındaki İlişkiler (1578-1587) 41
1.7. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Buhara Hanlığı'nın Rolü (1510-1587) 42
1.8. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1510-1587) 47
II. BÖLÜM: ŞAH I. ABBAS DÖNEMİNDE SAFEVÎ-BABÜRLÜ SİYASİ VE ASKERÎ İLİŞKİLERİ (1587-1629) 50
2.1. Şah I. Abbas ile Ekber Şah Arasındaki İlişkiler (1587-1605) 50
2.1.1. Ekber Şah'ın Kandahar'ı Ele Geçirmesi (1595) 51
2.1.2. Ekber Şah'ın Kandahar'ı Ele Geçirmesinden Sonra Şah I. Abbas ile İlişkileri (1595-1605) 57

2.2. Şah I. Abbas ile Cihangir Şah Arasındaki İlişkiler (1605-1627)..... 67
2.2.1. Şah I. Abbas'ın Kandahar Seferi (1622)..... 79
2.2.2. Şah I. Abbas'ın Kandahar Seferinden Sonra Cihangir Şah ile İlişkileri... 85
2.3. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Buhara Hanlığı'nın Rolü (1587-1629)..... 88
2.4. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Dekken Sultanlıklarının Rolü (1587-1629) 90
2.5. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1587-1629)..... 92
III. BÖLÜM: ŞAH SAFÎ DÖNEMİNDE SAFEVÎ-BABÜRLÜ SİYASİ VE ASKERÎ İLİŞKİLERİ (1629-1642) 94
3.1. Şah Safî ile Şah Cihan Arasındaki İlişkiler (1629-1642) 94
3.1.1. Şah Cihan'ın Kandahar'ı Ele Geçirmesi (1638) 99
3.1.2. Kandahar Civarındaki Kalelerin Babürlüler Tarafından Ele Geçirilmesi (1638)..... 111
3.1.2.1. Zemindâver'in Zaptı..... 111
3.1.2.2. Büst'ün Zaptı..... 113
3.1.2.3. Diğer Kalelerin Zaptı 115
3.1.3. Kandahar ve Civarının Babürlü Hâkimiyetine Girmesinden Sonra Safevî-Babürlü Münasebetleri (1639-1642)..... 116
3.1.3.1. Safevî-Babürlü Sınır Politikası..... 116
3.1.3.2. Hanşi Kalesi Savaşı..... 118
3.1.3.3. Safevîlerin Kandahar Saldırısı 120
3.2. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Buhara Hanlığı'nın Rolü (1629-1642)..... 121
3.3. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Dekken Sultanlıklarının Rolü (1629-1642) 123
3.4. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1629-1642)..... 125
IV. BÖLÜM: ŞAH II. ABBAS DÖNEMİNDEN SAFEVÎLERİN YIKILIŞINA KADAR SAFEVÎ-BABÜRLÜ SİYASİ VE ASKERÎ İLİŞKİLERİ (1642-1736) 130
4.1. Şah II. Abbas Döneminde Safevî-Babürlü İlişkileri (1642-1666)..... 130
4.1.1. Şah II. Abbas'ın Kandahar ve Civarını Geri Alması (1649) 133
4.1.1.1. Safevîlerin Kandahar'ı Ele Geçirmesi (1649)..... 136
4.1.1.2. Safevîlerin Kandahar'ın Etrafındaki Kaleleri Zaptı (1649) 140
4.1.1.3. Şah Verdi Bey'in Elçiliği (1649) 142
4.2. Babürlülerin Kandahar'ı Geri Alma Girişimleri (1649-1653) 144

4.2.1. Birinci Kandahar Seferi (1649)..... 144
4.2.1.1. Civar Kalelerde Yaşanan Olaylar (1649)..... 150
4.2.2. İkinci Kandahar Seferi (1652) 155
4.2.3. Üçüncü Kandahar Seferi (1653) 158
4.2.3.1. Büst Muhasarası (1653) 165
4.3. Babürlülerde Yaşanan Taht Mücadeleleri ve Şah II. Abbas'ın Tavrı (1657-1661)..... 167
4.4. Şah II. Abbas ile Evrengzîb Arasındaki İlişkiler (1658-1666)..... 170
4.5. Şah Süleyman'ın Saltanatından Safevîlerin Yıkılışına Kadar Safevî-Babürlü İlişkileri (1666-1736) 174
4.6. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Buhara Hanlığı'nın Rolü (1642-1736) 180
4.7. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Dekken Sultanlıklarının Rolü (1642-1736) 183
4.8. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1642-1736)..... 184
SONUÇ..... 187
BİBLİYOGRAFYA 191
Ana Kaynaklar..... 191
Araştırma Eserler..... 195
EKLER..... 203

KISALTMALAR

çev.	**:** Çeviren (Türkçe eserler için)
DİA	**:** Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	**:** Editör (Türkçe eserler için)
ed. by	**:** Editör (İngilizce eserler için)
h.	: Hicrî
hş.	**:** Hicrî-Şemsî
İA	**:** MEB İslâm Ansiklopedisi
İÜ	**:** İstanbul Üniversitesi
MSGSÜ	**:** Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
p.	**:** Sayfa (İngilizce eserler için)
s.	**:** Sayfa (Türkçe ve Farsça eserler için)
S.	**:** Sayı (Dergiler için)
SBE	**:** Sosyal Bilimler Enstitüsü
trans. by	**:** Çeviren (İngilizce eserler için)

KAYNAK TANITIMI

Safevî-Babürlü Siyasi-Askerî İlişkileri konulu çalışmanın yapılmasında umumîyetle kullanılan ana kaynaklar Farsça'dır. Bu dil her iki devletin diplomasisinde ve tarih yazımında kullanılmasından dolayı önemlidir. Bunun yanı sıra yer yer belli başlı konularla ilgili olarak Osmanlı Türkçesi ve batı dillerinde yazılmış olan ana kaynaklar da çalışmada kullanılmıştır. Araştırma eser olarak da İran, Türkiye, Pakistan, Hindistan, İngiltere ve ABD gibi ülkelerde yayımlanmış olan konu ile ilgili çalışmalardan istifade edilmiştir. Çalışmada kullanılan eserler Ana Kaynaklar ve Araştırma Eserler olarak iki başlığa ayrılıp tanıtılacaktır.

Ana Kaynaklar

Türkmen kökenli olup Rumlu aşiretinden gelen Hasan Rumlu, Şah I. Tahmasb ve Şah II. İsmail devrinin saray tarihçilerindendir. Müellif kaleme aldığı *Ahsenu't-Tevârîh*[1] adlı eserinde Timurlulardan başlayarak Şah II. İsmail zamanına kadarki İran, Azerbaycan ve Anadolu tarihi hakkında bilgiler vermektedir. Eser 1577 yılında tamamlanıp Şah II. İsmail'e sunulmuştur.[2] Kaynakta Şah II. İsmail devrine kadar Safevî-Babürlü ilişkileri hakkında bilgiler de yer almaktadır. Çalışmada anlatılan olaylar kronolojik sıraya uygun olarak yazılmış, bilim adamları ve sanatçılar hakkında da genel hatlarıyla bilgiler verilmiştir.[3] Eserden çalışmanın Şah İsmail ve Babür ittifakı kısmında yararlanılmıştır.

Futûhât-i Eminî/*Futûhât-i Şahî*[4] adlı eser, 1519'da Sultan İbrahim Emin-i Herevî tarafından yazılmıştır. Yazar, 1518'de Şah İsmail'in sarayına dâhil olmuştur ve Safevî hükümdarının bizzat yanında bulunmuştur. İki ciltten oluşan eserde Safevîlerin tarikat

[1] Hasan Beg Rumlu, *Ahsenu't Tevârîh*, ed. Abdulhoseyn Nevâî, İntişârât-i Babek, Tehran 1357 hş.; Rumlu Hasan, *Şah İsmail Tarihi (Ahsenü't-Tevârih)*, çev. Cevat Cevan, Ardıç Yayınları, Ankara 2004; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.
[2] Cihat Aydoğmuşoğlu, "Safevi Tarih Yazıcılığı ve Safevi Çağı Kronikleri", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IV/1, 2019, s. 156.
[3] Babak Javanshir, *İran'daki Türk Boyları ve Boy Mensubu Kişiler (Safevî Dönemi I. Şah Tahmasb Hâkimiyetinin Sonuna Kadar 1576)*, MSGSÜ SBE, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 19.
[4] Emîr Sadreddîn Sultan İbrahim Eminî Herevî, *Futûhât-i Şâhî (Târîh-i Safevî tâ Âğâz tâ Sâl-i 920 Hicrî/Kamerî)*, ed. Mohammadreza Nâsirî, İntişârât-i Encumen-i Âsâr u Mefâhir-i Ferhengî, Tehran 1383 hş.

olarak ortaya çıkışından Şah İsmail'in saltanatının yarısına olan olaylar anlatılmaktadır.[5] Kaynaktan Safevî-Buhara Hanlığı münasebetleri yazılırken faydalanılmıştır.

Gıyâseddîn Humâmeddîn el-Hoseynî Hondmîr tarafından kaleme alınan *Habîbu's Siyer fî Ahbâr-i Efrâdu'l Beşer*[6] adlı eser Şah İsmail dönemini anlatan başlıca kaynaklardan biridir. Kronik üç ciltten oluşan genel bir tarih niteliğindedir. Son ciltte Safevîler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Eser ağır bir dille yazılmıştır ve Kızılbaşları öven bir üsluba sahiptir.[7]

Yahya b. Abdüllatif Kazvînî tarafından kaleme alınan *Lubbu't Tevârîh*[8] isimli eser genel bir tarih niteliğine sahiptir. Kaynakta 1540'a kadar yaşanan hadiseler yer almaktadır ve dört bölümden oluşmaktadır.[9] Yazar önceleri Şah I. Tahmasb'ın maiyetinde bulunmasına rağmen daha sonraki hayatında Sünnî olduğu için baskıya uğrayıp hapis yatmıştır ve mahkumken hayatını kaybetmiştir.[10] Eserde olayların tarihlendirilmesinde hatalar olduğu için diğer ana kaynaklar ile mukayese edilerek üzerinde çalışılması gerekmektedir.[11] Kronik, Şah İsmail-Babür ittifakı başlığının yazımında kullanılmıştır.

Habîbu's Siyer'in yazarı Hondmîr'in oğlu Emîr Mahmud Hondmîr tarafından *Zeyl-i Târîh-i Habîbu's Siyer*[12] adıyla kaleme alınan olan Safevî devri kroniği, genel tarih kitabı özelliğini taşımaktadır. Eser 1550/1551 yıllarında tamamlamış, Şah İsmail dönemini kısaca ele almış ve Şah I. Tahmasb devri hakkında geniş bilgiler vermiştir. Müellif kitabını *Safvetu's Safâ*, *Habîbu's Siyer* ve *Futûhât-i Şâhî* adlı eserlerden faydalanarak hazırlamıştır. Bu çalışma daha sonra *Ahsenu't-Tevârîh*, *Hulâsatu't-Tevârîh* ve *Âlem Ârâ-yi Abbasî* gibi Safevî kroniklerine temel teşkil etmiştir.[13] Kaynak Şah İsmail devrinde Safevî-Babürlü ilişkileri kısmı kaleme alınırken kullanılmıştır.

---

[5] Fatih Pekol, "XVI. Yüzyılda Safeviler'de Tarih Yazıcılığı ve Bu Dönemde Yazılmış Kronikler", *Anasay*, X, 2019, s. 87.
[6] Gıyâseddîn Humâmeddîn el-Hoseynî Hondmîr, *Habîbu's Siyer fî Ahbâr-i Efrâdu'l Beşer*, ed. Celâleddîn Humâî, IV, İntişârât-i Hayyam, Tehran 1362 hş.
[7] Altan Çetin-Kaan Dilek, *Safevî Dönemi İran Tarihi Safevî Tarihinin Kaynakları*, İraniyat Yayınları, İstanbul 2017, s. 30.
[8] Abdüllatif Kazvînî, *Safevi Tarihi*, çev. Hamidreza Mohammednejad, Birleşik Yayınevi, Ankara 2011.
[9] Altan Çetin-Kaan Dilek, *Safevî Dönemi İran Tarihi Safevî Tarihinin Kaynakları*, s. 72-73.
[10] Rıza Kurtuluş, "Mîr Yahya Kazvînî", *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 158.
[11] Cihat Aydoğmuşoğlu, "Safevi Tarih Yazıcılığı ve Safevi Çağı Kronikleri", s. 156.
[12] Emîr Mahmud Hondmîr, *Târîh-i Şah İsmail u Şah Tahmasb-i Safevî,* ed. Gholamreza Tabatabaî Mecd, İntişârât-i Gostare, Tehran 1370 hş.
[13] Cihat Aydoğmuşoğlu, "Safevi Tarih Yazıcılığı ve Safevi Çağı Kronikleri", s. 154.

Kadı Ahmed Kummî'nin yazdığı *Hulâsatu't-Tevârîh*[14] adlı eser 1576-77 ile 1591 yılları arasında hazırlanmıştır ve Şah I. Abbas'a sunulmuştur. Umumî tarih özelliğine sahip olup beş cilt hâlinde hazırlanmış olan kitabın ilk dört cildi kayıptır. Sadece Safevîleri anlatan son cilt bugüne ulaşmıştır. Müellif kitabında Şah I. Tahmasb'dan sonra gelen Safevî şahlarının saltanat dönemlerini kaleme almıştır. Lâkin olayların kronolojik sırası dikkate alınmamıştır. Sanat ve bilimle ciddi şekilde ilgilenen yazar kitabın çeşitli bölümlerinde birçok sanatkâr ve ulema erbabı hakkında bilgi vermiştir. Müellif ayrıca yaşadığı dönemin genel yapısını ve o dönemde gerçekleşen rüşvet, yağma ve hırsızlığı kendine özgü bir şekilde eleştirmiştir.[15] Kronikten çalışmanın birinci bölümünde Şah İsmail ve Şah Muhammed Hüdâbende dönemlerinde Safevî-Babürlü ilişkileri başlıkları için faydalanılmıştır.

Tekmîletu'l-Ahbâr[16] Eserin yazarı Şirazlı Nuveydî Abdi Bey'dir. Yazar, 1530'dan itibaren Safevî sarayında göreve başlamış ve muhasebeci olarak atanmıştır. Müellifin Şah I. Tahmasb ile birlikte birçok savaşa iştirak ettiği bilinmektedir. Eser 1570'e kadarki olayları kapsamaktadır. Kitapta özellikle Safevî tarihine odaklanılmıştır. Çalışma Şah I. Tahmasb'ın kızı olan Perihan Hanım'a takdim edilmiştir. Yazar, eserini hazırlarken dönemin önemli müellifleri olan Hasan Rumlu ve Kadı Ahmed Gaffarî'den etkilenmiştir.[17] Çalışma Şah I. Tahmasb dönemi Safevî-Babürlü ilişkileri kısmının yazımında kullanılmıştır.

Hûrşah b. Kubâd el-Hoseynî Nizâmşah tarafından kaleme alınan *Târîh-i Elçi-yi Nizâmşah*[18] adlı eser yazarın Hindistan'daki Nizâmşahî Sultanlığı tarafından Şah I. Tahmasb'ın yanına elçi olarak gönderilmesinin vesilesiyle kaleme alınmıştır. Yazar İran'da dünyaya gelmiş ancak daha sonra Hindistan'a göç edip Nizâmşahî hükümdarlarından Burhan Nizâmşahî (1510-1554) devrinde saraya yakın bir konum elde etmiştir. Dönemin hükümdarı müellifi dostâne münasebetler kurmak amacıyla Şah I. Tahmasb'ın huzuruna elçi olarak yollamıştır. Yazar 1545-1547 yılları arasında Safevî sarayında bulunmuştur.[19] Eser, giriş bölümü de dâhil olmak üzere yedi bölüm

[14] Kadı Ahmed Şerafeddîn el-Hoseynî el-Kummî, *Hulâsatu't Tevârîh,* I-III, ed. İhsan İşrakî, İntişârât-i Dâneşgâh-i Tehran, Tehran 1383 hş.
[15] Altan Çetin-Kaan Dilek, *Safevî Dönemi İran Tarihi Safevî Tarihinin Kaynakları,* s. 39-40.
[16] Abdi Beg Şirazî, *Tekmîletu'l Ahbâr,* ed. Abdulhoseyn Nevâî, Neşr-i Ney, Tehran 1369 hş.
[17] Cihanbahş Sevakib, *Târîh-i Nîgârî Asr-i Safevî u Şinaht Menâbiğ u Meâhiz,* İntişârât-i Nevîd-i Şiraz, Şiraz 1380 hş., s. 50-53.
[18] Hûrşah bin Kubâd el-Hoseynî, *Târîh-i Elçi-yi Nizâm Şâh (Târîh-i Safevîyye ez Âğâz tâ Sâl-İ 972 Hicrî/Kamerî),* ed. Mohammadreza Nâsirî, İntişârât-i Encumen-i Âsâr u Mefâhir-i Ferhengî, Tehran 1379 hş.
[19] Iqtıdar Husain Sıddıqui, "Nizamşahî", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 192.

hâlinde yazılmıştır. Safevî mirasına yönelik sadakatin bir kanıtı olarak eserde Kızılbaş sultanları hakkında iyimser bir dil kullanmıştır. Ayrıca müellifin çalışmasında sıklıkla *Habîbu's Siyer*'den faydalandığı görülmektedir. Eser çoğunlukla genel bir tarih kitabıdır. Çalışmanın son bölümlerinde Şah I. Tahmasb ve Safevîler anlatılmaktadır.[20] Kroniğin verdiği bilgilerden Hümâyun'un İran'a ilticası ve onun Safevîlerden yardım istemesi kısmında istifade edilmiştir.

Târîh-i Elfî[21] adlı eser 1585 yılında Hindistan'da yazılmıştır. Babürlü Padişahı Ekber Şah, sanat, edebiyat ve tarihe meraklı olduğundan alimlerin eser üretmesini istemiştir. Bundan dolayı Sünnî ve Şiî alimlerin bin yıllık İslam tarihini yazmasını istemiştir. Ayrıca müelliflerden eserin başlangıcı olarak Hicret'i değil, Peygamber'in ölümünü temel almalarını emretmiştir. Eser, Ahmed Tatavî önderliğinde yedi üyeden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Bin yıllık İslam tarihini temel alan eserde Safevî ve Babürlü devletleri hakkında da bilgiler mevcuttur.[22] Eser Şah İsmail ile Babür'ün münasebetleri noktasında bu çalışmaya katkı sağlamıştır.

Târîh-i Reşidî[23] adlı eserin yazarı Babür Şah'ın yeğeni olan Mirza Haydar Duğlat'dır. Müellif kitabına Yarkend Hanı Reşid Han'a (1544-1559) nispetle *Târîh-i Reşidî* adını vermiştir. Mirza Haydar Duğlat eserini Keşmir hükümdarıyken 1553-1559 arasında tamamladı. Eserin ilk kısmı ise 1541-1544 arasında yazılmıştır. Eserin dili Farsçadır ve iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Tuğluk Timur'un tahta çıkışından (1347) yazarın kendi dönemine kadarki olaylar yer almaktadır. Bu ilk bölümde Timurlular hakkında da bilgiler bulunmaktadır. İkinci bölümde ise 1541-1544 arası ele alınmakla birlikte daha ziyade Duğlatlar'ın ve Mirza Haydar'ın yaşadıkları anlatılmaktadır.[24] Kronik Babür'ün Hindistan'da tahta çıkma süreci ve Mâverâünnehir'deki mücadeleleri için başvurulacak kaynaklardan biridir.

Târîh-i Ferişte (Gülşen-i İbrâhîmî)[25] adlı eser Hindistan'da Türk kökenli Adilşah Hanedanı'nın hükümdarlarından II. İbrahim Adilşah (1579-1626) tarafından yazdırılmıştır. Eserin dili Farsçadır. Muhammed Kâsım Hindûşah, 1589'dan sonra

[20] Fatih Pekol, "XVI. Yüzyılda Safeviler'de Tarih Yazıcılığı…", s. 93.
[21] *Târîh-i Elfî (Târîh-i Hezar Sâle-i İslam)*, VIII, ed. Gholamreza Tâbatabâî Mecd, İntişârât-i İlmî u Ferhengî, Tehran 1382 hş.
[22] Altan Çetin-Kaan Dilek, *Safevî Dönemi İran Tarihi Safevî Tarihinin Kaynakları*, s. 43-44.
[23] Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, çev. Osman Karatay, Selenge Yayınları, İstanbul 2006.
[24] Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR, İstanbul 1998, s. 361.
[25] Muhammed Kâsım Hindûşah Esterâbâdî, *Târîh-i Ferişteh ez Babur ta Adilşahîyan*, II, ed. Mohammadreza Nasîrî, Encumen-i Âsâr u Mefâhîr-i Ferhengî, Tehran 1389 hş.

zikredilen hükümdarın emrine girince kitabını kaleme almaya başladı. Çalışma büyük ölçüde Hindistan'daki Müslüman devletlerin tarihini içermektedir. Eser bir mukaddime, on iki kısım ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Eserin günümüze iki nüshası ulaşmıştır ve eser birkaç kez basılmıştır.[26] Kaynak Şah I. Abbas dönemine kadar Safevî-Babürlü ilişkileri için değerli bir başvuru kaynağıdır.

Nekâvatu'l Âsâr fi Zikri'l Ahyâr[27] adlı eser Mahmud b. Hidâyetullah Afûşte-i Natanzî tarafından yazılmıştır. Kitap iki ciltten oluşmaktadır. İlk ciltte başlangıçtan Şah I. Abbas'ın tahta çıkışına kadarki Safevî tarihi anlatılırken eserin ikinci cildi zikredilen şahın saltanatının ilk on yılı hakkında bilgilere haizdir. Kaynağın dili son derece ağırdır.[28] Eserden Şah II. İsmail ve Şah I. Abbas dönemlerinde Safevî-Babürlü ilişkilerinin aydınlatılmasında yararlanılmıştır.

Târîh-i Âlem Âra-yi Abbâsî,[29] Şah I. Abbas (1587-1629) dönemine ait İskender Bey Türkmen'in kaleme aldığı eserdir. Müellif zamanla saray muhasebeciliğinden şahın özel kalemi rütbesine kadar yükselmiştir. İskender Bey Türkmen, İran'daki tarih yazımında önemli bir yere sahiptir ve eseri Safevî tarihi ile ilgili en önemli kaynaklardan biridir. Çalışma, Şah I. Abbas'ın saltanatının sonunda, 1629'da sunulmuştur. İskender Bey Türkmen, eserini oluştururken kendinden önceki Safevî tarihini anlatan temel eserlerin pek çoğunu kullanmıştır. Çalışma üç ciltten oluşmaktadır. Eserde öncelikle Kızılbaş Devleti'nin tarihi Şah Abbas'a kadar anlatılmaktadır. Akabinde detaylı olarak Şah I. Abbas dönemi hakkında bilgiler verilmektedir. Eserin dili akıcıdır ve nazım-nesir karışık kaleme alınmıştır.[30] Kaynaktan Şah I. Abbas döneminin olayları anlatılırken geniş ölçüde yararlanılmıştır.

İskender Bey Türkmen'in meşhur eseri *Âlem Âra-yi Abbâsî*, Şah Safî'nin iktidarının ilk dört yılını anlatıp son bulmaktadır. Bu eserin devamı olarak Muhammed Yusuf Muverrih tarafından adı geçen kitaba eklemeler yapılarak *Zeyl-i Târîh-i Âlem-Âra-yi*

[26] Khalıq Ahmad Nizami, "Firişte", *DİA,* XIII, İstanbul 1996, s. 134.
[27] Mahmud b. Hidâyetullah Âfuşte-i Natanzî, *Nekâvetu'l-Âsâr fî Zikri'l-Ahyâr der Târîh-i Safevîyye,* ed. İhsan İşrakî, İntişârât-i Ulûm-i Ferhengî, Tehran 1373 hş.
[28] Azîzullah Beyat, *Şinâsâ-yi Menâbî u Me'hâz-i Târîh-i İran ez Âgâz tâ Silsile-i Safevîyye,* İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tehran 1377 hş., s. 280.
[29] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, çev. Ali Genceli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.
[30] Cihat Aydoğmuşoğlu, "Safevi Tarih Yazıcılığı ve Safevi Çağı Kronikleri", s. 158.

Abbâsî[31] adıyla, Şah Safî'nin ölümüyle sona erecek şekilde hazırlanmıştır.[32] Eser bilhassa Şah I. Abbas devrinin sonu ile Şah Safî dönemleri için başvuru kaynağıdır.

Şah I. Abbas'ın müneccimi olan ve Molla Celal olarak bilinen Celâleddîn Muhammed Yezdî'nin yazdığı *Târîh-i Abbâsî* veya *Ruznâme-i Molla Celal*[33] adlı eser dönemin bir başka önemli kaynağıdır. Safevî tarihini anlatan eser, Haydar Mirza'nın öldürülmesiyle başlayıp 1612'de sona ermektedir. Müellif, Şah I. Abbas'ın yanında yer alarak pek çok olayı görme imkânı elde etmiştir.[34] Bu yönüyle yazar olaylara doğrudan şahitlik ettiği için ayrıca öneme sahiptir. Kaynaktan Şah I. Abbas devrinde Safevî-Babürlü ilişkilerinin yazımında istifade edilmiştir.

Kısâsu'l-Hakânî[35] ismiyle bilinen eser Veli Kulu b. Davud Kulu Şamlu tarafından kaleme alınmıştır. Kitabın yazımına 1662'de başlanmış ve 1667'de tamamlanmıştır. Safevî şahlarının iç siyasî olaylarını anlatan bu eserde Osmanlı-İran ve Safevî-Babürlü münasebetleri de işlenmiştir. Kaynak üç ciltten oluşmaktadır. İlk bölüm ve giriş kısmı Safevîler öncesi İran tarihini konu edinmektedir. İkinci ve üçüncü bölümler Kızılbaş Devleti'ne ayrılmıştır.[36] Eser Babürlülerin Şah Cihan devrinde Kandahar seferlerinin araştırılmasında kullanılabilecek kaynaklardan biridir.

Muhammed Tahir Vahîd-i Kazvînî tarafından kaleme alınan *Târîh-i Şah Abbâs-i Sanî, Abbasnâme*[37]*, Târîh-i Cihan-Ârâ-yi Abbâsî* ve *Târîh-i Abbâs Vahîd* adlarıyla tanınan eser Şah II. Abbas devrinde yazılmıştır. Eser üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Safevîlerin soyu, ikinci bölümde Şah İsmail dönemi hadiseleri, üçüncü bölümde Şah II. Abbas'ın saltanatı 1664'e kadar anlatılmaktadır. Müellif aynı zamanda saray tarihçisidir ve eseri dönemin şahına sunmuştur.[38] Kronikten Şah II. Abbas devrinde Kandahar için Safevî-Babürlü mücadelesinin yazımında faydalanılmıştır.

---

[31] Muhammed Yusuf Muverrih, *Zeyl-i Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî,* IV, ed. Suheyl Hansarî, Çaphâne-i İslâmîye, Tehran 1317 hş.
[32] Ergün İsmailoğlu, *Şah Safî Döneminde Safevî Devleti (1629-1642)*, MSGSÜ SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s. XVII-XVIII.
[33] Muneccim Yezdî, *Târîh-i Abbâsî (Ruznâme-i Molla Celal),* ed. Seyfullah Vahîd Neya, İntişârât-i Vahîd, Tehran 1326 hş.
[34] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmış Doktora Tezi, Ankara 2011, s. VIII.
[35] Veli Kulu Şamlu, *Kısâsu'l-Hâkânî,* I, ed. Hasan Sadat Nâsirî, Sazman-i Çap-i İntişârât, Tehran 1371 hş.
[36] Altan Çetin-Kaan Dilek, *Safevî Dönemi İran Tarihi Safevî Tarihinin Kaynakları*, s. 52.
[37] Muhammed Tahir Vahîd-i Kazvînî, *Abbasnâme ya Şerh-i Zindegâni Bist o do Sâle-i Şah Abbâs-i Sanî*, ed. İbrahim Dihkan, Ketabfurûşi-yi Davudî, Erak 1329 hş.
[38] Cihanbahş Sevakib, *Târîh-i Nîgârî Asr-i Safevî u Şinaht Menâbiğ u Meâhiz*, s. 72-75.

Tarihçi ve şair Muhammed Yusuf Valih-i İsfahânî, Şah Süleyman'ın (1666-1694) saltanatı sırasında, *Hold-i Berrîn*[39] adlı eserini kaleme aldı. Müellif ayrıca Safevî dîvânının üyesiydi. Çalışma 1667-1668 civarında tamamlandı. Bu eser sekiz bölümden oluşan umumî bir tarih niteliğindedir ve Şah Süleyman'ın dönemiyle sona ermektedir. Yazar bu kitabı hazırlarken *Futûhât-i Eminî, Âlem-Âra-yi Abbâsî, Ahsenu't-Tevârîh* gibi kaynaklara başvurmuştur. Yazar aynı zamanda başka bir saray tarihçisi olan Vahîd-i Kazvînî'nin kardeşidir.[40] Eser Kandahar için Safevî-Babür mücadelesi hakkında bilgi veren önemli kaynaklardan biridir.

Yazarı bilinmeyen *Âlem-Ârâ-yi Şah İsmail*[41] adlı eser 1675-1676 civarında tamamlanmıştır. Eser içerik ve üslup bakımından *Târih-i Âlem-Ârâ-yi Safevî*'ye benzemektedir.[42] Kitapta ortaya çıkışından Şah İsmail devrinin sonuna kadar Safevî Devleti tarihi anlatılmaktadır. Çalışmanın büyük bir kısmı ise ismine nispetle Şah İsmail'in saltanatına ayrılmıştır. Eserin genelinde Safevî tarikatını ve Şah İsmail'i öven sade bir dil kullanılmıştır.[43]

ez Şeyh Safî tâ Şah Safî[44] adlı eser Seyyid Hasan Esterâbâdî tarafından kaleme alınmıştır. Çalışma Şah Hüseyin'e sunulmuştur. Kaynak üç bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölüm genel bir tarih niteliğindedir. Üçüncü bölüm ise Safevîlerin tarih yazımına ayrılmıştır. Müellif eserini yazarken temel Safevî kroniklerinden faydalanmıştır.[45] Eserden Şah I. Abbas dönemi Safevî-Babürlü ilişkilerinin yazımında istifade edilmiştir.

Safevî sarayı görevlilerinden olan Muhammed Masum bin Hâcegî-yi İsfahânî, *Hulâsatu's-Siyer*[46] adlı eseri kaleme almıştır. Eserin günümüze sadece Şah Safî dönemini anlatan kısmı ulaşmıştır. Müellif olayları bizzat yaşamıştır ve bu nedenle siyasî ve askerî olayların yazımına ağırlık vermiştir. Ayrıca eserin dili ağır olup müellif

[39] Muhammed Yusuf Vâlih-i İsfahânî, *Hold-i Berrîn*, ed. Mîr Haşim Muhaddis, Encumen-i Âsâr u Mefâhîr-i Ferhengî, Tehran 1372 hş.
[40] Zebîhullâh-i Safâ, *Târîh-i Edebiyat der İran*, IV, İntişârât-i Firdevs, Tehran 1364 hş., s. 589.
[41] Anonim, *Âlem Ârâ-yî Şah İsmail*, ed. Asgar Montezir Sâhib, İntişârât-i İlmî u Ferhengî, Tehran 1384 hş.
[42] Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 10-11.
[43] Cihanbahş Sevakib, *Târîh-i Nîgârî Asr-i Safevî u Şinaht Menâbiğ ve Meâhiz*, s. 82-84.
[44] Seyyid Hasan bin Morteza Hoseynî Esterâbâdî, *Târîh-i Sultânî ez Şeyh Safî tâ Şah Safî*, ed. İhsan İşrâkî, İntişârât-i İlmî, Tehran 1366 hş.
[45] Altan Çetin-Kaan Dilek, *Safevî Dönemi İran Tarihi Safevî Tarihinin Kaynakları*, s. 59-60.
[46] Muhammed Masum bin Hâcegî-yî İsfahânî, *Hulâsatu's-Siyer*, ed. İrec Afşar, İntişârât-i İlmî, Tehran 1368 hş.

kendinden önce yazılan Safevî devri kroniklerinin çoğundan faydalanmıştır.[47] Kaynak Şah Safî döneminde Babürlü-Safevî ilişkileri araştırmaları için başvuru kaynağıdır.

Afganların Safevîler ile mücadelesi hususunda faydalanılan Farsça ana kaynak *Sefernâme-i Hazin*'dir.[48] Kroniğin yazarı Muhammed Ali Hazin aslen İsfahanlıdır. Afgan kökenli Gılzaylar, İsfahan'ı ele geçirdikten sonra müellif Hindistan'a gidip uzun müddet orada yaşamıştır. Tarih kitabının yanı sıra edebî bir eseri de bulunan yazar, Hazin mahlasını kullanmıştır. Müellif bu eserinde ise Safevîlerin yıkılışını, Nâdir Şah'ın ortaya çıkışını ve onun saltanat dönemini anlatmaktadır.[49]

Çalışmada Nâdir Kuli'nin Babürlüler ile diplomatik ilişkileri hususunda yararlandığımız kaynaklardan biri Mirza Mehdî Han Esterâbâdî tarafından yazılan *Târîh-i Cihânguşâ-yi Nâdirî*[50] adlı Farsça kroniktir. Eserde Safevîlerin yıkılış süreci, Nâdir Şah'ın (Nâdir Kuli) ortaya çıkışı, tahta yükselişi ve saltanat dönemi anlatılmaktadır.[51] Nâdir Şah'ın katiplerinden olan müellif onun itimat ettiği devlet adamlarından biriydi ve zamanla "*Han*" ünvanını elde etmişti. Bundan mütevellit eserde Nâdir Şah'ı öven yer almaktadır.[52]

Âlem Ârâ-yi Nâdirî[53] adlı Farsça eserdir. Eserin yazarı Kaçar boyundan Merv'li bir Kızılbaş olan Muhammed Kâzım Mervî'dir. Bu kronik Safevîlerin yıkılışını ve Nâdir Şah'ın saltanatını konu edinmektedir. Resmî tarihçi olması sebebiyle yazarın Nâdir Şah'ı öven bir anlatısı da olması kuvvetle muhtemeldir. Eser üç cilttir. Birinci ciltte Nâdir Şah'ın ortaya çıkışı ve Safevîler'in çöküşü anlatılmaktadır. İkinci ciltte Nâdir Şah'ın tahta çıkışından 1744'e kadar olan olaylar ele alınmaktadır. Üçüncü ciltte ise 1744'ten Nâdir Şah'ın ölümüne kadar olan dönem hakkında bilgi verilmektedir.[54]

---

[47] Zebîhullâh-i Safâ, *Târîh-i Edebiyat der İran*, IV, s. 589.
[48] Şeyh Muhammed Ali Hazîn-i Lâhîcî, *Târîh u Sefernâme-i Hazin*, ed. Ali Devvânî, Merkez-i Esnâd-i İnkılâb-i İslâmî, Tehran 1375 hş.
[49] Babak Javanshir, *İran'daki Türk Boyları ve Boy Mensubu Kişiler*, s. 35; Altan Çetin-Kaan Dilek, *Safevî Dönemi İran Tarihi Safevî Tarihinin Kaynakları*, s. 64.
[50] Mirza Mehdî Han Esterâbâdî, *Târîh-i Cihângûşâ-yi Nâdirî*, ed. Mitra Mehrâbâdî, Donya-yi Ketab, Tehran 1390 hş.
[51] Babak Javanshir, *İran'daki Türk Boyları ve Boy Mensubu Kişiler*, s. 38; Altan Çetin-Kaan Dilek, *Safevî Dönemi İran Tarihi Safevî Tarihinin Kaynakları*, s. 64.
[52] M. R. Arunova-K. Z. Eşrefyan, *Nadir Şah-ı Avşar*, çev. Nergize Turaeva, Selenge Yayınları, İstanbul 2015, s. 16-17.
[53] Muhammed Kâzım Mervî, *Âlem Ârâ-yi Nâdirî*, II, ed. Muhammed Emin Riyahî, İntişârât-i Zevâr, Tehran 1364 hş.
[54] Babak Javanshir, *İran'daki Türk Boyları ve Boy Mensubu Kişiler*, s. 39; Altan Çetin-Kaan Dilek, *Safevî Dönemi İran Tarihi Safevî Tarihinin Kaynakları*, s. 64.

Ebu'l-Hasan b. İbrahim Kazvînî, *Fevâîdu's Safevîyye*[55] adlı eserini Kaçar döneminde yazmıştır. Eser iki bölümden oluşmaktadır ve temel olarak Safevîlerin yıkılışı, Afgan istilası, Nâdir Şah'ın saltanatı ve akabinde Kaçarların İran'da hâkimiyet kurma sürecini anlatmaktadır. Ayrıca kitapta Şah I. Abbas dönemi hakkında genel hatlarıyla bilgi veren bir kısım yer almaktadır.[56]

Safevî-Babürlü ilişkilerinin Hindistan kanadına bakıldığında ana kaynak bakımından ilk olarak Babür Şah'ın Çağatay Türkçesi ile kaleme aldığı *Babürnâme*[57] ile karşılaşılmaktadır. Babür kendi eserine *Vekayî* adını vermektedir. O, XV. yüzyıl sonu ile XVI. yüzyılın başlarında yaşadığı olayları daha ziyade Orta Asya, Afganistan ve Hindistan coğrafyaları ağırlıklı anlatmaktadır. Babür olayları anlatırken samimi ve tarafsız bir dille yazdığını beyân etmektedir. Eser üç bölümden oluşmaktadır ve Babür'ün 1494'teki Fergana hükümdarlığı ile başlamaktadır. 1509 ile 1519 yılları arasındaki kısım kayıptır. *Babürnâme'*nin Kazan ve Haydarâbâd adlarında iki nüshası bugüne ulaşmıştır.[58] Eserde Babür Şah, Özbeklere karşı Şah İsmail ile birlikte kurduğu ittifakı da anlatmaktadır.

Babür'ün kızı Gülbeden Begüm tarafından Farsça yazılan *Hümâyunnâme'*de[59], babasının ve bilhassa kardeşi Hümâyun Şah'ın saltanat dönemleri anlatılmaktadır. Bu suretle eser iki bölümden oluşmaktadır ve hatıra türündedir. Eserde yer yer sosyal hayat ile ilgili bilgiler de yer almaktadır Kaynak ayrıca *Ahvâl-i Hümâyun Padişah* olarak da bilinmektedir. Bununla birlikte Gülbeden Begüm'ün eseri Ekber Şah'ın isteğiyle yazdığı ifade edilmektedir.[60] Eser Şah İsmail ve Şah I. Tahmasb dönemlerinde Safevî-Babürlü münasebetlerinin araştırılması için önemli bir kaynaktır.

Hümâyun Şah'ın maiyetinde yer alan Cevher Âftâbeci, *Tezkiretu'l Vâkı'ât*[61] adlı eserini Farsça olarak yazmış ve bu kitapta Hümâyun Şah zamanındaki pek çok olayı anlatmıştır. Kitap sekiz bölümden oluşmaktadır ve 1587'de yazımı tamamlanmıştır.

---

[55] Ebu'l Hasan Kazvînî, *Fevâîdu's Safevîyye*, ed. Meryem Mîr Ahmedî, Moessese-i Motâlaât u Tahkikât-i Ferhengî, Tehran, 1367 hş.
[56] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. X.
[57] Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur'un Hatıratı*, çev. Reşit Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara 1987.
[58] Ömer Faruk Akün, "Babürname", *DİA*, IV, İstanbul 1991 s. 404-408.
[59] Gülbeden, *Hümayunnâme*, çev. Abdürrab Yelgar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1944.
[60] Seda Kavallı, "Baburlular Dönemi Tarih Yazıcılığı Hakkında Açıklamalı Bibliyografya Denemesi (Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, Humâyun, Ekber Şah ve Cihangir Dönemi (1526-1627 Yılları Arası)", *Filoloji Alanında Teori ve Araştırmalar II*, ed. Gülnaz Kurt, Gece Kitaplığı, Ankara 2020, s. 156-157.
[61] Cevher Aftabeci, *Tezkereh Al Vakıat or Private Memoirs of The Emperor Humayun*, trans. by Major Charles Stewart, The Bangabası Electro-Machine Press, Calcutta 1904.

Eserde Şah I. Tahmasb ile Hümâyun'un münasebetleri hakkında bilgiler yer almaktadır.[62]

Babürlü tarih yazıcılığı geleneğinin en önemli eserlerinden biri olan *Ekbernâme*[63], Ebu'l-Fazl el-Allâmî tarafından Farsça olarak yazılmış ve Ekber Şah'a sunulmuştur. Eser üç bölümden oluşmaktadır ve bu bölümlerin tamamı adı geçen hükümdarın dönemini anlatmaktadır. Kitapta Ekber Şah'ın sosyal hayatı da konu edilmektedir. *Âyîn-i Ekberî* adlı yazarın diğer eseri de bu kitabın son bölümüne eklenen ve Hindistan'ın sosyal ve fizikî yönünü anlatan bir çalışmadır.[64] Kaynaktan Ekber Şah dönemi Safevî-Babürlü ilişkilerinin yazımı için faydalanılmıştır.

Tüzük-i Cihângîrî,[65] Cihangir Şah'ın kendi hayatını kaleme aldığı hayat hikâyesidir. Eser ayrıca *Tezkire-i Cihângîr*, *Tüzükât*, *Vâkı'ât-i Cihângîrî* ve *Cihângîrnâme* gibi adlarla da tanınmaktadır. Eser Farsça kaleme alınmıştır. Cihangir, kitabında tahta çıktığı andan ölümüne kadar olan olayları ele almaktadır. Tarihî bir eser olarak kitapta Cihangir döneminin sosyal, ekonomik ve diplomatik alandaki durumu hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Eserde geçen Cihangir'in hükümdarlığının on yedi yıllık kısmını kendisinin yazdığı, geri kalan kısımları ise Mu'temid Han ile Muhammed Hadî Han'ın kaleme aldığı bilinmektedir.[66] Müellif eserinde Şah I. Abbas ile temaslarını da kaleme almıştır.

Muntehabu'l-Lubâb,[67] Hâfî Han'ın Hindistan coğrafyasındaki Müslümanların tarihini anlattığı eseridir. Kaynak üç ciltten meydana gelmektedir. Birinci ciltte Emevî devrinden başlayarak Babürlülere kadar devam eden süreçte Hindistan'da hüküm sürmüş olan Müslüman devletleri konu edilmektedir. İkinci kısım Babürlü Devleti'ne ayrılmıştır. Üçüncü ve son ciltte ise Hindistan coğrafyasındaki çağdaş diğer

[62] Enver Konukçu, "Cevher Âftâbeci", *DİA*, VII, İstanbul 1993 s. 455; Berna Karagözoğlu, "Hindistan Türk Moğol İmparatorluğu Döneminde Farsça Tarih Yazıcılığı", *Asos Journal*, XXXVII, 2016, s. 359.
[63] Abu'l Fazl, *The Akbarnama*, I, trans. by Henry Beveridge, The Asiatic Society, Kalküta 1907; Abu'l Fazl, *The Akbarnama*, II, trans. by Henry Beveridge, The Asiatic Society, Kalküta 1907; Abu'l Fazl, *The Akbarnama*, III, trans. by Henry Beveridge, The Asiatic Society, Kalküta 1907.
[64] Enver Konukçu, "Ebu'l-Fazl el Allâmî", *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 313-314.
[65] Jahangir, *The Tuzuk-i Jahangiri or Memoirs of Jahangir*, I-II, çev. A. Rogers, ed. by H. Beveridge, Royal Asiatic Society, London 1914; Nûreddîn Muhammed Cihângîr Gûrkanî, *Cihângîrnâme ya Tûzuk-i Cihângîrî*, ed. Muhammed Haşim, İntişârât-i Bunyâd-i Ferheng-i İran, Tehran 1359 hş.
[66] Saim Haluk Kortel, "Tüzük-i Cihângîrî", *DİA*, XLII, İstanbul 2012, s. 9.
[67] Hâfî Han, *Muntehabu'l Lubab*, II, ed. Maulavi Kabir Al-Din Ahmad-Maulavi Golam Kadir, College Press, Calcutta 1869.

hanedanlar anlatılmaktadır.[68] Kaynak Cihangir ve Şah Cihan devrinde Babürlü-Safevî ilişkileri için geniş bilgilere sahiptir.

Muhammed Şerif Mu'temid Han'ın kaleme aldığı eserinin adı *İkbalnâme-i Cihângîrî*'dir.[69] Eser üç ciltten müteşekkildir. Üç cilt de Cihangir Şah dönemine kadar Babürlü Devleti tarihini konu edinmektedir. Kaynak adı geçen hükümdarın zamanında kaleme alınmıştır. Müellif *Tüzük-i Cihângîrî* adlı eseri tamamladıktan sonra bu çalışmasını kaleme almıştır. Kaynağın dili ise Farsça'dır. Yazar saray çevresinde bulunduğu için pek çok siyasî olaya şahit olmuştur. Bu yönüyle ayrı bir öneme sahiptir.[70] Kaynaktan Cihangir Şah devrinde Safevî-Babürlü münasebetleri kısmı kaleme alınırken yararlanılmıştır.

Abdulhamid Lahorî'nin kaleme aldığı *Padişahnâme*[71] isimli eser Şah Cihan'ın saltanat dönemini içeren üç cilt hâlinde hazırlanmış çalışmadır. Her cilt on yıllık bir kısmı kapsamaktadır. Müellif, Vezir Sadullah Han tarafından Babürlü sarayına getirilip tarih eseri yazması için görevlendirilmiştir. Yazar 1654'te ölünce kalan yılları öğrencisi Muhammed Varis yazmıştır. Lahorî, saray çevresinde bulunduğu için sarayın sosyal ve diplomatik hayatı ile ilgili önemli tespitler yapmıştır. Bu yönüyle Şah Cihan devrinin en önemli kaynaklarından biri olmuştur.[72] Çalışma Babürlülerin Kandahar seferleri için başvuru kaynaklarından biridir.

Şah Cihannâme,[73] İnayet Han tarafından kaleme alınmış olan Şah Cihan devri kroniğidir. Müellif Babürlü sarayında görevli bir memur olan Zafer Han'ın oğludur. İnayet Han büyük bir şairdi ve birçok yüksek makamda bulunmuştu. Eserin dili ise Farsça'dır. Yazar, Şah Cihan'ın saltanat döneminin tümünü anlamaktadır. Müellif aynı zamanda zikredilen Babürlü padişahının saltanatının ilk yirmi yıllık dönemini yazmak

[68] Enver Konukçu, "Hâfî Hân", *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 111.
[69] Muhammed Han Şerif Mu'temid Han, *İkbalnâme-i Cihângîrî*, Agarwala Publisher, Allahâbâd 1931.
[70] Abdullah al-Mamun, "Baburlu Altın Cağı'nın Tarihi, Tarihcileri ve Tarihyazımı: Cihangir Şah (1605-1627) ve Şah Cihan Donemi (1628-1658)", *Hindistan Alt Kıtasında Tarih Kaynakları ve Tarih Yazımı*, ed. Şefaattin Deniz-Abdulkadir Macit-Hasan Asadi, Fikir, İstanbul 2024, s. 285-286.
[71] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, I, ed. M. Kabiruddîn Ahmad-M. Abdurrahim, College Press, Kalküta 1867; Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, ed. M. Kabiruddîn Ahmad-M. Abdurrahim, College Press, Kalküta 1867.
[72] Berna Karagözoğlu, "Hindistan Türk Moğol İmparatorluğu Döneminde Farsça Tarih Yazıcılığı", s. 364.
[73] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama of Inayat Khan: an abridged history of the Mughal Emperor Shah Jahan. Compiled by his Royal Librarian*, ed. by W. Begley-Z. Desai, Oxford University Press, Delhi 1990.

için Lahorî'nin *Padişahnâme*'sinden yararlanmıştır. Bu çalışma, *Padişahnâme*'de olduğu gibi, Şah Cihan'ın bütün dönemini ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır.[74]

Dönemin diğer bir eseri ise *Amal-i Salih*[75] olarak da bilinen Muhammed Salih Kenbu'nun *Şah Cihannâme*'sidir. Yazar hakkında çok az şey bilinmektedir. Kenbu, eserinde Timurlu hükümdarları ve Babürlü padişahlarını özetle anlattıktan sonra Şah Cihan devrine geçmektedir.[76] Eserden Şah Cihan devrinde Kandahar için Safevî-Babürlü mücadelesi anlatılırken geniş ölçüde faydalanılmıştır.

Târîh-i Naîmâ,[77] 1592-1660 yılları arasındaki olayların anlatıldığı Osmanlı kaynağıdır. Eserin müellifi aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin ilk resmî tarihçisi olan Naîmâ Mustafa Efendi'dir. O, 1686 yılında Dîvân-ı Hümâyun katipliğine akabinde 1702 yılında vakanüvisliğe yükselmiştir. Eserini de bu tarihten sonra yazıp altı cilde bölmüştür.[78] Kaynak Safevî-Babürlü ilişkilerinde Osmanlı Devleti'nin etkisi hakkında bilgi vermesi yönüyle öneme sahiptir.

Mecmûa-i Münşeât,[79] Feridun Bey tarafından yazılmış Osmanlı Türkçesi kaynağıdır. XVI. yüzyılın önemli müelliflerinden biri olan Feridun Bey eserini iki cilt olarak hazırlamıştır. Kronikte Osmanlı padişahlarının resmî ve şahsî mektupları derlenmiştir. Eser 1574'te sona erer ve buna binaen II. Selim'e kadar yaşamış olan padişahların mektupları çalışmada yer almaktadır.[80] Bu kaynak Naîmâ'nın eserinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin Safevî-Babürlü ilişkilerine yön verme çabası adına Hindistan ile yapılan mektuplaşmaları içerisinde bulundurmaktadır.

Seydi Ali Reis'in yazdığı eserin adı *Mir'âtu'l Memâlik*'tir.[81] Arkadaşlarının tavsiyesi üzerine müellif eserini Bağdat'ta yazmaya başlamıştı. Bu kronikte Seydi Ali Reis, Hint Okyanusu'na Osmanlı Devleti'nin kaptanı olarak gönderildikten sonra gördüğü yerleri ve yaşadıklarını konu edinmiştir. Eser 1557'de tamamlanmıştır ve dili Osmanlı

[74] Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, Sakarya Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2019, s. 6-7.
[75] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*. III. ed. Seyyid Ahmed Şah, Mahmud Printing Pres, Lahor 1960; Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, I-II, ed. Gholam Yezdânî, Şefik Pres, Lahor 1967.
[76] Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, s. 7.
[77] Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fi Hülâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, II, ed. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
[78] Mehmet İpşirli, "Naîmâ", *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 316-318.
[79] Feridun Bey, *Mecmûa-i Münşeât-i Feridun Bey*, II, Takvimhâne-i Âmire, İstanbul 1274 h.
[80] Abdülkadir Özcan, "Münşeâtü's-Selâtîn", *DİA*, XXXII, İstanbul 2016, s. 20-22.
[81] Seydi Ali Reis, *Mir'at-ül Memalik*, ed. Necdet Akyıldız, Tercüman, İstanbul 1988.

Türkçesi'dir. Osmanlı-Babürlü ilişkilerinde tarafların temas kurması adına Seydi Ali Reis'in elçilik yapması da onun kayda değer diğer bir yönüdür.[82]

Araştırma Eserler

Safevî-Babürlü ilişkilerinin çeşitli kısımları hakkında bilgiler veren veya konuyu genel hatlarıyla ele alan birçok Türkçe araştırma eseri bulunmaktadır. Buna karşın İngilizce ve Farsça eserler konuyu daha derinlemesine ele almıştır. Tarafların münasebetleri hakkında yabancı kaynaklardaki en temel ve detaylı sayılabilecek çalışma Prof. Dr. Riyazul İslam'ın *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind (Der Dovre-i Safevîyye ve Afşarîyye) h. k. 916–1158 / m. 1510–1745*[83] adlı eseridir. Kaynakta Safevî ve Babürlü siyasî ve askerî ilişkileri ana kaynaklara dayandırılarak bir bütün olarak incelenmektedir. Çalışmanın İngilizce ve Farsça baskıları bulunmaktadır. Eserin Farsça nüshası araştırma kaleme alınırken geniş ölçüde kullanılmıştır.

Söz konusu araştırma ile ilgili detaylı bilgi veren bir başka Farsça eser Emîr Hoseyn Berâzeş'in, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran u Cihan der Ahd-i Safevîyye*[84], adlı eseridir. Çalışma Safevîlerin dış politikasını bir bütün hâlinde ele almaktadır. Kaynak Safevî-Babürlü ilişkileri kısmı için ise önemli bilgilere haizdir.

Çalışmada tarafların mektuplaşmaları ve elçilik raporlarındaki bilgileri sunma konusunda Abdulhoseyn Nevâî'nin *Şah Tahmasb-i Safevî: Mecmûa-i Esnâd u Mekâtibât-i Tarihî-yi be Hemrâh-i Yâddâşthâ-yi Tefsîlî*, Bunyâd-i Ferheng-i İran[85] ve *Şah Abbas: Mecmûa-i Esnâd u Mekâtibât-i Târîhî Hemrâh bâ Yâddâşthâ-yi Tafsilî*[86] Zebîhullâh Sâbityan'ın *Esnâd u Nâmehâ-yi Târîhî Dôre-i Safevîyye*[87], Riyazul İslam'ın, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations (1500-1750)*[88], adlı eserleri araştırmacılara gereken bilgileri sunmaktadır.

---

[82] Mahmut Ak, "Seydi Ali Reis", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, s. 23.
[83] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind (Der Dovre-i Safevîyye ve Afşarîyye) h. k. 916-1158 / m. 1510-1745*, trans. by Mohammad Bâkir Âram-Abbaskuli Gaffarî Ferd, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tehran 1391 hş.
[84] Emîr Hoseyn Berâzeş, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran u Cihan der Ahd-i Safevîyye*, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tehran 1392 hş.
[85] Abdulhoseyn Nevâî, *Şah Tahmasb-i Safevî: Mecmûa-i Esnâd u Mekâtibât-i Tarihî-yi be Hemrâh-i Yâddâşthâ-yi Tefsîlî*, İntişârât-i Bunyâd-i Ferheng-i İran, Tehran 1380 hş.
[86] Abdulhoseyn Nevâî, *Şah Abbas: Mecmûa-i Esnâd u Mekâtibât-i Târîhî Hemrâh bâ Yâddâşthâ-yi Tafsilî*, İntişârât-i Bunyâd-i Ferheng-i İran, Tehran 1352 hş.
[87] Zebîhullâh Sâbityan, *Esnâd u Nâmehâ-yi Târîhî Dôre-i Safevîyye*, Tehran 1343 hş.
[88] Riyazul İslam, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations (1500-1750)*, Ripon Printing Press, Tehran 1979.

Safevî-Babürlü ilişkileri üzerine Türkiye'de yapılan çalışmaları incelediğimizde bu konuda genel hatlarıyla bilgi veren Ümit Ulvi Türk'ün *Safevi Devleti'nin Özbek Hanlıkları ve Babür Devleti ile Siyasi İlişkileri*[89] adlı yüksek lisans tezi, Rahim Farzam'ın *Safevî Devleti'nin Doğu Politikası (1501-1736)*[90], ismini taşıyan yüksek lisans tezleri yer almaktadır. Cihat Aydoğmuşoğlu'nun, *Şah Abbas ve Zamanı*[91] ile Cihan Oruç'un, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*[92], adlı doktora tezlerinde ise Safevî-Babürlü ilişkilerinin belirli dönemlerini detaylı kaleme alınmıştır. Yusuf Hikmet Bayur'un üç ciltlik *Hindistan Tarihi*[93] kitabı, Cihat Aydoğmuşoğlu'nun *Safevi Devleti Tarihi (1501-1736)*[94] adlı eseri, Halis Bıyıktay'ın *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*[95] çalışması, Tufan Gündüz'ün *Son Kızılbaş Şah İsmail*[96] kitabı Safevî-Babürlü ilişkileri ile ilgili araştırmalarda yararlanılabilecek Türkiye'de yazılmış önemli eserlerdir. M. A. Sukumar Ray'ın, *Humâyûn In Persia*[97] ve John F. Richards'ın, *The Mughal Empire*[98] adlı eserleri konuyu Babürlüler tarafından anlatan yabancı kaynaklardır. Audrey Burton'ın, *The Bukharans: A Dynastic, Diplomatic And Commercial History, 1550-1702*[99] ve Naimur Rehman Farooqi'nin, *Mughal-Ottoman Relations (A Stud of Political and Diplomatic Relations between Mughal India and Ottoman Empire 1556-1748)*[100] isimlerini taşıyan kitapları Safevî-Babürlü ilişkilerinde Buhara Hanlığı'nın ve Osmanlı Devleti'nin rolü hakkında bilgiler sunan dikkate değer kaynaklardır.

[89] Ümit Ulvi Türk, *Safevi Devleti'nin Özbek Hanlıkları ve Babür Devleti ile Siyasi İlişkileri*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017.
[90] Rahim Farzam, *Safevî Devleti'nin Doğu Politikası (1501-1736)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2022.
[91] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmış Doktora Tezi, Ankara 2011.
[92] Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, Sakarya Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2019.
[93] Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, I-II-III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
[94] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi (1501-1736)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.
[95] Halis Bıyıktay, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
[96] Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul 2018.
[97] M. A. Sukumar Ray, *Humâyûn in Persia*, Royal Asiatic Society, Kalküta 1948.
[98] John F. Richards, *The Mughal Empire*, Cambridge University Press, Cambridge 1995.
[99] Audrey Burton, *The Bukharans: A Dynastic, Diplomatic And Commercial History, 1550-1702*, St. Martin's Press, London 1997.
[100] Naimur Rehman Farooqi, *Mughal-Ottoman Relations (A Stud of Political and Diplomatic Relations between Mughal India and Ottoman Empire 1556-1748)*, Idarah-i Adabiyat-i Delli, Delhi 2009.

GİRİŞ

XVI. yüzyılın başında Asya kıtası dünya tarihinde önemli etkiler bırakan olaylara ev sahipliği yapmıştır. Bu dönemin başlangıcında İran, Hindistan, Batı Türkistan ve Anadolu coğrafyalarında hâkimiyet kurmuş olan devletler birbirleriyle siyasî, askerî ve sosyo-kültürel olarak çok yönlü münasebetler de tesis etmiştir. Bundan dolayı çalışmaya temel olması için bu kısımda, adı geçen coğrafyalarda XVI. yüzyılın başındaki genel durum ile Safevî ve Babürlü devletlerinin kuruluş sürecindeki gelişmeler izah edilecektir.

İran coğrafyası XVI. yüzyıla başlarken karışık bir siyasî vaziyetteydi. Timur'un İran seferlerinden sonra (1380-1388) uzun süre Timurlu[101] (1370-1507) hâkimiyetinde kalan bölge, XV. asrın ikinci yarısından sonra yeni güçlerin bölgede hâkimiyet kurmasıyla birlikte siyasî-askerî mücadelelere sahne olmuştu. Bu dönemde Akkoyunlular[102] (1340-1514) ve Karakoyunlular[103] (1351-1469), İran'ın batısından doğuya doğru genişleyerek Timurluları tehdit eder hâle gelmişti.[104] Akkoyunlular, 1469'da Karakoyunluları ortadan kaldırınca İran hâkimiyeti mücadelesinde Timurlular ile baş başa kalmışlardı. Hatta aynı yıl Timurlu hükümdarı Ebû Saîd (1451-1469) öldüğünde Horasan'ın batısı Akkoyunluların hâkimiyetine girmişti.[105] Anadolu coğrafyası üzerinde de toprak elde etmek isteyen Akkoyunlu Uzun Hasan çok geçmeden 1473'te Otlukbeli Savaşı'nda ateşli silahlara sahip olan Osmanlı Devleti'ne

[101] Timur'un 1370'te Semerkand merkezli olarak kurduğu ve zamanla Türkistan, İran, Irak, Afganistan, Kafkaslar ve Doğu Anadolu'nun bir bölümünde hâkimiyet tesis etmiş hanedandır. Timurlu Devleti, Şahruh Mirza'nın 1447'deki ölümünden sonra güç kaybedip Mâverâünnehir'de Özbek ulusunun yükselmesini engelleyememiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

[102] Akkoyunlular, 1340-1514 arası Güneydoğu Anadolu, Azerbaycan ve İran üzerinde hâkimiyet kurmuş olan Türkmen kökenli bir devlettir. Uzun Hasan zamanında en parlak devrini yaşayan devlet 1473 yılında Otlukbeli Savaşı'nda Osmanlılara yenilince çöküşe geçmiştir. 1514'te Şah İsmail ve Safevîler, Akkoyunluları tamamen ortadan kaldırmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Muhsin Behrâmnejâd, *Karakoyunlular Akkoyunlular -İran ve Anadolu'da Türkmen Hanedanları-*, çev. Serdar Gündoğdu-Ali İçer, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

[103] Karakoyunlular, Irak, İran, Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgelerinde 1351-1469 tarihleri arasında hüküm sürmüş Türkmen kökenli hanedandır. Kurucuları Bayram Hoca'dır. Timurlu-Osmanlı ilişkilerinde rol oynamış ve Akkoyunlular tarafından yıkılmışlardır. Daha detaylı bilgi için bkz. Muhsin Behrâmnejâd, *Karakoyunlular Akkoyunlular -İran ve Anadolu'da Türkmen Hanedanları-*, çev. Serdar Gündoğdu-Ali İçer, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

[104] Osman Gazi Özgüdenli, "İran (Fetihten Safevilere Kadar)", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 399.

[105] İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 133.

karşı ağır bir yenilgi aldı ve devlet yıkılış sürecine girdi.[106] Bu hezimet aynı dönemde, Erdebil'de[107] Safevîyye tarikatının lideri olarak şöhret bulmuş olan Şeyh Haydar'ın (1460-1488) güç kazanmasına olanak sağladı. Zamanla bu topluluk iki asırdan fazla süreyle İran'ı yönetecek bir devlet hâline gelecekti. Safevîlerin doğuşunu sağlayan Safevîyye tarikatının yükselişi, XIII. yüzyılın sonlarında Türkmen şeyhlerinin İran'da daha fazla değer kazanmasıyla birlikte başladı. Çünkü bu dönemde Acem ülkesinin yönetimini elinde tutan Moğollar zorlayıcı felsefî dil kullanan Fars bilginlerine kıyasla, boy yapılarına uygun olarak basit ve sade kelimeler kullanan Türkmen dervişlerini daha çok seviyorlardı.[108] Hanedan, adını Safevî Tarikatı'nın başı olan Şeyh Safiyüddîn-i Erdebilî'den (1252-1334) almıştır. Onun yaşadığı dönemde, İlhanlı iktidarında İran çeşitli dinî tarikatların etkili olmaya başlaması nedeniyle fikrî olarak bölgede ciddi çatışmalar ve ayrılıklar yaşanmaktaydı.[109]

Şeyh Safiyüddîn'in etnik kökeni kesin olmamakla birlikte, özellikle Safevî Devleti'nin kuruluşundan sonra yazılan eserlerde, Hz. Ali'nin soyundan geldiği ve yedinci imam Hz. Musa el-Kazım ile akraba olduğu iddia edilmektedir Hamdullah el-Müstevfi ise Şeyh Safiyüddîn'in Şafiî olduğunu ve gençliğinde Şeyh İbrahim Zahidî Geylanî'ye bağlı olduğunu söylemektedir. Safiyüddîn, tekkesini Erdebil'de kurduktan sonra meşhur oldu. İlhanlı hükümdarları bu tekkeyi başka şekillerde de yüceltti ve gelirlerini buraya bağışladı. 1334'te Şeyh Safiyüddîn ölünce yerine oğlu Sadreddîn Musa (1334-1392) tarikatın lideri oldu ve ondan sonra da oğlu Hâce Ali (1392-1427) tarikatın başına geçti. Böylece diğer sufî geleneklerden farklı olarak tarikatın şeyhliği babadan oğula geçmeye başladı. Bundan sonra Hâce Ali, Şiîliğe[110] olan eğilimlerini ortaya

[106] Erhan Afyoncu, "Otlukbeli Savaşı", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 5-6.

[107] Erdebil, Safevîler zamanında tarikat merkezi olarak meşhur olmuş, İran'ın Doğu Azerbaycan eyaletinde bulunan şehirdir. Şehir Safevîlerin ilk ortaya çıktığı dönemlerde tarikat merkezinin olmasının yanı sıra siyasî merkez olarak da önemli bir yere sahipti. 1501'de Şah İsmail, Safevî Devleti'ni Tebriz merkezli olarak kurunca Erdebil tarikat müritlerinin yer aldığı dinî bir şehir statüsünü aldı. Daha detaylı bilgi için bkz. Saleh Muhammedoğlu Aliev, "Erdebil", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 276-277.

[108] İlhan Erdem, "Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılarda Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX/31, Ankara 2000, s. 27.

[109] Mirza Bala, "İran (Tarihi Bakış)", *İA*, V, İstanbul 1950, s. 1021; Cihat Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi (1501-1736)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 23.

[110] Hz. Muhammed'in vefatından sonra ilk halife olarak Hz. Ali'nin seçilmesi gerektiğini savunan gruba "Şîa" adı verilmiştir. Daha sonra bu grup mezhep hâlini almıştur. Bu mezhebe bağlı olanlar ise "Şiî" olarak adlandırılmıştır. Şîa'nın resmî olarak Araplar arasında ortaya çıkışı Hz. Ali'nin (656-661) hilafet dönemine denk gelmektedir. Bu süreçte Hz. Ali'ye karşı bir önceki halife olan Hz. Osman'ın katillerinin yakalanmaması sebebiyle Hz. Aişe ve Muaviye tarafından ciddi tepki oluşmuştu. Bu tepki sonucunda taraflar arasında Cemel Vakası (656) ve Sıffin Savaşı (657) gerçekleşti. Sonrasında çözüm bulmak amacıyla başvurulan hakem heyeti de tarafların sorunlarını çözemeyince Müslümanlar arasında Sünnî, Şîa ve Harîcî grupları ortaya çıktı. Bundan kısa süre bir sonra 661'de Hz. Ali, Harîcîler tarafından şehit edildi. Hz. Ali sonrası İslam Halifeliği önce kısa süreliğine Hz. Hasan'a ardından Muaviye'ye geçti.

koyarak tarikatın fikir temelinde değişiklik yaptı. Bu esnada Timur, Anadolu seferinden dönerken Hâce Ali ile yakından tanışınca tarikatın etki alanı genişledi.[111] Böylece tarikat komşu ülkelerde kolayca faaliyet göstermeye başladı. Hâce Ali'den sonra Safevîyye tekkesinin liderliği sırayla Şeyh İbrahim (1429-1447) ve Şeyh Cüneyd'e (1447-1460) geçti. Lâkin Şeyh Cüneyd'in amcası olan ve onun şeyhliğine karşı çıkan Şah Cafer, Karakoyunlular ile iş birliği yaptı ve onu Erdebil'den uzaklaştırdı. Şeyh Cüneyd, nihaî olarak Şirvanşahlar[112] ile yapılan savaşta, 1460'ta öldürüldü.[113] Bundan sonra Safevî müridleri Şeyh Haydar'ın (1460-1488) yönetimi altına girdi. O, Erdebil'e giderek dinî faaliyetlerini sürdürdü. Anadolu, Suriye ve Azerbaycan'daki Safevî tarikatının mensupları, Şeyh Haydar'ı ziyaret etmek ve dergâha maddî katkıda bulunmak için büyük gruplar hâlinde Erdebil'e gelmeye başladılar. Şeyh Haydar sayısı giderek artan müridlerine tarikatın bir işareti olarak on iki parçalı kırmızı sarıklar giydirdi. Böylece taraftarlarının kim olduğunu insanlara duyurmuş oldu. Safevî tarikatı mensupları bu sarık giyme geleneğinden sonra kısa süre içinde halk arasında "*Kızılbaş*"[114] olarak anılmaya başlandı.[115] Diğer taraftan kuzeydeki gayrimüslim Çerkeslere baskın düzenleyerek elde ettiği ganimeti müridleri ile paylaştıktan sonra babasının intikamını almaya çalıştı.[116] Böylece sadece tarikat mensupları değil, ganimetten yararlananlar savaşçılar da etrafında toplanmaya başladı. Çerkeslerden vergi alan Şirvanşah Ferruh Yesâr, Şeyh Haydar'a karşı Akkoyunlu hükümdarı Yakub Bey'den yardım istedi. Bunun üzerine 1488'de Derbend'te yapılan savaşta Akkoyunlular, Safevîleri mağlup etti ve Şeyh Haydar öldürüldü.[117] Savaş

Muaviye, döneminin sonlarına doğru oğlu Yezid'i halife olarak ilan edince bu duruma tepki gösteren Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin harekete geçti. Yezid ve Hz. Hüseyin'in mücadelesi Kerbela'da nihayete erdi. Burada Hz. Hüseyin vücudu parçalanarak şehit edildi. Bu olaydan sonra Şiîler, Sünnîler ile dinî ve itikadî yönlerini ayırarak mezhepleşti ve Hz. Ali'yi baz alarak "On İki İmam" merkezli mezheplerini oluşturdular. Daha detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öz, "Şîa", *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 111-114, 121-123.

[111] İlyas Üzüm, "Kızılbaş", *DİA*, XXV, Ankara 2022, s. 548-549.

[112] Şirvanşahlar, Azerbaycan ve Kafkaslarda 799-1607 yılları arasında hüküm süren Arap asıllı bir hanedandır. Zamanla Farslaşarak kendilerini Sasanîlerin devamı olarak gördüler. Şah İsmail'in zamanındaki Safevî saldırılarıyla zayıflayan devlet Şah I. Tahmasb zamanında büyük ölçüde Safevîlerin hâkimiyetine girdi. Daha detaylı bilgi için bkz. Sara Aşurbeyli, "Şirvanşahlar", *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 211-213.

[113] Mükrimin Halil Yinanç, "Cüneyd", *İA*, III, İstanbul 1993, s. 244.

[114] Alevi ve Şiî Türkmenler için kullanılmış olan terimdir. Bu terim Safevî müritlerinin başlarına taktıkları kızıl külahlar vasıtasıyla ortaya çıkmıştır. Zamanla da bu tarikatın müritlerini nitelendirmek için isim hâline gelmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. İlyas Üzüm, "Kızılbaş", *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 546-557.

[115] Tahsin Yazıcı, "Safevîler", *İA*, X, İstanbul 1967, s. 54.

[116] Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 579-582.

[117] Giovanni Maria Angiolello- Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnâmeleri, *Seyyahların Gözüyle Sultanlar Savaşlar*, çev. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012, s. 177.

sonrası Safevî şeyhinin cesedi Tebriz'de halka teşhir edildi. Bundan sonra Safevîlerin kalan veliahdları Ali, İsmail ve bebek yaştaki İbrahim ile anneleri İstahr Kalesi'ne hapsedildi.[118] 1493 yılında Şeyh Haydar'ın çocukları Akkoyunlu tahtına çıkmak için destek arayan Rüstem Bey tarafından İstahr'dan Tebriz'e getirildi. Kızılbaşlar şeyhlerini bir kez daha kaybettikten sonra bu kez Sultan Ali çevresinde toplandılar. Bunun üzerine Akkoyunlular harekete geçerek yine Safevî tarikatının liderini öldürdüler. Kızılbaşlar bu kez Şeyh Haydar'ın ikinci oğlu İsmail'i tekkenin başına geçirip Erdebil'de sakladılar. Buna karşın Akkoyunlular onu takip etmek için yeni girişimlerde bulununca Safevî tarikatı reislerini Gilan'a götürdüler ve o bölgedeki saygın kişiliklerden biri olan Şemseddîn Muhammed b. Yahya el-Lahicî'nin sorumluluğuna verdiler. Şeyh İsmail orada kaldığı sekiz yıl boyunca hocasından Kur'an, kelam ve hadis dersleri aldı. Bununla birlikte Şiîliğin temellerini öğrendi. Akkoyunlu şehzadeleri arasındaki taht savaşları İran'da tamamen düzensiz ve keşmekeş bir vaziyet yarattı. Kızılbaş Türkmen kabilelerinin önde gelenleri Şeyh İsmail'in gücü eline alabilmesi için uygun bir ortamın oluştuğunu düşündüler. Akkoyunlu ülkesinin Elvend Mirza ve Murad Mirza arasında bölünmesi üzerine Elvend Mirza, Diyarbekir merkez olmak üzere Azerbaycan'da, Murad Mirza ise Bağdat ve Irak-ı Acem'de hâkimiyet kurmuştu. 13 yaşındayken Şeyh İsmail, Lahican'dan ayrıldı ve Erdebil'e geldi. Lâkin o, orada saldırıya uğrayınca müridlerinin sayıca çok olduğu Erzincan'a gitti. Burada Şeyh İsmail'e Türkmen oymakları tarafından büyük destek verildi ve şahlık tahtına oturması için onun taraftarları yardım toplamak adına etrafa haber yolladı. Türkmenler de esas olarak Anadolu'nun iç bölgelerinde siyasî birlik kurmayı amaçlıyordu. Bu şekilde Şeyh İsmail'in etrafında toplanarak amaçlarına ulaşabileceklerini düşündüler. Bu durumu haber alan Osmanlılar ise sert önlemler uygulayarak Kızılbaş önderlerini ve onların başlıca destekçilerini etkisiz hâle getirdiler. Bunun üzerine Şeyh İsmail ve taraftarları bir müddet Erzincan bölgesinde bekledikten sonra Tebriz'e ilerlediler. Kızılbaşlar öncelikle Şirvanşahlar ülkesine saldırdı ve Şirvanşah Ferruh Yesar mağlup edildi. Akabinde 1501'de Şerur yakınlarında Akkoyunlu Sultanı Elvend Mirza ve ordusu bozguna uğratıldı. Yenilginin ardından Elvend Mirza, Diyarbekir'e kaçtı. Bunun ardından Şeyh İsmail, Tebriz'e girdi ve şahlık tâcını giydi. Resmî mezhebin on iki

[118] Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Güven Matbaası, Ankara 1976, s. 14; Muhsin Behrâmnejâd, *Karakoyunlular Akkoyunlular,* s. 120-122.

imam Şîası olacağını duyurdu. Hutbelerde ise Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a lanet edilmesini emretti.[119] Böylece Safevî Devleti resmen kurulmuş oldu.

Hindistan'ın da XVI. yüzyılın başındaki durumu İran'dan pek farklı değildi. Bölge üzerinde XIII. yüzyıldan beri Delhi Türk sultanlıkları, yerel racalar ve Afgan toplulukları arasında hâkimiyet mücadeleleri yaşanmaktaydı. XV. yüzyılda bölge üzerinde üstün güç konumunda olan Behmenîlerdi (1347-1527). Onların hükümdarı Mahmud-i Gavan, 1481'deki vefat ettikten sonra Hindistan'da tekrar siyasî mücadeleler başladı ve kısa bir süre içinde Behmenî Devleti dağıldı. Akabinde Berar'da İmadşahîler, Bidar'da Beridşahîler, Bicapur'da Adilşahîler ve sonunda topraklarını kuzey ve batı Maharaştra'ya ve daha sonra Ahmednagar'a kadar genişleten Nizâmşahîler, Golkanda'da Kutubşahîler devletleri ortaya çıktı. Ayrıca Bengal'de Bengal Sultanlığı, Keşmir'de Keşmir Sultanlığı, Gucerat'ta Gucerat Sultanlığı, Cavnpur'da Şarkî Sultanlığı, Malva'da Halacî Sultanlığı, Kandeş'te Farukîler ve Delhi'de Lûdîler, Babürlüler kurulmadan önce Hindistan'da kurulmuş olan diğer devletleri oluşturuyordu.[120] Hindistan'da üç asırdan fazla hüküm süren Babürlü Devleti'nin kurucusu olan ve devlete ismini veren Babür Şah, 1483'te Fergana'da dünyada geldi. Asıl adı Zâhireddîn Muhammed olup lakabı ise Babür idi. Gerçek ismi Çağataylılara telaffuz açısından zor geldiği için anlamı "kaplan, çevik" olan Babür adıyla anılmıştır.[121] Babür'ün babası Timur'un torunlarından Fergana hâkimi Ömer Şeyh, annesi ise Cengiz Han'ın torunlarından biri olan Yunus Han'ın kızı Kutluğ Nigâr Hanım idi. Onun çocukluk hayatı hakkında çok az şey bilinmektedir. Bununla birlikte babasının kazara ölmesi sonucunda henüz 12 yaşında iken 1494'te Fergana hâkimi olduğu malumdur.[122]

Hükümdarlığının başlangıcında Babür, muhalif akrabaları ve komutanlarıyla mücadele etti. Önce amcası ve Semerkand hükümdarı Sultan Ahmed Mirza ardından Taşkent hâkimi Sultan Mahmud ile mücadeleye girişti. Onun asıl amacı atalarının da toprağı olan Semerkand'ta hâkimiyet kurmaktı. Bu şehri 1497'de ve 1501'de kısa bir süre elinde tuttu. Fakat Babür'ün en zorlu düşmanı olan Şeybanîlerin lideri Muhammed

[119] Tufan Gündüz, "Safevîler", *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, s. 451-452; Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 45-73.
[120] Azmi Özcan, "Hindistan (Tarih)", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 77.
[121] Gülbeden. *Hümayunnâme*. çev. Abdürrab Yelgar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 121; Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, çev. Osman Karatay, Selenge Yayınları, İstanbul 2006, s. 342-343; Jean Paul Roux, *Babür Büyük Moğolların Tarihi*, çev. Lale Arslan Özcan, Dergah Yayınları, İstanbul 2018, s. 130.
[122] Enver Konukçu, "Bâbür", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 395.

Şeybanî Han, onu 1501'de Ser-i Pul Savaşı'nda mağlup etti. Bu yenilginin ardından Babür toparlanıp güç kazanınca 1504'te az sayıdaki askeriyle Kâbil'e indi ve şehri mücadele etmeden zapt etti.[123]

Diğer taraftan Şah İsmail ve Muhammed Şeybanî Han arasında Horasan hâkimiyeti nedeniyle 1510'da gerçekleşen Merv Savaşı'nı Safevîler kazanmıştı. Bu durumu sevinçle karşılayan Babür'e, Semerkand'ı tekrar ele geçirmek için bir fırsat imkânı doğmuştu. Bunun üzerine Babür, Şah İsmail'den aldığı yardımla 1511'de Semerkand'ı ve Buhara'yı zapt etti. Lâkin hâkimiyeti çok uzun sürmedi ve Safevîler ile anlaşma şartı gereği Şiî geleneğe göre bölgeyi yönetmeye çalıştığı için kendisine karşı ayaklanma çıktı.[124] Öte yandan Özbekler güç toplayarak halkın da desteğiyle Babür ve kuvvetlerini Semerkand'tan çıkarmayı başardı. Şah İsmail de 1514'te Çaldıran Savaşı'nda Yavuz Sultan Selim'e yenilince Babür'ün Semerkand'ı geri alma hayalleri sona erdi ve Kâbil'de tutunmaya çalıştı.[125]

Böylece mevcut koşullar Babür'ü Afganistan'a ve Hindistan'a yöneltti. 1518'de Güney Afganistan'ı ve 1519'da Sind bölgesini ele geçirdikten sonra, kısa bir süre için Kâbil'e döndü ve ardından 1522'de Kandahar'ı hâkimiyetine aldı.[126] Böylece, Hindistan tahtına giden yol Babür için açılmış oldu. Delhi seferi için 1525 yılı sonlarına doğru hazırlıklar başladı.[127] Sonunda 1526'da Ludîler'e[128] (1451-1526) karşı yapılan Panipat Savaşı'nı Babür kazandı. O, bu zafer ile kendi adını taşıyan devletini kurmuş oldu. Delhi ve Agra şehirleri de Babür'ün hâkimiyeti altına girdi. Diğer taraftan Ludîler yıkılırken hükümdarları İbrahim Ludî de öldü.[129] Daha sonra Mart 1527'de Babür, Kanva'da Racputlar ile savaştı ve onları yendi. Racputlar Hindistan'da savaşma tarzları ile tanınıyordu. Çitor Racası Rana Sanga komutasındaki Hindular çok ağır kayıplar verdiler. Bu zafer, Hindistan'da Babür hâkimiyetinin daha da sağlamlaşmasına

[123] Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi,* II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 8-14.
[124] Emîr Hoseyn Berâzeş, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran ve Cihan der Ahd-i Safevîyye,* İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tehran 1392 hş., s. 200.
[125] Halis Bıyıktay, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 23-26.
[126] Hale Çalım Yiğit*, XVI. Yüzyılda Kandahar*, İnönü Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2014, s. 33-34.
[127] Fernand Grenard, *Bâbur*, çev. Orhan Yüksel, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 153.
[128] Lûdîler, 1451 ile 1526 yılları arasında Delhi merkez olmak üzere Hindistan'da hüküm sürmüş olan Afgan kökenli Müslüman hanedandır. Afganların Gılzay kabilesine mensup olan devlet Seyyid Hanedanı'nın zayıflamasıyla Hindistan'da hâkimiyet kurmuştur. Babür'ün Hindistan seferi ile devlet yıkılmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Iqtıdar Husaın Sıddıqui, "Lûdîler", *DİA,* XXVII, Ankara 2003, s. 217-218.
[129] Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur'un Hatıratı*, II, çev. Reşit Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara 1987, s. 300-306.

yardımcı oldu. Kısa süre sonra ise Babür'un sağlığı kötüye gitmeye başladı ve 1530'da Agra'da öldü.[130]

Batı Türkistan coğrafyası XV. asrın ikinci yarısından itibaren hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştu. Bu tarihlerde Timurlular bölgedeki gücünü kaybetmek üzereydi. Diğer taraftan Deşt-i Kıpçak'tan bölgeye gelip Cuci neslinden olan Özbeklerin atası olan Şiban (Şeyban) Han'ın torunu Ebu'l-Hayr Han (1428-1468), Mâverâünnehir'de hâkimiyet kurma arzusundaydı.[131] Hatta Timurlular'daki taht kavgalarına müdahale eden Ebu'l-Hayr Han, 1451'de Timurlu tahtına Ebû Saîd'in çıkmasını sağlamıştı. 1468'e kadar Timurlular içerisinde büyük güç elde eden Ebu'l-Hayr Han bu tarihte ölünce onun soyundan gelenler bir süre bölgede etkisini yitirdi. Oğlu Şah Budak da aynı sene öldürüldü. Akabinde Ebu'l Hayr Han'ın torunu olan genç yaştaki Muhammed Şeybanî yanına az bir kuvvet toplayabildi. Özbeklerin yeni hanı ilk olarak Astarhan'a gitti. Akabinde düşmanlarının baskısından kurtulmak adına Taşkent'e ilerledi ve orada hüküm süren Çağatay Hanı Mahmud Han'ın maiyetine girdi. Mahmud Han, 1488'de Şeybanî Han'ın hizmetinden memnun kalarak onu Türkistan (Yesi) şehri hâkimliğine tayin etti.[132] Bundan sonra kendi ulusunu toparlayan Muhammed Şeybanî Han, Timurluların gittikçe zayıflamasını fırsat bilerek zamanla Mâverâünnehir'in büyük kısmına hâkim oldu ve Babür ile Semerkand mücadelesine girişti. O, Babür'ün muhalefetine rağmen Semerkand'ı ele geçirdi 1500'de Buhara merkezli olarak Buhara Hanlığı'nın (1500-1785) temellerini atarak kendi ulusuna nisbetle Şeybanî Hanedanı'nı[133] (1500-1599) kurmuş oldu.[134] Zikredilen hanlık Safevî-Babürlü münasebetlerine sıklıkla etki eden tek hanlıktır. Bunun dışında XVI.

[130] John F. Richards, *The Mughal Empire*, Cambridge University Press, Cambridge 1995, p. 8.
[131] Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 7.
[132] İsmail Türkoğlu, "Şeybânîler", *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 45.
[133] Şeybanîler, Astrahan'dan göç ederek Semerkand merkez olmak üzere Mâverâünnehir'de hâkimiyet kurmuş olan Müslüman bir hanedandır. Devlet adını ataları olan Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci'nin oğlu Şiban Han'dan almışlardır. Buna ilaveten millet isimleri ise ecdatları olan Altun Orda Hanı Özbek Han'ın adından gelmektedir. Bu yüzden tüm Özbek Han nesline "Özbek" ya da "Özbekler" adı verilmiştir. Şeybanîler hâkimiyet süreleri boyunca özellikle Babürlüler ile Semerkand ve Mâverâünnehir hâkimiyeti için mücadele verdikleri gibi sık sık Horasan saldırıları nedeniyle Safevîler ile de karşı karşıya gelmişlerdir. Daha detaylı bilgi için bkz. Abdulkadir Macit, *Şeybânî Özbek Hanlığı Siyasî, İdarî, Askerî ve İktisadî Yapı*, Ankara 2016.
[134] Rumlu Hasan, *Şah İsmail Tarihi (Ahsenü't-Tevârih)*, çev. Cevat Cevan, Ardıç Yayınları, Ankara 2004, s. 58-62.

yüzyıl başında siyasî güç olarak Batı Türkistan'da Hive Hanlığı (1512-1920) ve Kazak Hanlığı (1470-1824) da yer almaktaydı.[135]

Anadolu coğrafyası XV. yüzyılın ikinci yarısında büyük ölçüde Osmanlı Devleti (1302-1922) hâkimiyeti altındaydı. Bunun yanı sıra Karadeniz'de Trabzon Rum İmparatorluğu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu civarında Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları, Doğu Anadolu muhitinde ise Akkoyunlular ve Karakoyunlular devletleri yer alıyordu. Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) 1461'de Trabzon Rum İmparatorluğu'nu yıkarak Bizans İmparatorluğu'nun tekrar kurulma hayallerini ortadan kaldırdığı gibi 1473'te Otlukbeli Savaşı'nda Uzun Hasan'ı ağır bir hezimete uğratarak Akkoyunluları çöküşe sürüklemişti.[136] Bu durum ise bölgede güç toplamaya çalışan Safevî tarikatının işine yaramıştı. Bu şekilde Safevîler, Erdebil'den çıkıp İran, Azerbaycan ve Anadolu coğrafyalarında mürid ve asker toplayarak Osmanlı için doğuda bir tehdit hâline gelmişti. Diğer taraftan II. Bayezid'in (1481-1512) Osmanlı tahtında bulunduğu dönemde Osmanlılar fetih siyasetinde önceki dönemlere göre nispeten bir duraklama yaşamıştı. Bu durum ise doğuda Safevîlerin güçlenmesine yeni bir olanak sağladı. II. Bayezid'in ihtiyatlı barışçıl politikası Şah İsmail'in Anadolu'da Şîa mezhebi yayması için kolaylık sunuyordu. Bunun gerçekleşmesini ısrarla engellemeye çalışan kişi ise Trabzon Sancak Beyi olan Şehzade Selim'di. 20.000 kişilik bir Safevî birliği Ankara'ya gelince Şiî olduğundan şüphelenilen 16.000 kişi Anadolu'dan, Rumeli'ye nakledildi. Lâkin 1511'deki Şahkulu Ayaklanması başından sonuna kadar Anadolu'yu kanla doldurdu. Bu isyanlar sırasında, Şah İsmail adına Tokat'ta hutbe dahi okutuldu. Vuku bulan ayaklanmalar ve Safevîler karşısındaki pasif tutumu II. Bayezid'in bir yıl sonra tahtı oğlu Şehzade Selim'e kaybetmesine sebep olacaktı.[137]

İran, Hindistan, Batı Türkistan ve Anadolu coğrafyalarının XVI. yüzyıldaki durumu incelendiğinde şu çıkarımlar elde edilmektedir. Bu dönemde İran'ın parçalanmış vaziyeti bölgede askerî-siyasî güç toplamak isteyen Safevîlere kolaylık sunmuştur. Böylece Kızılbaşlar, dinî olarak Şîa temelli bir devlet kurup Anadolu ve Kafkasya'dan müridler toplayarak göçebe Türkmenleri kendilerine çekmiştir. Bu şekilde savaşçı

[135] Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, I, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 123-124.
[136] Yusuf Halaçoğlu, "Anadolu (Anadolu'nun Osmanlı Hâkimiyetine Geçişi)", *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 117.
[137] Şerafettin Turan, "Bayezid II", *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 236.

Türkmen gruplar Safevî Devleti etrafında hem dinen hem askerî açıdan itibar elde ederek Anadolu'da Osmanlılar adına büyük tehlikeler meydana getirmiştir. Hindistan coğrafyası ise karışık bir durumda olmasının yanı sıra askerî boyutta zayıf olduğu için Semerkand'da tutunamayan Babür'ün yeni hayat sahası olmuştur. Batı Türkistan coğrafyasında ise münasebetlerin ve mücadelelerin odak noktası Semerkand şehriydi. Timurluların dağılmasından sonra bu şehre hâkim olmak isteyen Muhammed Şeybanî Han ve Babür sıklıkla karşı karşıya gelmişti. Babür'ün, Semerkand'ı ele geçirebilmek için Safevîlerden yardım istemesi ise ileride Sünnî-Şiî çatışmalarında denge rolü oynayacaktı. Zira Babür'ün, Şah İsmail ile dost olması Safevîlere karşı kurulacak Sünnî ittifaka katılım noktasında onun haleflerinin çekimser kalmasında etkili olacaktı. Anadolu'da hâkim unsur olan Osmanlı Devleti ise göçebe Türkmen boyları ile askerî ve ekonomik açıdan sorunlar yaşıyordu. Nitekim bu topluluklar bundan dolayı Safevî tarikatının propagandasını cazip bularak Kızılbaş saflarına geçmekteydi. Osmanlı Devleti ise Anadolu'yu tarumar etmesine rağmen Türkmen isyanlarını ateşli silah gücüyle donanmış üstün ordularıyla bertaraf edebilmekteydi. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti de Safevîlere karşı misilleme olarak onları zayıflatıp yıkabilmek için halifelik makamını kullanmayı tercih etmişti. Bundan mütevellit Osmanlı Devleti kendi önderliğinde Kızılbaşlara karşı Osmanlı-Özbek-Babürlü Sünnî ittifakı kurmayı amaçlamaktaydı.

I. BÖLÜM: ŞAH İSMAİL'DEN ŞAH MUHAMMED HÜDÂBENDE DÖNEMİNİN SONUNA KADAR SAFEVÎ-BABÜRLÜ SİYASİ VE ASKERÎ İLİŞKİLERİ (1510-1587)

1.1. Şah İsmail ile Babür'ün Özbeklere Karşı İttifakı (1510-1514)

İran coğrafyası yüzyıllar boyunca farklı medeniyetlere ve toplumlara ev sahipliği yapmıştır. Bu konuda adı geçen bölgede söz sahibi olmuş güçlerden biri de Safevîlerdir (1501-1736). Kızılbaşlar ismiyle de tanınan bu devleti 1501'de, Tebriz'de kuran Şah İsmail (1501-1524) kısa süre içinde İran'ın bütününe hâkim olmayı başardı. Diğer taraftan 1500'de Buhara'da Şeybanîler Devleti'ni (1500-1599) kuran Muhammed Şeybanî Han (1500-1510), Timur'un yerini almak ve devletini Horasan'a doğru genişletmek için çabalıyordu. Bu esnada, 1507'de Timurluların son bakiyelerinin de ortadan kaldırılıp devletin tamamen yıkılmasıyla birlikte iki tarafın mücadele etmesi için pek çok sebep de ortaya çıkmıştı. Öte yandan taraflar arasında komşuluk da tesis edilmiş oldu. Özellikle Timurlu şehzadelerinin Şah İsmail'e sığınması, buna karşın Muhammed Şeybanî'nin onları geri istemesi ve Şeybanîlerin Horasan'ı ele geçirmesi iki taraf arasındaki gerginliği tırmandırmaktaydı. Karşılıklı gelip giden elçilerin barışı sağlayamaması üzerine harekete geçen Şah İsmail, Muhammed Şeybanî Han'ı karşılamak için Horasan ile Türkistan arasında önemli bir yer tutan Merv'e vardı. Kızılbaş kuvvetleri, şehri kuşatıp ele geçirdi. Daha sonra, 2 Aralık 1510'da meydana gelen Merv ya da diğer adıyla Sultanî Savaşı'nda Safevîler ittifakı geri çekiliyormuş gibi yaptı ve bu savaş taktiği ile Şeybanî kuvvetlerini bozguna uğrattı. Savaş sonunda Muhammed Şeybanî Han öldürüldü ve kafası kesilerek şarap kadehi yapıldı. Daha sonra onun kafatası Osmanlı Sultanı II. Bayezid'e gönderilmiştir.[138] Bu galibiyetle birlikte Horasan'ı hâkimiyet sahasına katan Şah

[138] Muhammed Yusuf Vâle-i İsfahânî, *Hold-i Berrîn*, ed. Mîr Haşim Muhaddis, Encumen-i Âsâr u Mefâhîr-i Ferhengî, Tehran 1372 hş., s. 195-196; Hûrşah bin Kubâd el-Hoseynî, *Târîh-i Elçi-yi Nizâm Şâh (Târîh-i Safevîyye ez Âğâz tâ Sâl-İ 972 Hicrî/Kamerî)*, ed. Mohammadreza Nâsirî, İntişârât-i Encumen-i Âsâr u Mefâhir-i Ferhengî, Tehran 1379 hş., s. 52-53; Gıyaâeddîn b. Humâmeddîn el-Hoseyni Hondmîr, *Târîh-i Habîbu's-Siyer Fî Ahbâr-i Efrâd-i Beşer*, IV, ed. Celâleddîn Humâî, İntişârât-i Hayyam, Tehran 1380 hş., s. 512-513; Emîr Sadreddîn Sultan İbrahim Eminî Herevî, *Futûhât-i Şâhî (Târîh-i Safevî tâ Âğâz tâ Sâl-i 920 Hicrî/Kamerî)*, ed. Mohammadreza Nâsirî, İntişârât-i Encumen-i Âsâr u Mefâhir-i Ferhengî, Tehran 1383 hş., s. 344-346; Rumlu Hasan, *Şah İsmail Tarihi*

İsmail öte yandan Fırat'tan Ceyhun Nehri'ne varan büyük bir devlete sahip olmuş bulunuyordu. Ayrıca doğudaki büyük bir rakibini saf dışı bırakan Safevîlerin batı yönünde ilerlemesi adına elverişli bir ortam da meydana gelmişti.

Bu sırada Kâbil'de hâkimiyetini sağlamlaştırmaya çalışan Babür, Merv Savaşı'nda Muhammed Şeybanî Han'ın yenilip öldüğü haberini alınca oldukça sevindi.[139] Zira 1501'de Semerkand'ı Özbeklere bırakmak zorunda kaldığında kardeşi Hanzade Begüm de Muhammed Şeybanî Han ile evlenmeye mecbur olmuştu.[140] Böylece Babür'ün kardeşini yanına alması ve kurtarması için uygun şartlar meydana gelmiş bulunuyordu. Zira Muhammed Şeybanî Han, Semerkand hâkimiyeti noktasında Babür'ün güçlü bir rakibi idi. Onun ölmesi Babür'ün bu şehri ele geçirmesi için büyük bir engeli de ortadan kaldırmıştı.

Şah İsmail'in zaferinin haberini Bedehşan'da bulunan Babür'e amcasının oğlu Han Mirza iletti. Babür bunun üzerine daha fazla beklemeden Kâbil'den Kunduz'a yöneldi. Babür, Kunduz'a varınca Şah İsmail'in elçileri iyi niyetle onun huzuruna geldi. Bu elçilikle beraber Babür'ün kız kardeşi Hanzade Begüm de kardeşine kavuşmuş oldu. Şah İsmail'in bu dostâne hareketi onunla ittifak yapmak için ideal bir fırsatı meydana getirmiş oldu. Çünkü bu esnada Şeybanîler hükümdarlarının ölümünden dolayı dağınık bir hâldeydi.[141]

Babür, Özbeklerin durumunu fırsat bilip Han Mirza'yı Şah İsmail'in huzuruna elçi olarak gönderdi. Babür'ün gönderdiği elçilik heyeti Safevî hükümdarını güzel mesajlar ile överek Özbeklere karşı kendisinden yardım talep etti. Kızılbaşların reisi Şah İsmail, Han Mirza'yı samimiyetle huzuruna kabul etti.[142] Bu konu hakkında *Habîbu's Siyer'*de Başkent Herat'ta Şah'ın zafer sancaklarının açıldığı, Babür Şah'ın elçilerini bol hediyelerle ve dostluk vurgusuyla Şah İsmail'in huzuruna gönderdiği

(Ahsenü't-Tevârih), çev. Cevat Cevan, Ardıç Yayınları, Ankara 2004, s. 140-150; Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, çev. Osman Karatay, İstanbul 2006 s. 407-410.

[139] Halis Bıyıktay, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, Ankara 1991, s. 24.

[140] Gazi Zahirüddin Muhammed Babür, *Vekayi Babür'ün Hatıratı*, I, çev. Reşit Rahmeti Arat, Ankara 1987, s. 80-82.

[141] *Târîh-i Elfî (Târîh-i Hezar Sâle-i İslam)*, VIII, ed. Gholamreza Tâbatabâî Mecd, İntişârât-i İlmî u Ferhengî, Tehran 1382 hş., s. 5508; Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind (Der Dovre-i Safevîyye ve Afşarîyye) h. k. 916-1158 / m. 1510-1745*, trans. by Mohammad Bâkir Âram-Abbaskuli Gaffarî Ferd, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tehran 1391 hş., s. 27-28.

[142] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 28.

yazılmaktadır. Buna binaen Safevî şahının yardım talebini kabul ettiği ve Babür'ün Mâverâünnehir topraklarını ele geçirmesini uygun bulduğu da ifade edilmekteydi.[143]

Babür'ün, Şah İsmail'e gönderdiği elçilik konusunda *Âlem Ârâ-yi Şah İsmail* adlı eserde ise konu hakkında daha detaylı bir tasvir yer almaktadır. Bu kaynağa göre Muhammed Şeybanî Han'in Merv Savaşı'nda öldürüldüğünü haber alan amcasının oğlu Üveys Mirza, Babür'ün yanına vardı ve ona Şah İsmail'i tebrik etmek için neden Safevî sarayına gitmediğini sordu. Babür ise Kızılbaşların kendisini pek dikkate almayacağından endişe duyduğunu söyledi. Üveys Mirza "*Öyleyse evvela ben gideyim eğer güzel bir şekilde ağırlanırsam sana haber gönderirim, o şekilde gelirsin*" dedi ve Kâbil'den yola koyulup Merv'e ulaştı. Emîr Necmi Sanî onu Şah İsmail'in huzuruna götürdü. Safevî şahı, Babür'ün neden gelmediğini sorunca Üveys Mirza birkaç gün sonra onun da huzura geleceğini ifade etti. Kızılbaş tâcını getirdiler ve Üveys Mirza'nın kafasına taktılar. Üveys Mirza, Babür'e haber yollayıp onun da Safevî hükümdarının huzuruna çıkmasını istedi. Babür bunun üzerine Merv'e doğru hareket etti. Onu Necmi Sanî karşıladı. Daha sonra Safevî şahının huzuruna çıktı. Sonraki gün bir meclis tertip edildi. Şah İsmail, Kızılbaş tâcını alarak Babür'ün kafasına taktı. Üveys Mirza bu durumdan Babür'e bahsetmişti ve o da "*Devlet tâcını neden başıma takmayayım ki? Emir padişahındır*" diyerek kabul etmişti. Şah İsmail bunun üzerine çok mutlu oldu ve "*İnşallah Türkistan'ı Semerkand ile size vereceğim*" dedi.[144] Diğer taraftan Şah İsmail ile Babür dönemin diğer kaynaklarına göre hiç görüşmemişti. Bu yüzden iki hükümdarın karşılaştığı bilgisinin yer aldığı *Âlem Ârâ-yî Şah İsmail* adlı eser muhtemelen Şah İsmail'in Babür'ün elçisi ile görüşmesini temel almaktadır ve bunun üzerinden gerçek olmayan tasvirler ile Safevîleri üstün göstermeye çalışmaktadır.

Elçilik heyetinin Şah İsmail'e gitmesinden sonra Babür 1511'de Hultan, Bağlan, Kunduz ve Hisar-i Şâdumân'ı ele geçirdi ve Şah İsmail'e bir mektup gönderdi. Burada Babür, Semerkand ve Buhara'yı ele geçirip tahta oturmak için Şah İsmail'in kendisine yardım etmesi hâlinde bu şehirlerde onun adına hutbe okutup sikke kestireceğine dair

[143] Gıyâseddîn Humâmeddîn el-Hoseyni Hondmîr, *Habîbu's Siyer fî Ahbâr-i Efrâdu'l Beşer*, ed. Celâleddîn Humâî, IV, Tehran 1333 hş., s. 523.
[144] Anonim, *Âlem Ârâ-yî Şah İsmail*, ed. Asgar Montezir Sâhib, İntişârât-i İlmî u Ferhengî, Tehran 1384 hş., s. 388-391; Eralp Erdoğan, "Babür İmparatorluğu'nun Kuruluş Safhasında Şah İsmail ile Babür İttifakı", *History Studies*, VI/4, Ankara 2014, s. 32-33.

söz verdi.[145] Bu konu *Hulâsatu't Tevârîh*'te şu bilgiler yer almaktadır; Babür Şah, Şah İsmail'in huzuruna süratle elçi gönderdi ve yardım isteğinde bulundu. Eğer Safevî şahı ordusundan bir grubu Babür'e yardımcı olması amacıyla yollarsa Semerkand ve Buhara vilayetleri ele geçirildiği takdirde sikke ve hutbede Şah İsmail'in adı yazılacaktı.[146] Bu şekilde Safevîler ile Babürlüler arasında ilk münasebet gerçekleşmiş oluyordu. Babür ata topraklarına hâkim olmak için bu kez daha güçlü bir müttefiğin desteğini elde etmek istiyordu. Buna karşın Babür'ün, halkı Sünnî olan bir bölgede Şiî mezhebe bağlı bulunan bir hükümdarın hutbesini okutmak ve onun adına para bastırmak istemesi İslamiyet'in burada yayıldığı ilk zamanlardan o güne kadar hiç yaşanmamış bir durumdu. Dolayısıyla Babür'ün Mâverâünnehir'i ele geçirmesi durumunda halkın tepki gösterme ihtimali ortaya çıkıyordu.

Babür'ün Şah İsmail'e karşı samimi tavrı ve Özbekler karşısında elde ettiği zaferler Şah İsmail'in ona olan ilgisini arttırdı. Bunun üzerine Özbeklerin Mâverâünnehir'den çıkarılması için Şah İsmail, Babür'e askerî yardım gönderdi. Bu doğrultuda Şahruh Bey Afşar ve Ahmed Bey Sufîoğlu Ustaclu'yu 5.000 Kızılbaş askeriyle gönderdi. Babür, Kızılbaş ordusunun yardımıyla Ekim 1511'de Semerkand'ı ele geçirdi. Bunun ardından Babür sözünü tutarak Şah İsmail için sikke kesilmesini ve Şiî imamları adına hutbe okunmasını emretti.[147] Özbekler Semerkand'tan çekilince Babür, Kızılbaş ileri gelenleri ile birlikte bolca hediyeyi büyük bir coşkuyla Şah İsmail'e gönderdi. Fakat bundan sonra Babür için Semerkand'ta işler iyi gitmedi. Sünnî bir memlekette Şîa imamları adına hutbe okutması halk ile kendisi arasındaki bağları kopardı.[148] Bu durum her ne kadar Babür için olumsuz da olsa Şah İsmail adına olumlu bir gelişme olarak yorumlanabilir. Zira Özbeklerin, Safevîlerin kuruluşundan beri devam eden Özbeklerin Horasan saldırılarını önlemek ve daha iyi bir komşunun ortaya çıkması adına Babür'ün Semerkand'ta hâkimiyet kurması Şah İsmail'in işine geliyordu. Ayrıca bu şekilde Şiîliğin de Mâverâünnehir'de yayılması için ortam sağlanmış oluyordu.

---

[145] Emîr Hoseyn Berâzeş, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran ı Cihan der Ahd-i Safevîyye*, Tehran 1392 hş., s. 200.

[146] Kadı Ahmed Şerafeddîn el-Hoseynî el-Kummî, *Hulâsatu't Tevârîh*, I-III, ed. İhsan İşrakî, İntişârât-i Dâneşgâh-i Tehran, Tehran 1383 hş., s. 118.

[147] Gıyâseddîn Humâmeddîn el-Hoseyni Hondmîr, *Habîbu's Siyer*, s. 524; Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 31; Emîr Hoseyn Berâzeş, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran u Cihan* s. 200-201.

[148] Ümit Ulvi Türk, *Safevi Devleti'nin Özbek Hanlıkları ve Babür Devleti ile Siyasi İlişkileri*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017, s. 30.

Babür'ün Semerkand halkıyla yaşadığı mezhepsel çatışma Özbekler tarafından takip ediliyordu.[149] Diğer taraftan Kızılbaş askerlerinin gönderilmesi sonrası Muhammed Can Eşikağası Başı, Babür'ün faaliyetlerini raporlayıp Şah İsmail'e gönderdi. Raporda Babür'ün verdiği sözü tutmayıp Kızılbaşlar aleyhinde hareket ettiği belirtilmekteydi. Şah İsmail bunun üzerine Babür'ü uyarmak maksadıyla Necmi Sanî'yi Semerkand'a gönderdi.[150] Babür ise Buhara'da toplanan Ubeydullah Han önderliğindeki Özbekleri cezalandırmak amacıyla sefere çıktı. Kul Melik denen yerde yapılan savaşta Babür askerlerinin sayıca fazla olmasına rağmen mağlup oldu.[151]

Babür savaştan sonra yaralı bir şekilde Semerkand'a sığındı. Fakat buradan yeterli desteği göremeyince Şâdumân Kalesi'ne çekildi. Özbeklerin o tarafa geldiğini haber alınca askerî yardım elde etmek için Belh'in İranlı hâkimi olan Bayram Bey Karamanlu'ya elçi gönderdi. O da 600 askeri Babür'e yardım için yolladı. Babür'ün zor durumda olduğu haberi Şah İsmail'e de ulaşınca o da Necmi Sanî komutasında 10.000'den fazla askeri Türkistan'a sevk etti.[152] Babür, Safevî kuvvetleriyle birleştikten sonra Karşi Kalesi'ni birkaç gün boyunca kuşatma altına aldı ve şehir güçlükle ele geçirildi. İç kısımda bulunan 15.000 kişi kılıçtan geçirildi.[153] Katliam hakkında Emîr Mahmud Hondmîr eserinde şu bilgiler yer almaktadır: Kızılbaş askerleri Necmi Sanî'nin işareti ile kılıçlarını çektiler ve katliama başladılar. Şehrin seyidleri, kadınları ve çocukları ile camiiye sığındı. Bir kişiyi Emîr Muhammed bin Emîr Yusuf'un yanına gönderdiler ve "*Biz peygamber soyundan geliyoruz ve Murtazavî silsilesine mensubuz. Kızılbaşların da Murtazavîye silsilesini sevdiği mutlaktır. Bundan dolayı Emîr Necm'e rica edin bizi katliamdan muhafaza etsin*" dediler. Emîr Muhammed bunun üzerine Necmi Sanî'nin yanına geldi ve seyyidlerin isteğini beyân ederek kanlarının dökülmemesini rica etti. Bu talepten sonra haddini bilmeyen bir köylü ona şunu söyledi: "*Gaziler bir yeri ele geçirdiği zaman seyyid olup olmadığına bakmaksızın küçük büyük herkesi öldürüyor*". Safevî askerleri bu sözü

[149] Halis Bıyıktay, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, s. 25.
[150] Eralp Erdoğan, "Babür İmparatorluğu'nun Kuruluş Safhasında Şah İsmail ile Babür İttifakı", s. 34.
[151] Rumlu Hasan, *Şah İsmail Tarihi (Ahsenü't-Tevârih)*, s. 159-160.
[152] Anonim, *Âlem Ârâ-yi Safevî*, ed. Yedullah Şukri, Tehran 1350 hş., s. 357.
[153] Abdüllatif Kazvînî, *Safevi Tarihi*, çev. Hamidreza Mohammednejad, Birleşik Yayınevi, Ankara 2011, s. 54.

duyduktan sonra kılıçlarını çekerek camiiye girdiler ve buraya sığınan tüm seyyidleri, kadınları ve çocukları katlettiler.[154]

Karşi Kalesi ele geçirildikten sonra Necmi Sanî ve Babür'ü kuvvetleri Buhara'ya ilerlemeye başladı. Şehrin ileri gelenleri Buhara'yı Necm Sanî'ye teslim etti. O da şehre girip Şah İsmail adına hutbe okuttu. Ardından da şah adına sikke bastırılması emrini verdi. Kırk gün Buhara'da kaldıktan sonra müttefik kuvvetler Semerkand'a yürüdü. Babür'ün Bayram Han kumandasındaki öncü kuvveti yol üstündeki Kula ve Uzun Sakal kalelerini ele geçirip Semerkand'a ulaştı. O esnada Semerkand'ta bulunan Ubeydullah Han şehirden firar etmeyi düşünürken Timur Han, Safevî kuvvetlerinden kaçan Fulad Sultan'a haremini emanet edip 12.000 kişilik Özbek askeri ile Bayram Han'ı karşılamaya çıktı. Yapılan savaş sonucunda Timur Han'ın ordusu yenildi ve kendisinin ayağı da atın altında kalarak kırıldı. Savaştan kaçarak kurtulan 4.000 Özbek askeri Semerkand'a geri dönerek Ubeydullah Han'a bilgi verdi, bunun üzerine Ubeydullah Han kendi ailesi ve ordusuyla beraber Semerkand'tan kaçarak çöllere çekildi. Bayram Han ise Necm Sanî'ye kazandığı zaferin haberini yolladı ve bunun üzerine o, hediyeler gönderilerek ödüllendirildi. Necm Sanî, Semerkand'a geldiği sırada Bayram Han ve Semerkand halkı tarafından karşılanarak şehre girdi. Emîr Timur mescidine giderek burada da Şah İsmail adına hutbe okutulup sikke basılmasını emretti. Babür ile Necm Sanî iyi geçinmeye çalışsalar da aslında birbirlerini sevmiyorlardı. Babür Şah bundan dolayı ele geçirilen toprakların kendisine verilmeyeceğinden endişe ediyordu. Necm Sanî, Semerkand'ta iken Babür'ün bu çekincesini hissetmiş olsa gerek ona *"Emin ol ki Ubeydullah Han'ı ve Timur Han'ı öldürdükten sonra seni tüm Türkistan'ın padişahı ilan edeceğim"* diyerek onu rahatlatmaya çalışmıştı. Babür ise öte yandan yapılan Sünnî katliamlarından dolayı Necm Sanî'ye kızgındı. Necm Sanî ise Babür'ün Safevîlere ihanet ettiğini düşünerek ele geçirilen yerlerin yeniden Babür'e verilmesine karşı çıkıyordu. Bundan dolayı o, Şah İsmail'e *"Babür akılsız biri, defalarca Türkistan'ı ona verdiğimiz hâlde elinde tutamadı. Türkistan'ın padişahlığını Han Mirza'ya vereceğim"* demişti. Sonrasında Şah İsmail, Buhara ve Semerkand'ı Babür'e bırakmasını söyleyince *"Her kimi layık*

[154] Emîr Mahmud Hondmîr, *Târîh-i Şah İsmail u Şah Tahmasb-i Safevî,* ed. Gholamreza Tabatabaî Mecd, İntişârât-i Gostare, Tehran 1370 hş., s. 146-147; Eralp Erdoğan, "Babür İmparatorluğu'nun Kuruluş Safhasında Şah İsmail ile Babür İttifakı", s. 35.

görürsem padişahlığı ona vereceğim" yanıtını verdi. Şah İsmail de kararı kendisine bırakarak bu öneriyi kabul etti.[155]

Babür ve Necmi Sanî bu olaydan sonra ordu için erzak toplamaya çalışıyordu. Diğer taraftan Özbek Hanları Gacdavan Kalesi'ni muhasara edip buraya sığındılar. Bunun üzerine müttefik Safevî-Babürlü kuvvetleri Gacdavan'ı kuşattı. Fakat kış süratle yaklaşıyordu ve ordunun erzakı azalmaktaydı. Nihayet iki ordu 12 Kasım 1512'de Gacdavan'da karşı karşıya geldi. Necmi Sanî aceleyle savaşa girişti ve Babür'e askerleriyle birlikte hazır olmasını emretti. Fakat mücadele başladıktan sonra Necmi Sanî yaralandı ve çok geçmeden savaş meydanını terk etti. Babür de kendi askerleriyle birlikte Şâdumân Kalesi'ne geri çekilmek zorunda kaldı. Özbekler Necmi Sanî'yi yakalayıp öldürdü. Ayrıca Kızılbaş ordularının büyük bir kısmını da kılıçtan geçirdi. Savaş Babür-Kızılbaş ittifakının yenilgisiyle sona erdi.[156]

Babür'ün Gacdavan'daki yenilgisi Özbeklerin kendisine olan güvenini de arttırmıştı. Buna binaen Mâverâünnehir'in büyük kısmını ele geçiren Şeybanîler, Horasan'a doğru da saldırılarını sürdürmekteydi. Babür ise bu ağır şartlardan dolayı mecburen 1513'te Kunduz'a çekildi.[157] Bundan sonra Şah İsmail'den gelecek olumlu bir haberi beklemeye başlayan Babür onun 1514'te Çaldıran Savaşı'nda Yavuz Sultan Selim'e yenilip üzüntüden kendisini içkiye verdiği haberini aldı.[158] Böylece Babür'ün Semerkand'ı geri alma ümidi sona ermiş oluyordu. Zira Şah İsmail'den gelecek olan olumlu habere bel bağlaması Semerkand'ı geri alma hususunda Safevîlerin desteğine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Bu şekilde Safevî-Babürlü ilişkilerinin ilk ciddi evresi de tamamlanmış oldu.

Çaldıran Savaşı'nda Şah İsmail'in yenilgisinin ardından Safevîler ve Babürlüler arasında Babür'ün Hindistan'da devletini kurduğu 1526 yılına kadar herhangi bir münasebet gerçekleşmedi. Mevcut durum Babür'ün Afganistan ve Hindistan taraflarına doğru yönelmesine neden oldu. Babür, 1518'de Güney Afganistan, 1519'da Sind civarını zapt etti. Bundan sonra kısa bir süreliğine Kâbil'e geri dönen Babür akabinde, 1522'de, Kandahar'a hâkim oldu. Böylece Hindistan fethi için yolundaki pek çok engel ortadan kalkan Babür, 1525 yılının sonlarında Delhi seferi için

[155] Anonim, *Âlem Ârâ-yî Şah İsmail*, s. 411-412, 426-430; Eralp Erdoğan, "Babür İmparatorluğu'nun Kuruluş Safhasında Şah İsmail ile Babür İttifakı", s. 35-36.
[156] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 35.
[157] Muhammed Kâsım Hindûşah Esterâbâdî, *Târîh-i Ferişteh ez Babür ta Adilşahîyan*, II, ed. Mohammadreza Nasîrî, Encumen-i Âsâr u Mefâhîr-i Ferhengî, Tehran 1389 hş., s. 34.
[158] Halis Bıyıktay, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, s. 26.

hazırlıklara hız verdi.[159] Kendisi Hindistan hâkimiyeti için Nisan 1526'da başkentleri Delhi olan Lûdîler (1451-1526)[160] ile gerçekleşen Panipat Meydan Savaşı'nı kazandı ve savaş sonucunda Lûdî hükümdarı İbrahim Lûdi ölürken Delhi ve Agra, Babür'ün eline geçti. Böylelikle Lûdi Devleti yıkıldı ve Babürlü Devleti (1526-1858) resmen kurulmuş oldu.[161]

1.2. Şah I. Tahmasb ile Babür Şah Arasındaki İlişkiler (1526-1530)

Şah İsmail 1524'te ölünce yerine büyük oğlu Şah I. Tahmasb tahta çıktı. Babür ise bu sırada Hindistan'ın fethiyle meşguldü. Babür'ün Hindistan'da 1526'da hâkimiyet tesis etmesiyle beraber ilişkilerde yeni bir döneme giriliyordu. Artık taraflar arasındaki ilişkilerin temel odak noktası Semerkand değildi. Bu esnada Hindistan'da hâkimiyetini tesis eden Babür hem zaferini duyurmak hem de Şah I. Tahmasb'ın cülûsunu tebrik etmek için Safevîlere elçi yolladı. 1526 sonlarında Hâcegî Esad başkanlığındaki heyet Şah I. Tahmasb'ın huzuruna vardı. Safevîler de bu elçiliğe karşılık olarak Hâcegî Esad'ın yanında Türkmen devlet adamı Süleyman Ağa'yı ve iki cariyeyi Babürlüler nezdine yolladı. Aynı elçiler tekrar hediyelerle Safevî ülkesine 1527'de geri döndü.[162] Bu diplomatik temastan iki tarafın da Şah İsmail döneminde başlamış olan iyi münasebetleri sürdürmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Babür diğer taraftan her ne kadar Semerkand'tan uzak kalsa da içindeki hâkimiyet arzusundan olsa gerek Şah I. Tahmasb'ın 1528'deki Cam Savaşı'nda Özbekleri yenmesini hoş karşılıyordu. Buna karşın Safevîlerle herhangi bir sorun yaşanmaması için de Belh ve Herat civarına sefer yapılmaması konusunda oğlu Hümâyun'u tembihliyordu.[163] Yine bu durumu da Babür'ün Şah İsmail zamanında tesis ettiği iyi ilişkilerin devamını getirmek için bir çaba olarak görebilmek mümkündür.

1529 yılında Şah I. Tahmasb, Cam zaferinin ardından Osmanlı toprakları üzerine sefere yöneldi. Bunu fırsat bilen Özbekler tekrar saldırıp Meşhed'i ve Herat'ı ele

[159] Fernand Grenard, *Bâbur*, çev. Orhan Yüksel, İstanbul 1971, s. 153.
[160] Lûdîler 1451 ile 1526 yılları arasında Delhi merkez olmak üzere Hindistan'da hüküm sürmüş olan Afgan kökenli Müslüman hanedandır. Afganların Gılzay kabilesine mensup olan hanedan Seyyid Hanedanı'nın zayıflamasıyla Hindistan'da hâkimiyet kurmuştur. Babür'ün Hindistan seferi ile devlet yıkılmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Iqtıdar Husaın Sıddıquı, "Lûdîler", *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s. 217-218.
[161] Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, II, Ankara 1987, s. 22-23.
[162] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind* s. 44-45.
[163] Gazi Zahirüddin Muhammed Babür, *Vekayi Babür'ün Hatıratı*, I, s. 395-396.

geçirdi. Bu şekilde Babür ve onun neslinin Semerkand'ı ele geçirmesi zorlaştı. Sonuç olarak Babür'ün tekrar ata topraklarında hâkimiyet kurma umudu sona erdi.[164]

Diğer taraftan Şah I. Tahmasb, Cam Savaşı'nda Özbeklere karşı elde ettiği zaferi Babür'e iletmek için onun nezdine elçi yolladı. Hasan Çelebi başkanlığında Hindistan'a giden heyet gecikmeli de olsa Ocak 1529'da Babür'ün sarayına ulaştı. Babür, Safevî heyetini oldukça iyi ağırlayıp kendilerine ziyafet verdi. Bu olay Babür ile Şah I. Tahmasb'ın son teması oldu. Bundan sonra iki hükümdar arasında herhangi bir münasebet bilgisi kaynaklarda yer almamaktadır.[165] Bu duruma kanıt olarak kısa süre sonra, Aralık 1530'da Babür'ün hayatını kaybetmesini gösterilebilir. Babür öldükten sonra yerine en büyük oğlu Hümâyun Mirza (1530-1540, 1555-1556) tahta oturdu.

1.3. Şah I. Tahmasb ile Hümâyun Şah Arasındaki İlişkiler (1530-1556)

Hümâyun Mirza tahta geçtikten sonra Şah I. Tahmasb'ın Osmanlı seferleri nedeniyle 1534'e kadar taraflar arasında ciddi bir temas görülmemektedir. Öte taraftan 1534'te Horasan'daki Şamlu İsyanı'na[166] karşı Şah I. Tahmasb'ın lalası Ağzivar Han ile kardeşi Sam Mirza, bir sığınak elde etmek adına Kandahar'ı kuşattı. Şehir kuşatıldığında burayı Hümâyun Mirza'nın kardeşi Kamran Mirza yönetmekteydi. Bu saldırı karşısında Kamran Mirza, Hoca Kelan ile beraber güçlü bir müdafaa göstererek Kızılbaş kuvvetlerini geri püskürtmeyi başardı. Kuşatma sonucunda Ağzivar Han öldürülürken Sam Mirza Herat'a kaçtı. Şah I. Tahmasb da kendisinden izinsiz olarak yapılan bu kuşatmayı ve sonucundaki yenilgiyi haber alınca oldukça sinirlendi. Bunun ardından Şah I. Tahmasb, Kandahar'ı kuşatmaya karar verdi ve ordu hazırlayarak Nisan 1537'de buraya yöneldi. Gürcülerden oluşan ve asker sayısı 7.000 ile 8.000 civarındaki Safevî ordusu karşısında mukavemet gösteremeyeceğini fark eden Hoca Kelan kaçtı. Sonuç olarak şehir Şah I. Tahmasb'a teslim edildi. Bunun ardından Şah I. Tahmasb, Şîa İslam ve kendi adına hutbe okutup para bastırdı.[167] Böylece taraflar

[164] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 46.
[165] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 46-47.
[166] Safevî Devleti'nin kurulmasında ve gelişmesinde rol oynamış Oğuz (Türkmen) menşeili oymaklardan biridir. Daha detaylı bilgi için bkz. Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 2018.
[167] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, I/1, çev. Ali Genceli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 74-75; Gülay Karadağ Çınar, *Safevî-Özbek Siyasî İlişkileri ve Osmanlı'nın Tesiri (1524-1630)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar 2011, s. 99-100.

arasındaki bu zamana kadarki dostça münasebetler sona ermiş oluyor ve Kandahar[168] merkezli mücadele süreci başlıyordu.

Şah I. Tahmasb her ne kadar Kandahar'ı zapt etse de onun geri dönmesinden kısa süre sonra Kamran Mirza burayı geri almayı başardı. Hümâyun Mirza ise bu sırada Hindistan'da yerel güçlerle mücadele ettiği için Kandahar meselesine müdâhil olmadı.[169] İlerleyen süreçte Hümâyun için işler daha kötü gitmeye başladı. 1540 yılına gelindiğinde Hindistan'da hâkimiyetini Afgan kökenli Surîlerin[170] lideri Şîr Şah'a kaybeden Hümâyun tahtı tekrar elde etmek adına mücadeleye girişti. Hümâyun 1543'e kadar iktidarı ele geçirmek için çaba gösterdi ise de istediğini elde edemedi. Bu esnada Kandahar'da bulunan kardeşi Kamran Mirza'nın kendisini alıkoyacağı haberini alınca Hindistan'da tutunamayacağını anlayıp kendisine yeni bir müttefik aradı. Bu arayış Safevî-Babürlü ilişkilerinde yeni bir sayfa açıyordu. Bir süredir gergin olan münasebetler Şiî mezhebe mensup olan Bayram Bey'in Hümâyun'a Safevîlere iltica etmesini teklif etmesiyle son buldu. Bu fikri uygun bulan Babürlü padişahı, Şah I. Tahmasb'a mektup yazarak iltica etmek istediğini beyân etti.[171] Buradan Hümâyun'un tekrar Hindistan tahtını elde etmek için tek çare olarak Safevîleri gördüğü anlaşılmaktadır. Zira babası Babür zamanından beri Özbeklerle yaşanan Semerkand odaklı husumetten dolayı yardım alabileceği tek güç olarak Şah I. Tahmasb kalmıştır. Böyle bir tercihte bulunmasında Hümâyun'un babası Babür'ün de kendi zamanında Semerkand'ı ele geçirmek için Safevîlerden destek alması etkilidir.

Hümâyun'un Şah I. Tahmasb'a İran'a iltica etmek için yazdığı mektubun bir kısmı şöyle kaleme alınmıştır:

"*... Dua ve ihlas (ile) vazifeyi eda ettikten sonra itaat eksikliği ve utanç bolluğuna rağmen kendimi büyük ve haşmetli şah hazretlerinin huzurunda gökyüzündeki güneşin küçük bir benzeri gibi görmekten mahcubum. Her ne kadar kendimi büyük, olgun ve âlimâne vasıflar ve şereflenmeyle ortaya çıkarmayıp görünmesem de yüksek makamlı hizmetçiler zümresine dâhil olup (şah hazretlerinin) muhabbetinin ve ihlasının*

[168] Bugün Afganistan'ın güneydoğusunda, Pakistan sınırında bulunan bir şehirdir. Safevîler ile Babürlüler dönemlerinde ticarî olarak bir geçiş yolu olması ve taraflar arasında tampon bölge görevi görmesi nedeniyle uzun bir süre iki taraf arasında mücadele sebebi olmuştur. Daha detaylı bilgi için bkz. Hale Çalım Yiğit, *XVI. Yüzyılda Kandahar*, İnönü Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2014.
[169] Gülay Karadağ Çınar, *Safevî-Özbek Siyasî İlişkileri ve Osmanlı'nın Tesiri (1524-1630)*, s. 100.
[170] Kuzey Hindistan'da 1540 ile 1564 yılları arasında hüküm sürmüş olan Afgan kökenli bir hanedandır. Daha detaylı bilgi için bkz. Azmi Özcan, "Sûrîler", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, s. 541-542.
[171] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 52-54.

kemendine ulaşma isteği son dereceyi geçmişti. O (şah) hazretlerine kurşun gibi daima hatırla ilgili davranmak, onun cömertliğine ve saadetine ulaşma amacı (bizi) bol nur ve aşırı sevinçle huzuruna doğru çekiyordu. Bundan dolayı aşağılık feleğin çarkından, yanardöner feleğin dönmesinden, Hindistan'ın en büyük karanlık gökyüzünden Sind Nehri'nin dar boğazına ansızın ulaşıncaya kadar (şah hazretlerine) güzel hediye (vermek) ve şerefli makamının yanına (varmak) istiyorduk. Şimdi dilek kuşu, azametli nurlu yüzü ve ikbal kanadının büyüklüğünü görmek için (kanadını) açıyor. Allah-u teâlâ'nın rahmetinden ümitle bol bağışta bulunan (şah hazretlerinin) huzuruna vardıktan sonra pek çok mevcut durum ve olaylar uygun ölçüde beyân edilip (şah hazretlerine) layık bir şekilde (istekler) arz edilecek İnşâllâh-i teâlâ."[172] Bu mektuptan Hümâyun'un Şah I. Tahmasb'ı büyük bir güç olarak kabul ettiği ve Safevî hükümdarını kendisiyle ittifak kurabilecek yegâne kişi saydığı görülmektedir. Zira bu denli övgü bağlılığın da başka bir göstergesidir.

Hümâyun kardeşi Askerî Mirza tarafından takip edildiği için mektubun yazılmasından sonra Şah I. Tahmasb'ın cevabını beklemeden Sistan tarafına doğru harekete geçti. Bayram Bey de Kızılbaş emîrlerine mektuplar yazarak sığınmanın gerçekleşmesi adına önemli adımlar attı. Sonuç olarak Sistan valisi Ahmed Sultan Şamlu teklifi kabul ederek Hümâyun ve mahiyetini karşılamak adına yola çıktı. Hümâyun, Sistan'a vardığında ise Ahmed Sultan Şamlu, Horasan emîr'ül ümeralığına Babürlü heyetinde tehlikeli bir durum olmadığını bildirerek heyeti kabul etti. Sonrasında ise Hümâyun ve heyeti Herat'a doğru harekete geçti.[173]

1.3.1. Babürlü Hükümdarı Hümâyun'un İran'a İlticası

Şah I. Tahmasb, Hümâyun'un İran'a sığınmak için yazdığı mektubu elde edince bunu oldukça hoş karşıladı. Zira Hümâyun'un Safevîlere ilticası Hindistan'da Şiîliğin yayılması için büyük bir fırsattı. Buna binaen Şah I. Tahmasb, Hümâyun'a cevap olarak yazdığı mektupta ondan "*Mühibbân-i Haydar-i Kerrar*" olarak bahsediyor, yani onu Allah'ın bir hediyesi olarak görüyordu.[174]

[172] Hûrşah bin Kubâd el-Hoseynî, *Târîh-i Elçi-yi Nizâm Şâh*, s. 147.
[173] Cihan Oruç-Mehmet Dağlar, "Tahmasb-Hümayun İttifakında Şiilik'in Rolü", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, VI/3, Ordu 2016, s. 666.
[174] Menuçehr Parsadust, *Şah Tahmasb-i Evvel*, Şirket-i Sihâmî, Tehran 1391 hş., s. 418; Mehmet Dağlar, *Şah Tahmasb'ın Dini Siyaseti (1524-1576)*, Sakarya Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2017, s. 138.

Hümâyun ise diğer taraftan Herat'a geldiğinde oldukça iyi karşılanmış, buradaki sarayda ağırlanmış ve hediyeler almıştı. Şah I. Tahmasb da Timur soyundan gelen bir hükümdar olması hasebiyle Hümâyun'un iyi karşılanması ve hizmet görmesi için ferman yayınlamıştı. Diğer taraftan Hümâyun, Mart 1544'te Herat'tan ayrılarak Meşhed'deki İmam Rıza Türbesi'ni ziyaret etmek için yola çıktı ve bu amacını içeren mektubu Şah I. Tahmasb'a gönderdi. Şah bu ricayı kabul ederek memnuniyetle karşıladı. Hümâyun yol üstünde bulunan Nişabur ve Sebzvar'dan geçerken coşkuyla karşılandı. Önü sıra ise Bayram Bey'i gönderdi. O da Şah I. Tahmasb'ın huzuruna vardığında ondan Kızılbaş tâcı takması ve sakalını kesmesi talep edildi. Bayram Bey de kendi hükümdarı Hümâyun'un izni olmadan talepleri yerine getiremeyeceğini beyân etti. Şah I. Tahmasb bu duruma sinirlendi ve Hümâyun'a mektup yazıp kendisi onu çağırıncaya kadar beklemesini emretti.[175] Buradan Şah I. Tahmasb'ın kendisini daha üstün Hümâyun'u ise yardıma muhtaç gördüğü anlaşılmaktadır. Öte taraftan Meşhed'e varınca Hümâyun, İmam Rıza Türbesi'ni sıklıkla ziyaret etti ve pek çok bağışta bulundu. Buna ek olarak Şah I. Tahmasb ile daha iyi bir diyalog kurmak adına Bayram Bey'in telkinleriyle Şiîliğe uygun hareket etti. Şah I. Tahmasb öte taraftan Hümâyun'a bol miktarda para, altın, kılıç, hançer ve elbise hediye etti.[176] Buna karşılık Hümâyun ise Kûh-i Nur elması ve pek çok yakutu Şah I. Tahmasb'a takdim etti.[177]

Hümâyun, Meşhed ziyaretinden sonra Şah I. Tahmasb'dan Kazvîn'e gelmesi yönünde bir mektup aldı. Bunun üzerine maiyetiyle birlikte yönünü Kazvîn'e doğru çevirdi.[178] Taraflar Kazvîn civarında görüştükleri sırada Şah I. Tahmasb, Hümâyun ve heyetinin Şiîliğe geçmesini ve Kızılbaş tâcını takmasını istedi. Ayrıca Şah, ilk üç halifeye lanet okunmasını da talep etmişti. Babürlü heyeti de teklifi kabul ederek talepleri yerine getirdiler. Sonrasında Erdebil'e gidip Şeyh Safiyüddîn'in türbesini ziyaret ettiler.[179] Bu durumdan da Hümâyun'un Hindistan tahtı için dinen zor bir talebi kabul ettiği görülmektedir. Zira bu amaç uğrunda yardım alabileceği başka bir müttefiki olmaması muhtemelen onu Şah I. Tahmasb'ın mezhepsel taleplerini kabul etmeye zorlamıştır.

Şah I. Tahmasb, Hümâyun ile görüşme esnasında Şîr Şah gibi zayıf bir düşmana nasıl yenildiğini sordu. Hümâyun ise soruya kardeşlerinin yardım etmemesinden kaynaklı

[175] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 55-58.
[176] Abdi Beg Şirazî, *Tekmîletu'l Ahbâr*, ed. Abdulhoseyn Nevâî, Neşr-i Ney, Tehran 1369 hş., s. 93.
[177] Gülbeden, *Hümayunnâme*, çev. Abdürrab Yelgar, Ankara 1944, s. 90.
[178] Emîr Hoseyn Berâzeş, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran u Cihan*, s. 208-209.
[179] Abdi Beg Şirazî, *Tekmîletu'l Ahbâr*, s. 94.

olarak yenildiğini bildirdi. Bu cevabın ardından Şah I. Tahmasb tekrar "*Kardeşlerinize karşı nasıl davranıyordunuz?*" şeklinde bir soru sordu. Hümâyun da bu soruya o sırada ayakta hizmet eden Şah I. Tahmasb'ın kardeşi Behram Mirza'yı göstererek "*Kardeşlere böyle davranılmalıdır.*" dedi. Bunun üzerine zikredilen Safevî şehzadesi kardeşini Hümâyun'a karşı kışkırtmaya başladı. Behram Mirza'nın böyle bir tavır sergilemesinde Babürlülerin Kızılbaş ülkesine komşu olmasının tehlikeli olması, Babür'ün daha önce müttefikken Safevî ordularını yalnız bırakması, Osmanlı ile Babürlülerin, Safevîlere karşı ittifak kurma ihtimali, Hümâyun'un heyetinden iki kişinin değerli taşlar çalıp Şah I. Tahmasb'a gizli bir şekilde Babürlü padişahını şikâyet etmesi etkilidir.[180]

Şah I. Tahmasb her ne kadar Hümâyun'u iyi karşılamasa da sunduğu değerli hediyeler nedeniyle onu av şölenine davet etti. Teklifi kabul eden Hümâyun eğlence sonrası İran'dan ayrılmak istediğini bildirdi. Hümâyun, 1544 yılının sonlarına doğru pek çok hediye ve 12.000 civarı kuvvetle Hindistan yoluna koyuldu. Onun yanında Şah I. Tahmasb'ın küçük oğlu Murad Mirza ve lalası Budak Han Afşar da bulunuyordu. Hümâyun bundan sonra Tebriz üzerinden Şeyh Safî ve Şah İsmail'in mezarını ziyaret etmek için Erdebil'e geçti. Buradan da Hazar Denizi kıyısına vardı. Son olarak Kazvîn'e ilerleyen Hümâyun buraya Şah I. Tahmasb'dan önce varınca Safevî hükümdarı bu duruma oldukça sinirlendi. Bu esnada Hümâyun'un heyetinden birisi öldürülünce taraflar arasında gerginlik yükseldi.[181] Bu bilgiler ve yaşananlar daha önceki olaylarda olduğu gibi Şah I. Tahmasb'ın Hümâyun üzerinde gücünü hissettirme amacını taşıdığını göstermektedir. Zira dostluk ve yardım maksadıyla ülkesini gelmiş olan Hümâyun'un zararlı bir harekette bulunmayacağı aksi hâlde beklediği yardımdan mahrum kalacağı âşikârdır.

Hümâyun'un kız kardeşi Gülbeden Begüm'ün ve lalası Bayram Han'ın çabaları sonucunda Şah I. Tahmasb ile Hümâyun'un arası tekrar düzeldi. Şah I. Tahmasb, Şîr Şah'ın, Kanuni Sultan Süleyman ile kendisine karşı oluşacak ittifakını bertaraf etmek adına Hümâyun'dan yararlanmak istedi.[182] Hümâyun diğer taraftan Hindistan'a ilerlerken Şiîliğe geçip Kandahar alınırsa buranın yönetimini Şah I. Tahmasb'ın oğlu

[180] Gülbeden, *Hümayunnâme*, s. 91-92.
[181] Abu'l Fazl, *The Akbarnama*, I, trans. by Henry Beveridge, The Asiatic Society, Kalküta 1907, p. 439-444.
[182] Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, II, s. 58.

Murad Mirza'ya bırakmayı da kabul etmişti.[183] Buna ek olarak Hindistan'da Hümâyun tekrar hâkimiyet kurduğu takdirde Fars dili ve kültürünün yayılmasına olanak sağlanması, İranlı bilginlerin ve sanatkârların da ağırlanması noktasında Şah I. Tahmasb'ın taleplerine onay vermişti.[184]

Hümâyun, Kazvîn'den ayrıldıktan sonra Meşhed'e ulaştı. Burada önce İmam Rıza Türbesi'ni, ardından da Cam şehrine varıp Şeyh Ahmed Cam Türbesi'ni ziyaret etti. Dinî ziyaretlerden sonra Sistan'a gelen Hümâyun kendisine 2.000 sayıda kurçi[185] adlı özel birliğin katıldığını fark edince elde ettiği yardımcı kuvvetin sayısı 14.000 oldu.[186]

Şah I. Tahmasb'ın Hümâyun'a tavrı incelendiğinde ise bazı sorunlar ve tartışmalar ortaya çıkmaktadır. Bunların başında iki temel sorunun cevabı noktasında farklılıklar görülmektedir. Birincisi Şah I. Tahmasb, Hümâyun'a iyi mi yoksa kötü mü davranıyordu? İkincisi ise Safevîler, Babürlülere hangi amaçlar için yardımda bulundular? İlk sorudan başlanacak olursa Safevî kaynakları ve *Hümâyunnâme*'ye göre Şah I. Tahmasb, Hümâyun'a oldukça iyi davranmış, onunla yakından ilgilenmiştir. Buna karşın Babürlü tarihçilerinden olan Cevher Aftabeci'nin *Tezkiretu'l Vâḳı'ât* adlı eserinde Şah I. Tahmasb'ın Hümâyun'a sert davranıp baskı yaptığı ifadeleri yer almaktadır.[187]

Hümâyun'a, Şah I. Tahmasb tarafından kötü davranıldığına dair Babürlü kaynağı *Tezkiretu'l Vâkı'at*'taki ifadelere göre Hümâyun Şah, üç gün Kazvîn'de ikamet ettikten sonra Şah I. Tahmasb ile görüşmek için onun otağına gitti. Diğer taraftan gecenin ilk saatlerinde Safevî hükümdarı ile görüşmeden gelen Bayram Bey stresli bir hâl içindeydi. Karşılama töreninde Hümâyun'a saygısızlık yapılıp onun rahatsız olmasından endişelenmekteydi. Babürlü padişahı artık geriye dönme fikrinin mümkün olmadığını düşünüyordu. Ertesi gün merâsim gerçekleşti. Şah I. Tahmasb, Hümâyun Şah'ı sağ tarafına oturttu. Şah I. Tahmasb çok zaman geçmeden Hümâyun Şah'tan Şiîlik tâcını kafasına koymasını talep etti. Hümâyun Şah da bu isteği kabul etti. Lâkin tâcı sembolik olarak takacağını beyân etti. O, bu tâcı takarak mezhebini değiştirmiş

[183] Gülbeden, *Hümayunnâme*, s. 93-94.
[184] Abdurreza Hoşeng Mehdevî, *Târîh-i Revâbit-i Hârici-yi İran ez İbtidâ-yi Dovrân-i Safevîyye tâ Pâyân-i Ceng-i Dovvom-i Cihânî (1500-1945)*, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tehran 1355 hş., s. 37.
[185] Safevîlerde şahı koruyan özel birliklere verilen isimdir. Kelime Türkçe "Kur" kelimesinden türemiştir. "Silahlı, silahlı birlik" anlamlarına sahiptir. Daha detaylı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Kurçi", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s. 441.
[186] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 71-72.
[187] Rahim Farzam, *Safevî Devleti'nin Doğu Politikası (1501-1736)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2022, s. 78-84.

gibi görünmek istememekteydi. Hümâyun Şah çok uzun sürmeyen bu görüşmeden sonra ikamet ettiği yere geri döndü. Sonraki gün Şah I. Tahmasb'ı çok soğuk ve umursamaz bir tavır içerisinde gören Hümâyun Şah bu durumdan rahatsız oldu. Hatta yakın çevresine Safevî ülkesine geldiğine pişman olduğunu beyân etti.[188] Şah I. Tahmasb bu şekilde Hümâyun Şah'ı kendisine vassal olarak tayin etmek istemektedir. Zira onun göstermelik de olsa Şiîlik tâcı takması Safevîlerin, Hindistan'da gücünü kabul ettirecekti. Böylece Şiîlik, Hindistan'da kolayca yayılacaktı.

Cevher Aftabeci eserinin devam eden kısımlarında Şah I. Tahmasb'ın, Hümâyun Şah'a "*Eğer Şiîliği kabul ederse kendisine her türlü yardımı yapacağını, yoksa o ve beraberindekilerin öldürüleceğini*" söylemiştir. Buna karşın Hümâyun Şah'ın başlarda bu baskıya direndiğini ve Şah I. Tahmasb'a "*İmanımı değiştirecek kadar saltanat düşkünü değilim*" dediğini ifade etmektedir.[189] Şah I. Tahmasb ise bu duruma uzun zamandır Sünnî bir hükümdara karşı savaşmak istediğini şimdi ise kendisinin ayağına gelmişken mezhebini korumasına izin vermeyeceğini ifade etmiştir. Bu şekilde Şah I. Tahmasb, Hümâyun Şah'a mezhebini değiştirmeden serbest kalamayacağını söylemeyi amaçlamıştı. Şah I. Tahmasb'ın nâibi Kadı Cihan da Hümâyun Şah'a dostâne bir ikaz ile direndiği takdirde maiyetindeki 700 kişinin ölümle karşı karşıya kalacağını ifade etmiştir. Nihayetinde Kadı Cihan, Şiîliğin kabulüyle ilgili üç nüsha metin ile geldi ve Hümâyun Şah'a bunlardan birini kabul etmesini talep etti. Hümâyun Şah da baskıları daha fazla kaldıramayarak teklifi kabul etti. Bunun ardından kabul ettiği metinlerden birini Şah I. Tahmasb'ın huzurunda okuyarak Şiîliğe girmiş oldu. Bu olayın akabinde iki hükümdar av partisine çıktı. Hümâyun Şah, Bayram Han vasıtasıyla bu mezhep değiştirme töreninde sonra Şah I. Tahmasb'a mücevherler hediye etti. O, ayrıca Şeyh Safiyüddîn ve diğer Safevî büyüklerinin mezarlarını ziyaret etmek için Tebriz'e gitti. Onun gelişi için tüm çarşı pazar süslendi. Akabinde Hümâyun Şah, Erdebil'e giderek Safevî atalarının türbelerini ziyaret etti. Onların ruhuna dualar okudu.[190]

Karşılaştırmalı olarak incelediğimizde Safevî kaynaklarının aksine iki hükümdar arasında dostluk ilk karşılaşma anında değil Hümâyun Şah, Şiîliği kabul ettikten sonra başlamıştır. Buna karşın Cevher Aftabeci'nin açıklamalarında da çelişkiler yer

[188] Cevher Aftabeci, *Tezkereh Al Vakıat or Private Memoirs of The Emperor Humayun*, trans. by Major Charles Stewart, The Bangabası Electro-Machine Press, Calcutta 1904, p. 91-97.
[189] Cevher Aftabeci, *Tezkereh Al Vakıat*, p. 79, 97-104.
[190] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, I/1, s. 112-114.

almaktadır. Zira taraflar arasındaki soğukluk sonra erdikten sonra iki hükümdarın iki ay süresince görüşmediklerini beyân etmektedir. Muhtemelen Hümâyun Şah ile Şah I. Tahmasb arasında iki ay boyunca diyaloğun kesildiği zaman dilimi Hümâyun'un Şiîliği kabul etmesinden önceki dönem olmalıdır.[191]

Diğer taraftan Safevî saray erkanının bu yakın ilişkilere karşı tavrına bakıldığında Cevher Aftabeci, Safevîlerin önde gelenlerinin Hümâyun Şah'a yardım edilmesine karşı çıktıklarını beyân etmektedir. Onlara göre Babür, Gacdavan'da Safevîlere ihanet etmişti. Bundan dolayı aynısını Hümâyun Şah da yapabilirdi. Cevher Aftabeci ayrıca Hümâyun Şah'ın, Gucerat'ın fethinden sonra Şah I. Tahmasb'a göre güç ve konum olarak daha yüksekte olduğunu iddia ediyordu. Bu mesele Şah I. Tahmasb'ın kulağına gidince o bu durumdan rahatsız oldu. Hümâyun Şah'ın bunun bir iç mesele olduğu yönündeki açıklaması ise Şah I. Tahmasb'ı tatmin etmedi. O, Hümâyun Şah'ın yüzüne karşı kibirli olduğundan bu durumlara düştüğünü söyledi.[192]

Şah Tahmasb'ın Hümâyun'a karşı takındığı tavır konusunda Safevî kaynaklarının ağırlıklı görüşü onun Hümâyun Şah'ı oldukça samimi ve dostça misafir ettiği yönündedir. Şah I. Tahmasb'ın, Hümâyun Şah'a karşı ilgi göstermesinin de bir sebebi vardı. Zira bu dostâne davranış şekli o dönem için Safevîlere kendi güçlerini dünyaya ve çevre devletlere ilan etmek için bir propaganda fırsatı da sunmaktaydı. Örnek olarak İskender Bey Münşî "*Osmanlı Şehzadesi Bayezit'in ve Küregen (Gürkanî yani Babürlü) Şahı Hümâyun'un, Tahmasb'ın kanatları altına sığınması*" şeklindeki beyânıyla Şah I. Tahmasb'ın kendi döneminin ve çevre devletlerin en büyük hükümdarı olduğunu ifade etmekteydi.[193]

Şah I. Tahmasb'ın esasında Hümâyun Şah'a baskı yaptığını savunan ikinci görüşü savunan modern araştırmacılar genellikle kaynak olarak Cevher Aftabeci'nin *Tezkiretu'l-vâḳıʿât* eserini kullanmaktadır. Cevher Aftabeci katı bir Sünnî olup Hümâyun Şah'ın sarayındaki hizmetlilerden biriydi. O, aynı zamanda Hümâyun Şah'ın, Şah I. Tahmasb'ın sarayına sığınmasını kendi bakış açısıyla kaleme alan dönem tarihçileri arasında yer almaktaydı. Aftabeci'nin yazdığı bu eser günümüzde Safevî karşıtı yazarlar tarafından kaynak olarak kullanılmaktadır. Aftabeci'nin görüşlerini baz alan yakın dönem araştırmacıları Şah I. Tahmasb'ın, Hümâyun Şah'a

[191] Rahim Farzam, *Safevî Devleti'nin Doğu Politikası (1501-1736)*, s. 80.
[192] Cevher Aftabeci, *Tezkereh Al Vakıat*, p. 100-104.
[193] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, I/1, s. 109-110.

oldukça kötü muamele ettiğini hatta onu öldürtmekle tehdit ettiğini savunmaktadır. Hintli araştırmacı Sukumar Ray'a göre iki hükümdarın karşılaşması sanılanın aksine dostâne değildi. O, Şiîler ve Sünnîler arasındaki mezhepsel ayrılıkların olmasını ve Safevîler ile Babürlüler arasındaki rekabeti iki hükümdar arasındaki en büyük problemler olarak değerlendiriyordu. Son olarak Sukumar Ray, Hümâyun Şah ve maiyetindeki kişilerin çoğunun Sünnî olmasından ötürü Şah I. Tahmasb'ın ona düşmanca yaklaşmasını gayet doğal olarak değerlendiriyordu.[194] Cevher Aftabeci de bu durumu destekler şekilde Şah I. Tahmasb'ın, Hümâyun'a eğer Şiîliği kabul ederse ona yardımı esirgemeyeceği, yoksa kendisini ateşe atacağı mesajını ilettiğini beyân etmektedir. Buna ilaveten Hümâyun'un da ona bunu yapacak kadar saltanata düşkün olmadığını, mezhebine bağlı kalacağını, sadece Mekke'ye gitmek için izin vermesinin yeterli olacağı cevabını verdiğini yazmaktadır. Çünkü Mekke'ye gidiş yolu İran'dan geçtiği için buraya gelmişti. Bu bilgilerin ardından Şah I. Tahmasb'ın Hümâyun Şah'ı öldürmeyi düşündüğü fakat kız kardeşi Sultanem ve bazı vezirlerin girişimiyle vazgeçtiği de ifade edilmektedir.[195]

Hümâyun Şah'ın Safevîlere sığınması, Şah I. Tahmasb'ın dış siyasette Şiî kalıpların dışına çıktığı şeklinde yorumlanabilir. Zira dönemin dengeleri ve Sünnî olan komşu devletlerin oluşturduğu tehdit Safevîleri zor duruma düşürmekteydi. Mevcut zorlu şartlar iki devleti dostâne münasebetler kurmaya zorluyordu. Hümâyun Şah'a iyi davranıp onun tekrar Babürlü tahtına çıkmasına yardımcı olması Şah I. Tahmasb'ın da işine gelmekteydi. Diğer taraftan Osmanlıların, Özbekler ile Safevîlere karşı ittifak kurmaya çalışması ve bu ittifaka Babürlüleri katma çabaları göze alındığında Şah I. Tahmasb, Hümâyun Şah'ın uzattığı dostluk elini geri çevirip düşmanlık yaratacak duruma sahip değildi. Bundan dolayı iki devletin dostâne münasebetler kurmasında mezhepsel ayrımların olumsuz etkisi geri plana alınarak siyasî ve askerî çıkarların önemi etkili olmuştur.[196]

Safevî tarihçilerinin ifadelerinde Hümâyun Şah'a yardım edilme sebebi noktasında tam olarak siyasî çıkarların olduğu fikri yer almamaktadır. Safevî tarihçilerine göre Şah I. Tahmasb-Hümâyun ittifakı mezhep farklılıklarını önemsizleştiren politik bir ittifak değildi. Aksine Sünnî bir hükümdarın Şiîliğe geçmesi olarak ifade edilmiştir. Safevîler zira sembolik merâsimler de olsa ittifak kurdukları kişileri Şîa mezhebine

[194] M. A. Sukumar Ray, *Humâyûn In Persia*, Royal Asiatic Society, Kalküta 1948, p. 27-35.
[195] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 71-75.
[196] Rahim Farzam, *Safevî Devleti'nin Doğu Politikası (1501-1736)*, s. 85.

dâhil etmekteydiler. Aynı şekilde Şah I. Tahmasb'ın, Hümâyun'a yardımı ancak Hümâyun Şah tahtını geri aldığında On İki İmam'ın adları hutbede anılırsa gerçekleşeceği şeklindeydi. Hümâyun Şah da buna cevaben kendisinin önceden beri Şiîliği benimsediğini bu yüzden kardeşlerinin kendisine düşman olduklarını ve onu ülkesinden kovduklarını iddia etmiştir. *Târîh-i Firişte*'ye göre Hümâyun Şah'ın asla böyle bir geçmişi yoktu. Yalnızca Safevîlerden yardım alabilmek adına son anda bu hikâyeyi uydurmuştu. Bedayunî'nin yazdığına göre Şiî Bayram Han'ın da araya girmesiyle Hümâyun Şah eğer yeniden Babürlü tahtına otururşa hutbelerde On İki İmam'ın adını okutacağına dair söz vermişti. Böylece kendisine Safevîler tarafından 10.000 atlı verilmişti. Şîrazî'ye göre ise eğlenceler ve Taht-i Süleyman'daki av şölenleri dışında Hümâyun Şah'a, On İki İmam Şiîliği'nin sembolü olan (on iki dilimli) tâc-i şâhî (Kızılbaş külahı) giydirilmiş, on dört masuma (Hz. Muhammed, Hz. Fatıma ve On İki İmam) salat-u salavat çektirilmiş, hatta Halife Ömer, Osman, Muaviye, Yezid'e lanet ettirilmiştir. Ardından Hümâyun Şah, Erdebil'de Şeyh Safiyüddîn'in türbesini ziyaret etmiştir. Meşhed'i de ziyaret ettikten sonra Hümâyun Şah, Kandahar'a doğru ilerlemeye başlamıştı.[197] Buna karşın Babürlü kaynaklarında mezhepsel kabul içerikli üstte geçen şekilde ifadelere yer verilmemiştir.

1.3.2. Kandahar Şehrinin Önemi

Günümüzde Kandahar, Afganistan'ın güneyinde yer almaktadır ve ülkenin üçüncü büyük şehridir. Deniz seviyesinden 1.000 metreden fazla yükseklikte bulunan şehir, Tarnak ve Argantab nehirleri arasında yer almaktadır. Şehir verimli topraklara sahiptir ve üç tarafı dağlarla çevrilidir. Kandahar stratejik olarak öneme sahiptir ve Afganistan'ın en önemli ticarî ve idarî merkezleri arasında yer almaktadır. Ülkenin güney kesimindeki ana ticaret merkezidir.[198]

Kandahar şehri XVI. ve XVII. yüzyıllarda ise İran ile Hindistan coğrafyaları için askerî savunma bakımından ve ticaret yollarının üzerinde yer almasından dolayı önemli bir yer tutuyordu. Şehir ayrıca verimli topraklara ve bol su kaynaklarına da sahip olduğu için farklı güçler için cazibe merkeziydi.[199] Kandahar ticarî açıdan Herat'tan Sind'e doğru hareket eden grupların son dinlenme noktasıydı. Ayrıca Tarnak Vadisi

[197] Gülbeden, *Hümayunnâme*, s. 90-94.
[198] M. Longworth Dames, "Kandehar", *İA*, VI, İstanbul 1993, s. 152.
[199] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 39.

üzerinden Gazne ve Kâbil'e giriş yolu olması nedeniyle büyük jeostratejik değer taşıyordu.[200]

Safevî-Babürlü kara ticaretinde genel olarak Hayber Geçidi, Kâbil, Bulan ve Kandahar üzerinden geçen yollar kullanılmaktaydı. Bu güzergahtan büyük kervanlar geçmekte idi. Bunlara zaman zaman silahlı birlikler de eşlik ediyordu. Özellikle seyrek nüfuslu bölgelerden, su kaynaklarının az olduğu yerlerden ve tehlikeli kabilelerin olduğu mıntıkalardan geçerken kervanları himaye edecek kuvvetlere ihtiyaç oluşmaktaydı. Bundan dolayı Kandahar valisinin ticarî açıdan aslî görevlerinden biri yağmacı kabilelerin baskınlarını önleyerek gezginleri ve tüccarları korumaktı.[201] Kandahar bu yönüyle Safevîler ile Babürlüler arasındaki ticaretin merkezi konumundaydı. Kervan ticaretinde Kandahar üzerinden milyonlarca tümenlik ürün taşınmaktaydı ve her sene 25.000 civarında deve ve tonlarca Hint kumaşı Safevî başkenti İsfahan'a getiriliyordu. Buna karşın Safevîler ile Babürlülerin sınır bölgelerindeki siyasî-ekonomik rekabetinde isyan etmeye hazır olan gruplar karşı devlet tarafından desteklenmekteydi.[202]

Kandahar şehri siyasî-askerî açıdan ise Safevîler ve Babürlüler adına birtakım özellikler barındırıyordu. Şehir Safevîler açısından Afgan kabilelerin kontrolü, Horasan ile Afganistan'daki toprakların korunması adına garnizon görevi görmekteydi. Kandahar Babürlüler için ise Kuzeybatı Hindistan sınırlarının korunması için tampon bölge özelliğine sahipti. Bununla birlikte Babürlüler nezdinde de oluşabilecek Afgan isyanlarının kontrol merkezi Kandahar şehri idi. Ayrıca, Buhara Hanlığı'nın Babürlülere karşı yapacağı seferlerde de bu şehir önemli bir garnizon görevi görecekti.[203]

1.3.3. Hümâyun ve Safevî Kuvvetlerinin Kandahar Seferi

Hümâyun ve Kızılbaş kuvvetleri gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra Kandahar üzerine yürümeye başladı. Önce Büst'ü ele geçiren kuvvetler Kandahar'a vardılar. Kandahar'ın hâkimi olan Askerî Mirza, kardeşi Kamran Mirza'dan yardım geleceği vaadiyle altı ay boyunca Hümâyun'a karşı direndi. Kızılbaş ordusu ise Hümâyun'un

[200] Hale Çalım Yiğit, *XVI. Yüzyılda Kandahar*, İnönü Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2014, s. 4.
[201] Abu'l Fazl, *The Akbarnama*, III, p. 815; W. H. Moreland, *India at The Death of Akbar an Economic Study*, Macmillan, London 1920, p. 219-221.
[202] Riyazul İslam, *Târih-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 240.
[203] Rahim Farzam, *Safevî Devleti'nin Doğu Politikası (1501-1736)*, s. 73-74.

tarafına Babürlülerden katılım görmeyince geri durup savaşmak istemediler. Altı ayın sonunda direnecek gücü kalmayan Kandahar kuvvetlerinin bir kısmı Hümâyun'un tarafına geçti. Askerî Mirza da mukavemet gücü kalmayınca Eylül 1545'te şehri Hümâyun'a teslim etti. Askerî Mirza esir alınırken şehrin yönetimi yapılan anlaşma gereği Şah I. Tahmasb'ın oğlu Murad Mirza'ya bırakıldı. Şehrin hazineleri de Safevî ülkesine gönderildi.[204]

Kandahar, Murad Mirza'ya teslim edildikten sonra lalası Budak Han, Babürlülerin beş gün içerisinde şehirden çıkmasını istedi. Şehirde bu sırada az sayıda Safevî kuvveti vardı. Hümâyun ise kalenin dışında bulunuyordu. Halktan yardım alması da engellenmişti. Babürlü padişahının kendi askerlerinin bir kısmı da Kâbil'deki aileleri Kamran Mirza tarafından esir tutulduğu için Kâbil'e geri döndüler. Diğer taraftan Kandahar halkı Safevî yönetimini istemiyordu. Hümâyun'un komutanları da bu sebeple onu şehri hâkimiyetine alması için harekete geçirmeye çalışıyordu. Buna karşın Hümâyun, Şah I. Tahmasb ile ilişkilerini bozmak istemiyordu. Bu esnada Murad Mirza ölünce kaleyi mücadele yapılmadan ele geçirmek için Askerî Mirza piyon olarak kullanıldı. Esir olma talebiyle Askerî Mirza, Kandahar'ın içine yollandı. Arka planda Babürlü kuvvetleri de tekrar şehrin içine girdi. Kuvvetleri oldukça az olan Budak Han büyük bir çatışma çıkmadan şehri Hümâyun'a teslim etti.[205] Böylece taraflar arasında uzun süre devam edecek Kandahar meselesi ortaya çıktı. Bu şehrin daha önce belirtildiği gibi iki taraf için sınır hattında ticarî geçiş noktası olması, garnizon ve tampon bölge görevi görmesi nedeniyle önemli bir yeri vardı.

1.3.4. Kandahar Seferi Sonrası Şah I. Tahmasb-Hümâyun İlişkileri

Hümâyun Kandahar'da hâkimiyeti kurduktan sonra vali olarak Bayram Han'ı atadı. Zira o, Şah I. Tahmasb tarafından daha uygun görülme ihtimali olan biriydi.[206] Bu düşünceye destek olarak Hümâyun, Şah Tahmasb'a Budak Han'ın Şah'ın emîrlerinin aksine hareket ettiğini, bundan dolayı Kandahar yönetimini onun elinden alıp Bayram Han'a verdiğini, kalenin Şah I. Tahmasb'a tâbi kaldığını beyân ediyordu. Şah I. Tahmasb'ın mevcut şartlar altında durumu kabullenmekten başka seçeneği yoktu. Zira Kandahar üzerine yapılacak olan yeni bir sefer masraflı ve zorlu olacaktı. Bununla

[204] Abu'l Fazl, *The Akbarnama*, I, p. 457-467.
[205] Abu'l Fazl, *The Akbarnama*, I, p. 468-482.
[206] M. A. Sukumar Ray, *Humâyûn In Persia*, p. 56.

birlikte bu durum Babürlülerin düşmanlığını körükleyecek, diğer taraftan batı sınırında Osmanlıların harekete geçmesi için imkân doğacaktı.[207]

Hümâyun, Kandahar'ı ele geçirdikten sonra yönünü Kâbil'e çevirdi. Kendisi harekete geçmeden önce Bayram Han ve Şah I. Tahmasb'a gidecek mektupları önü sıra Kâbil'e yolladı. Kâbil'i hâkimiyeti altında tutan Kamran Mirza şehri teslim etmemek için Bayram Han'a direndi. Fakat kuşatma ilerledikçe askerlerinin sayısı azalan Kamran Mirza, Sind'e kaçtı. Bunun üzerine Hümâyun 18 Kasım 1545'te Kâbil'i ele geçirdi ve oğlu Mirza Ekber ile bir araya geldi.[208]

Her ne kadar Kandahar hâkimiyeti sebebiyle Safevîler ve Babürlüler arasında sorun oluşmuşsa da Şah I. Tahmasb ilişkileri daha kötüye çevirecek bir hamlede bulunmadı. Aksine 1545 yılının sonunda Velid Bey Tekelü ve bir grup kurçiyi Kâbil'e göndererek Hümâyun'a tebriklerini iletti. Hatta Velid Bey Tekelü bir yıl Hümâyun'un yanında kalarak onunla birlikte Bedahşan seferine katıldı. Bir yıl sonra Safevî heyeti Şah I. Tahmasb'a ve ressam Hâce Abdussamed'e gönderilen mektuplarla beraber Kızılbaş ülkesine geri döndüler.[209] Şah I. Tahmasb'ın Hümâyun'a karşı sakin bir tavır sergilemesinde iki üst paragrafta yer verilen Prof. Dr. Riyâzul İslam'ın görüşlerindeki tesbitler etkilidir. Zira aynı dönem içerisinde batıda Osmanlı Devleti ve doğuda Özbekler ile edilen mücadele devleti oldukça yıpratıyordu. Bunun üzerine olası bir Babürlü düşmanlığı Kızılbaşları üç ateş arasında bırakıp devlete daha ciddi zararlar verebilirdi. Bundan dolayı Şah I. Tahmasb'ın Hümâyun'a karşı mutedil davranması gayet mümkün ve zorunlu görünüyordu.

1548 yılına gelindiğinde Hümâyun, Hâce Celâleddîn Mahmud'u elçi olarak Safevîlere gönderdi. Fakat elçilik heyeti çeşitli sebeplerden ötürü mecburen Kandahar'da kaldı ve sonraki yıl Kâbil'e geri döndü. Hümâyun 1550'de, Kadı Şeyh Ali adlı elçisini kardeşi Kamran Mirza'nın isyanıyla ilgili bilgilendirmek ve Şah I. Tahmasb'ın kardeşi olan Behram Mirza'nın ölümünden dolayı taziye dilemek adına Safevîlere gönderdi.[210] Babürlü elçilik heyeti geri dönerken Şah I. Tahmasb da cevap olarak yazdığı mektubunu Kemâleddîn Uluğ Bey Arapgirlü'nün elçiliğiyle Hindistan'a gönderdi. Şah

[207] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind* s. 77.
[208] Gülbeden, *Hümayunnâme*, s. 99-100.
[209] Abdulhoseyn Nevâî, *Revâbit-i Siyasî u İktisadî-yi İran der Dôre-i Safevîyye*, İntişârât-i Semt, Tehran 1384 hş., s. 47.
[210] Emîr Hoseyn Berâzeş, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran u Cihan*, s. 217.

I. Tahmasb mektupta Hümâyun'un Kamran Mirza'ya merhametle davranması ve gerektiği durumda askerî yardım gönderebileceğini beyân etti.[211]

Hümâyun, İran'dan ayrıldıktan sonra Şah I. Tahmasb ile arasını iyi tutmak için Şiî gibi görünmeye gayret etti. Bununla birlikte kendisi de Şiî olan Bayram Han'ı yanından ayırmadı ve Şah I. Tahmasb ile onun vasıtasıyla ilişki tesis etti. Şah I. Tahmasb'ın gönderdiği beyleri de yanında tuttu. Bununla birlikte Hümâyun'un Şiî mezhebe bağlılığından şüphe edildiğini dönemin meşhur tefsircilerinden Sembelli Şeyh Hamid'in onu Kâbil'de ziyaret ettiğinde söylediği sözlerden anlamak mümkündür. Şeyh Hamid, Hümâyun'a "*Padişahım sizin bütün askerlerinizin Rafizî*[212] *olduğunu gördüm*" dedi. Hümâyun ise buna karşılık Şeyh Hamid'e neden böyle konuştuğunu sordu. Şeyh Hamid: "*Sizin askerlerinizin Yarı-Ali, Kefşi Ali, Haydar Ali gibi isimlere sahip olduğunu gördüm ve hiç kimseyi görmedim ki öbür yarlardan (Ebûbekir, Ömer, Osman) birinin adı taşınsın*" dedi. Hümâyun, Şeyh Hamid'in bu sözleri karşısında sinirlenip ve ona şöyle bir cevap verdi: "*Büyük babamın adı Ömer Şeyh idi, başka bir şey bilmem*."[213] Böylece Hümâyun, Kızılbaşlara karşı hoş görünüp olası bir Safevî-Babürlü mücadelesini engellemeye çalışıyordu. Zira öncelikli amacı tekrardan Hindistan tahtına hâkim olmaktı. Aynı zamanda onun dört halifenin hiçbirine saygısızlıkta bulunmadığı da görülmektedir.

Hümâyun 1551 tarihinde Safevî sarayına mektupla birlikte son elçisini yolladı. Hâce Gazi adlı elçi iki yıl İran'da kaldı. Babürlü heyeti geri dönerken ise Şah I. Tahmasb da kardeşi Elkas Mirza ile Hümâyun'un kardeşi Kamran Mirza'nın isyanlarını içeren bir mektup yolladı. Bunun ardından Şah I. Tahmasb da 1553'te Hümâyun'a son elçisini gönderdi. Kemâleddîn Uluğ Bey Arapgirlü'nün başkanlık ettiği elçilik Kâbil'de Hümâyun'un huzuruna çıktı. Hümâyun'a hediyeler getirilirken Bayram Han'a hil'at[214] takdim edildi. Hindistan'ın fethi sırasında bu elçiliğin gelmesini Hümâyun iyiye yordu.[215] Gelen mektubun bir bölümünde Şah I. Tahmasb şu şekilde ifadelerde bulunmuştur:

---

[211] Menuçehr Parsadust, *Şah Tahmasb-i Evvel*, s. 734.
[212] Kelime anlamı "terk ekmek, bırakmak"tır. Şiî kökenli olan bazı Batınî gruplarına verilen genel addır. Daha detaylı bilgi için bkz. Yahya Doğan, *Rafıza Kavramı ve Rafizilik*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000.
[213] Gülbeden, *Hümayunnâme*, s. 99-100.
[214] Türk-İslam devletlerinde hükümdarlar ve üst rütbeli yöneticilere halifeler ya da başka liderler tarafından gönderilen ipekli şeref elbisesidir. Daha detaylı bilgi için bkz. Mehmet Şeker, "Hil'at", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 22-25.
[215] Emîr Hoseyn Berâzeş, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran u Cihan*, s. 217-218.

"*Gereken iltifat ve selâmlardan sonra, yüce padişah hazretleri, iltica kardeşliği, saltanat meclisi, Muhammed Hümâyun Padişah'a, Elkas'ın inançsızlığı nedeniyle kardeşimin (refahını) tanınması için kimseyi gönderemeyeceğimi bildirmek istedim. Hâce Gazi'nin (İran'a) gelmesinden Kamran'ın sürekli inançsızlığına kadar (burada) anlatılmaktadır. Elkas, Allah'a hamdolsun ki ikisi de (Kamran Mirza da) müminlerin emîri Hazret-i Ali bin Ebû Talib'in zulmüne kurban gittiler. İnşallah kardeşim beni unutmaz ve hep orada (tahtta) olacaktır. Aramızda elçi değiş tokuşu olur ise bu şekilde birbirimizin işlerinden haberdar olabiliriz, açıkça yazabilirsiniz. Ayrıca karşılıklı sevgi hakkında da yazabiliriz. Eklenecek başka bir şey yoktur. Hükümdarlığınız daimî (olsun). Yazan Hazret-i Ali'nin kölesi Şah Tahmasb Safevî*"[216]

Bu mektupta mevcut siyasî ve askerî olayların bilgisi dışında dikkat çeken Şah I. Tahmasb'ın Şiîliğe olan bağlılığıdır. Hümâyun Sünnî olmasına rağmen bu mektuptaki Şîa övgüsüne dinî olarak tepki vermemiş, herhangi bir cevap yazmamıştır. Nitekim Hümâyun'un bu tavrında Safevîlere iltica ettiğinde Şiî büyüklerin mezarlarını ziyareti buna ispattır. Bununla birlikte Kızılbaşlardan yardım alıp Hümâyun'un tekrar Hindistan'a yönelmesi de taraflar arasında mezhepsel gerginliği önlemiştir. Diğer taraftan bu son mektuplaşma ile birlikte Hümâyun ile Şah I. Tahmasb arasındaki münasebetler sona ermiş oluyordu. Zira 1555'te Hindistan tahtını tekrar Surîlerden alıp Babürlü Devleti'ni dirilten Hümâyun ertesi yıl, 1556'da kütüphanesinin merdivenlerinden düşerek öldü.[217] Aynı zaman diliminde Şah I. Tahmasb ise batı sınırında Osmanlılarla savaşmaktaydı.[218]

1.4. Şah I. Tahmasb ile Ekber Şah Arasındaki İlişkiler (1556-1576)

Hümayun Şah ölünce oğlu Ekber Şah, 1556 yılında Babürlü tahtına çıktığında henüz 13 yaşındaydı. Onun tahta çıkmasında babasının da lalası olan Bayram Han etkiliydi. Çok küçük yaşta tahta çıktığı için "atalık" sıfatıyla devleti aslında Bayram Han yönetiyordu. Bu durum dört sene kadar devam etti.[219] Bu durumun yanı sıra Ekber

[216] M. A. Sukumar Ray, *Humâyûn In Persia*, p. 87.
[217] Halis Bıyıktay, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu,* s. 59.
[218] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind,* s. 80.
[219] H. Hilal Çağlayan, *Ekber Şah Döneminde Hindistan*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 16.

Şah'ın tahta çıktığı dönemde Seydi Ali Reis[220] de Hindistan'da bulunuyordu. O da Ekber Şah'a tahta çıkmasını telkin ediyordu.[221]

Ekber Şah'ın tahta çıkmasıyla Babürlülerin kendi arasında tekrar Kandahar meselesi baş gösterdi. Zemindâver hâkimi olan Babürlü Bahadır Han, Şah Muhammed Kallatî'nin hâkimiyetinde bulunan Kandahar'ı ele geçirme çabasına düşmüştü. Şah Muhammed Kallatî bunun üzerine Şah I. Tahmasb'a yardım maksatlı bir mektup gönderdi. Mektupta Hümâyun zamanındaki gibi Kandahar'ın Safevîlere teslim edileceği hükmüne atıfta bulundu. Bu talebi kabul eden Kızılbaş ordusu Zemindâver'e ilerleyip Bahadır Han'ı şehirden çıkardı. Fakat bundan sonra Şah Muhammed Kallatî mektuptaki sözünü tutmayarak Kandahar'ı Safevîlere teslim etmedi ve şehri savundu. Şah Muhammed Kallatî zor durumda kalınca Ekber Şah'tan yardım talep etmesine rağmen istediği sonucu elde edemedi ve 1558 yılında Kandahar yeniden Safevilerin hâkimiyeti altına girdi.[222]

Bayram Han'ın 1560'ta atabeylikten azledilmesiyle birlikte Hindistan'da Ekber Şah tam olarak hükümdarlığını gerçekleştirebilme fırsatını elde etmiştir.[223] Muhtemelen Safevîler de Bayram Han'ın 1556-1560 yılları arasında Hindistan'ın asıl hâkimi olduğunu bildiklerinden dolayı Ekber Şah'ın tahta geçişini kutlamak için Bayram Han'ın görevden uzaklaştırılmasından sonra elçilik heyeti göndermiştir. Bu yüzden 1556-1560 yılları arasında Safevîlerden Babürlülere Ekber Şah'ın tahta geçişini kutlamak için elçilik heyeti gönderildiğine dair bir bilgi kaynaklarda yer almamaktadır.

1561 yılına gelindiğinde Şah I. Tahmasb, Babürlü sarayına Seyid Bey Safevî adında bir elçi gönderdi. Elçiliğin maksadı Ekber Şah'ın tahta çıkışını tebrik etmek ve aynı zamanda Hümâyun Şah'ın ölümü üzerine taziyede bulunmaktı. Safevî heyeti Babürlü sarayına 1562 tarihinde ulaştı. Heyet Ekber Şah'tan, Şah I. Tahmasb'a götürmeleri için sarayda bulundukları süre boyunca değeri 2.000.000 rupi ya da 5.000 tümen civarında

[220] Osmanlı kaptan-ı deryalarından olan Seydi Ali Reis, 1554 yılında Portekizliler ile savaşmak için Hint Okyanusu'na gönderilmiştir. Portekiz donanması karşısında başarısız olan Osmanlı donanması Hindistan kıyılarına varınca burada bir süre ikamet edip Babürlü ve diğer Hint sultanlarıyla tanışma imkânı bulmuştur. Daha detaylı bilgi için bkz. Mahmut Ak, "Seydi Ali Reis", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, s. 21-24.

[221] Enver Konukçu, "Babürlüler "Hindistan'daki Temürlüler", *Türkler*, VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 751.

[222] Hasan Beg Rumlu, *Ahsenu't Tevârîh*, ed. Abdulhoseyn Nevâî, İntişârât-i Babek, Tehran 1357 hş., s. 507-508.

[223] Gülseren Halıcı Abay, *Hindistan'da Kalıcı Türk İzleri (1542-1666)*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995, s. 60-61.

hediye aldılar.[224] Ekber Şah, Safevî heyetini iyi karşılamasına ve ağırlamasına rağmen Şah I. Tahmasb'a herhangi bir mektup ya da elçilik göndermedi.[225] Ekber Şah'ın karşı elçilik göndermemesinde Safevilerin 1558'de Kandahar'ı ele geçirmesi etkilidir. Zira Kandahar, Hindistan'a giriş kapısı olarak kabul edildiğinden buranın elden çıkması Ekber Şah nezdinde oldukça üzücü olmuştur. Şah I. Tahmasb'ın gönderdiği mektubun içeriği şöyledir:

"*Kusursuz bir içtenlikle tazelenen bu armağan, kalıcı bir sevgi ve şefkat bağıdır. Bahçedeki güller gibi (insanın) neşesi artar. Bütün gerçekliği ve şeffaflığıyla, karşılıklı bağlarımız, sevgimiz, düşkünlüğümüz, yakınlıklarımız tüm dünyada meşrulaşan sevgi ve bağlılıkla, aşk ve temizlik memleketinden, sevinç ve hasret kervanlarıyla birlikte ithaf olunur ve takdim edilir. Saltanatın, halifelik ve adalet idaresinin hazinesi, padişahlık ve başarı bahçesinin çiçeği, Timur Han'ın yüce hanedanının nurlu kandili, talihin incisi, saltanat sandığı ile saltanatın ulu temsilcisine selam olsun. Azamet ve izzet köşkü, izzet bahçesinin taze meyvesi, âdil şehzadelerin arzuları, bahçesinin güzel ağacı, saltanat arşının güzellikleri, Allah'ın sonsuz sırlarını sergileyen, ihsan sahibi şanlı bir hanenin şanlı hükümdarı Hakân'a saygı ve sevgilerle.*

Allah-u teâlanın şanlı desteğiyle, -padişahlık izzeti, azamet, şeref, adalet, halifelik, sevgi, selâmet ve yücelik- Allah'ın her şeyiyle eşsiz bir kulu ve aynı zamanda çok tanrılıların yok edicisi Ebu'l-feth Celâleddîn Muhammed Ekber Padişah saltanat tahtına layık görüldü. Muhakkak ki biz ve mağfiret edilen padişah hazretleri, Cenab-ı Hâk onu en yüksek cennete layık görsün, aramızda mevcut olan ahenk ve dostluk münasebetleri sabit ve tasdiklidir ve bunun işaretleri insanlar tarafından görülebilir. Bu esnada, o memleketten gelen elçiler tarafından kulaklarımıza ulaştırılan zafer ve talih bilgileri, o rızık verenin ve şehvet bahşedenlerin başarı ve şanına dair haberler, gerçekten kalplerimizin arşa ulaşma sebebidir. Sevgi ve yoldaşlığın bir sonucu olarak, arzumuz, egemenlik ve şan sığınağının başarı ve neşenin birleşimini kazanabilme ihtimalini artırmaktadır ve tek umudumuz onun şanını tüm insanlığın kalbine ışık tutacak şekilde, her geçen gün daha da yükseltebilmektir.

Bizimle ölen hükümdar (Hümâyun Şah) arasında sevgi ve dostluk, ahenk ve kardeşlik ahdinin yapıldığı tarihten itibaren, sevgi dolu yüreğimizin sürekli olarak onun yüceliğini yüceltmeye yönelmiştir. Onun aydınlanmış kalbinin aynasından (sevgimiz)

[224] Muhammed Kâsım Hindûşah Esterâbâdî, *Târîh-i Ferişteh*, s. 171.
[225] Abdulhoseyn Nevâî, *Revâbit-i Siyasî u İktisadî-yi İran*, s. 48.

gizlenmeyecektir. Büyük hükümdar ve her bakımdan konumu ve saygınlığı için kullandığımız enerji insanlığa tecelli etmiştir. Küstahlık etmeden konuşmak gerekirse kardeşlik bağı ve şehzadelik makamının gereği olarak aramızdaki kardeşlik münasebetlerine ve kardeşliğin terkedilmiş sığınağına gönlümüzle saygı duyduk. Yeteneklerimize ve boş zamanlarımıza uygun olarak yerine getirdik. Eylemlerin fırsatlara yüklenilmesi ilkesiyle.

Lâkin her şeye gücü yeten hükümdar (Ekber Şah) olmadan -gücü yüceltilsin- ölümlülerin halleri düzenlenemez veya gerçekleştirilemez, dünyanın düzenlenmesinin mümkün olması veya sonsuzluğun boğazdan süslenmesi düşünülemez. Çürüyen dünyadan ölümsüzlüğün bol köşklerine taşınmış ve böylece dilekler ve özlemler gizlilik perdesi altında kalmıştır. Daha sonra, Allah'ın lütfuyla -O'nun şanlı ismi övülsün- ulu sülaleden, daha doğrusu âdetten müteşekkillerin göz nuru ve o ulu sülalenin âşık ve dostlarının ruhları aydınlansın. O saltanat ve saltanat nasibinin ortaya çıkan nuruyla ve saltanat ve başarı tahtının o şerefli oğlunun (Ekber) yüceltilmesiyle Allah'ın izzetine şehadet ederiz- ve gerçek bir şahittir- O günden beri ateşli, samimi sevgimize uygun olarak, her zaman hilafetin gözlerinin o ışığına doğru çekildiğini hissettik ve o eski kardeşlik bağlarına sıkıca sarıldık.

Bir temsilcimiz mağfirete bürünmüş padişah için duyduğumuz üzüntüyü (Hümâyun) ve saltanatına muvaffak olana da (Ekber Şah) tebriklerimizi ve bereketlerimizi iletmesi için o mübarek bölgeye gönderilmelidir. Tesadüfen birbiri ardına birçok engeller meydana geldi ve bu amaç dışındaki durumlarda gecikmeye neden oldu. Engeller kaldırılınca, talepler kendini gösterdi ve birkaç gündür bir temsilci göndermekle meşguldük. Adalet ve denetim merciine, yönetim merkezine, Şah elçisi olarak kuşkucu Şah Gazi Sultan bu göreve uygun görüldü. Büyük subayların ve büyük valilerin, adaletin, egemenliğin ve servetin görkemi, sadık Bayram Han'ın huzuruna geldi. Han'a samimiyet ve saygıyla durumu, hilafet ve saltanat tahtında oturan kişiye sevginin eşiği olan gözlerinin nuru adına, samimiyet ve dostluk duygularını iletmiştir.

Bizimle birlikte kaldığı süre boyunca çeşitli iyiliklerle, hiç olmadığı kadar haysiyetinize saygı duydu ve onu bir amir ve sultan gibi yüce bir rütbeye yükselttik. Daha sonra ona hükümdarların adı altında hediyeler verdikten sonra ayrılması için izin verdi. Seyidîlerin ve hükümdarların halefi olan büyükelçimiz Seyid Bey, Masum Bey Şafevî'nin oğlu, Seyidîlerin ve talihin temsilcisi, emîr merkezi, saltanatın pervânesi olan emîr-i dîvân'ın huzuruna gönderiyoruz. Büyük temsilcilerimiz ve

inançlarımız doğrultusunda, genç hükümdar için başsağlığı diliyor, egemenlik sığınağına katılma konusundaki tebriklerimizi (iletiyor) ve samimi bir şekilde sevgi ve dostluğun temellerini atmak istiyoruz. Bu sayede devrimci zamanın temelini kullanabilme olanağına erişebilmektedir. Seyidîler şartlara uyduğu müddetçe, ona küçük bir iyilik göstererek nezaketle bakacağınızı umuyoruz. Onu uzun süre yanınızda tutmayın ama ayrılmasına ve bu ülkeye dönmesine izin verebilirsiniz."[226]

Şah I. Tahmasb, 1564 yılında bir kez daha Babürlü sarayına elçilik heyeti göndermiştir. Hakverdi Bey Pervâneçi[227] başkanlığında Hindistan'a giden heyetin maksadı Behker[228] hâkimi olan Sultan Mahmud'un Babürlülerde "Hân-ı Hânân"[229] olması için önerilmesidir.[230] Çünkü Sultan Mahmud, Şah I. Tahmasb'dan adı geçen makama erişmek için yardım istemişti. Bunun üzerine Safevîler de bu elçilik heyetini hazırladı. Ekber Şah da Babürlülerde Munim Han'ın Hân-ı Hânân olduğunu ve ikinci bir Hân-ı Hânân'a gerek olmadığını belirterek bu talebi reddetmiştir. Bu elçilik Şah I. Tahmasb ile Ekber Şah arasında son elçilik heyeti ve münasebet olmuştur. Bundan sonra 1572'de Şehzade Muhammed Hüdâbende'nin Ekber Şah'a Yar Ali Bey adında bir elçi gönderdiği görülse de elçiliğin amacı ve gidiş nedeni hakkında kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır. Elçilik heyetinin 1564'te Hindistan'a gitmesinin ardından 1576'da Şah I. Tahmasb'ın ölümüne kadar taraflar arasında hükümdarlar nezdinde herhangi bir temas görülmemektedir.[231] İki devletin 1564 ile 1576 arasında münasebet kurmamasında Ekber Şah'ın Kandahar'ın kaybı nedeniyle Şah I. Tahmasb'a olan kırgınlığı, Safevîlerin 1555 Amasya Antlaşması ile Osmanlı sınırını güvence altına alıp doğuda Buhara ve Hive hanlıklarının sıklıkla gerçekleştirdikleri Horasan akınlarına karşı koyabilmek için mücadele etmesi gibi nedenlerin etkili olduğu söylenebilir.

[226] Abu'l Fazl, *The Akbarnama*, II, p. 170-174.
[227] Müslüman Türk devletlerinde ferman ve berat gibi belgeleri hazırlayan görevliye verilen isimdir. Daha detaylı bilgi için bkz. Muharrem Kesik, "Pervane", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 244.
[228] Bugün Pakistan'ın doğu tarafında, İndus Nehri'nin sol kısmında bulunan bir şehirdir.
[229] "Hanlar Hanı" anlamına gelen Cengiz Han zamanında büyük hanları ifade ederken özellikle Babürlülerde beylerbeyi, emîr'ül ümera ya da sadrazamlar için kullanılan ünvandır. Daha detaylı bilgi için bkz. Enver Konukçu, "Hân-ı Hânân", *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 520-521.
[230] Emîr Hoseyn Berâzeş, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran u Cihan*, s. 221.
[231] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 83-84.

1.5. Şah II. İsmail ile Ekber Şah Arasındaki İlişkiler (1576-1577)

Şah I. Tahmasb 1576'da zehirlenerek öldürülünce yerine oğlu Şah II. İsmail (1576-1577) geçti.[232] Çeşitli Kızılbaş isyanlarının yaşandığı ve kısa süren bu dönemde Safevî-Babürlü ilişkileri de oldukça sınırlı kalmıştır. Buna ek olarak Şah II. İsmail ile Ekber Şah arasında doğrudan bir mektuplaşma ya da elçilik heyeti münasebetine sadece bir kez Ekber Şah'ın girişimiyle rastlanmaktadır. Bu mektuplaşma *Nekâvetu'l-Âsâr fî Zikri'l-Ahyâr* adlı eserde şöyle ifade edilmektedir:

"*Feyz bahşeden ve merhamet gösteren padişah, Hindistan Padişahı Celâleddîn Muhammed Ekber, Agra şehrinde saltanat kurup Hint topraklarını fethederek yedi aşamaya kadar yükseldi. Bu güzel haberi bildirirken Padişah-i Süleyman-i Cah, Şah-i Din-i Penâh'ın şahlık tahtına veda ettiği kötü (haberi) ulaştı. Cennette -Orada tahtlara yaslanıp uzanırlar-*[233] *tahtta ikamet edecek dindarlık ve takvaya sahiptir. Eşsiz hükümdar Şah İsmail saltanatını kendi adaleti, kusursuzluğu ve şerefiyle süsledi. Hükümdarlık ve cihangirlik tahtını Kazvîn sarayında bizzat kerametinin alametleriyle süsledi. Hindistan padişahı bu sözleri duyunca yola çıkmaktan vazgeçip başkentine geri döndü. Şah İsmail cihangirlik tahtına oturduğunda biz başkentten ve kendi istikametimizden uzakta olduğumuzdan (Şah İsmail'in) saltanatının durumu ve devleti hâli (hakkında bilgileri) başkent Agra'ya ulaştıktan sonra (öğrendik). Kendine bu yüce soylu hanedanı sığınak olarak bilen soylu, şerefli, itikadlı ve ihlaslı beğenilmiş (kişiler) ve onlara yakın birkaç kişi Padişah-i Cemşid Cah (Şah II. İsmail)'ın tahta çıkmasını kutlamak, başsağlığı dilemek (Hümâyun için) için Hindistan'dan değerli eşyalar, sayısız miktarda nakit, sınırsız mücevher, bunlardan başka azametli fillere yüklenecek değişik ürünler hediyeleşme merâsimi gereğince cihan padişahının sarayına gönderildi ve elçilerin bir kısmına Meşhed'e vardıktan sonra İmam Rıza'nın türbesini ziyaret etmesi emredildi. (Ayrıca) Şah-i din-i penah (Şah İsmail)'ın ruhunu rahatlatmak için bol sayıda ve rengarenk yemekler hazırlanıp ziyaretçilere, kölelere, oranın sakinlerine -Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz, sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.-*[234] *ayetine binaen verilmesi buyruldu. Yine emir gereğince sayısız sadakaların dağıtılması beyân edildi. Bu hizmetlerin bitmesinden sonra feleğin sarayına benzeyen başkent Kazvîn tarafına gitmeye niyet edecekler. Kazvîn'e*

[232] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi (1501-1736)*, Ankara 2017, s. 64.
[233] Kur'an-ı Kerim'in Kehf Suresi'nin 31. ayetidir.
[234] Kur'an-ı Kerim'in İnsan Suresi'nin 9. ayetidir.

ulaştıktan sonra sarayın kenarını öpmenin şerefiyle ve mutluluğuyla Padişah-i İskenderliva'ya gerekli saygı ve övgü takdim edilecek, uygun bir dille taziye merâsimi (yapılacak) ve uzun yoldan getirilen hediyeler ile armağanlar usulünce tören salonunda sunulacak, (sonra) padişahın cülûsu tebrik edilecek. Ondan sonra hüsrevâne ve padişahâne lütuflar ile kıymetli hil'atlar ve elbiseler gereken maksatla birlikte takdim edilecek. Bunun ardından (elçiler) kendi memleketlerine yönelecekler. Buna benzer şekilde Rum memleketinin padişahına yüksek rütbeli ve bilgin paşalardan birkaçı gönderildi. O topluluk da hükümdara yaraşır hediyeler ve armağanlar, kıyaslanamayacak ölçüde mallar, nakitler, heybetli develer ve süratli atlar ile Hicaz'dan ve Şam'dan üzengili katırlar, kervan, ay gibi parlak yüzlü köleler ve gül yanaklı cariyeler, altın işlemeli Mısır kılıçları, kılıf, kandil, leğenler, altından ve saf gümüşten yapılmış ürünler yüce makamlı ümeraya takdim edildiler. Taziye merâsiminden sonra padişahın (cülûsunu) tebrik ettiler. Birkaç gün sonra oradan ayrıldılar ve kendi memleketlerine geri döndüler. Padişahın eşiğini öpmeye eriştiler. Böylece çevredeki sultanların ve padişahların elçileri ile vergi ve haraç veren devlet adamları Âlem-i Penâh'ın sarayına ulaştı. İtaat ve bağlılık vurguladılar. (Padişahın) kendi bağlı eyalet şehirlerinden ve merkezlerinden alamet (olarak) elde ettiklerini, kendi (padişahın) makamına getirdiler.[235]

Mektupta Şah II. İsmail'in tahta çıkışını geç kutlayan Ekber Şah'ın bu tavrında Kandahar'ı daha önce 1558'te Safevîlere kaptırması etkilidir. Ekber Şah bu konuda yaşadığı kırgınlığından ötürü mektubunda Babür ve Hümâyun dönemlerindeki gibi iki devlet arasında müttefiklik adına bir mesaja da yer vermemiştir.

Şah II. İsmail'in Kâbil hâkimi ve Ekber Şah'ın üvey kardeşi olan Babürlü Muhammed Hekim Mirza'ya gönderdiği mektubun içeriği ise aşağıdaki şekildedir:

"*Saltanatı cömert, sığınağı görkemli, gökyüzü (gibi büyük) adalet ve güç sahibi, gafletten uyanışın büyüklüğü ve şerefi, büyük sultanların iyisi, büyük hâkânların sülalesinden, şahlık gibi feleğin tahtına yaraşır, padişahlık alametlerinin izzetinden sancak hâkimiyetli, adaletli ve hakkaniyetli görkemli makam sahibi, devlet katında büyüklük ve ululuk köşkünün sahibi, saltanat ve hükümdarlık burcunun ışıltısı, Allah'ın inayetine mahsus en yüce melik, saltanatına, büyüklüğüne, heybetine, muazzamlığına, şerefine, ululuğuna, hakkaniyetine, talihine ve gücüne değer verilen,*

[235] Mahmud b. Hidâyetullah Âfuşte-i Natanzî, *Nekâvetu'l-Âsâr fî Zikri'l-Ahyâr der Târîh-i Safevîyye*, ed. İhsan İşrakî, İntişârât-i Ulûm-i Ferhengî, Tehran 1373 hş., s. 42-44.

saltanat tahtındaki Allah-u Teâlâ'nın süsü, insanların uğurlusu, nurlu sıfatların parlayanı, devletin gözünün nuru Muhammed Hekim Mirza, sevgi ve selam verme lütufları ve hayır dua amacıyla gül bahçesinin çiçekleri gibi canlı, sadık ve vefalı dostların hatırlısı, dostlarının gönüllerine huzur veren, hoş kokulu ve esintili, daima gerekli sevgi ve muhabbeti gösteren, inci dizisi gibi aşkla dolu, ona yakışan talih ve saltanat derecelerinin yükselmesiyle ve makamı ile büyüklüğünün artmasıyla izzet ve iclal başkentine sahipti. -O (şüphesiz ki) duyar ve cevap verir.-

Bundan sonra ülkeyi süsleyen fikri değiştiren, bu kutlu zamanda ve saatte, ilâhî takdirin bolluğu, sonsuz onayların güzelliğiyle bir padişah gibi feleğin, süsün, ziynetin, saltanatın ve cihangirliğin eşsiz tahtına engin cömertliğin feyziyle ve yücelikle çabalayarak yükseldi. Kıymetli niyeti, bol refahıyla, halkının ve kentlerinin emellerini, feleğin bayrağını, gökler derecesinde adaletle ve şerefle gökyüzünde ve dünyada yükseltti. Halkın ve ileri gelenlerin varlıkları devletin gölgesinde, Allah'ın yer yüzündeki gölgesi olan sultanın güneşi misali bolluk ve huzurla zamanı geçirdi. -İnsanlara hac ibadetini duyur gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar.-[236] *Hayır yolculuğunun talipleri bu yüce isteklerine ve uzaktaki amaçlarına engelsiz nasiplenip, Kâbe'yi tavaf edip, kıbleye doğru inzivaya çekilip ibadet ederler.*

*Âli Hazret-*i *Hâkân-i Feridun Şan-i Cemşid zamanındaki alamet ve İskender* Cah-i *Süleyman Mekân Padişah, cennet katında makamı (olan) sultan, cennetler cenneti İskeneullah Şah İsmail'in şerefli soyu, bağışlanma sığınağı ve saltanat hazreti, izzetli ve ulu makamlı Zâhireddîn Muhammed Babür Padişah hükümdarlık kaynağı büyük soya (dayanan), o büyük Hazret-*i *İskender tarafına yönelmiş, mübarek bereketlerini hakikatle yaymış, o hazretin muzaffer ordusunun yardımıyla amacına ulaşıp galip geldi. Ondan sonra onun büyük soyu dünyaya mutluluk bahşeden, devir sultanlarının sultanın seçkini, makamı bağışlanma sığınağı (olan) saltanat sahibi, zamanın hâkânlarının en ulusunun seçilmişi, Muizzeddîn Muhammed Hümâyun Padişah büyüklük dizginiyle yüce âli hazretin sarayı tarafına doğru (onun) cennet bahçesi makamına, şah babamın (yanına) sığındı. O âli hazret gücünü arttırıp düşmanları üzerine zafer kazandı. Kendi memleketini ele geçirdi. Şu anda elde edilen üçlü ışık ve ikiliksiz sahih hadise binaen akıcı bir kalemle -Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey*

[236] Kur'an-ı Kerim'in Hac Suresi'nin 27. ayetidir.

değildir.-[237] *Yazılı ve adı geçen (şeyler) meşhur halk seçilmişlerinin ağzından ve dilinden zikredilendir. Şüphesiz görülen yıldızların mutluluğuyla o büyük hanedan bu tarafa doğru yakınlık gösterecektir. Hümâyun'un devletinin güneşi doğduğunda halk şahâne nurlar ve şefkatlerden feyz alarak bereketlendi. Nurlar nurunun yanağı, saltanat tahtının parıltısı, büyüklük bayraklarının hâkimi, eserleriyle yüce alametli emirlik (olan) Feridun Muhammed Han (elçi), Hicaz yolculuğunun mutluluğunu elde ettikten sonra cihan koruyucusunun sarayına geldi. Cennet meclisindeki arkadaşlığın şerefiyle ve kıvançla eşik öpüp ziyaretgâhta büyük bir törenle karşılandı. Padişahlık tahtına layık bir şekilde yükselip bu müjdeyle birlikte sevinçle yoldan gelmenin bereketi bu diyarı şereflendirdi. Muhabbete muhabbet dostluğa dostluk kattı. Pek yakında (onun) değerli talepleri yerine gelecek ve (o) büyük makamlara erişip muradına erecektir.*

Daha yüce amaçlara ulaşıncaya kadar daima sadakatli tabiatı ve dostluğu mektuplar, yazışmalar ve taleplere açık (kalacaktır). Dostluk ve saygı prensiplerinin tesisi noktasında elçiler, risaleler, hâl beyânı ve özel talep açıklaması buyrulacak.

Müttefikliğin delilleri açık ve alenîdir. Sözü fazla uzatmaya gerek yok. Saltanat ve ikbal (sizinle) olsun.[238]

Bu mektupta Şah II. İsmail'in Muhammed Hekim Mirza'yı Babürlü hükümdarı gibi görmesi Ekber Şah'ın daha önce olduğu gibi Kandahar merkezli soğuk tavrından dolayı olmalıdır. Ayrıca Şah İsmail ve Şah I. Tahmasb zamanlarında Safevîlerin, Babürlülere yaptıkları yardımların hatırlatılması ve Hac yolculuğuna yönelik teminatlar sunulması ilişkilerin dostâne bir şekilde devam ettirilmesinin amaçlandığını ifade etmektedir.

Diğer taraftan 1577'de Safevîlerin Kandahar hâkimi Sultan Hüseyin Mirza, Kandahar hâkimiyeti nedeniyle bozulan ilişkileri düzeltmek adına Ekber Şah'a elçilik yolladı. Buna karşın Ekber Şah heyeti iyi karşılayıp fazla bekletmeden geri gönderdi.[239]

1577 yılının sonlarında, saray içindeki entrikalar sonucunda Şah II. İsmail öldürüldü ve yerine kör olan kardeşi Şah Muhammed Hüdâbende (1578-1587) Safevî tahtına çıkartıldı. Şah II. İsmail kendi devrinde ülke içerisinde Sünnîlere karşı takınılan

[237] Kur'an-ı Kerim'in Necm Suresi'nin 3. ve 4. ayetleridir.
[238] Abdulhoseyn Nevâî, *Şah Tahmasb-i Safevî: Mecmûa-i Esnâd u Mekâtibât-i Tarihî-yi be Hemrâh-i Yâddâşthâ-yi Tefsîlî*, İntişârât-i Bunyâd-i Ferheng-i İran, Tehran 1380 hş., s. 503-505.
[239] Abu'l Fazl, *The Akbarnama*, III, p. 294.

olumsuz tavrı önlemek için adımlar atmıştı. Zamanla Şah II. İsmail'in Sünnîliğe meyilli olduğu iddiaları kaynaklarda yer alsa da bu konuda bir netlik bulunmamaktadır.[240] Buna rağmen Babürlülere gönderilen mektubu da incelediğimizde en azından Hac yolunda hacıların güvenliğini sağlama teminatı vermesi baz alındığında Sünnîlere saygı gösterdiği ve onların nezdinde itibar kazanmak maksadı açıktır. Diğer taraftan bu şekilde çevre devletlerdeki Sünnî ahalinin tepkisini çekmek istemediği ve Şiîliğe yönelik yapılan baskıyı engellemeye çalıştığı görülmektedir.

1.6. Şah Muhammed Hüdâbende ile Ekber Şah Arasındaki İlişkiler (1578-1587)

Şah II. İsmail 1577 sonlarında öldürüldükten sonra Şah Muhammed Hüdâbende kör olmasına rağmen Kızılbaş beyleri, eşi Mehd-i Ulya ve kız kardeşi Perihan Hanım'ın etkisiyle 1578'de tahta çıktı. On yıla yakın süren saltanatı boyunca zikredilen kişilerin ve grupların etkisinde kalan Muhammed Hüdâbende devrinde Safevî Devleti'nde iç sorunlar devam etti.[241]

Şah Muhammed Hüdâbende iç sorunlarla boğuşurken bunu fırsat bilen Osmanlılar ve Özbekler iki taraftan Safevî topraklarına saldırılar düzenliyordu. Bu zorlu şartlar içerisinde Şah Muhammed Hüdâbende, Ekber Şah'a sadece bir kez elçi gönderebildi. Sultan Kuli Çandanoğlu önderliğindeki Safevî elçilik heyeti 1583'te Hindistan'a geldiğinde Ekber Şah'tan askerî yardım talep etti. Ekber Şah ise talebi olumlu karşılayarak Kızılbaş liderlerinin isyanlarını bertaraf etmek ve Osmanlı Devleti karşısında Safevîlere yardımda bulunmak için bir oğlunu göndereceğini buna ilaveten kendisinin de Horasan'a gitmeye meyilli olduğunu beyân etti. Fakat Ekber Şah'ın bu sözleri hiçbir zaman gerçeğe yansımadı.[242] Bu yardım beyânının gerçekleşmemesinde Özbeklerin bu dönemde Hindistan'a sınırına yaklaşması etkilidir. Ekber Şah yardım göndermeyerek Özbeklerin potansiyel saldırı tehdidini önlemeyi amaçlamış olmalıdır. Diğer taraftan Şah Muhammed Hüdâbende'nin sözü edilen yardımın gelmemesi üzerine uğraştığı iç ve dış sorunların da etkisiyle Babürlüler ile ilişkilerini kestiğini düşünülebilir.

[240] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi (1501-1736),* s. 53-55.
[241] Kadı Ahmed Şerafeddîn el-Hoseynî el-Kummî, *Hulâsatu't Tevârîh,* III, s. 661; Cihat Aydoğmuşoğlu, *Safevî Devleti Tarihi (1501-1736),* s. 55-56.
[242] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind,* s. 85.

1.7. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Buhara Hanlığı'nın Rolü (1510-1587)

1501 yılında kurulmasından itibaren özellikle Buhara Hanlığı hem Safevîler hem de Babürlüler için ciddi bir düşman olarak tarih sahnesinde yer almaya başladı. Buhara Hanlığı, Safevîler nezdinde Horasan akınları, Babürlüler için ise Semerkand'a sahip olma mücadelesinde rakip olmaları nedenleriyle her iki devlete uzun bir süre problem teşkil etmiştir. Bu çalışmanın başlangıç kısmında, 1510 ile 1514 arasında Buhara Hanlığı'nın Semerkand hâkimiyeti meselesiyle Safevîler ve Babürlüler ile mücadele ettiğini anlatılmıştı. Buhara Hanlığı uzun bir aradan sonra 1572'de tekrardan Safevî-Babürlü ilişkilerine etki etmeye başlamıştır.[243]

Buhara Hanlığı ya da diğer adıyla Şeybanîlerin Safevî-Babürlü ilişkilerine etki etmesinde 1561'de İskender Han'ın (1561-1583) tahta çıkışı rol oynamıştır. Aslında bu dönemde devletin asıl idarecisi İskender Han'ın oğlu olan II. Abdullah Han kendisini emîru'l ümera gibi tayin edip Özbek boylarını toparlamıştır ve iç-dış politikayı belirlemiştir.[244] II. Abdullah Han Türkistan ve etrafında gücünü arttırmak için 1572'de Belh'i fethetmek maksadıyla harekete geçip 1573'te şehri ele geçirmişti. Bunun ardından II. Abdullah Han, Bedahşan'ı da kuşatmasına rağmen bölgeyi hâkimiyetine alamamıştı.[245] Bu şekilde Buhara Hanlığı, Afganistan toprakları üzerinden Ekber Şah ve Babürlüler ile komşu oldu. II. Abdullah Han komşuluğun oluşmasının hemen ardından Ekber Şah'a bir elçilik heyeti gönderdi. Buhara Hanlığı'nın bu elçilik heyetini göndermesindeki amaç Babürlülerle ittifak kurup Safevî topraklarını paylaşmaktı. Ekber Şah ise atalarının toprağı olan Semerkand'ı ele geçirme amacını taşıdığından bu fikre sıcak bakmadı ve Özbek elçisine sıcak davranmadı.[246] II. Abdullah Han, Kızılbaşlara karşı ittifak hamlesiyle Safevî-Babürlü münasebetlerinde mezhepsel bir çatışma ortamı oluşturmaya çalışmıştır. Zira Özbek hanlıkları, Babürlüler ve Osmanlı Devleti Sünnî iken Safevîler Şiî mezhebe mensuptu. Bu şekilde oluşacak Sünnî ittifak Türkistan ile Anadolu arasında doğal bir engel ve düşman olan Safevîleri daha kolay bir şekilde ortadan kaldırabilecekti. Bu Sünnî ittifakın kurulması için Osmanlı Devleti'nin çabaları da sonraki bölümlerde ifade edilecektir. Buna karşın Babürlüler, Semerkand hâkimiyeti noktasında büyük bir

[243] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind,* s. 85.
[244] Nurettin Hatunoğlu, "Buhara Hanlığı", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları,* ed. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 489.
[245] Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi,* II, s. 97.
[246] Abu'l Fazl, *The Akbarnama,* II, p. 534.

üzüntü ve eksiklik yaşadıkları için mezhepsel olarak mantıklı görünen bu ittifaka katılma noktasında geri durmuşlardır. Bunun dışında Safevîlerin, Babür ve Hümâyun Şah zamanlarında Babürlülere yaptıkları askerî-siyasî yardımların Ekber Şah'ın Kızılbaşları karşısına almasına manî olduğu söylenebilir.

Şah II. İsmail ve Şah Muhammed Hüdâbende dönemlerinde artık Buhara Hanı II. Abdullah Han'ın Safevî-Babürlü münasebetlerine daha yoğun etki etmeye çalıştığını görmekteyiz. 1573'te Şah I. Tahmasb ölmeden önce II. Abdullah Han, Ekber Şah'a elçi göndererek Safevîlere karşı Sünnî bir ittifakın oluşması için ilk adımları atmıştı. Bu olaydan dört sene sonra 1577'de II. Abdullah Han, Ekber Şah'a tekrar mektup göndererek Safevîlerin yaşadığı siyasî krizi fırsat bilip birlikte Kızılbaş ülkesine saldırmayı teklif etti. Buna ilaveten II. Abdullah Han tekrar Horasan'da güçlenip bölgeyi hâkimiyetine almayı da istiyordu. Ekber Şah bu talebe Mirza Fulad başkanlığında bir elçilik heyetini göndererek yanıt verdi. Bu heyet, Safevî Devleti'nin peygamber soyundan geldiğini, onlarla savaşmak adına dinî ve hukukî bir sebep bulunmadığını ve Safevî ve Babürlü devletleri arasında eskiye dayanan dostlukların olduğunu beyân edip II. Abdullah Han'ın ittifak teklifini reddetti.[247]

Mirza Fulad'ın bu elçiliğe seçilmesi ise alelade bir karar değildi. Zira Mirza Fulad dindar bir Sünnî idi. Bundan dolayı Özbeklerle iyi bir anlaşma yapabilirdi. Diğer taraftan her ne kadar Ekber Şah, Safevî topraklarını Buhara Hanlığı ile beraber zapt etmeyi düşünse de sonrasında II. Abdullah Han'a güvenemeyerek bu teklifi zarar görmemek adına geri çevirdi. Ekber Şah'ın Mirza Fulad aracılığıyla gönderdiği mektubu dikkatli incelemek gerekir. Bu mektupta II. Abdullah Han'ın görüşleri açıkça ifade edilmektedir. Fakat bu mektubun nüshası bugüne gelememiştir. II. Abdullah Han mektupta Mekke'yi ziyaret edenler konusunda oluşan sorunları Safevîlere karşı oluşacak ittifakın temeli olarak ifade ediyordu. Ekber Şah ise bu durumun Kızılbaşlara karşı bir seferin gerekçesi olmadığını ve Gucerat'ın fethiyle Mekke'ye gidecek yeni bir yolun açıldığını beyân ediyordu. II. Abdullah Han, Ekber Şah'ı yanına çekebilmek adına ona Safevîlerden ata mirası olan Kandahar'ı geri alma teklifini de iletti. Ekber Şah bu teklife ise Safevîlerin kendisine dostâne elçilikler yolladığını, tüccarlar için yolun güvenliğini sağladıklarını, Şah I. Tahmasb'ın ölümünden sonra o ana kadar Safevîlerin kendi topraklarına zarar vermediğini, zarar verdikleri takdirde Babürlü kuvvetlerinin Kandahar'ı ele geçirebileceğini beyân ederek bu teklifi de kabul etmedi.

[247] Abu'l Fazl, *The Akbarnama*, III, p. 297.

Diğer taraftan Ekber Şah, II. Abdullah Han'ın Safevîlere karşı dinî bir savaşta müttefik olma fikrini de reddetti. Bu olumsuz cevaba Hindistan'da Hindulara ve Portekizlilere karşı savaşmasını gerekçe göstermişti. Ayrıca Ekber Şah, Safevîlerin "*Seyid*" olduğunu tekrar ifade ediyordu.[248] Ekber Şah'ın II. Abdullah Han'a karşı tavrına baktığımızda onu büyük bir tehdit olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Zira bir taraftan Horasan'a doğru genişleyen II. Abdullah Han bir taraftan sınırını Hindistan'a dayandırmıştı. Bununla beraber Özbekler, 1512'de Babür'ü Semerkand'tan çıkardığı için bu iki sebepten ötürü Ekber Şah, II. Abdullah Han'a karşı mesafeli bir tavır takınıp onlarla ittifak kurmamıştır. Ayrıca Safevîlere karşı Özbek saldırılarını engelleyip Kızılbaşlar ile dostluğu mesafeli de olsa devam ettirmeye çalışmıştır. Ekber Şah, Kandahar'ı ele geçirebilmek adına ise Safevîler ile dostluğu devam ettirip onların aleyhinde bir ittifakta yer alıp onların düşmanlığını kazanmak istememiştir.

Şah II. İsmail'in 1577'de öldürülmesinden sonra Şah Muhammed Hüdâbende döneminde de II. Abdullah Han'ın Safevîlere karşı Ekber Şah ile iş birliği yapmak istediği görülmektedir. Özbek elçisi Hindistan'a gelmeden önce 1584'te II. Abdullah Han ise Bedehşan'ı zapt edip Kâbil'i tehdit etmeye başlamıştı. 1585'te Ekber Şah ise üvey kardeşi ve Kâbil hâkimi Muhammed Hekim Mirza ölünce bölge güvenliğini arttırmak için başkentini Lahor'a taşıdı. Özbekler bu esnada Babürlüleri yıpratmak adına çevredeki Afgan kabilelerini desteklemekteydi. Ekber Şah da bunun üzerine Kâbil'de yönetimsel sorunlar olmaması için Raca Man Singh liderliğinde bir orduyu bu şehre yolladı. Kâbil'de kontrol sağlandı ve Ekber Şah bu şekilde kuzeybatı sınırlarında güvenliği sağlamak için on üç yıl süresince Lahor'da ikamet etti.[249]

Ekber Şah kuzeybatı sınırında Özbeklere karşı önlem aldıktan kısa süre sonra, 1586'da II. Abdullah Han'ın Mîr Kureyş adlı elçisi Babürlü sarayına geldi. Elçilik mektubunda II. Abdullah Han, Horasan'ı ele geçirmek için plan yaptığını, Safevîlerin kudretini yok etmek ve Mekke yolunu açmak için ittifak kurmayı daha önceki mektuplarındaki gibi beyân etti. Ekber Şah ise bu heyete karşılık Hekim Hümâyun ile Özbeklere yanıt gönderdi. O, mektubunda Safevîlerin, Sünnî olmasalar bile seyid olduklarını, Babürlüler ile Safevîler arasında geçmişe dayanan bir dostluğun bulunduğunu, Safevî şahının kusurlarından faydalanan bazı Kızılbaş eşrafının isyan ettiğini, Osmanlı Devleti'nin de Safevîlerin bu durumundan yararlanarak onlara karşı saldırıya

[248] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 87-88.
[249] John F. Richards, *The Mughal Empire*, Cambridge University Press, Cambridge 1995, p. 49.

geçtiğini, Kızılbaşlara yardım etmeyi kendisine görev bildiğini, Safevîlere yardım etmek için de Horasan'da görüşebileceklerini ifade etti. Her ne kadar Ekber Şah, Özbeklerin Safevîlere saldırma tekliflerini geri çevirse de asıl amacı Kandahar'ı geri almaktı. Bunu başarabilmek adına Buhara Hanlığı'nın Safevîlerin bazı topraklarını ele geçirmesine karşı çıkmadı.[250]

Ekber Şah'ın 1586'da Hekim Hümâyun ile II. Abdullah Han'a gönderdiği mektubun içeriği şu şekildedir:

"*Bu sırada Rum sultanı kendi dedesinin ve babasının yaptığı antlaşmaları hiçe sayarak, Kızılbaş Şahı'nın görünüşte güçsüz durumuna bakarak ona karşı arka arkaya ordular yolladı. Biz onun sünnet ve cemaat yolundan ayrılmış olduğuna aldırış etmeyerek ve yalnız hanedanının peygambere mensup olduğunu düşünerek onun yardımına gitmeliyiz. Hele ki seleflerinin arasındaki durum göz önündedir ve yine hele ki Safevî şahının ülkesinin iş bilenlerini armağanlarla birlikte yardım dilemek için yola çıkarmış olduğu öğrenilmiştir. Bizim hükümetimize yakışan ve gereken Irak ve Horasan yönüne gitmektir. Aramızdaki sevgi bağlarının ve hısımlığın eskiliği ve elçi Mîr Kureyş ile yollanılan sevimli mektupla bu dostluk ve birliğin berkitilmiş olması yüzünden şu da hatalarımıza geliyor, ki biz Horasan sınırına gidince siz de orasını şereflendiresiniz ve orada yüz yüze ve doğrudan doğruya görüşerek iş bu sevgi ve birlik temelleri daha da berkitilsin, gönülleri alan ve doğruyu bildiren sözler -ki kafalarda gizlidir- ve Allah'ı tanıma ve hakka tapma işleri bu toplantıda söylenilsin ve ilâhî gerçekliklerin güzellikleri işitilsin. Yaşamanın ve mutluluğun özü insanlarla konuşup görüşmek ve manevi sorunları incelemektir. Hele bu iş Allah'ın iki seçilmişi (Ekber ile Abdullah) arasında olursa, bu istek (buluşma isteği) Allah'ın inayetiyle gerçekleşince herkes için bir verimlilik ve feyz kaynağı olacaktır. Çünkü Allah'ın gözünde olanların himmeti onun rızasını kazanmak amacını güder, şöhret kazanmak ve halka tasallut etmek amacını gütmez. Dolayısıyla hak arayanın (Ekber) içten isteği budur ve sizinkinin de o olduğunu ummaktayım kim onlardan (Ekber ve Abdullah) hangisinin yüreğinde hakkı tanımak ve aramak duygusu ziyade ise ötekinin gönlünü almaya, onu yola getirmeye çalışsın. Bunu kendine görebilsin. Onunla birleşsin. Onun eksik ve yanlışlarını düzeltmekten geri kalmasın. Böylelikle birlik ve bağlaşıklığımız âlemde duyulduğu vakit Irak ve Horasan hâkimine (İran Şahı) yardım etme meselesi*

[250] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 88-89.

sizin ve bizim uygun gördüğümüz bir surette çözülür."[251] II. Abdullah Han'ın bu mektuba nasıl bir cevap verdiği hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ekber Şah'ın tavrına baktığımızda ise yine Safevîler ile ilişkileri iyi tutup Özbeklerin güçlenmesini ve Babürlüler nezdinde tehlike oluşturmasını engellemeye çalışmıştır. Zira Safevîlerin, Osmanlı ve Özbek saldırılarıyla zayıflaması Babürlüleri ilerleyen süreçte Özbeklerin hedefi hâline getirecek ve ciddi sınır problemleri yaşanacaktı. Bu yüzden Ekber Şah daha dengeli bir siyaset ile Safevîlerin bu denklemde ayakta kalmasını tercih etmiştir.

1587'de II. Abdullah Han, Horasan'ı ele geçirdiği sırada Ekber Şah onunla antlaşmaya vardı. Antlaşmaya göre Hindikuş Dağları iki devlet arasında sınır kabul edildi. Bununla beraber Bedehşan ve Horasan II. Abdullah Han'a, Kâbil ve Kandahar Ekber Şah'a bırakıldı. Ahidnâme tarafların birbirlerinin topraklarına müdahale etmeme şartını taşıyordu. Buna karşın bu şarta taraflar daimî olarak riayet etmedi. II. Abdullah Han ve oğlu Abdülmümin Han, Kandahar'a olan ilgilerini kesmediler. Özbekler, Kandahar'ı ele geçirme noktasında istekli olmalarına rağmen bu konuda bir girişimde bulunmadılar.[252] Ekber Şah böylece Buhara Hanlığı'nın Horasan'a saldırması durumunda tarafsız kalacağı sözünü verdi. Buna karşılık olarak II. Abdullah Han ise Afgan kabilelerine destek vermeyecek ve onlara sığınma hakkı tanımayacaktı. Bu antlaşmanın ardından Ekber Şah gücünü arttırmak için Yusufzay ve diğer Afgan kabilelerine karşı sefer düzenledi. Seferlerin ardından adı geçen kabilenin kontrolündeki bölgeleri zapt etti. Bununla beraber Keşmir ve Sind'i de ele geçirdi. Çin'den Pencap'a giden ticaret yolu Kâbil üzerinden Hayber Geçidi'ne, oradan Peşaver üzerinden Lahor'a ulaşmaktaydı. Bu yol üzerinde Afgan kabileleri kervanları yağmalıyordu. Mevcut durum Babürlülerin, Çin, İran ve Türkistan ile olan ticaretini olumsuz yönde etkiliyordu.[253] Bundan dolayı Ekber Şah siyasî ve ticarî çıkarları gereği Kuzey Hindistan'da otoritesini sağlaması gerekiyordu. Sind ve çevresinde gücünü kabul ettirerek Ekber Şah, Kandahar'ın ele geçirilmesi konusunda da önemli bir adım atmış oldu. Zira Afganlar, Kandahar kuşatması sırasında arka planda ciddi bir tehlike durumu arz ediyordu.

[251] Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, II, s. 144-145.
[252] Abu'l Fazl, *The Akbarnama*, III, p. 669, 705.
[253] John F. Richards, *The Mughal Empire*, p. 50.

1.8. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1510-1587)

Safevî-Babürlü ilişkilerinde Osmanlı etkisi daha ziyade İran'a karşı mezhepsel birlik (Sünnî birliği) üzerine oluşmuştur. Bu yüzden bu kısımda ve aynı başlığın sonraki devamlarında çoğunlukla Osmanlı-Babürlü ilişkilerine ve Safevîlere karşı alınan tavra yer vereceğiz.

Osmanlı kaynaklarında Babürlüler hakkındaki ilk bilgilere XVI. yüzyılın ilk yarısında ulaşılmaktadır. Lâkin Cihangir Şah (1605-1627) devrine kadar taraflar arasında resmî münasebetler kurulduğuna dair mâlûmata da sahip olunamamaktadır. Muhtemelen bu irtibatsızlığın sebepleri olarak Timur'un Osmanlıları, Ankara Savaşı'nda (1402) mağlup etmesi, bu mağlubiyetin getirdiği ağır sonuçlar, Babürlülerin Hindistan'da hâkimiyetini arttırması, Osmanlılar tarafından bu durumun hem şüphe hem de endişe ile karşılanması ve her iki devletin Türk-İslam dünyasının liderliği hususunda rekabet etmeleri gösterilebilir.[254] İlişkilerin başlangıcının 1548'e kadar uzamasında diğer taraftan bu dönemde Hümâyun'un Hindistan'da Gucerat Sultanları ile savaşması ve bu sırada Osmanlıların, Gucerat Sultanlarına Portekiz'e karşı destek vermesi etkilidir.[255]

Hümâyun, Ekim 1548'e gelindiğinde Şah I. Tahmasb'ı kızdırmaktan çekinmesine rağmen hem kardeşi Kamran Mirza'yı alt etmek hem de Belh ve ata toprağı olan Semerkand'ı ele geçirmek için Osmanlılara askerî yardım talepli mektup gönderdi. Kanunî Sultan Süleyman'a gönderilen bu mektupta Hümâyun'un, Osmanlı Devleti ile ittifak kurarak Safevîlere karşı savaşma isteği ifade edilmektedir. Bu esnada Safevilerin Şirvan valisi olan Şah I. Tahmasb'ın kardeşi Elkas Mirza kaçarak Kanunî Sultan Süleyman'ın yanına iltica etmişti. Kanunî Sultan Süleyman da Elkas Mirza'yı kullanarak Safevî topraklarını hâkimiyetine almayı amaçladı. Hümâyun ise bu mektubu kaleme aldığında Hindistan'da kardeşlerine karşı oldukça güçlenmişken Kanunî de Tebriz'i zapt etmişti. Şah I. Tahmasb hem batıda hem doğuda savaşmanın zorluğundan dolayı Hümâyun'dan yardım istedi. Hümâyun ise Kanunî'ye mektubunda sözde Şah I. Tahmasb'a yardım edeceğini, fakat şartlar müsait olursa ve Osmanlılar, Meşhed'in doğusundaki toprakları kendisine verirse Şah I. Tahmasb'ı arkasından vurup onu İstanbul'a göndereceğini beyân ediyordu. Buna karşın Hümâyun, Safevîlere

[254] Azmi Özcan, "Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler", *Türkler,* VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 762.
[255] Bernard Lewis, "The Mughals an the Ottomans", *Pakistan Quarterly,* VIII/2, Karachi 1958, p. 6.

karşı harekete geçemedi ve 1549'ta Belh'te Özbeklerle mücadele etti. Bununla beraber aynı yıl Kızılbaş ülkesinde bulunan elçisini de geri çağırdı.[256] Mektubun içeriği ise şöyledir:

"*... Beni tanıyan 1.800.000 kişi vardır... 360 padişahzade bana mülâzemet etmektedir, yani bâna tâbidir... 3 kardeşimle birlikte Mirza Süleyman artık sözümü dinlemektedir.*

...Eğer sıdk ve itikatle Allah-u Teala'nın kelamına el koyarsanız ki dünya ve ahiretle babamız olarak Meşhed'den bu tarafını (doğuyu) bize verirseniz sizin tasdi (zahmet) çekip Irak (İran) memleketine gelmenize gerek yoktur. Tahmasb bu acizden yardım talep etmiştir. Biz de Tahmasb'a yardım bahanesiyle bağlı olacağız. Ne zaman ki siz devletle Bağdad'a yönelmiş olursanız, bize emrediniz, biz de yardım bahanesiyle Tahmasb ile kardeşi Behram ve (Safevîlerin) bütün hanlarını ile bütün sultanlarını diri yakalayıp o azîz padişah babamın (Kanunî Sultan Süleyman'ın) hizmetlerine göndermezsem Allah-u Teala'nın lanetine tutulup iki cihanda mahcup olayım ve Peygamber Sallallah-u Aleyh-i Vesellem'in şefaatinden mahrum olayım.

... Elkas size dost değildir. Tahmasb bana mektup gönderdiğinde Elkas'ın tövbe ettiğini yazmıştır. İmamları (On İki İmam) bir yana bırakırsak ne olursa olsun Kızılbaşlara güvenmeyiniz. Şefkat yüzünden bizim sırrımızı paşalarınıza da bildirmeyiniz ta ki bunu bedbahtlar (Tahmasb ve Safevîler) öğrenmesinler"[257]

Bu mektup her ne kadar dönemin olayları hakkında bilinen bazı bilgileri tekrar etse de Babürlü, Osmanlı ve Safevî tarihçilerinin eserlerinde bu mektup hakkında bilgi yoktur. Hümâyun'un girişimleri de bu mektubun doğruluğunun kanıtlanamadığını göstermektedir. Zira 1549'da Kanunî Sultan Süleyman, İran seferindeyken Hümâyun, Belh'i almak için Özbeklerle mücadele etmekteydi. Bu yüzden Topkapı Sarayı'nda bulunan bu mektubu tam olarak gerçekliği çözülmemiş bir tarihî kayıt şeklinde değerlendirmek mümkündür.[258]

Netliği bilinmeyen üstteki mektubun ardından Osmanlılar ile Babürlüler arasında 1555'te Hint Deniz Seferlerinde bulunan Seydi Ali Reis'in Hindistan'a ulaşmasıyla tekrar münasebet kurulmuştur. Fakat bu elçilik görüşmesinde Safevîlere karşı herhangi bir müttefiklik bilgisine rastlanmamıştır.[259] Ekber Şah döneminin başlarında ve Şah I.

[256] Gülbeden, *Hümayunnâme*, s. 101-103.
[257] Gülbeden, *Hümayunnâme*, s. 102-103.
[258] Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, II, s. 59.
[259] Seydi Ali Reis, *Mir'at-ül Memalik*, ed. Necdet Akyıldız, Tercüman, İstanbul 1988, s. 68.

Tahmasb, 1576'da ölene kadar Safevî-Babürlü ilişkilerine etki eden bir Osmanlı hamlesi de kaynaklarda bulunmamaktadır. Şah II. İsmail ve Şah Muhammed Hüdâbende dönemlerinde de Safevî-Babürlü münasebetlerine tesiri olan herhangi bir Osmanlı müdahalesi kaynaklarda yer almamaktadır. [260]

[260] H. Hilal Şahin, "Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bakış (XV-XVIII. Yüzyıl)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* II/6, 2015, s. 68.

II. BÖLÜM: ŞAH I. ABBAS DÖNEMİNDE SAFEVÎ-BABÜRLÜ SİYASİ VE ASKERÎ İLİŞKİLERİ (1587-1629)

2.1. Şah I. Abbas ile Ekber Şah Arasındaki İlişkiler (1587-1605)

Şah I. Abbas'ın Safevî tahtına geçmesiyle beraber Safevî-Babürlü ilişkilerinde uzun soluklu ve yeni siyasî gelişmeler yaşanmıştır. Şah I. Abbas henüz şehzadelik dönemindeyken 1583'te Babürlülere Mürşid Tebrizî başkanlığında bir elçilik heyeti yollamıştır. Bu heyet Horasan'daki sıkıntılı durumu bertaraf etmek için Ekber Şah'tan yardım isteme niyetiyle Hindistan'a gönderilmişti. Babürlü padişahı ise bu durumu Şah I. Abbas'ın babasına yönelik bir isyanı olarak algılayarak bu elçiliğe herhangi bir cevap vermedi.[261] Bu dönemde Safevî ülkesi içinde ciddi isyanlar yaşanıyordu. Ekber Şah da genç bir şehzade tarafından gönderilen elçiyi dikkate almadı. Zira o, Şah I. Tahmasb devrinden beri Kandahar'ın Safevîler tarafından fethedilmesine öfkeliydi.[262] Bu dönemin genel atmosferini incelediğimizde Şah I. Abbas'ın kendinden önceki Safevî şahları gibi Babürlüler ile dostâne ilişkiler tesis ederek Osmanlılar ve Özbekler dışında üçüncü bir düşmanla mücadele etmek istemediği açıktır. Nitekim mevcutta keşmekeş durum içinde olan devlet için Babürlüler ile yapılacak mücadele yeni bir maddî ve manevî yük olacaktı.

Şah I. Abbas, Babürlülere ilk ciddi elçilik heyetini 1591'de Yadigâr Sultan Rumlu başkanlığında gönderdi.[263] Elçiliğin vazifesi Safevîler ile Babürlüler arasında dostâne durumun devamını sağlamak, eski barış şartlarını ve kardeşliği yenilemek, mümkün olursa Ekber Şah'ı Özbeklere karşı savaşa ikna etmek ve Hindistan'ın siyasî durumu hakkında mâlûmat elde etmek idi.[264] Şah I. Abbas gönderdiği mektupta samimi bir dil kullanıp iki devlet arasında önceki hükümdarların dostluklarını hatırlatmış, iki hükümdarın da atalarının yurdu olan Horasan'a Buhara Hanlığı'nın sefer

[261] Abu'l Fazl, *Akbarnama*, III, p. 587-588.
[262] Rahim Farzam, *Safevî Devleti'nin Doğu Politikası (1501-1736)*, s. 98.
[263] Seyyid Hasan bin Morteza Hoseynî Esterâbâdî, *Târîh-i Sultânî ez Şeyh Safî tâ Şah Safî*, ed. İhsan İşrâkî, İntişârât-i İlmî, Tehran 1366 hş., s. 147.
[264] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 92.

düzenlediğinden bahsetmiş, Ekber Şah'ın bu yüzden yardım göndermesi gerektiğini, gönderemezse bile manevî olarak destek olmasını talep etmişti.[265] Diğer taraftan Safevî elçilik heyeti beş yıl süresince başkent Delhi'de, Ekber Şah'ın sarayında kaldı. Ekber Şah da elçiyi gözaltında tutmak istemişti. Bu şekilde iki devlet arasındaki dostâne ilişkiler devam etmişti. Ayrıca Şah I. Abbas, Babürlü sarayındaki bu elçinin de etkisiyle Dekken, Kalküta ve Nizâmâbâd gibi Hint raca ve sultanlarıyla da münasebet tesis etmiştir. Taraflar arasındaki dostâne ilişkiler Ekber Şah'ın Kandahar'ı ele geçirmesine kadar bu şekilde devam etti. Yadigâr Sultan Rumlu ise bu şehrin Babürlü hâkimiyetine girmesinden sonra Safevî ülkesine geri dönebildi.[266] Ekber Şah, Şah I. Abbas'a yapılacak yardım konusunda karar vermek için bir heyet oluşturdu. Heyetteki devlet erkânının bir kısmı Ekber Şah'ın oğullarından birini Horasan'ı, Özbeklerden kurtarmak için göndermesini önerdi. Fakat Ekber Şah bu teklifi Buhara Hanı II. Abdullah Han'ın bu esnada yolladığı elçilik heyetinin Özbek-Babürlü ilişkilerini dostane boyuta taşımasıyla birlikte reddetti.[267] II. Abdullah Han'ın, Ekber Şah'a gönderdiği elçilik heyeti ve bu heyetin Safevî-Babürlü münasebetlerine etkisi hakkında ise ilerleyen bölümlerde bilgi verilecektir.

2.1.1. Ekber Şah'ın Kandahar'ı Ele Geçirmesi (1595)

1558'de Kandahar'ı Safevîlere kaptıran Ekber Şah'ın burayı tekrar ele geçirme düşüncesi Şah I. Tahmasb'ın öldüğü tarih olan 1576'ya kadar dayanmaktadır. Bu dönemde Safevî tahtındaki karışıklıkları fırsat olarak görse de Ekber Şah, Kandahar'ı geri almak adına ciddi bir adım atmamıştı.[268] Safevî hâkimiyeti altında bu şehrin yönetimine bakıldığında Şah I. Tahmasb'ın kardeşi Behram Mirza'nın oğlu Sultan Hüseyin Mirza, Kandahar ve Zemindâver bölgelerinin valisi idi. Şah II. İsmail döneminde (1576-1577) ölen Sultan Hüseyin Mirza, Ekber Şah ile münasebet tesis etmişti ve Ekber Şah'ın Kandahar'ı ele geçirme amacının farkındaydı. Ayrıca Sultan Hüseyin Mirza, Ekber Şah'a gizli elçiler de göndermişti.[269]

Sultan Hüseyin Mirza'nın beş oğlu vardı ve o öldükten sonra en büyük oğlu olan Muhammed Hüseyin Mirza genç yaşta Şah II. İsmail tarafından öldürülmüştü. Diğer

[265] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, II/1, s. 67-69.
[266] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmış Doktora Tezi, Ankara 2011, s. 223.
[267] Abu'l Fazl, *Akbarnama*, III, p. 588.
[268] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 93.
[269] Abu'l Fazl, *Akbarnama*, III, p. 209-645.

iki oğlundan Muzaffer Hüseyin Mirza, Kandahar valisi iken Rüstem Mirza da Zemindâver valiliğini yürütüyordu.[270] Diğer çocukların makam olarak önemli derecede görevleri yoktu. Bu iki şehzadenin ise yaşları küçük oldukları için Herat veya Kandahar bölgesinde esas güç bazı Safevi beylerinin elinde bulunuyordu. Hatta Şah I. Abbas'a muhalif olan birtakım Kızılbaş emîri soyurgalları[271] ellerinden alındığı için Zemindâver hâkimi Rüstem Mirza'nın huzuruna gidip onu Horasan'ı ele geçirmesi için ikna etmeye çalıştı.[272]

Safevî-Babürlü ilişkileri üzerine araştırmalarıyla tanınan Prof. Dr. Riyazul İslam'a göre Sultan Hüseyin Mirza'nın, Ekber Şah'a karşı saygılı ve mütevazı tutumu onun ölümünden sonra Kandahar'ın bir müddet daha Safevîlerin elinde kalmasında etkili olmuştu. Zira bu dostça tavırların etkisiyle Ekber Şah'ın Kandahar'ı ele geçirme girişiminin bir süre bertaraf edilmesi muhtemel görünüyor. Buna karşın Ekber Şah'ın Kandahar'ı ele geçirmek için hemen harekete geçmemesinin esas sebebi devletinin Hindistan'daki otoritesini henüz sağlayamamasından ötürü alt kıtada gücünü arttırmak adına giriştiği mücadelelerdi. Bu dönemde Sind ve Keşmir hâlâ Babürlü topraklarına dâhil değildi. Bununla beraber Kâbil, Ekber Şah'ın düşmanlarından biri olan Mirza Hâkim'in elindeydi. Dolayısıyla Ekber Şah önce bu problemleri halledip daha sonra Kandahar'ı ele geçirmek istiyordu.[273] Prof. Dr. Riyazul İslam'ın bu konudaki görüşleri doğru görünmektedir. Zira bu dönemde Hindistan'da özellikle dinî yönden çıkan problemler Ekber Şah'ı ve Babürlüleri otorite sağlamakta oldukça zorlamaktaydı. Bundan dolayı önce iç sorunların halledilip Kandahar'a sonradan hareket edilmesi fikri gayet mâkul bir planlama olarak kabul edilebilir.

Şah II. İsmail döneminde Sistan hâkimi olan ve soyunun Saffârîlerden geldiğini ileri süren Melik Mahmud, Şah II. İsmail'in ölümü sonrası yaşanan kargaşa sonrasında bağımsız bir hükümdar gibi hareket etmeye başladı. Şah I. Abbas ise onun Sistan hâkimliğini kabul etmişti. Fakat Kandahar hâkimi olan Muzaffer Hüseyin Mirza bu durumu kabule yanaşmadı.[274] Kandahar, Zemindâver ve Sistan'da Safevî Devleti'nin

[270] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, I/2, s. 57-58.
[271] Soyurgal, Cengiz Han öldükten sonra Moğol devletlerinde, özellikle de İran, Azerbaycan ve Anadolu'nun doğusunda kurulan Türkmen beylikleri ve Bâbürlülerde başarılı kumandanlara, ele geçirilen yerlerde mukavemet göstermeden merkezî otoriteye bağlılık gösteren yöneticilere, Hristiyan ruhbanları dâhil din adamlarına, sanatkâr ve ediplere verilen bir ihsanın ve belgesinin adıdır. Daha detaylı bilgi için bkz. Mehmet Ölmez, "Soyurgal", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, s. 388-389.
[272] Rahim Farzam, *Safevî Devleti'nin Doğu Politikası (1501-1736)*, s. 92.
[273] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 93.
[274] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, II/1, s. 129.

otoritesi bu dönemde zayıf kaldığından Sistan yöneticileri ile Kandahar ve Zemindâver hâkimleri arasında sürekli değişen ittifak ve savaş durumu yaşanmaktaydı. Bu çatışmalar Özbek tehdidine rağmen devam ediyordu. Bununla birlikte Buhara Hanlığı, Herat'ı ele geçirdiğinde Zemindâver hâkimi Rüstem Mirza ile Kandahar hâkimi Muzaffer Hüseyin Mirza ve Sistan melikleriyle savaşmaktaydılar.[275]

Diğer taraftan Ekber Şah, Kandahar'ı ele geçirmek için ilk ciddi girişimini 1589'da başlatmıştı. Fakat bu girişim ertelenerek daha sonra 1590-1591'de Hân-ı Hânân Abdurrahim nezaretinde Kandahar'a bir sefer tertip etme planı düşünüldü. Bu esnada Muzaffer Hüseyin Mirza ve Rüstem Mirza, Şah I. Abbas'a karşı isyan etmişti. Ayrıca adı geçen mirzalar kendi aralarında da anlaşmazlık yaşıyordu. Ekber Şah zikredilen Safevî şehzadelerine kendine tâbi olmalarını ve onlara valilik vermeyi teklif etse de onlar en başta bu teklifi kabul etmeye yanaşmadı. Ekber Şah bu duruma binaen babasının zamanında Şah I. Tahmasb'a teslim edilen Kandahar'ı geri almaya karar verdi. Hân-ı Hânân Abdürrahim'e, Belucistan üzerinden gitmesi ve buraları Ekber Şah'ın topraklarına katması görevi verildi. Fakat Thatta hâkimi Hân-ı Hânân'ı iyi karşılamayınca onun üzerine de bir ordu gönderilmesi kararlaştırıldı. Ekber Şah ise deniz yoluyla ordunun yanına geldi ve askerleri denetledi.[276]

Hân-ı Hânân Abdürrahim plana göre Belucistan üzerinden geçip sınırdaki Peştun ve Beluç kabilelerinin desteğini alacak, sonrasında Kandahar'a ilerleyecekti. Ancak Hân-ı Hânân Abdürrahim, Thatta hâkiminin isyanını bastırınca bu şehirden elde edilen ganimetin Kandahar'dan daha fazla olduğunu fark etti. Bunun üzerine Hân-ı Hânân Abdürrahim ve ordusu Kandahar'a gitmekten vazgeçti. Ekber Şah durumu haber alınca oğlu Danyal Mirza'yı vazifelendirdi. Bu kez de devlet erkanı bu sefere karşı çıktı. Bütün muhalefete karşın Ekber Şah, Danyal Mirza'yı 4 Temmuz 1592'de Kandahar'a yolladı. Danyal Mirza, Keşmir'e kadar ilerledi. Ancak *Ekbernâme*'ye göre müneccimler yıldızların zafer için uygun olmadığını söylediğinden dolayı seferden vazgeçti ve geri döndü.[277] Bu şekilde Kandahar seferi üçüncü kez gerçekleşmemiş oluyordu.

Şah I. Abbas ise bu dönemde Özbeklerle ve iç sorunlarla uğraştığından muhtemel bir Özbek kuşatmasında Kandahar'a yardım göndermesi mümkün görünmüyordu. Buna

[275] Rahim Farzam, *Safevî Devleti'nin Doğu Politikası (1501-1736)*, s. 92.
[276] Abu'l Fazl, *Akbarnama*, III, p. 584-601.
[277] Abu'l Fazl, *Akbarnama*, III, p. 602-604, 616.

ilaveten II. Abdullah Han ve Ekber Şah arasındaki dostluk antlaşmasından da haberi vardı. Bu esnada Rüstem Mirza ise kardeşi ve Sistan melikleri arasında sıkışıp zor durumda kalınca Babürlülere iltica etmeye karar verdi. Diğer taraftan Zemindâver'e Özbek saldırıları devam etmekteydi. İlk olarak Bekr vilayetine gitti. Oranın hâkimi Argun Mirza'ya Hindistan'a sığınma planından bahsetti. Akabinde Rüstem Mirza öncelikle Babürlülerin Gazne hâkimi Şerif Han ile görüştü. Bundan sonra Babürlü sarayını ziyaret etme isteğinde bulundu. 1593'te Rüstem Mirza sığınma talebi kabul edilince Ekber Şah'ın huzuruna çıktı. Ekber Şah da Rüstem Mirza'ya saygıda bulunup ona Multan hâkimliğini ve "*Beş Bin Başı*" ünvanını verdi.[278] Ekber Şah bu şekilde Zemindâver ve Kandahar topraklarını barışçıl bir şekilde ele geçirmeyi amaçlıyordu. Bu sırada Özbek Yetim Sultan, Kandahar'ı zapt etmekle vazifelendirilmişti. Muzaffer Hüseyin Mirza da Özbeklere karşı zafer elde etmesine rağmen Özbek saldırıları sıklıkla devam ediyordu. Nihayetinde Muzaffer Hüseyin Mirza da kardeşi gibi Babürlülerden sığınma talep etti. Hüseyin Mirza'nın, Kandahar'ı Ekber Şah'a teslim etmesinden endişelenen II. Abdullah Han alelacele Muzaffer Hüseyin Mirza'ya elçiler yolladı. Gelen elçiler onun Hindistan'a gitmemesini ve ata yurdu olan Kandahar'ı, Babürlülere teslim etmemesini talep ettiler.[279]

Kandahar'da bulunan Muzaffer Hüseyin Mirza'ya II. Abdullah Han mektup yazarak atalarının toprağını terk etmemesini söylemesine ek olarak Kandahar'a saldırmayacağına dair beyânda bulundu. Fakat Muzaffer Hüseyin Mirza, II. Abdullah Han'ın sözlerine inanmadığı gibi Ekber Şah da ona pek çok büyük vaatte bulunmuştu. Bu duruma binaen Muzaffer Hüseyin Mirza, Hindistan'a gitmeye karar verdi ve Ağustos 1595'te Babürlü sarayına ulaştı. Ekber Şah ona "*Beş Bin Başı*" rütbesi ve Sambal şehrinin valiliği ünvanını tevdi etti. Akabinde Ekber Şah, Kandahar'ı geri alması için Şah Bey'i görevlendirdi. Şah Bey, Mart 1595'te Kandahar'ı ele geçirdi. Babürlü ordusu Kandahar'dan sonra Zemindâver ve Germsir'i de zapt etti.[280]

Kandahar'ın teslim edilmesinden sonra Safevî ordusu da şehri terk etti. Muzaffer Hüseyin Mirza büyük mücadelelere rağmen tertipli Kızılbaş kuvvetlerini görünce çok etkilendi ve kenti Babürlülere terk ettiği için pişmanlık duydu. Bu esnada onun üzüntüsünü fark eden ve tecrübeli bir devlet adamı olan Şah Bey onu hoş sözlerle teselli etti. Buna ilaveten Ekber Şah, Muzaffer Hüseyin Mirza'ya o dönem için büyük

[278] Abu'l Fazl, *Akbarnama*, III, p. 645-650.
[279] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, II/1, s. 137-138.
[280] Abu'l Fazl, *Akbarnama*, III, p. 668-669.

bir lütuf sayılan "*oğulluk*" sözüyle seslenmekteydi. Biraz zaman geçince Hüseyin Mirza'nın Hindistan'a geldiğine pişmanlığı arttı ve kendisi ata topraklarına, Şah I. Abbas'ın sarayına dönmenin fırsatını kolladı. Hatta bu amaç uğrunda hacca gitme bahanesini bile ortaya attı. Buna karşın istediği fırsat doğmadı. Sonunda 1599/1600'da hayatını kaybetti. Hindistan'da ondan geriye üç oğlu kalmıştı. Bunlar; Haydar Mirza, İsmail Mirza ve Behram Mirza idi.[281]

Rüstem Mirza ise kardeşi Muzaffer Hüseyin Mirza'ya göre Hindistan'a daha rahat uyum sağlamıştı. Dönemin büyük devlet adamlarından ve Ekber Şah'ın da atabeyi olan Hân-ı Hânân Bayram Han'ın ailesinden bir kızla evlendi. Diğer taraftan Horasan'daki Türkmen kabileleri soyurgulları ellerinden alındığı için Rüstem Mirza'yı Safevî tahtına çıkarma amacındalardı. Bununla birlikte Türkmen boyları kendi başlarına Horasan'da Özbekler ile mücadele etseler de mağlup olmaktan kurtulamadılar ve liderleri Sultan Halife Şamlu öldürüldü. Türkmen boylarından savaşta sağ kalanlar ise Şah I. Abbas nezdinde hain olarak kabul edildikleri için Babürlülere iltica ettiler. Kandahar ve Zemindâver'in kan dökülmeden kolayca kaybedilmesinin ardından Sistan bölgesinin hâkimi Melik Celâleddîn de bir dönem Özbek akınlarına karşı koymadığı için Safevî şehzadeleri gibi Babürlülerden yardım istemeyi düşünmüştü. Fakat bu sırada Safevî kuvvetlerinin Horasan'a ulaştığını ve Herat'ı geri aldığını duyunca Babürlülerden yardım alma fikrinden vazgeçerek Safevî ordularına destek olarak katılım gösterdi. Bu şekilde Melik Celâleddîn'e Sistan hâkimliği geri verildi.[282]

Kandahar'ın önemi incelendiğinde şehir iki ülkenin ticareti açısından büyük bir yer tuttuğu görülmektedir. İsfahan ile Lahor arasındaki kervan ticaretinin duraklarından biri olan Kandahar, Hindistan'ın İran'a ve batıya açılan kapısı konumundaydı. O dönemin şartlarında beş ay süren İsfahan-Lahor yolundan yılda ortalama 12.000 ile 14.000 civarında deve yüklü ticaret gerçekleştiriliyordu. İki devlet arasında çivit, şeker, pamuklu kumaş ve baharat ticareti yaygın olarak yapılmaktaydı. Bu yüzden İsfahan'da pek çok Hintli tüccar yaşadığı gibi, Hindistan'da da bir kısmı devlet adamı olan pek çok İranlı tüccar bulunuyordu. İki devlet arasındaki ticaret hacminin büyüklüğünden ötürü ve Şah I. Abbas'ın da Hindistan ticaretine ihtiyacı olduğundan Safevî hükümdarı Babürlülere karşı sürekli sert tavır takınamıyordu.[283] Kandahar'ı

[281] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, II/1, s. 138-140.
[282] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, II/1, s. 141.
[283] C. Carry Edwards, "Relations of Shah Abbas the Great, of Persia, with the Mogul Emperors, Akbar and Jahangir", *Journal of the American Oriental Society*, XXXV, New York 1915, p. 250.

önemli kılan bir diğer husus ise Babürlülerin sınır güvenliği için önemli bir yer olmasıdır. Babürlüler, Kandahar'ı, Hindistan'ı savunmak için bir tampon bölge olarak görürken Safevîler de bu şehri alt kıtaya giriş kapısı olarak kabul etmekteydi. Bu yüzden her iki devlet de buranın kontrolünü elinde tutmak istemekteydi.[284]

Şah I. Abbas'ın, Kandahar'ın Babürlülere bırakılması konusundaki tavrına bakıldığında kendisi doğal olarak Kandahar'ın kaybını olumsuz karşılamıştı. Buna karşın aynı zamanda diliminde Safevîler, Horasan'da Özbekler ile mücadele ettiğinden onların daha fazla güçlenmemesi adına Kandahar'ın Babürlülere kaybedilmesini daha az zararlı bulmuşlardı. Zira Özbeklerin, Herat'ı ele geçirdikten sonra Kandahar'ı zapt etmesi hâlinde güçleri oldukça artacak ve alt kıtadaki Babürlüleri de tehdit edip Safevîlere karşı tehlike boyutları yükselecekti. Dolayısıyla Şah I. Abbas, Kandahar'ın Babürlü hâkimiyetine geçmesini devletinin sınır güvenliği noktasında Özbek hâkimiyetine tercih etmiştir. Çünkü Kızılbaşlar muhtemelen Babürlülerin kendileri ile umumîyetle dostâne ilişkilerine binaen onların daha ileri gidip ülkelerini tehdit etmeyeceğini düşünmekteydi. Diğer taraftan sıklıkla Safevîleri ve bilhassa Horasan'ı tehdit eden Özbekler kolay kolay durmayacağı için Şah I. Abbas'ın doğudaki birincil hedefi Buhara Hanlığı sorununu bertaraf etmekti. Kandahar'ın tekrar ele geçirilmesi ise bundan dolayı ikinci planda kalmıştır.[285]

Kandahar'ın Babürlü hâkimiyetine geçişini iki taraf için değerlendirdiğimizde Ekber Şah adına çifte bir kazanç elde ettiği söylenebilir. Kandahar'ın zaptı ile beraber Hindistan'ın İran ve Türkistan ile ticareti noktasında önemli bir güvenlik koridoru oluşuyordu. Bununla birlikte potansiyel bir Özbek tehdidi için önemli bir kale de ele geçmiş oluyordu. Safevîler nezdinde ise Kandahar'ın kaybı Şah I. Abbas'ın tavrına bakılırsa çok büyük bir kayıp değildi. Zira süreklilik arz eden Özbeklerin Horasan akınları İran için daha ciddi bir sorun teşkil ediyordu. Bu yüzden Şah I. Abbas, Özbeklerin, İran'ın daha iç kısımlarına girmesini engellemek için ülkesinin doğusunda büyük bir mücadele hâlindeydi. Ekber Şah'ın saygılı ve dostâne tavrı, ek olarak genel anlamda saldırgan bir tutum sergilememesi Safevîleri ona karşı endişelendirmiyordu. Nitekim Ekber Şah 1558'de Kandahar'ı kaybettikten sonra 1595'te geri alana kadar Safevîlere karşı kırgın olmasına rağmen diplomaside hasmane bir tavır takınmamıştı.

[284] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 112; Emre Ömür, *Edward Terry ve Francisco Pelsaert'in Seyahatnameleri Işığında Cihangir Döneminde Babürlü Devletinde Yönetim ve Yaşayış*, Sakarya Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2016, s. 12.
[285] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 97-98.

Nihaî olarak da Kandahar'ı kan dökmeden politik yollarla ele geçirmişti. Ayrıca Kandahar, İran'ın dış ticaretinde büyük hacme sahip bir şehirdi. Bu yüzden Babürlüler ile ciddi mücadelelere girip bu şehir sayesinde elde edilen ticarî gelirin azalması istenmiyordu. Bu sebeplerden ötürü Şah I. Abbas'ın Kandahar kaybedilmesine rağmen burayı geri alabilmek için fevrî hareket etmediği düşünülebilir.

2.1.2. Ekber Şah'ın Kandahar'ı Ele Geçirmesinden Sonra Şah I. Abbas ile İlişkileri (1595-1605)

Ekber Şah, Kasım 1594'te Muzaffer Hüseyin Mirza'yı Kandahar'ı Babürlülere teslim etme konusunda ikna ettikten sonra 1591'de Hindistan'a gelen Safevî elçisi Yadigâr Sultan Rumlu'yu geri yollamaya karar verdi. Mirza Ziyaüddîn Kâşî başkanlığında ve Ebû Nasr Hâfî'nin hediyeleri korumasında Babürlü heyeti Kızılbaş ülkesine gidecekti.[286]

Oldukça uzun ve geniş içerikli bir mektup taşıyan elçilik Safevîlere önemli mesajlar götürüyordu. Ekber Şah gönderdiği mektupta şu konularda açıklamalar yapmaktadır; Kendisi öncelikle Safevîler ile ilişki kurmasındaki gecikmenin sebeplerini açıklıyordu. Bunun ardından Keşmir'in fethi, İranlı seyyahların ve tüccarların yoluna engel olarak çıkan Afganların ve Beluçların itaat altına alınması ve Şah I. Tahmasb'ın ölümünden sonra Safevî toprakları içinde yaşanan iç karışıklıklardan haberdar olduğundan bahsediyordu. Ekber Şah mektubun devamında Kızılbaşların ülke içindeki sorunlarından ve Hindistan'daki iç meselelerden dolayı taziye elçiliği gönderememesinin yadırganmayacağını bildiriyor, Safevîlere askerî yardım yollamak istediğini fakat Kandahar'daki meselelerden ötürü gönderemediğini de beyân ediyordu. Bu şehrin Babürlü hâkimiyetine alınması noktasında ise şu sebepler sıralanıyordu; Kandahar ve Zemindâver mirzaları Safevî hükümdarına karşı itaatte kusurda bulundukları için Ekber Şah bu bölgeleri ele geçirip mirzaların takviye kuvvetleriyle Şah'a yardım göndermek niyetindeydi. Fakat bölgedeki Safevî şehzadeleri bu noktada bir adım atmadıkları gibi Ekber Şah da halk nezdinde kötü bir izlenim oluşturmamak ve tepki çekmemek adına buraya sefer düzenlemedi. Bu esnada Rüstem Mirza ve Muzaffer Hüseyin Mirzanın kendi istekleriyle Babürlü hâkimiyetine girdikleri beyân edilerek Kandahar'ın ele geçirilmesinin sebepleri açıklanıyordu. Ekber Şah bundan sonra mektupta konuyu değiştiriyordu. Safevî ülkesindeki iç

[286] Abu'l Fazl, *Akbarnama*, III, p. 656.

sorunların çözümü, halkın refahının arttırılması, dinî hoşgörü uygulanması ve ülke içerisindeki gelişmeler hakkında kendinin bilgilendirilmesi hakkında Şah I. Abbas'a nasihatlerde bulunuyordu. Nasihatlerden sonra dinî hoşgörünün yararları ve uygulanmasının gerekçeleri izah ediliyordu. Bundan sonra mektubun konusu Özbeklere kaymaktaydı. Ekber Şah, II. Abdullah Han ile dostluk kurduğunu beyân ederek bu şekilde Şah I. Abbas'a, Özbekler karşısında yardım etme ihtimalini de ortadan kaldırıyordu. Son olarak Safevî elçisi Yadigâr Sultan Rumlu'nun geri gönderilmesinin gecikmesini Thatta ve Sind seferleri gerekçe gösterilerek açıklanıyordu. Ayrıca bu fetihlerle birlikte Safevîlere giden yolun güvenliğinin sağlandığı ifade ediliyordu.[287]

Ekber Şah'ın gönderdiği bu elçilik Kebeç-Mekran-Kirman-İsfahan yoluyla 1596/1597'de Kazvîn'e varmıştır. Şah I. Abbas, Babürlülerden gelen bu heyeti oldukça sıcak karşılayarak onların şerefine Kazvîn'i ışıklarla donatmış, pazarları ve şehir meydanını süsletmişti.[288] Gönderilen mektubun en sonunda Ekber Şah, Ziya'ül Mülk (Mirza Ziyaüddîn Kâşî) adlı elçisini Şah I. Abbas'a gönderdiğini ve dostluklarının devam etmesini istediğini beyân etmektedir. Elçinin Safevîlerin durumu hakkında kendisine bir risale sunduktan sonra ittifak ve dostluk antlaşması noktasında karar vereceğini söyleyen Ekber Şah, mektubu Kızılbaş hükümdarı için Allah'tan güç ve sağlık dileyerek noktalamaktadır. Bu tarihten sonra Şah I. Abbas ile Ekber Şah'ın arası Ekber'in vefat ettiği tarih olan 1605'a kadar hep iyi kalacaktır.[289]

Mektubun içeriği şu şekildedir:

"*Allah-u Ekber (Allah en büyüktür), birliğin yüce eşiğine hamdolsun, aklın bütün güzel bağları ve bütün endamlarıyla, ilimlerin orduları ile birlikte olsa, bir araya toplansalar, o kitabın bir harfine, o güneşin bir zerresine bile varamazlar, halbuki hak nazarında bütün zerreler, dilsiz bir dille şükür pınarıdır. Yokluğun kavrulmuş dudaklarını, yanmış gırtlağını hakikat ile ıslat!*

Saf ruhların (meleklerin) kuşattığı ebedî izzet zirvesi önüne eğilsin -ve salat ve selam üzerine olsunlar- peygamberlerin ve sahabîlerin şanlı zümresini övmekten daha hayırlıdır! Tüm kürsülerde ilan edelim; birincisi, onların şanlı halleri, ikincisi, insanlığı sapıklık pisliklerinden, hidâyet ve inâyet yoluna ulaştıran güzel nimetleri ve

[287] Abu'l Fazl, *Akbarnama*, III, p. 656-661.
[288] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, II/1, s. 190-191.
[289] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 224-225.

Ehl-i Beyt'in nimetlerini ve yüce vasıflarını anlatalım. Büyük sırların sırdaşları ve peygamberlerin sırlarını açığa çıkaranlardan olan Ehl-i Beyt'e güvenelim ve yeniden rahmet dileyelim! Ancak haklı bir bakış açısıyla, öyle görünüyor ki, ilâhî ve beşerî şeyleri gösterenlerin övgüsü ve hakikat arayışında tüketilen ve kalıcılığın ortasında geçici olan o ruhlar topluluğunun yüce olduğu görülmektedir. Her şeye gücü yetenin birlikleriyle, övgülerinin bir gölgesi olduğundan, bundan da aynı şekilde kaçınmamız ve sözümüzün giriş kısmına, pratik bilimleri ile dünyevî işlerin idaresi olan hikmet üstatlarının mevcut başarılarından bazı noktalara yer vermemiz uygundur. Şüphesiz ki, iman yollarının müptezel yolcuları, hakikat pınarında boğulanlar –görünen ve görünmeyen her türlü yeniliği yere serenler- şüpheyle dolup taşarlar!

Yüce ve kutsal olan Allah'a şükürler olsun! Yadigâr Sultan Şâmil ile birlikte gönderilmiş olan o pak ve şerefli mektubun baharın sıcağında, gece ile gündüzün eşit olduğu bir zamanda müşahede edilmesi âşık ruhumuzu coşturdu. Lalelerin ve mis kokulu çiçeklerin neşeli esintisi beynin kıvrımlarına sızdı, çünkü burnunda aşk ve dostluk kokusu, birlik kokusu taşıyordu. Sevgi mektuplarının geç yazılması konusunda yazdıklarınız çok yerinde. Aslında manevi ilişkiler de bu tür gecikmelerin olmamasını gerektirir. Lakin gelip gidenlerden, âlimlerden tarafından yedi diyarın altıda dördü olarak kabul edilen Hindistan prenslerine karşı başımıza ne büyük olayların ve devam eden savaşların geldiğini duymuş olmalısınız.

Bu uzun dönemde, bunca müstakil reisler ve askerî hükümdarlar arasında paylaşılan bu kasvetli ülke, ilâhî yardımla, saltanat uşakları tarafından fethedilmiştir. Hindikuş Dağları'ndan okyanus kıyılarına kadar üç yönden tüm isyancılar ve dik başlılar – güçlü yöneticiler ve kibirli racalar, dar görüşlü Afgan dağcılar, çölde yaşayan Belucîler ve diğer kale sakinleri ve karada yaşayanlar hızlıca ilerlemekteler. Sahiplerin hepsi itaatin gölgesine girdiler ve insan kabileleri uyum içinde eşitliğin tadını çıkardılar. Gerçeği seçen ruhumuzun içinde dönen şey ise, ilâhî bir yardımla tamamlanan bir gerçeğe dönüştü.

Pencap egemenlik merkezi hâline geldiğinde, yetenekli bir büyükelçi göndermek bizim gizli planımızdı, ancak bazı taahhütler bunun ertelenmesine yol açtı. Bunların en önemlisi, gönüllere neşe saçan Keşmir ülkesinin sakinlerinin alçak gaddarların elinden kurtarılmasıydı.

Ülkenin gücüne, uzun yürüyüş yollarına, ulu dağlara, sıkışık ormanlara rağmen, -hayal gücünün zorlukla geçebileceği- sayısız vadiler, ilâhî yardımın güçlü ipine sarıldı. Mübarek imamların büyük desteğiyle ordumuz birbirine sımsıkı bağlandı. Birkaç bin faal taş kesici, aşama aşama önceden ilerledi ve 658 kayayı yok etme, ormanları kesme ve yol yapma becerilerini ortaya koydu.

Buna istinaden, o güzel ülke kısa sürede fethedilmiş ve adalet içgüdüsü halkın genelinde dalgalanmalara neden olmuştur. Güzelliğe tasdik eden bütün seyircilerin övdüğü o muhteşem memleket, Dirine'nin lütfuyla bize bahşedilince, bizzat oraya gittik ve şükranlarımızı sunduk. Tibet'in dağlık bölgesine yolculuk ettikten sonra çok zorlu bir yol olan Paklı ve Damtaur rotasından Kâbil ve Gaznin'e kadar ilerledik. Afganları, Bajnar ve Bangaf ülkesindeki haydutları, Titran'a giden yolcuları ve hayvan doğasına sahip diğer çöl sakinlerini cezalandırdık. Bunlar hilekâr tilkiler ve İranlı gezginlerin yolunda bir dikendirler. O bölgede elbette masumlar da vardı ama (yazılı olarak) bu gecikmeye rağmen, Allah, Hazreti Şah'ın (Muhammed Hüdâbende) yolunu açık etsin. Elçi o noktaya ulaştığında -hayırlı bir haberle geldiğinde- ortamın güzelleştiği anlaşıldı. Elbette bu haberi duyunca kaygılı yüreğimiz rahatladı. O zamanlar sadece sorgulamanın alçakgönüllülüğe ve cömertliğe yakışmadığı gerçeği ruhumuza aşılandı. Bize sağladığı teselli, istenebilecek her türlü yardımı yapmaktı. Fakat Kandahar'ın işleri araya girdi, çünkü mirzalar (Şafevî hanedanının) yardım etme konusunda basitlik gösterdiler ve -sadakat mücevherini sınama zamanı olan- kaza ve musibetler meydana geldiğinde, müdahale ettiler. Ne uyum ve oybirliği işareti gösterdiler ne de sükûnet memleketi olan yüce sığınağımızı onardılar. Bu nedenle Kandahar'ı ilk etapta kendi insanımıza bırakmak bize düştü. Mirzalar, her geçen gün artan hâkimiyetimizin mahiyetini idrak edip yaptıklarından tövbe edip, saf ve mukaddes çiçeğin temsilcisine hizmet ederlerse, muzaffer birliklerimiz de onlara katılıp her türlü yardımı yapacaktır. -Saltanatın sevgilisi (Abbas Şah) arzu ederse- Fakat mirzalar mukaddes ailemizle kadim bağları olduğundan ve muzaffer ev sahipliğimizin elverişleri doğrultusunda bu durumun bağları koparmak gibi görünmesinden ötürü bağları tam anlamıyla koparmaktan kaçındık. O sırada Rüstem Mirza geldi ve Kandahar'dan birkaç kat daha büyük olan Multan eyaleti ona verildi ve Muzaffer Hüseyin Mirza iyi niyetimizi duyunca annesini ve en büyük oğlunu gönderdi ve bizzat kendisi de gelmeyi düşündü.

Onun gelişinden sonra muzaffer ordu Kandahar'a ilerleyecek ve her türlü yardımı rahatlıkla yapacaktır. Hükümdarlık ve insanlık dininde olduğu gibi uzlaşma muhalefetten ve barış savaştan daha iyidir. Özellikle sağduyuya ulaştığımız andan bugüne kadar farklılıkları dikkate almamak bizim mizacımız olmuştur. Din ve âdet gereği 659 farklı insan kabilesini Allah'ın kulları olarak görerek, genel olarak insanlığı düzene sokmaya çalıştık. Cömertlikle bağdaşan bu yüce ilkenin kutsamaları defalarca kendini göstermiştir. Pencap'ın hükümet merkezi olduğu bu dönemde, amacımız hükümete yönelik yüce herkesçe kabul edileni hazırlamaktı. Ecdadımızın yurdu neresi idi ki hem o yiğitlerin eline geçsin hem de hazretler ailesine (Şafevî ailesine) uygun bir şekilde yardım edilsin.

Bu esnada ihsan tımarhanesi Tûrân mürşidi Abdullah Han, mahir elçiler vasıtası ile kadim münasebetlere atıfta bulunan ve muhabbeti tasdik eden sevgi dolu mektuplar göndererek, ahenk ve bağlılık zincirini harekete geçirmiştir. Barışçıl biri ile İran'a gitmek dirine kaidelerine aykırı olduğu ve yüce aklın terazisinde hoş karşılanmadığı için, bu düşünceden şimdilik uzaklaştık. Şimdiye kadar o ülkeden gelen kişilerden İran ve İranlıların kargaşalarının ıslahı hakkında tam olarak güvenilebilecek hiçbir şey işitilmediği gibi o saflık soyunun temel karakteri hakkında da doğru bir açıklama elde edilememiştir (Şah Abbas). Gönlümüzün her türlü mevzu ve teşebbüse meylettiğini bilerek, umarız ki güzel yazışma yolunda yürürsün ve fetihlere vesile olursun geleceğe bakan akıllı ve keskin insanların çok az olduğu günümüzde.

Dürüst, günlük bildirilerin ışığında onurlanma dileğiyle.

İran'da, o yüce ataların (Şah Abbas) kendisini ülkenin yönetiminde ve tüm sakinlerin barışmasında büyük çaba sarf etmesi gerekir. Herhangi bir girişimde temkinli davranmalı ve son kararı düşünmeli ve ilgili insanların başarısızlıkları ve merak uyandıran masal kullananların yalanlarıyla kafasının karışmasına izin vermemelidir. Eskilere katlanmayı ve eski hizmetkarların ve yeni çalışanların hatalarını görmezden gelmeyi uygulamalı ve samimi bir şekilde ikiyüzlülükten karanlığın zerresini nezaketin ışığıyla ilerletmelidir. Ayrıca, herhangi birini öldürmeden ve Allah'ın bir yapısını yıkmadan önce son derece dikkatli davranmalıdır. Pek çok can dostu, çıkarcı düşmanlar tarafından yakın konumlarından uzaklaştırıldı ve ölümün kanını içti ve birçok düşman ve görünüşte dost, sadakat kılığına büründü ve egemenliğin temellerini yok etmeye girişti. Bu adamların kalplerini ve iç dünyalarını incelerken çokça düşünmek gerekir. Bu geçici devletin emaneti yüce Divan'a teslim edilmelidir. Bir

kutsal emaneti ve hazinesi olan insanoğluna, sevgi nazarıyla bakılmalı, gönülleri teskin edilmeye çalışılmalıdır. Unutulmamalıdır ki ilâhî rahmet cevherin her türlü şekline bürünür ve -herkesle barışmak için en eski ilkbahar çiçek bahçesine girilmelidir- kişinin talihindeki yükseliş her zaman tam olarak göz önünde bulundurulmalıdır, çünkü yüce ve ebedî olan Allah tüm ruhlara ve insanların durumlarına karşı lütufkârdır. Bu nedenle, -ilâhîliğin gölgesi" olan hükümdarların bu ilkeyi bozmamaları en uygunudur. Çünkü yaradan bu ulvî düzeni (hükümdarların düzenini) tüm insanlığın disipline etmeleri ve koruması için vermiştir ki onlar her şeyi görür ve tövbe ederler. İnsanlar, asılsız ve geçici olan dünyevî işlerde bilerek ve isteyerek hata yapmazlar, o zaman iman ve din işlerinde neden gaflet etsinler ki? Hangisi kalıcı, hangisi geçicidir? Özetle, her yöneticinin konumu iki kategoriden birinin altına girer. Herhangi biri hakikat makamındadır ve o vahada ondan istikamet aramalı ve riayet etmelidir ya da yanlış ve talihsizdir. Cahilliğin sıkıntısından ıstırap çeker ve acıma ve nezaket için bir nesnedir, huysuzluk ve kınama için değildir. Şahıslar geniş bir hoşgörü göstermeli ve teftiş kapısını çalmalıdır. Böylece mâneviyatın ve dünyevîliğin geniş alanından perde kalkacak ve bol bol yaşam ve servet olacaktır. Bu ibadetin en büyük sonuçlarından biri de hidâyetin hâkim olduğu bir zamanda, dostların düşman oldukları düşüncesiyle helâk edilmemeleri ve dost gibi davranan düşmanların hile yapma imkânının bulunmamasıdır. İnsan sözüne sıkı sıkıya bağlı kalır, çünkü bu bir sabır ve irade meselesine bağlıdır ve kalıcı egemenliğin sürdürülmesi her zaman bununla ilişkilendirilmelidir. Yadigâr Sultan ile seçtiğimiz sırdaşlarımızdan birini İran'ın gerçeklerini öğrenmesi ve bize bildirmesi için göndermek niyetinde olduğumuz gizlenmesin. Bu arada Keşmir'de bir kısım isyancı ve kara harekâtı operasyonu zamanı geldiğinde birkaç yakın arkadaşımızla birlikte avlanma yerindeydik. İlâhî bir canlanma bizi hızla ilerletti ve Keşmir'e henüz varmamıştık ki zaruretten bu asi tayfaya yoldaş olan yiğit kahramanlar fırsat bilip elebaşının başını bize getirdiler. O bölge bizim gelişimizin kutsamasıyla bir barış ve sükûnet bölgesi hâline gelince geri döndük ve Lahor'a geldik. Bu sırada İran yolunda bulunan Sivistan, Thatta ve Sind hükümdarları zaferle ilişkilendirilen birliklerle savaşa girme cüreti ve talihsizliğine sahipti, ardından Irak ve Horasan'a giden yol kapandı. Artık mukaddes kalbimiz her türlü tasadan kurtulduğuna ve Sivistan ile Thatta'nın devlete katıldığına ve hükümdar Cani Bek'in sarayımıza gelip tövbe ve bağlılıkla biat ettiğine göre o vatanı ona iade ettik. Irak'a giden yol eskisinden daha kısa ve daha güvenli hâle geldi ve biz ona (Thatta'ya) görevden alınmasını sağladık.

Girişkenlik ve bağlılığın özü olan Ziya El-Mülûk'u gönderdik ve size özel olarak ileteceği bazı sevgi dolu ifadeler verdik.

Ayrıca Safevî ülkesindeki durumu da araştıracak ve bize rapor verecek. Bu memleketin bazı nadide varlıklar Hacı Ebû Nâsir'e emanet edilmiştir. Umuyoruz ki bu saltanat yurdunu kendi eviniz gibi bilecek ve eski zamanlara aykırı bir davranış tarzı izleyecek ve ruhanî bir sohbet olan mektupların gönderilmesini devlet yöneticilerine mahsus bileceksiniz.

Cenab-ı Hak, seçilmiş bir ailenin bu hayalini her türlü hileden korusun ve gizli yardımlarını ondan esirgemesin!"[290]

Elçilik mektubunu incelediğimizde Ekber Şah'ın genel nitelikli öğütleri dışında iki mesajı kayda değerdir. Bunlardan ilki Kandahar'ın alınması meselesidir. Buranın alınmasının Safevîler için ticarî yollarda güvenlik sağlanacağı mesajı doğru görünmektedir. Zira Sistan civarına kadar yayılma gayretinde olan Özbekler, Kandahar ve çevresini ele geçirmiş olsa iki tarafın ticarî ve hudutsal ilişkilerine bir engel gelmiş olacaktı. Dolayısıyla Ekber Şah'ın Kandahar'ı alması ehven-i şer hükmündedir. Diğer taraftan Ekber Şah, Özbekler ile barış yaptığından Safevî-Özbek mücadelesinde kendini tarafsız konuma çekerek Özbek tehdidini kendisinden uzaklaştırmış oluyordu. Doğal olarak Ekber Şah önemli stratejik hamlelerle devletinin gücünü ve otoritesini iki yönlü olarak arttırarak politik bir başarı elde ediyordu.

Babürlü elçilerinin 1597'de geri dönmesine izin verildi. Şah I. Abbas ise Babürlü heyetiyle beraber Menuçehr Bey Eşikağasıbaşı başkanlığında kendi elçilik heyetini de Hindistan'a gönderdi. Şah I. Abbas, heyeti Ekber Şah'a yazdığı mektubu teslim etmekle de görevlendirilmişti. Mektubun içeriğinde ise öncelikle Ekber Şah'ın Mirza Ziyaüddîn aracılığıyla gönderdiği mektuptan bahsedilmektedir. Bunun ardından Özbekler ile mücadelesi için Ekber Şah'a başarı temennisi yer almaktadır. Devamında Ekber Şah için büyük bir hükümdar olduğunun vurgusu ve övgüsü bulunmaktadır. Akabinde Ekber Şah'ın Safevîlerin içinde bulunduğu karışıklıktan faydalandığını ifade eden Şah I. Abbas, Şah I. Tahmasb'ın ölümünden itibaren ortaya çıkan kargaşayı ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Mektubun uzun bir kısmında Ekber Şah'ın ifade ettiği dinî ve mezhebî konular da değerlendirilmektedir.[291]

[290] Abu'l Fazl, *The Akbarnama,* III, p. 656-661.
[291] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind,* s. 100-101.

Menuçehr Bey Eşikağasıbaşı, Ekim 1598'de Babürlü sarayına vardı. Yanında pek çok hediye ve 500 Safevî askeri vardı. Elçilik heyeti uygun bir şekilde Ekber Şah tarafından kabul edildi. Bu esnada dış politikada iki devleti de ilgilendiren önemli bir gelişme yaşanıyordu. II. Abdullah Han ve oğlu Abdülmümin Han, Buhara tahtından indirilmişti. Bu şekilde Şeybanî Hanedanı (1500-1599) sona ererken yerine Buhara tahtını Astrahanîler ya da Canoğulları Hanedanı (1599-1785)[292] ele geçirdi. Şah I. Abbas ise Özbeklerin dağılma durumunu iyi değerlendirerek Horasan'ı ve Herat'ı tekrar Safevî topraklarına kattı. Herat'ı ele geçirdikten sonra Mirza Ali Bey önderliğinde bir elçiliği zafernâme ve mektup ile beraber Ekber Şah'a yolladı. Mektupta Kandahar hariç kaybettiği toprakları geri aldığını ifade eden Şah I. Abbas, Ekber Şah'ın da Kandahar'ı kendisine geri iade etmesini umduğunu ifade ediyordu.[293]

Babürlü padişahı Şah I. Abbas'ın mektupta geçen Kandahar'ın geri verilmesi noktasındaki talebini dikkate almadı. Anlaşılıyor ki Ekber Şah, Özbeklerin Horasan'dan ve Herat'tan uzaklaştırılmasını kendisi adına da olumlu değerlendirerek devletinin gücünün ve güvenliğinin yerinde olduğunu düşünüyordu. Diğer taraftan eski dostâne ilişkilere binaen Şah I. Abbas'ın, Kandahar'a saldırmayacağını tahmin ediyordu. Bu yüzden bu mektuba karşılık vermemiştir. Tahmin ettiği gibi de Şah I. Abbas, Kandahar'a herhangi bir saldırı gerçekleştirmemiştir.[294]

Ekber Şah her ne kadar mektuba cevap vermese de 1599'da Şah I. Abbas'a 16 köleyi hediye olarak gönderdi. Buna karşın köleler Hürmüz valisi tarafından esir alındığı için Şah I. Abbas'a ulaşamadı. Akabinde çok süre geçmeden Ekber Şah, Safevîlere elçilik heyetiyle beraber bir mektup gönderdi ve kendi torunu ile Safî Mirza'nın evlenmesini dilediğini bildirdi. Nitekim Ekber Şah bu evlilik gerçekleştiği takdirde Şah I. Abbas yedi yıl boyunca herhangi bir devletle mücadeleye girişirse ona 30.000 kişilik bir yardımcı kuvvet yollayacağını beyân etti.[295] Bu teklife Şah I. Abbas'ın ne cevap verdiği ve karşılığında Babür sarayına bir elçi gönderip göndermediği konusunda kaynaklarda herhangi bilgi yer almamaktadır.[296]

---

[292] Astrahanîler ya da Canoğulları olarak da bilinen bu hanedan 1599 ile 1785 yılları arasında Özbek (Buhara) Hanlığı'nı yönetmiştir. Soyları Cengiz Han'ın oğlu Cuci'nin neslinden olan Togay Timur'a dayanmaktadır. Hanedan üyeleri Rusların 1556'da Astrahan'ı işgal etmesinin ardından buradan Buhara'ya göç ederek Şeybanî Hanedanı'nın zayıflamasının ardından Buhara tahtını ele geçirmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Canoğulları", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 154-155.
[293] Abu'l Fazl, *Akbarnama*, III, p. 736-739, 745, 749.
[294] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 102-103.
[295] C. Carry Edwards, "Relations of Shah Abbas…" p. 249.
[296] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 227.

Menuçehr Bey öte taraftan Yadigâr Sultan Rumlu gibi Babürlü sarayında dört yıl civarında alıkonuldu. Bu uzun süreli alıkonma durumu dostâne bir hareket olarak görünmüyordu. Zira Safevî kaynaklarında bu durum hakkında Şah I. Abbas'ın Ekber Şah'ın oğlu şehzade Mirza Selim'e şikâyet içerikli mektuplar gönderdiği ifade edilmektedir.[297] Mart-Nisan 1601'de Menuçehr Bey'e Safevî ülkesine dönebilmesi için müsaade edildi. Kızılbaş elçisinin geri dönüşü ertelemelerle Ocak 1602'yi buldu. Ekber Şah, Safevî elçisine Şah I. Abbas'a teslim etmesi için pek çok hediye verdi. Elçiliğin hediyesi olarak Menuçehr Bey'e ise 10.000 rupi değerinde hediye takdim edildi. Ekber Şah diğer taraftan kendi elçisi olarak Sindli bir seyyid olan Mîr Masum Behkeri'yi tayin etti. Mîr Masum Behkerî seçkin bir edip ve yetenekli bir yönetici idi. Aralık 1602'de Babürlü heyeti Safevî topraklarına gitmek için yola çıktı. Elçilik aynı zamanda Ekber Şah'ın mektubunu da taşıyordu. Mektupta bu dönemde Şah I. Abbas'ın Osmanlıları ve Özbekleri mağlup etmesinin öneminden bahsediliyor ve bu zaferlerden dolayı kendisi kutlanıp övgülerle yüceltiliyordu. Akabinde Ekber Şah'ın iç sorunları çözmek için yaptığı girişimler, Asîrgarh'daki[298] ve Dekken sultanları karşısındaki zaferlerden söz ediliyordu. Mîr Masum, Revan'ı kuşattığı sırada Şah I. Abbas'ın ordugâhına geldi. Elçiliğin ağırlanmasında olumsuz bir durum yaşanmadı. Hatta Şah I. Abbas, Ekber Şah'ı kastedip "*Şah babam*" hitabını kullanarak onun hatrını soruyordu. Buna karşın Mîr Masum'a önceki Babürlü elçisi olan Mirza Ziyaüddîn kadar rağbet edilip gösterişli bir karşılama yapılmadı. Şah I. Abbas, Babürlü heyetinin hediyelerinden sadece kıymetli bir kılıcı aldı. *Âlem Ârâ-yi Abbâsî*'ye göre elçinin diğer hediyeleri Şah I. Abbas'ın çadırının önünde dört ay sergilendi. Revan Seferi, Temmuz 1604'te başarıyla tamamlanınca Şah I. Abbas diğer hediyeleri komutanlarına ve ordunun ileri gelenlerine dağıttı.[299] Şah diğer taraftan elçiyle pek fazla ilgilenmedi. İlgisizliğinin altında ise Ekber Şah'ın, Safevî elçilerini uzun süredir gözaltında tutması ve Kandahar'ı geri vermemesi yatıyordu. Bunlar da elçiye samimi davranılmamasında Safevîler nezdinde haklı sebeplerdi.[300]

Mîr Masum da Şah I. Abbas'ın bu tavrı üzerine şairlik yeteneğini ve hitabet gücünü kullanarak hükümdarı etkilemeye çalıştı. Bütün bu çabaya rağmen Safevî şahı bu çabaya karşı kayıtsız kaldı. Yine de elçiye herhangi olumsuz bir hareket yapılmasına

[297] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 103.
[298] Hindistan'ın Burhanpur şehrinde bulunan tarihî bir kaledir.
[299] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, II/1, s. 345-346.
[300] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 228.

da mâni oldu. 1604 yazında Mîr Masum'un Hindistan'a geri dönmesine izin verildi. Fakat geri dönerken elçilik için herhangi bir merâsim düzenlenmedi. Bunun yanı sıra Mîr Masum'un yanında Hindistan'a bir Safevî elçisi de gönderilmedi. Mîr Masum, Nisan 1605'te Babürlü sarayına vardı. Yanında Şah I. Abbas'ın gönderdiği bir mektubu da getirmişti. Mektupta Safevî hükümdarının Revan'da ve çevresinde elde ettiği zaferler anlatılmaktaydı. Mîr Masum ayrıca Şah I. Abbas'ın halası Zeynep Begüm tarafından Ekber Şah'ın annesi Meryem Mekânî Begüm (Hamîde Bânû Begüm)'e gönderilen mektubu da Babürlü sarayına getirmişti.[301]

Şah I. Abbas, 1604'te gönderdiği mektupta kendisine sıklıkla çevre devletlerle barış içinde bulunmasını ve olaylar karşısında sakin kalmasını belirten Ekber Şah'a, Safevîler ile Babürlülerin ilişkilerinin dostça olmasının icap ettiğini ifade etmekteydi. Diğer taraftan Safevî hükümdarı, Ekber Şah'a Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid'in kendi topraklarına iltica ettiğini, dedesi Şah I. Tahmasb'ın vefatının ardından ülkesinde sıkıntılar yaşandığını ve bunu fırsat bilen Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan ile Şirvan'ı zapt ettiğini mektubunda bildiriyordu.[302] Safevîlerin bu dönemde yaşadığı olumsuzluklar mektupta şöyle açıklanmaktadır:

"Anadolu sultanları, şerefli ve büyük şah babam (Tahmasb) ile sulh ve antlaşma koşullarını yaratmışlardı. Nesilden nesile bir muhalefet olmayacağına inanıyorlardı. Cennet mekân yüce kulların vefatından sonra, ulu Kızılbaş toplulukları arasındaki anlaşmazlıkları bir sebep olarak kullanarak Azerbaycan ve Şirvan'ı ele geçirmek için bu topraklara yürüdüler."[303]

Bundan sonra konuyu Tebriz'in fethine getiren Şah I. Abbas, Osmanlı Devleti ile savaşmaktan başka çaresi kalmadığını açıklayıp yaşanan hadiselerle alakalı olarak Ekber Şah'a olan biteni aktarmıştır. Şah I. Abbas Tebriz'in fethi ve sonrasındaki olayları mektubunda şu şekilde anlatmaktadır:

"Biz daha önce Osmanlı Devleti ile anlaşmıştık. Ancak onlar bu anlaşmayı yerine getirmediler, Nihavend'in kuzeyindeki İran topraklarını aldılar ve aldıkları yerleşim yerlerini yıktılar. Bu konuda kendi ihanetlerini gösterdiler. Saltanat onurunun ve hükümetinin yıkılmasına tahammül edemeyerek, hemen bölgeye bir ordu gönderdik ve Tebriz şehrini sadece 40 gün civarı bir sürede ele geçirdik. Bunun sonucunda Osmanlı

[301] Abdurreza Hoşeng Mehdevî, *Târîh-i Revâbit-i Hârici-yi İran*, s. 97.
[302] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 228.
[303] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 228.

askerleri bu toprakları terk ettiler. Bu çatışmada, yaklaşık 10.000 düşman atlı askeri kılıçlarımızla öldürüldü. Ordumuz Tebriz Kalesi'ni 20 gün boyunca kuşattı ve sonra ele geçirdi. Bu kalenin ele geçirilmesiyle yaklaşık 2.000 top, 5.000 tüfek ve 100.000 men (83.300 kg) barut elde ettik. Ayrıca 10 yıllık yiyecek ve erzak bulduk. Buradan Erivan, Nahçıvan ve Azerbaycan'daki diğer kale topluluklarına doğru ilerledik. Burada da düşmana galip geldik ve bahsi geçen toprakları ele geçirdik. Daha önce anlaştık ve topraklarımızı belirledik. Gence ve Şirvan'ı aldıktan sonra, hiçbir planlama yapılmadan yeni sınır ortaya çıktı. Şimdi barışa hazırız. Daha fazla can kaybı istemiyoruz. Muharebe sonucunda her iki tarafta da çok sayıda insan öldü. Yaklaşık 30.000 kişi, 12.000 at ve 7.000 deve bu kaleye hapsedilmişti. Ele geçirmeden kalelere yeterli miktarda yiyecek bıraktık. Hiçbir İran Şahına böyle bir fetih hareketi nasip olmadı. Bize ait olan tüm kaleler Osmanlılardan alındı. Şimdi onların cevabını bekliyoruz. Barışçıl bir karara hazırız. Size Allah'tan güç ve şifa dileriz."[304]

Bu mektuba Ekber Şah cevap verememişti. Zira mektup Hindistan'a ulaştıktan kısa süre sonra, Ekim 1605'te Ekber Şah hastalanarak vefat etti. O öldükten sonra yerine oğlu Selim Şah (Cihangir Şah) tahta çıktı.[305] Ekber Şah ile Şah I. Abbas'ın ilişkilerini genel olarak incelediğimizde Kandahar meselesi sebebiyle ilişkilerdeki samimi havanın azaldığı mektuplara ve elçiliklere yansımıştır. Zira jeopolitik ve siyasî açıdan önemli bir yere sahip olan Kandahar şehri hangi tarafın hâkimiyetinde bulunursa ciddi avantajlar elde edecekti. Bu yüzden 1595'te Ekber Şah şehri ele geçirdikten sonra ilişkiler bu kez Safevî nezdinde soğumuştur. Buna karşın muhtemelen geçmişteki dostâne tutumlar ve Şah I. Abbas'ın hem Osmanlılar hem de Özbekler ile mücadelesi gereği Safevîler, Kandahar'ı geri alabilmek adına Babürlüler ile bir mücadeleye girişmemiştir.

2.2. Şah I. Abbas ile Cihangir Şah Arasındaki İlişkiler (1605-1627)

Cihangir Şah babasının saltanatı döneminde Şah I. Abbas ile dostâne ilişkiler kurmuştu. Buna binaen Şah I. Abbas, Cihangir'e gönderdiği mektuplarda ona

[304] Zebihullah Sâbityan, *Esnâd u Nâmehâ-yi Târîhî Dôre-i Safevîyye*, Kitâbhâne-i İbn-i Sîna, Tehran 1343 hş., s. 302-304; Abdulhoseyn Nevâî, *Şah Abbas: Mecmûa-i Esnâd u Mekâtibât-i Târîhî Hemrâh bâ Yâddâşthâ-yi Tafsilî*, İntişârât-i Bunyâd-i Ferheng-i İran, Tehran 1352 hş., s. 371; Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 228-229.
[305] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 229.

"*Kardeşim*" diye hitap ediyordu.[306] Buna karşın Ekber Şah'ın öldüğü sırada Safevî kuvvetleri Kandahar'ı kuşattı. Böylece Cihangir Şah'ın saltanatının başlangıcı babasının tahta çıktığı ilk dönemler gibi Safevîlerin Kandahar seferi ile başlamış oldu. Safevîler seferi muhtemelen Ekber Şah'ın hastalanmasını fırsat bilerek yapmış olmalıdır. Ayrıca 1595'te Kandahar'ın kaybedilmesinden sonra Ekber Şah'ın Şah I. Abbas'ın kaleyi geri verme taleplerini reddetmesi de bu şehrin Kızılbaşlar tarafından kuşatılması için bir diğer sebeptir.[307]

Kandahar için taraflar arasında mücadelenin tekrar başlamasında bölgesel yöneticilerin de etkisi büyüktür. Bölgede büyük toprak sahiplerinden olan (Mansıbdar) Mîr Zeynelabidin topraklarının Babürlü kuvvetleri tarafından elinden alınmasına öfkelenerek Herat'a gelip Safevîlere iltica etmişti. Burada Şah I. Abbas ile görüşen Mîr Zeynelabidin'e Horasan'da toprak bahşedildi. Diğer taraftan Mîr Zeynelabidin'in ilticasına sinirlenen Kandahar hâkimi Şah Bey onun çocuklarını esir aldı. Bu düşmanlık sonucunda Mîr Zeynelabidin, Safevî emîrlerini Şah Bey'e karşı kışkırttı ve Kızılbaşlar, Mart 1604'te Herat'tan gelerek Büst ve Germsir şehirlerini zapt etti. Bu durumdan Horasan hâkimi Hüseyin Bey ve Şah I. Abbas'ın da haberi yoktu. Kendi başlarına seferi tertip eden Kızılbaş kuvvetlerine Kandahar hâkimi Şah Bey dirense de Babürlü ordusu yenilmekten kurtulamadı. Şah I. Abbas ise bu duruma sinirlenmişti. Diğer taraftan Cihangir Şah'a tahta çıktıktan kısa süre sonra Kandahar hâkimi Şah Bey tarafından gönderilen bir rapor ulaştı. Rapora göre Safevî birlikleri Kandahar içindeki taraftarlarıyla gizlice iletişim kurmaktaydı.[308] Bu durum açıkça Ekber Şah'ın vefatının Kızılbaşlar için Kandahar'ı geri almak adına bir fırsat meydana getirdiğini gösteriyordu. Bunun üzerine Sistan ve Herat valileri Kandahar'a yürüdü. Safevîler, Kandahar yolunda ilerlerken 1606'da Cihangir Şah'ın en büyük oğlu Sultan Hüsrev isyan etmişti. Bu durum Safevîlerin, Kandahar'ı geri alabilmek adına şevkini arttırdı. Cihangir Şah bunun üzerine Kızılbaş kuvvetlerinin Kandahar'a saldırısını engellemek için yüksek rütbeli kumandanları öncülüğünde kaleye doğru iki büyük takviye kuvvet gönderdi. Kandahar hâkimi Şah Bey ise bu esnada büyük bir cesaretle kaleyi müdafaa etmekteydi. Mirza Gazi Bey Tarhan komutasındaki Babürlü takviye kuvvetleri Ocak

[306] Muneccim Yezdî, *Târîh-i Abbâsî (Ruznâme-i Molla Celal)*, ed. Seyfullah Vahîd Neya, İntişârât-i Vahîd, Tehran 1326 hş., s. 381.
[307] Rahim Farzam, *Safevî Devleti'nin Doğu Politikası (1501-1736)*, s. 102.
[308] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 107-108.

1607'de Kandahar'a ulaşınca Safevî orduları geri çekildiler.[309] *Âlem Ârâ-yi Abbâsî*'ye göre Şah I. Abbas komutanlarının Kandahar'ı kuşattığını haber alınca bu hareketten memnun olmadığını beyân edip ordularının geri dönmesini emretti.[310]

Taraflar arasındaki mücadelenin son bulması için Şah I. Abbas, Hüseyin Bey adlı elçisini Kandahar hâkimi Şah Bey'e kuşatmanın kaldırılacağına dair bir mesaj ifade etmesini tembihleyerek yolladı. Diğer taraftan Cihangir Şah'a da ilişkilerin düzeltilmesi adına mektup gönderdi. Cihangir Şah, *Tüzük-i Cihângîrî* adlı eserinde Kandahar saldırısının Şah I. Abbas'ın izni olmaksızın Hüseyin Bey'in kendi emriyle gerçekleştiğini beyân etmektedir.[311] Kandahar seferinin icra edilmesi noktasında Şah I. Abbas'ın bilgisi olduğuna dair ifadeler ise Molla Celal'in *Târîh-i Abbâsî* eserinde yer almaktadır.[312] Şah I. Abbas'ın aynı zaman diliminde batıda Osmanlılar ile ciddi bir mücadelede bulunmasından dolayı bu saldırıdan onun haberdar olmadığı ve harekâtı emretmediği doğru görünmektedir.

Seferdeki başarısızlıkların ardından Babürlüler ile ilişkilerini bozmak istemeyen Şah I. Abbas on beş yıl boyunca Kandahar için herhangi bir girişimde bulunmadı. 1609'da Şah I. Abbas taziye ve tebrik için Yadigâr Sultan Ali Taleşî adlı elçisini Babürlülere gönderdi.[313] Safevî elçilik heyetinin yolculuğu tam olarak iki yıl sürdü ve heyet 1611'de Babürlü pâyitahtına ulaştı. Kızılbaş hükümdarı mektubunda elçiliklerin gönderilmesindeki gecikmenin sebebi olarak Osmanlı Devleti ile yapılan savaşları gösterdi. Sultan Ali Taleşî, Babürlü sarayında iki buçuk yıl ikamet etti.[314] Şah I. Abbas ayrıca Cihangir Şah'a elçilik heyeti ile beraber değerli hediyeler de göndermişti. Gönderilen hediyeler arasında 50 adet at ve 1.500 tane kumaş yer almaktadır. Cihangir Şah diğer taraftan mektubu taşıyan Şah I. Abbas'ın elçisine bir kaftan ve 30.000 rupi para hediye etti.[315] Buna karşın Safevî hükümdarının cülûs tebriki geç elçilik göndermesini hoş karşılamayan Cihangir Şah bu yüzden elçiyi bir süre sarayında göz altında tuttu.[316] Şah I. Abbas, Ekber Şah'ın vefatı nedeniyle gönderdiği taziye mektubunun başlangıcında insanın Allah tarafından yaratılışını, insana akıl ve güç

[309] Nûreddîn Muhammed Cihângîr Gûrkanî, *Cihângîrnâme ya Tûzuk-i Cihângîrî*, ed. Muhammed Haşim, İntişârât-i Bunyâd-i Ferheng-i İran, Tehran 1359 hş., s. 41-42.
[310] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, II/1, s. 321, 383-386.
[311] Nûreddîn Muhammed Cihângîr Gûrkanî, *Cihângîrnâme ya Tûzuk-i Cihângîrî*, s. 51.
[312] Muneccim Yezdî, *Târîh-i Abbâsî (Ruznâme-i Molla Celal)*, s. 381-383, 393.
[313] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, II/2, s. 534.
[314] Nûreddîn Muhammed Cihângîr Gûrkanî, *Cihângîrnâme ya Tûzuk-i Cihângîrî*, s. 135-141.
[315] Jahangir, *The Tuzuk-i Jahangiri or Memoirs of Jahangir*, I, çev. A. Rogers, ed. by H. Beveridge, Royal Asiatic Society, London 1914, p. 193.
[316] C. Carry Edwards, "Relations of Shah Abbas…" p. 254.

bahşedildiğini beyân ettikten sonra *"Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz o'na döneceğiz."* ayetine atıfta bulunmaktadır. Mektubun devamında Şah I. Abbas, Ekber Şah için taziye dileklerini sıralamaktadır.[317] Taziye mektubunun içeriği şu şekildedir:

"Hint padişahının vefatı beni derinden etkiledi. Ancak o cennete gitti ve Allah'ın davetine katıldı. Bu ölümlü dünyadan ayrıldı ve ebedî dünyaya gitti, ancak onun yerine Allah'a saygı duyan ve Allah'ı bilen bir kişi tahta oturdu. Sizin yönetiminiz sayesinde üzüntümüzü mutlu bir duruma dönüştürdük. Ekber'in vefatından sonra yolunuza daha kudretli bir şekilde devam etmenizi temenni ediyoruz. Üzüntünüzü bir kenara bırakıp ülkenizi her geçen gün güçlendirmenizi ve muvaffak bir şekilde yönetmenizi umuyoruz. Bizi kardeş bir ülke olarak kabul edin. İki ülkenin zamanla birbirleriyle daha yakın münasebet kurmasını Allah'tan dileriz."[318]

Cihangir Şah için cülûs tebriki içeren mektubun içeriği ise şu şekildedir:

"Büyük Padişah'a [Şah Selim'e] Allah'tan muvaffakiyetler diliyoruz. Allah'tan milletinizi kalkındırmanıza ve geliştirmenize yardım etmesini niyaz ederiz. Tahta çıkışınızı yürekten kutluyoruz. Milletine adalet ve şefkat aşılaması için padişaha Allah'tan yardım diliyoruz. Soyunuzun Gûrkânîlere [Timur'a] dayandığını iyi biliyoruz. Ülkeyi yönetmede ve geliştirmede zorluk çekmeyeceğinize inanıyoruz. Tahta çıkışınızı tebrik etmek için birini göndermem gerekiyordu. Ancak Azerbaycan ve Şirvan'daki sorunlar bizi çok meşgul etti. Bundan dolayı bizi affedin. Bu sorunları çözmek için şu anda pâyitahtımdan uzaktayım. Görgü ve gelenek sizi tebrik etmek için bir temsilcimin huzurunuza gelmesini gerektiriyordu. Ancak halkımın itibarını korumak ve kötü kişilerin baskısından etkilenmelerini önlemek fikri öne geçti. Lâkin İsfahan'a döndükten sonra sarayımızın önemli isimlerinden ve yakın adamlarımdan biri olan Yadigâr Ali Sultan'ı size gönderdim. Bu kişi hem cülûs tebriki hem de iki devletin bundan sonraki münasebetleri konularında benim vekilim olarak ülkenizde bulunacaktır."[319]

Şah I. Abbas gönderdiği mektubun sonunda iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin devam etmesi isteğini tekrar etti. Bunun üzerine Cihangir Şah da mukâbil olarak Şah

[317] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 231.
[318] Zebiullah Sâbityan, *Esnâd u Nâmehâ-yi Târîhî…*, s. 305-306; Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 231-232.
[319] Zebiullah Sâbityan, *Esnâd u Nâmehâ-yi Târîhî…*, s. 307; Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 232.

I. Abbas'a samimi içerikli bir mektup yolladı. Babürlü padişahının mektubu Yadigâr Sultan Ali Taleşî ile birlikte Safevîlere gönderdiği elçisi Mirza Berhordar (Han Âlem) vasıtasıyla 1613'te Şah I. Abbas'a ulaştırıldı. Mektupta Cihangir Şah, Şah I. Abbas'a şöyle hitap etmekteydi: *"Daima, Safevî ülkesi ile ilişkilerin iyi olmasını temenni ediyorum. Allah'tan dostluğumuzun daha ileri gitmesini diliyorum. Ben yeni tahta geçtim ve hükümeti ele aldım. En önemli işim komşu ülkelerle dostluk ilişkisi kurmak olacaktır. Benim sizin hatırınızı ne kadar gözettiğimi Allah biliyor. İki ülkenin ilişkileri bundan sonra ebediyete kadar sürecektir."*[320]

Şah I. Abbas ile Cihangir Şah aralıklarla karşılıklı olarak birbirlerinden mücevherler, tablolar, usturlab ve akla gelebilecek ilginç şeyleri satın almak ya da hediye etmek için elçiler yolladılar. Bunlardan birincisini Cihangir Şah şehzadeliği zamanında tahta çıkmadan birkaç yıl önce Şah I. Abbas'a göndermişti. Elçiliğin başkanlığında "*Zübdetü't-tüccar*" lakaplı Hâce Burc Ali yer alıyordu. Cihangir Şah bu heyetle gönderdiği mektupta bazı ticarî ürünler talep etmekteydi. Şah I. Abbas da Cihangir Şah'ın isteklerine karşılık olarak devletin depolarından ürünlerin temin edildiğini belirten cevabî bir mektup yolladı. Mektubun devamında Şehzade Selim olarak bilinen Cihangir Şah'ın tüccarlar yerine doğrudan Şah I. Abbas'tan ticarî isteklerini beyân etmemesinden hoşnutsuzluğunu dile getiriyordu. Nihaî olarak Cihangir Şah'ın isteklerinin her ne olursa olsun karşılanacağından bahsedilmekteydi. Şah I. Abbas bu şekilde Safevî mallarının Cihangir Şah'a tanıtılmasını amaçlıyordu. Bu mektup Kızılbaş tüccar Hâce Muhammed Bakir tarafından Babürlü sarayına götürüldü.[321]

Cihangir Şah, 1613'te mücevherat konusunda uzman olan Muhammed Hüseyin Çelebi adlı elçisini kıymetli taşlar alması için İran üzerinden İstanbul'a yolladı. İran'dan geçerken Şah I. Abbas'ı ziyaret etmesini, gönderdiği mektubu ve hediyesini bırakması emretti. Safevî hükümdarı, Muhammed Hüseyin Çelebi'ye baskı yapıp elindeki alınacaklar listesini aldı ve listede yazılanların pazardan temin edileceğini beyân etti. Şah I. Abbas bu görev için Üveyz Bey Topçu'yı görevlendirdi. Üveyz Bey listedekileri alınca Şah I. Abbas'ın dostluk ve sevgi dileklerini yazdığı mektupla Hindistan'a yollandı. Listedeki alınacaklar arasında ayrıca İsfahan'daki madenlerden çıkarılan turkuaz ve zift de yer alıyordu. Şah I. Abbas bu iki ürünün satın alınamayacağını, bunları kendisinin Cihangir Şah'a bizzat yollayacağını beyân etti. Üveyz Bey Topçu

[320] Zebiullah Sâbityan, *Esnâd u Nâmehâ-yi Târîhî…*, s. 308-309.
[321] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 111.

altı çanta dolusu turkuazı, on dört kova zift ve dört İran atını da alarak Babür elçisine teslim etti.[322] Muhammed Hüseyin Çelebi'nin alacakları arasında yer alan mücevherlerden birinde Timurlu hanedanının isimleri yazılıydı. Bu mücevherler dinî bir vakıftan alınmıştı ve öncesinde de ulema tarafından onay verilmişti. Şah I. Abbas, ülkesinde bulunmayan parçaları Venedik ve diğer Avrupa ülkelerinden sipariş ettirdi. Cihangir Şah'ın ricası üzerine Uluğ Bey'in usturlabını da Hindistan'a yolladı. Usturlabın kopyasını da kendisi için yaptırdı. Muhammed Hüseyin Çelebi'den sonra Hacı Refik adlı bir tüccar da Safevîlere geldi. Şah I. Abbas'ı etkileyen Hacı Refik, iki hükümdar arasında mektup getirip götürmekteydi. Hatta Uluğ Bey'in usturlabını Hacı Refik, Hindistan'a götürmüştü. Şah I. Abbas, Muhammed Hüseyin Çelebi'den Cihangir Şah'a, Timur'un adının yazdığı mücevherin Timurlu Devleti zamanında yapıldığı ve Safevilerin hazinesine de kendinden önceki hükümdarlar vasıtasıyla intikal ettiği, kendisinin de bu hediyeyi Cihangir Şah'a göndermekten mutluluk duyduğunu iletmesini talep etti. Şah I. Abbas ayrıca hazinesindeki mücevherlerin aslında Hz. Ali'nin türbesine ait olmasına karşın ulemanın izniyle atalarına ait mücevherlerin kendisine gönderildiğini beyân etmiştir.[323]

O dönemde mücevherlerden anlayan ve Osmanlı topraklarından gelen Kızılbaş tüccarlar muhtelif nâdir mücevherleri Şah I. Abbas için getirmişlerdi. Bu mücevherleri İsfahan'da yaşayan Avrupalı tüccarlar çok pahalı fiyattan satın almalarına rağmen Şah I. Abbas, Cihangir Şah'ın bu kıymetli ürünlere talip olduğunu bildiğinden bunları sattırmadı ve hepsini Cihangir Şah için bekletti. Şah I. Abbas aynı zamanda Hz. Ali'nin türbesindeki mücevherler için sandık yaptırıp bu sandığı Necef'e yollamıştı. Sandığa satılacak mücevherlerin konulabilmesi adına ve bunların türbeye gelir olarak kaydedilmesi için ulemanın iznine ihtiyaç duymuştu. Bununla beraber Timur'un adının yazılı olduğu mücevherlerden beş tanesi Cihangir Şah'a yollanmak üzere ayrılmıştı. Şah I. Abbas, Cihangir Şah'a gönderdiği mektupta da bunları almak istiyorsa mücevherlerden anlayan birini Hindistan'dan göndermesini istemişti.[324]

Şah I. Abbas 1614'te İngiliz seyyah Robert Sherley'i, Hindistan'a elçi olarak yolladı. Bu kişi Avrupa devletlerini ziyaret ettikten sonra dönüşte Cihangir Şah'ın yanına uğradı. Babürlü sarayında oldukça iyi karşılanan Robert Sherley ile birlikte Şah I.

[322] Nûreddîn Muhammed Cihângîr Gûrkanî, *Cihângîrnâme ya Tûzuk-i Cihângîrî*, s. 135-136.
[323] Ümit Ulvi Türk, *Safevi Devleti'nin Özbek Hanlıkları ve Babür Devleti ile Siyasi İlişkileri*, s. 126-127.
[324] Ümit Ulvi Türk, *Safevi Devleti'nin Özbek Hanlıkları ve Babür Devleti ile Siyasi İlişkileri*, s. 127.

Abbas'a teslim edilmek üzere hediye olarak iki fil ve sekiz ceylan yollandı.[325] Bu elçilikten kısa süre sonra, 1615'te, Şah I. Abbas, Mustafa Bey adlı elçisini Babürlü sarayına yolladı. Mustafa Bey, Cihangir Şah'a hediye etmek üzere atlar, develer, Halep tarzı kumaşlar ve dokuz büyük av köpeği götürmüştü. Bununla birlikte Şah I. Abbas'ın Gürcistan seferi hakkında da Cihangir Şah'a bilgi verildi.[326] Mustafa Bey'e, ülkesine geri dönerken Cihangir Şah tarafından 20.000 rupi ve bir hil'at hediye edildi. Ayrıca Şah I. Abbas'a takdim edilmek üzere hediyeler ile bir mektup da gönderilmişti.[327]

Şah I. Abbas, 1615'te ayrıca tüccar olan Hoca Abdülkerim Gilanî'yi Cihangir Şah'a Yemen'den gelen akik taşından bir tesbih, Venedik yapımı bir kâse ve mektup ile yollamıştı.[328] Ekim 1616'd ise Muhammed Rıza Bey önderliğinde büyük bir elçilik Safevîlerden Hindistan'a gitti. O, Cihangir Şah'ın Ajmer'deki sarayında huzura çıktı. Kızılbaş elçisi Cihangir Şah'ın önünde secde etti. Bu hareketiyle Muhammed Rıza Bey ilk defa Babürlü sarayının protokol kurallarına göre davranan elçi oldu. Cihangir Şah bu samimi hareketten ötürü elçiye hil'at ve hediyeler takdim etti. Diğer taraftan Muhammed Rıza Bey'in gönderilişindeki amaç tam olarak bilinmemektedir. O, Dekken'deki sorunlar hakkında bilgi almak için geldiği ya da Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan savaşta Babürlü hükümdarından para istemek adına gönderildiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Mart 1617'de Muhammed Rıza Bey, Malva üzerinden Hindistan'dan ayrıldı. Cihangir Şah ona pek çok hediye verdi ve Şah I. Abbas'a götürmesi için mektup yazdı. Mektupta Cihangir Şah samimi bir dil kullanmıştır. Malva'ya olan yolculuğundan ve Dekken sultanlıkları karşısında elde ettiği zaferlerden bahsetmektedir. Bu arada Ekim 1617'de Muhammed Rıza Bey Agra'da ölünce elçilik heyetinin geri dönüşü gecikti. Cihangir Şah da bunun üzerine hediyelerin Muhammed Kâsım Bey adlı Fars bir tüccar aracılığıyla Safevî sarayına gönderilmesini emretti.[329]

Cihangir Şah, 1618 yılı sonlarında Çağatay soylu Han Âlem'i Safevîlere ilk büyük elçilik heyeti olarak yolladı. Han Âlem hem Çağatay soylu olması hem de Timur zamanından beri bu hanedana hizmet etmesinden dolayı elçi olarak seçildi. Han Âlem bu görev için Dekken'den çağrıldı ve Safevî sarayına gönderildi. Asıl adı Mirza

[325] C. Carry Edwards, "Relations of Shah Abbas…" p. 255.
[326] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 233.
[327] Gülseren Halıcı, "Ana Hatlarıyla Tüzük-i Cihangiri", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXXIV, S. 1-2, Ankara 1990, s. 121.
[328] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 233.
[329] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 118-119.

Berhordar Han olan Han Âlem iyi bir avcıydı ve Cihangir Şah onu çok severdi. Hatta bundan dolayı Cihangir Şah kendisine "*Kardeşim*" diye hitap ediyordu. Kendisi 1609 yılında Han Âlem ünvanını elde etti. Safevî elçisi Yadigâr Ali ile beraber Safevî sarayına doğru hareket ettiler. Cihangir Şah böylece yedi yıl kadar beklettiği Yadigâr Ali'ye mücevherlerle beraber süslenmiş eğeri olan bir at, mücevherlerle süslü bir kılıç, mücevherlerle süslü deri işlemeli bir tuğ ve 30.000 rupi para takdim edildi. Han Âlem'e ise incili kolye verildi.[330]

Han Âlem büyük bir heyetle yola çıktı. Cihangir Şah'ın mektubunu taşıyan Han Âlem'e binlerce hizmetçi yanında refakat ediyordu. Yaklaşık 10.000 hizmetlinin bulunduğu heyette fil, kaplan ve pars gibi vahşi hayvanlar da yer alıyordu. Ancak Şah I. Abbas, Osmanlı Devleti ile savaşmakta olduğundan başkentte değildi. Bundan dolayı Han Âlem bir müddet Herat'ta bekletildi. Şah I. Abbas, Han Âlem'i karşılaması için Şamlu kabilesinden Ali Bey Yasavul'u görevlendirdi. Ali Bey Yasavul, Han Âlem'i Kum şehrine getirdi. Bir müddet Kum'da bekleyen heyet Şah I. Abbas'ın Azerbaycan'dan Kazvîn'e dönmesinden sonra bu şehre hareket etti. Han Âlem, Kazvîn'e ulaştığında devlet erkânı onu karşılamak için şehrin dışına geldi. Babürlü elçilik heyetinin Kazvîn'e vardığı ilk gün Bağ-i Saadet'te dinlenen Han Âlem, ikinci gün şehir meydanında Şah I. Abbas'ın huzuruna çıktı. Safevî şahı onu samimi bir şekilde karşıladı. Şehrin meydanı ışıklandırıldı ve oyunlar oynandı. Kazvîn meydanındaki bir evde Şah I. Abbas ile Han Âlem gece boyu sohbet ettiler. Şah I. Abbas'ın, Han Âlem'in getirdiği büyük miktardaki hediyeleri incelemesi ise üç gün sürdü. Bundan sonra Şah I. Abbas ve Han Âlem birlikte İsfahan'a hareket ettiler. Babürlü sarayının minyatürcüleri Mirza Gıyâseddîn Bişan Das ve Hayrat Han da heyette yer alıyordu. Bu iki ressam Şah I. Abbas ile Han Âlem'in resimlerini çizdi. Han Âlem iki yıl civarında İsfahan'da Safevî hükümdarının yanında ikamet etti. Bazen şehir meydanında çevgan oynadılar, bazen ava gittiler.[331] Aralarında samimi bir dostluk oluşmuştu. Buna binaen Şah I. Abbas ona "*Can Âlem*" şeklinde hitap etmeye başlamıştı.[332] Diğer taraftan Safevî hükümdarı Han Âlem'e kabzası balık dişinden yapılmış bir hançer hediye etmişti.[333]

[330] Jahangir, *The Tuzuk-i Jahangiri*, I, s. 248-249.
[331] Ümit Ulvi Türk, *Safevi Devleti'nin Özbek Hanlıkları ve Babür Devleti ile Siyasi İlişkileri*, s. 128-129.
[332] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 116.
[333] C. Carry Edwards, "Relations of Shah Abbas…" p. 257.

Hân Âlem, Kazvîn'e geldiği sırada burada bulunan dönemin müellifi İskender Bey Türkmen, onun İran'daki ikametini ve elçiliğini aynı zamanda görgü şahidi de olarak eserinde şu şekilde anlatmaktadır:

"*Hân-ı Âlem, Kazvîn daru's-saltanasına vardığı gün bu Âlem Âra nüshasının müellifi de Kazvîn daru's-saltanasında kalmıştı. Onun pahalı elbiseleri içinde ve geliş alayını seyrediyordum. Ne ben ne de işittiklerim bu yüksek sülalenin kuruluşundan beri İran ülkesine Hindistan'dan hatta Rum'dan bile böyle muhteşem bir elçinin gelmemiş olduğunu tasdik ederler. Eski zaman ve daha sâbık padişahlar ve Keyanîler devrinde de böyle bir elçinin gelip gelmediğini de bilen yoktur. İşte bu mübarek ve uğurlu devirde padişahın talihlerinden böyle muhteşem bir elçi gelebildi… Hulâsa Hân-ı Âlem, ilk İran'a ayak bastığı zaman yüksek padişahın hizmetkârlarından 1.000 kişi kadar onun maiyetinde idiler. Kendi has adamları ve nökerlerin nökerleri ve diğer hizmetkârlar ve iş adamları da buna dâhil değildir. Bunların arasında kuşçu ve emîr-i şikâr olarak 200 kişi vardı. Bunlar çok kalabalık olduklarından bir kısmını Herat'tan geri çevirdi. Kazvîn daru's-saltanasına vardığı zaman maiyetinde 700-800 kişi kadar vardı. Büyük cüsseli ve kuvvetli on fili güzel ve işlenmiş tahtlarla ve altın ve mücevherle süslenmiş mahfeler ile süsleyip kaplan, babür, ahu, hind kuzuları, pars, gergedan, konuşan çeşitli kuşlar, suda kayık ve küçük filikaları çeken deniz öküzleri de beraber getirmişti… Bizimle yüksek makamlı güneş kadar yüksek taçlı padişahın arasında muhabbet ve dostluk ve kardeşlik bağları kâim olduğundan, o hazret de seni kendilerine kardeş diye hitab buyurduklarından kardeşin kardeşi de kardeştir dediler ve onları muhabbetle kucakladılar… Hazret-i Âlâ Şahî'nin gönüllerinin iradesi Mâzenderan'a gitmek ve belli mevsimde yapılabilen ve Mâzenderan ve Gilan'a mahsus olan zengul avı ile vakit geçirmek arzusunda olduklarından bu hediyelerle meşgul olmak av vaktini geçireceğinden bu hediyelerin en önemlilerinin huzurdan geçirilmesini ve kalanlarının listesini çıkararak saraylar nazırlığına tevdi edilmesini emrettiler... Bu iş ise adı geçen elçinin pek arzusuna muvaffak olmamakla beraber ister isteme razı oldu… Hazret-i Âlâ Şahî'nin isteği üzerine elçinin çadırlarını ve maiyetini şehirde bırakıp zengul avını seyretmek için Hazret-i Âlâ Şahî'nin maiyetinde o taraflara gitmesi muvafık görüldü.*"[334]

[334] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, III/1, s. 29-31.

Diğer taraftan Şah I. Abbas, Han Âlem yanına geldiğinde ona Kandahar meselesi hakkında da şu sözleri ifade etmişti:

"Kandahar hususunu ihmal etmemizin ve bu konudaki müsamahamızın sebebi iki tarafın dostluk temellerini düşünmekten başka bir şey değildir. Biz iki kardeş olarak birbirimize memleket ve toprağı esirgemeyiz ve bu kadar küçük şeylerle meşgul olarak kardeşliği bozacak değiliz. Ancak Kandahar bu kardeşin babadan kalma ırsi mülkü olduğu için Hindistan'a çok uzak olan ve bu muhabbet caddesi üzerinde (engel) bir taş gibi bulunan o vilayet bu muhabbetli kardeşe teslim edilmelidir. Bu şekilde fazla konuşanların (düşmanlık çıkaranların) mesele çıkarmak isteyenlerin ağızları kapanacak hem de dostluk ve kardeşlik bağları daha sıkı olacaktır. Fakat eğer o vilayeti geri vermek o hazretin (Selim Şah) mübarek gönüllerine çok ağır gelirse (o zaman) biz o vilayeti onlara terk ederiz. Ancak biz arada sırada o vilayet gidip gezip avlanıp orada eğlenebilelim. Kendi mensuplarımızla birkaç gün o vilayetin güzel mesirelerinde hoş vakit geçirebilelim. O hazretin (Selim Şah) mensupları da bize misafirperverlik gösterip bizim gönlümüzü alsınlar ki halk ve dünya ahalisi de bilsinler ki bu mülkü onlara bırakmamızın sebebi ancak dostluk ve kardeşliktir, yoksa arada ayrılık gayrılık yoktur desinler."[335] Şah I. Abbas'ın bu sözlerine bakarak onun hâlen Kandahar'ı ele geçirme arzusunda olduğunu fakat ilişkileri bozmamak adına mûtedil hareket ettiğini fakat son raddede buraya sefer düzenleyebileceği anlaşılmaktadır.

Han Âlem, ikinci kabul töreninden sonra Ağustos 1619'da Kızılbaş topraklarından ayrıldı. Ocak 1621'de Hindistan'a vardı. Yanında Safevî elçisi Zeynel Bey Beydili Şamlu da hediyeleriyle yer alıyordu. Fakat Şah I. Abbas, Han Âlem'in yalnız gitmesini istedi. Han Âlem ayrıca içlerinde Timur'un, İletmiş Han ile olan savaşını tasvir eden bir tablo, Timur'un oğullarının ve komutanlarının da resimlerinin yer aldığı 200'den fazla resim koleksiyonunu da kapasayan hediyeleri Babürlü sarayına getirdi. Cihangir Şah, Halil Mirza Şahruhî adlı ressama ait olan tabloları, ünlü minyatürcü Kemaleddin Behzad'ın eserlerine benzetti. O, bu tabloların Şah İsmail'in son dönemlerinde ya da Şah I. Tahmasb döneminde Timurlu kütüphanelerinden alındığını, Şah I. Abbas'ın dönemine kadar Safevî sarayında yer aldığını fakat Sadık adlı kütüphane görevlisi tarafından tabloların çalınıp satıldığını, akabinde İsfahan'da Han Âlem tarafından eserlerin bulunup yeniden satın alındığını ifade etmiştir.[336] Babürlü elçisi Han Âlem'e

[335] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, III/1, s. 70.
[336] Jahangir, *The Tuzuk-i Jahangiri*, I, p. 319.

gösterilen ilgi ve alakaya teşekkür etmek için bir süre sonra Cihangir Şah da samimi ifadelerin yer aldığı bir mektup ile nâdir bulunan bir zebra ve altından yapılmış birkaç kıymetli ürünü hediye olarak Şah I. Abbas'a yolladı.[337]

Şah I. Abbas, Osmanlı Devleti ile 1618'te Serav Antlaşması'nı imzaladıktan sonra Kazvîn'e geri dönüp Seyyid Hasan başkanlığında bir elçilik heyeti ile Cihangir Şah'a bir mektup yollamıştı. Haziran/Temmuz 1619'da Babürlü sarayına varan Seyyid Hasan yanında Cihangir Şah için yakut kaplı kristal bir kadeh de getirmişti.[338] Söz konusu mektupta Şah I. Abbas, Cihangir Şah'a gelişmeler hakkında bilgiler vermiş ve Osmanlı Devleti ile savaşmak istemediğini fakat bazı ara bozucu valiler yüzünden savaş çıktığını, bundan dolayı ülkesini ve sınırlarını korumak mecburiyetinde kaldığını, bununla birlikte isyancıların binlerce masum insanı öldürdüğünü fakat sonunda isyancıları bastırdıklarını ifade etmiştir. Mektubun devamında Şah I. Abbas dostâne ilişkilerin devamı hususunda dileklerini de eklemiştir. Mektubun içeriği ise şu şekildedir:

"Biz Osmanlı Padişahının (Rum Sultanı) ordusuyla savaşmak istemiyoruz. Bu süre zarfında iki hükümdar düzenli olarak mektuplaşıyor ve tarafların komutanlar sık sık bir araya geliyorlardı, ülkeler arasında kan dökülmemesine karar verilmişti. Bu sulh birkaç yıl içinde sona erdi. Ancak bazı riyakâr kişiler nedeniyle ülkeler arasında sorun oluştu. Bunlardan biri de haracgüzârımız olan Gürcistan valinin isyanıydı (Kaheti hâkimi Tehmures Han), o, anlaşmamızı ihlal etti ve askerlerinin çoğunu Azerbaycan'a yolladı. Allah'a tevekkül ettik ve bu adamı cezalandırdık, ayrıca komutanlarımızdan biri olan Sipehsâlâr-i İran Kurçakay Bey'i muhalefeti ortadan kaldırmaya çalışmakla görevlendirdik... Bu çatışmada yaklaşık 260.000 isyancı bizim aldatmacamıza yakalandı. Bu kişiler masum insanları öldürmüşlerdi. Ancak sonunda kaybettiler. Kaçmak yolları ve güçleri kalmamıştı. Merhamet dilemeye başladılar. Biz de atalarımızın geleneğine uyarak onları affettik. Olaydan sonra barışı sağlamayı kabul ettik ve kendi topraklarımıza geri döndük. Bu zaferi ben Allah'ın yardımıyla elde ettim. 8. İmam'ın yardımı olmasaydı bu zaferi elde edemezdik. Ancak buna rağmen barışı istiyoruz ve daha müsbet buluyoruz."[339]

[337] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 235.
[338] Jahangir, *The Tuzuk-i Jahangiri*, II, p. 93-94.
[339] Zebiullah Sâbityan, *Esnâd u Nâmehâ-yi Târîhî…*, s. 309-312; Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 235-236.

Han Âlem'in ziyaretinin görkemi Safevîlerde büyük yankı uyandırmıştı. Han Âlem geri döndükten sonra Şah I. Abbas onun gibi etkileyici bir elçilik heyetine karşılık olarak Hindistan'a büyük bir heyet göndermek istedi. Şah I. Abbas bu görevi Başmâbeyincisi Zeynel Bey'e verdi. Zeynel Bey güçlü bir kişiliğe sahip olup Şah I. Abbas'a son derece sadakatle bağlıydı ve Cihangir Şah'ın hareketleri ile sarayının ihtişamı karşısında boyun eğmeyecek bir kişilikti. Zeynel Bey, Safevî şahının prestijini koruması gerektiğini bildiğinden büyük hazırlıklar yaptı. Kendisi pek çok değerli eşya hazırladı ve hizmetçi topladı. Şah I. Abbas'ın gönderdiği hediyelerin arasında Şah İsmail döneminde ele geçirilen Timurlu hanedanına ait değerli bir mücevher de vardı. Mücevherin üzerinde Uluğ Bey'in adı yer almaktaydı. Şah I. Abbas'ın verdiği hediyeler dışında Kızılbaş devlet yöneticilerinin ve Horasan'daki üst düzey görevlilerin hediyeleri de Cihangir Şah'a götürülmekteydi. Zeynel Bey'in elçiliği Şah I. Abbas'ın Hindistan'a gönderdiği heyetler içinde en görkemlisiydi. Şah I. Abbas, Cihangir Şah'a gönderdiği mektupta Kandahar'ın kendilerine geri iadesini istemese de Zeynel Bey'e, Cihangir Şah ile bu konuyu görüşmesi emrini verdi.[340]

Safevî elçisinin normal şartlarda Han Âlem ile Hindistan'a gitmesi kararlaştırılmıştı. Fakat daha önce belirtildiği gibi Zeynel Bey, Han Âlem'den sonra yola çıktı. Kendisi Babürlülerin sınırında büyük bir törenle karşılandı ve yol boyunca samimi bir şekilde kabul edildi. Mayıs 1620'de Zeynel Bey, Kâbil'de iken Cihangir Şah'tan dostâne bir mektup aldı. Cihangir Şah o esnada Keşmir'de idi. Zeynel Bey'i de Keşmir'e çağırdı. Keşmir'e gelip gelmemekte serbest olduğunu, kendisinin muson yağmurları mevsimi bittikten sonra başkente gelebileceğini söyledi. 1620 senesinin sonlarında Zeynel Bey, Lahor'a vardığında Cihangir Şah ona bir hil'at ile birlikte 30.000 rupi para yolladı. Bunun üzerine Zeynel Bey, Keşmir'e gitmedi.[341]

Safevî kaynaklarında adı geçen elçinin Cihangir Şah'ın protokol kurallarına riayet etmediği ve onunla sarayda gergin bir görüşme gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Diğer taraftan Cihangir Şah ise kendi eserinde Zeynel Bey ile aralarında tatsız bir olay yaşandığına dair herhangi bir olaydan bahsetmemektedir. Buna karşın Şah I. Abbas ile Cihangir Şah arasında gelip giden elçilik heyetleri aracılığıyla hükümdarlar birbirlerine hediye göndermeyi sürdürmüş ve mektuplarında birbirlerine "*Kardeşim*" diye hitap etmeye devam etmişlerdir. Şah I. Abbas, böylece Cihangir Şah'ın güvenini

[340] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, III/2, s. 98-100.
[341] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 119-121.

kazanma politikasını devam ettirmiştir. Öte yandan Zeynel Bey de Babürlü sarayındayken Hindistan'da olan politik gelişmeleri Şah I. Abbas'a aktarmıştır. O, Babürlü ordusunun Dekken'deki mücadeleler için asker yolladığını ve Şehzade Hürrem (Şah Cihan) ve Nur Cihan Begüm arasındaki anlaşmazlıkları Şah I. Abbas'a bildirmiştir. Şehzade Hürrem ve Nur Cihan Begüm müttefik olarak devlet yönetiminde söz sahibi olmuşlardı. Şah Cihan'ın uğruna Tac Mahal'i yaptırdığı Mümtaz Mahal, Nur Cihan Begüm'ün yeğeniydi. Fakat zamanla araları bozulup birbirlerine düşman hâle gelmişlerdi. Nur Cihan Begüm kızı Ladli Begüm'ü Şehzade Hürrem'in kardeşi Şehzade Şehriyar ile evlendirince taraflar arasındaki soğukluk derinleşti. Cihangir Şah'ın hastalanmasını ve devlet işleriyle fazla ilgilenmemesini de Zeynel Bey, Şah I. Abbas'a bildirmişti. Kızılbaş hükümdarı bu haberleri alınca Kandahar'ı zapt etmek için uygun vaktin geldiğine karar verdi.[342]

19 Mart 1621'de Şah I. Abbas'ın görevlendirdiği Muhib Ali Bey ile Ağa Bey adlı iki elçi Cihangir Şah'a nevruz kutlamak ve tahta çıkış yıldönümü münasebetiyle bir mektup haricinde 24 at, iki yük beygiri, üç deve, yedi av köpeği, üç altınla dokunmuş kadife, bir şişe amber, iki halı, iki keçe yorgan, iki gebe tay, 50.000 rupi değerinde mücevherlerle süslenmiş siyah-beyaz bir kuş tüyü ve 12 miskâl ağırlığında bir yakut ile gönderilmişti. Cihangir Şah ise buna mukâbil olarak Şah I. Abbas'a zebra hediye etmişti. Kendisi de ilk defa zebra gören Cihangir Şah, zebranın desenlerine hayran kalıp onu Şah I. Abbas'a göndermeyi uygun bulmuştu.[343]

2.2.1. Şah I. Abbas'ın Kandahar Seferi (1622)

Şah I. Abbas'ın Kandahar'ı ele geçirmek istediği fakat bu noktada taraflar arasındaki ilişkileri bozmadan şehri barış yoluyla geri almayı amaçladığı önceki bölümlerde beyân edilmişti. Buna karşın Zeynel Bey'in 1620'deki elçiliğinde Kandahar konusu açıldığında Cihangir Şah'ın sert tavrı ve onu sarayından kovması Şah I. Abbas için Kandahar'ı ele geçirme noktasında gerekçe sunmuştu. Bunun ardından Safevî şahı bölgeye ordularını göndermeye karar verdi.[344] Diğer taraftan Şah I. Abbas, Cihangir Şah ile oğlu Şehzade Hürrem'ın arasının bozuk olmasını da Kandahar'a yürümek için bir fırsat olarak gördü.[345] Sonrasında, 15 Nisan 1622'de, İsfahan'dan yola çıkan Şah I.

[342] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 122-124.
[343] Jahangir, *The Tuzuk-i Jahangiri*, II, p. 195.
[344] Ebu'l Hasan Kazvînî, *Fevâîdu's Safevîyye*, ed. Meryem Mîr Ahmedî, Moessese-i Motâlaât u Tahkikât-i Ferhengî, Tehran, 1367 hş., s. 44.
[345] Cihangir, *Tüzük-i Cihângîrî*, s. 345-346.

Abbas, Horasan'a doğru ilerledi. Safevî ordusunda Ali Kulu Han Şamlu ve İsa Han Kurçibaşı gibi tecrübeli ve yetenekli komutanlar bulunmaktaydı. Ordu ilerlerken Babürlülerin Kandahar valisi olan Abdülazîz'in kendisine muhalefet edeceğini haber aldı. Bunun üzerine Kandahar civarındaki Zemindâver'in fethedilmesi için Hüsrev Sultan-i Mîr Pâzûki'ye görevlendirdi. Şah'ın kendisi ise doğrudan Kandahar'a doğru ilerledi. Şah I. Abbas, Kandahar'ı zapt etme hareketinin gizli kalması için av amacıyla seferde olduğunu beyân etmişti.[346] Şah I. Abbas'ın planlı bir şekilde Kandahar'a ilerlemesinde diğer taraftan batı cephesinde o sıralardaki rahatlığı da etkilidir. Zira Osmanlı Devleti'nde 1618'de I. Ahmed'in ölümüyle beraber tahta çıkan II. Osman (Genç)'ın Hotin (Lehistan) seferine çıkması ve Yeniçeriler ile yaşadığı sorunlar Şah I. Abbas'ın Kandahar'a ilerlemesi noktasında arkasında nispeten rahat bir ortam meydana getirmiştir.

Cihangir Şah ise Kandahar konusunda pek endişeli değildi. Zira Şah I. Abbas'ın mektuplarındaki samimiyete inanmış olsa gerek Kandahar'da 300-400 civarında askeri olduğunu eserinde ifade etmektedir. Bu durum doğal olarak Şah I. Abbas'ı Kandahar'ı ele geçirmek için cesaretlendirmiştir.[347] Cihangir bu durumu eserinde şöyle anlatmaktadır: "*...Birkaç gün önce Kandahar'daki görevlilerden İran padişahının Kandahar'ı zapt etmek amacıyla yola çıktığına dair bir bilgi ulaştı. Geçmişteki ve şu anki münasebetlerimizi düşündüğümde buna inanamadım. Fakat biraz sonra oğlum Şah Cihan'dan Şah I. Abbas'ın kendi ordusu ve Horasan kuvvetleriyle beraber ilerleyip Kandahar Kalesi'ni kuşattığına dair bir rapor geldi...* "[348]

Cihangir Şah bu haberlere başta inanmak istememişti. Buna rağmen kendisi vakit kaybetmeden ordu hazırlamaya başladı. Bengal, Bihar, Gucerat ve Dekken'den gelen kuvvetlerin Multan'da, Han Cihan Lûdi'nin ordusuna katılmalarını emretti. Bu ordular Multan'dan Kandahar'a doğru ilerleyecekti. Cihangir Şah, Multan'dan çıktıktan sonra ordunun erzak ikmalinin zor olacağını bildiğinden "*Bancara*" adlı tüccar kasta mensup diğer tüccarlardan orduya eşlik etmelerini talep etti. Hatta tüccarlara fazladan para ödedi.[349] Bununla birlikte Cihangir Şah tedbir olarak oğlu Şehzade Hürrem'e de haber

[346] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 114.
[347] Emre Ömür, *Edward Terry ve Francisco Pelsaert'in Seyahatnameleri Işığında Cihangir Döneminde Babürlü Devletinde Yönetim ve Yaşayış*, s. 12.
[348] Cihangir, *Tüzük-i Cihângîrî*, s. 378.
[349] Cihangir, *Tüzük-i Cihângîrî*, s. 378-379.

gönderip emri altındaki kuvvetlerle birlikte Kandahar tarafına ilerlemesini emretmişti. Diğer taraftan şehri teslim etmesi için tehdit edilen ve çok az bir kuvvete sahip olan Kandahar hâkimi Abdülazîz ise yardım için Babürlü Sarayı'na haber gönderdi. Bunun ardından daha sonra Babürlü tahtına oturacak olan Şehzade Hürrem (Şah Cihan) yardımcı kuvvetlerle Mandu'ya ilerledi. Bu esnada Cihangir Şah, Şehzade Hürrem'in daha fazla ileri gitmemesi yönünde emir verdi. Verilen emrin amacı ise hükümdarın hükümdarla karşılaşması düşüncesidir. Dolayısıyla Cihangir Şah, Şah I. Abbas ile mücadele edebilmek için büyük bir hazırlığa başladı. Ordusunu gıda ihtiyacı için çok büyük tedarikler yaptırdığı gibi sınır bölgelerdeki komutanlarına emirler gönderip esas orduyu beklemelerini ve kendi kendilerine hareket edip ilerlememelerini söyledi. Hazırlıkların yapıldığı esnada Şehzade Hürrem, Safevîlere karşı savaşması karşılığında istediği yerlerin kendi yönetimi altına bırakılmamasını gerekçe göstererek babasına karşı isyan etmiş ve başına buyruk hareket etmeye başlamıştı. Diğer taraftan Dekken hâkimleri de Cihangir Şah'ı tehdit eder bir güce ulaşmış ve saldırıya geçmek için fırsat bekliyorlardı.[350]

Cihangir Şah ile oğlu Şehzade Hürrem arasındaki mücadele yaklaşık dört yıl devam etti. Bu mücadelenin sonucunda Kandahar savunması da ortadan kalkmış oldu. Şehrin valisi Abdülazîz de muntazam Safevî ordularına fazla direnemeyerek Haziran 1622'de şehri Kızılbaşlara teslim etti.[351] Esasen Kandahar şehri üç taraftan doğal savunma imkânı olarak görülen dağlarla çevriliydi. Buna karşın Cihangir Şah'ın fevrî bir şekilde Şehzade Hürrem'in Kandahar'a ilerlemesini durdurması ve onun istediği yerlerin idaresini onun yönetimi altına bırakmaması şehre gelecek potansiyel yardımı engellediği gibi Babürlü Devleti'ni de iç karışıklığa sürüklemişti. Bunun ardından yardım noktasında ümidi kalmayan ve kale duvarları lağımcılar tarafından kazılan Kandahar şehri mecburen Safevî kuvvetlerine teslim edildi. Bu şekilde Babürlüler tarafından idare edilen Kandahar ve Zemindâver şehirleri Safevîlerin yönetimi altına girmiş oldu. Şah I. Abbas ise Kandahar'ı ele geçirdikten sonra şehirde kendi adına sikke kestirip hutbelerde kendi adını okuttu.[352]

[350] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 115-116.
[351] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, III/1, s. 73.
[352] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 116.

Kandahar'ın fethinden sonra Gılzay[353] ve Abdalî[354] kabileleri Şah I. Abbas'a itaat bildirip onun tebaası oldular. Şah I. Abbas ayrıca kendi genel yöneticisinin dışında bu aşiretlerin sadece kendi iç işleriyle ilgilenmesi için *Kalantar* adlı bir yönetici görevlendirdi. Buna karşın isyan çıkaran ve kafa tutan Abdalîler daha kuzeyde yer alan Herat eyaletine göçmeye zorlanmıştı.[355] Şah I. Abbas diğer taraftan şehrin teslim edilmesinden hemen sonra Cihangir Şah'a birinde Kandahar diğerinde ise İran yazılı iki anahtar yollamış ve ona şu mesajı iletmişti: *"Bu iki ülke kardeşime aittir. Hangisini isterse alabilir. Kandahar bana yaşam kadar değerli sevgili kardeşimden bir hediye olarak sayılabilir."*[356] İskender Bey Türkmen, Kandahar'ın alınmasını "*Yirmi beş seneden beri camilerinde ve minberlerinde on iki masum imamdan söz edilmemiş olan o şehrin ulu camiisi yeniden bu isimlerle süslendi.*"[357] şeklinde yorumlamaktadır. Bu şekilde Safevîlerin, Şîa İslam merkezli dinî otoritelerini kabul ettirmeye çalışmayı sürdürdüğü görülmektedir.

Kandahar ile birlikte o sırada Zemindâver şehri de kuşatılmıştı. Kuşatmanın yirminci gününde Kandahar'ın ele geçirildiği haberi Safevî ordusuna ulaşınca Zemindâver ileri gelenleri de şehri teslim etmek zorunda kaldılar. Kandahar'daki gibi teslim olanların silahlarıyla şehrin dışarı çıkmalarına ve isteyenlerin Hindistan'a gitmelerine müsaade edileceği beyân edildi. Fakat silahlı Babürlü kuvvetleri kaleden çıktıklarında bir kargaşa zuhur etti. Yüzlerce kılıçlı asker mücadeleye girişti ve çarpışma sonucunda pek çok Babürlü askeri kılıçtan geçirildi. Bu durum Şah I. Abbas'a bildirilince sinirlenen Safevî hükümdarı olayın soruşturulmasını emretti. Olayla ilgili raporlarda kimsenin bir suçu olmadığı ve iki üç kişi arasında çıkan tartışmanın kendiliğinden büyüdüğü belirtiliyordu. Bunun üzerine Şah I. Abbas mücadeleye karışıp sağ kalan Babürlü askerlerine hediyeler verdi. Onların eşleri ve çocukları ile istedikleri yere

[353] Tarih boyunca Kandahar ve çevresinde yaşayan Gılzayların kökeni konusunda Mehmet Saray onların Halaç Türklerinin devamı olduğunu ifade etmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. Mehmet Saray, *Atatürk ve Türk Dünyası,* Ankara 1995, s. 163-164; Aynı şekilde Kıyameddin Rai Barlas da Gılzayları Halaçların devamı olarak kabul etmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. Kıyameddin Rai Barlas, "Afgan Kabilelerinin Türklük ile Alakaları Abdalılar Eftalitler (Akhunlar)'in Torunları Mı?", *Türk Kültürü,* S. 287, Ankara 1986, s. 362-370; Buna karşın Mansel Longworth Dames, Gılzayların Halaçlar ile Hilci (Halacî)>Gilci gibi isim benzerliği dışında Türklükleri için bir delil bulunmadığını yazmaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz. Mansel Longworth Dames, "Gılzey", *İA*, IV, İstanbul 1979, s. 771-773.

[354] Abdalîler, Dürranîler olarak da bilinen Afgan asıllı bir topluluktur. Tarih boyunca genellikle Afganistan sınırında yaşamışlardır. Nâdir Şah tarafından Afganistan'a sürülünce Ahmed Şah Dürranî önderliğinde 1747'de devletlerini kurmuşlardır. Daha detaylı bilgi için bkz. Mansel Longworth Dames, "Ebdâlî", *İA*, IV, İstanbul 1979, s. 4.

[355] Percy Sykes, *A History Of Afghanistan*, I, Macmillan, London 1940, p. 313.

[356] Ebu'l Hasan Kazvînî, *Fevâîdu's Safevîyye*, s. 45.

[357] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, III/1, s. 73.

gidebilecekleri de söylendi. Kandahar ele geçirildikten sonra Genc Ali Han'ın yönetimine verildi ve şehre Safevî ülkesinden çok sayıda aşiret yerleştirildi.[358]

Şah I. Abbas, Kandahar'ın ele geçirilmesinden sonra Cihangir Şah ile ilişkilerin bozulmaması için mektup yazarak elçilik heyeti yolladı. Şah I. Abbas mektupta kendisini bir fâtih olarak ifade etmiyordu. Bununla birlikte Kandahar'ın kendisinin hakkı olmasına işaret ederek şehrin Babürlü valisi Abdülazîz'i suçlamaktaydı. Mektubu ise Mîr Veli Bey ve Haydar Bey adında iki elçi Hindistan'a götürmekteydi. Şah I. Abbas bu şekilde kale komutanının tavrı nedeniyle kenti almak zorunda kaldığını kastedip kendi haklılığını beyân ediyordu.[359] Şah I. Abbas bundan sonra Cihangir Şah'ın sinirini yok etmek ve Kandahar meselesinden dolayı oluşan tatsız hatıraları hafifletmek için olabildiğince çaba gösterdi. Safevî şahı sadece bu elçilikle kalmayarak Cihangir Şah dışında Şehzade Hürrem, Nur Cihan ve Han Âlem gibi devlet ricalinden birinci derecedeki diğer etkili şahsiyetlere de mektuplar gönderdi.[360]

Tatlı ve iyi niyetli bir dil içeren, Şah I. Abbas'ın mektubunda şu ifadeler yer almaktadır:

"*Saltanatımızın başlangıcında, atalarımızdan miras kalan bu toprağı elimizden kaçırmıştık. Ancak saltanatımız boyunca o toprakları geri almaya kararlıydık. Bu dönemde Kandahar, Gûrkânî hükümdarları, yani sizin hâkimiyetiniz altındaydı. Sizin bizden biri olduğunuzu kabul ediyorduk. Bundan dolayı buraya taarruz gerçekleştirmemiştik. Aramızdaki dostluk ve birliktelik bağımız nedeniyle bir adım atacağınızın farkındaydık. Bir süre böyle geçti. Bazen o bölgelerin Safevî Şahı tarafından yönetilmesi gerektiği konusunda onlara hatırlatma yapmıştık. Ancak sizden kesin bir cevap gelmedi. Ondan sonra bu yerlere seyahat edip ziyarette bulunacağımızı size bildirdik. Ancak buna da olumlu bir yanıt vermediniz ve bu da amacımıza ulaşamamamıza neden oldu. Kandahar Kalesi'ndeki askerler bize muhalefet etmeye başlamıştı. Sabreden bizdik. Yine de onlar cüretkâr davranışlarını sürdürdüler. Biz de Kandahar'ı yok etmeyi seçtik. Lâkin kalenin fethinden sonra hepsini affetmeye karar verdik. Aramızdaki bağ o kadar güçlü ki bu kalenin fethi münasebetlerimizi bozamayacak. Bu topraklar sizindir. Biz yalnızca yönetimi elimizde tutuyoruz. Bu*

[358] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, III/1, s. 74-76, 77-78.
[359] Cihangir, *Tüzük-i Cihângîrî*, s. 383.
[360] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 128.

toprakları fethetmemizin endişe yaratmasına izin vermeyin. Gönlünüzü ferah tutun."[361]

Cihangir Şah ise bu mesajların tam aksi içeriğe sahip bir mektupla Şah I. Abbas'a şöyle yanıt vermişti:

"*Elçiniz Zeynel Bey'in gelmesine kadar Kandahar ile ilgili bir temenniniz olduğunu hiç işitmemiştim. Elçiniz ile birlikte gönderdiğiniz mektupta da bu konu geçmemektedir. Mevcut durumu onun sözlerinden öğrendik. Ben temsilcinize - Kardeşimle aramızda hiçbir iş için sorun olamaz. Şimdi Dekken işleriyle uğraşmaktayız. Bu bitince sizi geri gönderirim- dedim. Yaz gelince Keşmir'e gittim. Oradayken Zeynel Bey'i de çağırıp geri dönmesi için izin verecektim. Tam bu esnada sizin ordunuzla beraber Kandahar'a doğru ilerlediğinizi işittim. Evvela buna inanmadım. Lâkin haberin gerçek olduğu ortaya çıkınca Kandahar valisine emîrnâme gönderip -Kardeşimin rızasının dışına çıkma, ondan bir şey esirgeme- dedim. Aramızdaki dostluk bağı sağlamdı. Sizin yapmanız gereken sabırla elçinizin geri dönmesini beklemekti. Şu anda antlaşma ve sadakat hususlarını terk etmede kim hatalı davranmıştır? İnsaniyet ve cömertlik sermayesi hangi tarafa aittir?*"[362] Cihangir Şah'ın bu mektubu bir müddettir Hindistan'da alıkonulan Zeynel Bey aracılığıyla Şah I. Abbas'a gönderilmişti. Şah I. Abbas, Zeynel Bey ülkesine geri dönünce yaptığı elçilik adına onu tebrik etmiş ve ona "*Han*" ünvanını tevdi ederek ordu kumandanı olarak görevlendirmişti.[363] Tarafların Kandahar seferi sonrası tavrını incelediğimizde Cihangir Şah'ın kırgınlığı barizdir. Buna karşın saldırgan bir tutum sergilememektedir. Şah I. Abbas ise olayın üstünü tatlılıkla kapatıp ilişkilerin iyi seviyede devamını amaçlamaktadır. Tarafların mûtedil oluşunda Osmanlıların ve Özbeklerin iki tarafın arasını bozmak istemesi ve Babür ile Şah İsmail zamanında oluşan kadim dostluk etkilidir.

Şah I. Abbas sitem dolu bu mektubun ardından Cihangir Şah'ın öfkesini alabilmek adına Kandahar'ın ele geçirilmesi hususunda Haydar Kuli Bey ile açıklayıcı bir mektup daha yolladı. Mektupta şu ifadeler yer almaktadır:

"*Kandahar'ı kontrol altına aldıktan sonra halka şefkat gösterdik. Onlara hiç kimsenin veya hiçbir şeyin iki devlet arasındaki güçlü bağı olumsuz yönde etkilemeyeceğini*

[361] Zebiullah Sâbityan, *Esnâd u Nâmehâ-yi Târîhî…*, s. 312-313.
[362] Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, II, s. 177-178.
[363] Abdurreza Hoşeng Mehdevî, *Târîh-i Revâbit-i Hârici-yi İran*, s. 96.

açıkladık. Bağımız devam ediyor. Her iki ülkede de bazı kötü niyetliler ortaya çıkmış olmasına rağmen, Hint ülkesini bir düşman olarak görmeyeceğiz. Sizi bir düşman olarak görmüyoruz. Şu anda Kandahar'da uyum ve barış hâkim durumda. Halka mesajımız, esasen Hint ulusuyla aynı olduğumuzdur. Her iki ülke de Kandahar'ın huzur içinde olmasını temenni ediyor. Bundan sonra Allah'ın yardımı ile günler geçtikçe münasebetlerimiz daha iyi olacak ve ileriye gidecek. Kandahar hükümeti, her iki devlete de zararı olan davranışlardan kaçınacaktır. Önceki yöneticileri affettik ve onlara yeni sorumluluklar verdik. Bunun için üzülmeyin. Bu konu hem size hem bize zarar verdi. Ne siz ne de biz bu olaydan sorumlu değiliz. Bu olaylardan oradaki bazı yağmacılar sorumludur. İffeti ve onuru düşünmediler ve bunun yerine suç işlediler. Bizim istediğimiz şey ise merhamet ve şefkattir. Elbette bu kişiler yaptıklarından dolayı pişmanlıklarını dile getirdiler ve bize itaat etmeye karar verdiler. Bu nedenle onlara karşı şefkatliyiz. Çünkü affetmek sultanların işidir. Onların bizi utandırmayacağını ve yaptığımız olumlu eylemler karşılığında sıkıntı vermeyi bırakmalarını temenni ediyoruz."[364]

2.2.2. Şah I. Abbas'ın Kandahar Seferinden Sonra Cihangir Şah ile İlişkileri

1625 yılında Şah I. Abbas, Cihangir Şah'a, Ağa Muhammed Müstevfî-yi Gulaman adlı elçisini yolladı. Şah I. Abbas mektupta Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki Bağdat'ı zapt ettiğini bildiriyordu. Bununla birlikte Bağdat seferinde Osmanlılar'dan ele geçirdiği ganimetlerin bir kısmını da hediye olarak gönderdi.[365] Mektupta Kandahar meselesinden üstü kapalı bir şekilde bahsedilmektedir. Buna karşın diğer mektuplara oranla Şah I. Abbas bu kez sert bir dil kullanmaktaydı. Mektupta gelişmeler şu şekilde ifade edilmektedir:

"*Allah hamd olsun ki atalarımız ve babalarımız döneminde bu iki devlet arasında hiçbir sorun olmamıştı. Bundan sonra da herhangi bir sorun olmaması için çabalıyoruz. Ülkeler tarihsel olarak birbirleriyle hep kardeş olarak ilişki kurmuştur. Şimdiye kadar hiçbir olay bu kardeşliği bozmayı başaramadı. Bizim sizden temenniniz iki devlet arasında zamanla inşa edilen bu bağın bozulmasına müsaade etmeyin. Bazı gerginlikler bu ülkeler arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkileyemez. İsyancıların hareketleri ve yaptıkları iki devlete zarar veremez. Bu dostluk derindir. Sonuna kadar*

[364] Zebiullah Sâbityan, *Esnâd u Nâmehâ-yi Târîhî…*, s. 312-314.
[365] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 128.

bu şekilde devam edecektir. Münasebetlerimizin bozulmasını istemiyorum. Her iki ülkenin kapılarının da birbirine açık olmasını istiyorum. Ancak bazı konuları da açıklamam gerekiyor. Bağdat'a ve topraklarımızın batı kısmına saldırmak mecburiyetinde kaldık. Zira orası bizim ata toprağımızdır. Kimsenin topraklarımıza sahip olmasına izin veremeyiz. Bu bölgelerdeki fitne ve fesat endişe yaratacak kadar ciddi bir hâl almıştı, masum insanları katlediyorlardı. Halk da bu konuda şikayetlerini dile getirdi. Onlar bana tâbilerdi. Kutsal toprakların huzurlu olması bizim için çok mühimdir. Kutsal topraklar tarihî olarak ülkemizin bir parçasıydı ve bundan sonra da öyle olmaya devam edecek. Askerlerimi oraya yolladım. Oradaki düşmanları uzaklaştırdım. Zira o topraklar huzur içinde olmalıydı. O toprakları aldıktan sonra Hz. Ali'nin mezarına gittim. Diğer masum imamların mezarına gittim ve yardım için dua istedim. Çünkü ezilen ve güçsüz insanların haklarının çiğnenmesini kabul edemem. Onların ırzını ve varlığını korumak benim görevimdir. Şu anda insanlar o bölgede sorunla karşılaşmadan yaşıyorlar. Herat bölgesinin de bu duruma kavuşmasını istiyoruz. Ayrıca Herat da bizim ata toprağımızdır. Ancak büyük Padişah'a (Cihangir Şah) biraz tavsiyelerde bulunmam gerekiyor. İki devlet arasındaki bağın zayıflamasına izin vermeyin. İletişim sürsün. Düşmanlara fitne çıkarma şansı tanımayın. Ülkenizin ve Padişah'ın muvaffak olmasını Allah'tan olmasını niyaz ederiz."[366]

Cihangir Şah üstte içeriğini belirttiğimiz mektupla gelen Safevî elçisini Lahor'da, Ekim 1625'te dostâne ve samimi bir tavırla kabul etti. Altı aylık bir süre boyunca Babürlü sarayında kalan Ağa Muhammed Müstevfî-yi Gulaman değerli eşyalarla hazırlanmış hediyelerle ve mektupla birlikte Safevî topraklarına geri gönderildi. Cihangir Şah gönderdiği mektupta Kandahar meselesinden hiç bahsetmedi. Mektupta aksine dostluk ifadeleri yer alıyordu. Bununla birlikte Cihangir Şah'ın daha önceki mektuplarında yer almayan on iki imama saygı dolu ifadeler yer alıyordu. Nihaî olarak Cihangir Şah, Bengal ve Dekken'de oğlu Şehzade Hürrem'in isyanından bahsetti ve Şah I. Abbas'a sevgilerini iletti. Babürlü padişahı hem iç politikada hem de dış politikada zayıf olduğu için Şah I. Abbas'a böyle bir mektup yazmıştı.[367] Diğer bir deyişle Şah I. Abbas'ın en parlak dönemini yaşaması, Buhara Hanlığı'nın Babürlü Devleti'nin kuzey sınırlarına saldırması ve ülke içindeki toplulukların çıkardığı

[366] Zebiullah Sâbityan, *Esnâd u Nâmehâ-yi Târîhî…*, s. 317-319.
[367] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 128-129.

problemler ile Şehzade Hürrem'in isyanı, Cihangir Şah'ın Safevîlere karşı sert bir tavır takınmasını engelleyerek Kandahar meselesinin söz konusu edilmemesine neden oluyordu.

Kandahar'ın ele geçirilmesi sırasında Cihangir Şah ve oğlu Şehzade Hürrem arasında başlayan anlaşmazlıklardan dolayı oğul babaya karşı ayaklanmıştı. Şehzade Hürrem bu isyanı sırasında Şah I. Abbas'ın kendisini hükümdar olarak tanıması için Zühdü Bey adlı elçiyi Safevî hükümdarına yolladı. Fakat Şah I. Abbas bu esnada Kandahar'a doğru ilerliyordu. Zühdü Bey, Şah I. Abbas Kandahar'ı ele geçirdiğinde onun huzuruna çıkabildi. O, Şehzade Hürrem'e yazdığı cevabî mektupta babasıyla iyi geçinmesini ve aralarını düzeltmek için babasına mektup yazacağını beyân etmiştir.[368]

Şah I. Abbas, Ekim 1626'da Cihangir Şah'ın oğlu Şehzade Pervîz'in ölümü sebebiyle taziye dilemek için Tohta Bey Yüzbaşı adlı elçisini Babürlü sarayına gönderdi. Elçiye Safevîler tarafından dört adet mektup verilmişti.[369] Birinci mektup Cihangir Şah'ın, Şah I. Abbas'ın servetiyle ilgili sorusuna cevap vermekteydi. İkinci mektup ise başsağlığı ile ilgiliydi. Üçüncü mektup Nur Cihan Begüm'e yazılmıştı. Bu mektupta Safevî hükümdarı, Nur Cihan Begüm'e Osmanlılar karşısında elde ettiği zaferlerinden bahsedip Şehzade Pervîz için başsağlığı dilemekteydi. Diğer taraftan Cihangir Şah ile olan dostluklarından dem vuruyordu. Bu şekilde ilk defa Safevî-Babürlü ilişkilerinde bir lider karşı taraftaki hükümdarın eşine mektup yazmış oluyordu. Nur Cihan Begüm'ün sarayda elde ettiği otorite bu mektubun yazılmasında etkili olmuştu. Dördüncü mektup da Cihangir Şah'ın oğlu ve Nur Cihan Begüm'ün damadı Şehriyar'a gönderilmişti. Fakat Tohta Bey, Babürlü sarayına varmadan evvel 1627'de Cihangir Şah vefat etti ve Safevî heyetinin Hindistan'a gidişi iptal edildi. Cihangir Şah bu sırada Kandahar'ı geri alabilmek adına Özbeklerle ittifak yapmayı planlıyordu. Fakat ölmesiyle birlikte bu düşünce uygulanma imkânı bulmadı.[370] Buhara Hanlığı'nın Safevî-Babürlü ilişkilerine bu konudaki etkisi ise bir sonraki bölümde detaylı olarak anlatılacaktır.

Cihangir Şah 1627'de öldükten sonra yerine oğlu Şehzade Hürrem, Şah Cihan adıyla tahta çıktı. Şah Cihan tahta çıkmadan evvel Şah I. Abbas ile mektuplaşmaktaydı. Birbirlerine amca ve yeğen diyerek hitap ediyorlardı. Şah I. Abbas, Şah Cihan'ın

[368] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 238.
[369] Seyyid Hasan bin Morteza Hoseynî Esterâbâdî, *Târîh-i Sultânî*, s. 233-234.
[370] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 129-130.

ileride tahta geçeceğini anlayıp onunla iletişim hâlinde olmuştu. Şah Cihan'ın tahta çıkmasından sonra Şah I. Abbas, Bahri Bey adlı elçisini tebrik ve taziye için Babürlü sarayına yolladı. Safevî hükümdarı görevin fazla uzamaması için elçilik heyetinin yanında fazla yük ve adam göndermedi. Bahri Bey de bir İngiliz gemisine binerek Hindistan'a gitti. Kızılbaş elçisi üç ay sonra Babürlü sarayına ulaştı. Fakat Safevî elçilik heyeti yolda iken Şah I. Abbas'ın ölüm haberi ulaştı. Bahri Bey yine de görevini tamamladı. O, Babürlü sarayında iyi bir şekilde ağırlandı ve pek çok hediye ile geri gönderildi. Şah I. Abbas mektubunda Şah Cihan'a tahta çıktığını bildirmediği için samimi bir dille sitemde bulunmaktaydı. Bahri Bey, Eylül 1626'de Hindistan'dan ayrıldı. Geri dönmeden önce kendisinden sonra büyük bir heyetin geleceğini beyân etti.[371]

2.3. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Buhara Hanlığı'nın Rolü (1587-1629)

Şah I. Abbas dönemi Safevîler için Osmanlılar ve Özbeklerle ile mücadelede parlak bir dönem olduğu gibi konjonktürel ittifakların kurulması fikrini de beraberinde getirmişti. Nitekim batıdan ve doğudan saldıran iki düşmanın arasında sıkışıp kalmaya bir çözüm olarak Babürlüler ile dostâne münasebetler kurup onları müttefik olarak yanına çekmeye çalıştı. Ekber Şah da benzer düşüncelerle Özbeklerin güçlenmesini engellemek ve Hindistan'daki sorunları daha rahat çözebilmek için Safevîler ile iyi geçinip Buhara Hanlığı ile münasebetleri mesafeli tutmayı uygun görüyordu. 1591'de Yadigâr Sultan Rumlu'nun elçiliği esnasında Şah I. Abbas, Ekber Şah'tan Özbeklere karşı askerî yardım talep etmişti. Buna karşın Ekber Şah iyi niyetli bir mektup dışında Safevîlere askerî yardım göndermemişti.[372] Bu durumun yaşanmasında Hint yarımadasındaki iç sorunlar etkiliydi.

Diğer taraftan Özbekler de Safevîlere karşı Ekber Şah'tan destek talep ediyordu. Ekber Şah ise hem Safevîlere hem de Babürlülere barışmalarını ve Kandahar çevresinin zarar görmemesi gerektiğini beyân ediyordu. Kadim dostluğun da etkisiyle tam tersine Ekber Şah, Buhara Hanlığı'nı Osmanlılar karşısında Safevîleri desteklemeye

[371] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, I, ed. M. Kabiruddin Ahmad-M. Abdurrahim, College Press, Kalküta 1867, s. 261-262, 281.
[372] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, II/1, s. 67-69.

çağırıyordu. Özbekler ise mezhepsel ittifak fikrini bozmayarak bu teklifi reddetmişti.[373]

Cihangir Şah devrinde Safevî-Babürlü ilişkilerinde Buhara Hanlığı'nın etkisini incelediğimizde ise Cihangir Şah'ın saltanatının ilk on beş yılında Babürlüler ile Buhara Hanlığı arasında ciddi bir temas bulunmamaktadır. Dolayısıyla Buhara Hanlığı'nın 1620'lere kadar Safevî-Babürlü ilişkilerine önemli bir etkisi de görülmemektedir. Bu dönemde Babürlü-Buhara Hanlığı ilişkilerinin seyrek olmasının sebebi Horasan'daki Safevî-Buhara Hanlığı mücadelesi idi. 1622 yılına gelindiğinde Şah I. Abbas'ın Kandahar'a yürümesi Cihangir Şah'ı içten içe üzdüğü için Babürlülerin, Safevîlerle kurduğu dostluk siyasetinin etkisi azalmıştı. Bundan dolayı Kandahar'ın Şah I. Abbas tarafından ele geçirilmesinden sonra Babürlüler ile Buhara Hanlığı arasındaki ilişkilerde iyileşme hamleleri görülmeye başlandı. İlk olarak Kandahar seferinden hemen önce, 1621'de, Cihangir Şah, aslen Buhara'lı olan Mîr Bereke adlı elçisini Buhara Cuybar şeyhlerine para göndermek üzere Türkistan'a yolladı.[374] Fakat bu elçiliğin başka bir amacının olup olmadığı bilinmemektedir. Dönemin kaynakları da bu konuda net bir bilgi vermemektedir.[375] Mîr Bereke'nin gidişinden üç ay sonra İmam Kuli Han'ın annesi, Nur Cihan Begüm'e hediyeler ve bir mektup gönderdi.[376] Cihangir Şah da Nur Cihan Begüm adına cevabî bir mektubu ve pek çok hediyeyi güvendiği adamlarından olan Hâce Nâsir'e vererek Buhara Hanlığı'na tekrar elçilik heyetini yolladı.[377] Bu elçilik heyetleri ile beraber Babürlüler ile Buhara Hanlığı arasında ilişkilerde iyileşmenin başladığı görülmektedir. Bu durum Safevîlere karşı izlenen politikada da iki tarafın birbirine yakınlaşması noktasında etkili olacaktır.

1627 yılına gelindiğinde İmam Kuli Han, Abdurrahim Hâce Cuybarî adlı elçisini Babürlülere gönderdi. Buhara Hanlığı elçisi gelirken yanında Babürlü elçisi Mîr Bereke de ona eşlik ediyordu. Kâbil ve Lahor'da Özbek elçisi büyük merâsimlerle karşılandı.[378] Cihangir Şah için elçilik heyeti İmam Kuli Han'ın yazdığı mektubu da getirmekteydi. Mektubun içeriğini incelediğimizde daha önce Ekber Şah ile II.

[373] Remzi Kılıç, "Osmanlı Padişahı III. Murad ve Özbek Padişahı II. Abdullah Han Dönemi Osmanlı-Türkistan Dayanışması", *Bilig*, S. 10, 1999, s. 54.
[374] Cihangir, *Tüzük-i Cihângîrî*, s. 357.
[375] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 132-133.
[376] Muhammed Han Şerif Mu'temid Han, *İkbalnâme-i Cihângîrî*, Agarwala Publisher, Allahâbâd 1931, s. 180.
[377] Cihangir, *Tüzük-i Cihângîrî*, s. 363.
[378] Muhammed Han Şerif Mu'temid Han, *İkbalnâme-i Cihângîrî*, s. 286.

Abdullah Han zamanındaki temaslardan bahsedilmekte ardından Hac yolunun açılması için Babürlülere ittifak teklifi sunulmaktaydı.[379] Yani Safevîlere karşı bir Sünnî ittifakı kurup Horasan ve Afganistan çevresinde onların gücünün kırılması hedeflenmekteydi. Zira bu esnada Şah I. Abbas batı cephesinde Osmanlı Devleti ile savaşıyordu. Dolayısıyla Özbek-Babürlü ittifakının kurulması ve Safevîlere darbe vurmak için uygun bir ortam bulunmaktaydı. İmam Kuli Han bu fırsatı değerlendirebilmek adına Cihangir Şah ile oğlu Şehzade Hürrem arasındaki mücadelenin bitmesinin de etkisiyle Safevîlere karşı bir ittifak planladı. Fakat bu plan Nur Cihan Begüm'ün muhalefeti nedeniyle gerçekleşme imkânı bulmadı. Çünkü eşi Cihangir Şah üzerinde büyük bir etkiye sahip olan Nur Cihan Begüm, başka bir hatundan olan Şehzade Hürrem'in güçlenip ordu başına geçmesini istemeyerek bu teklifin reddedilmesinde rol oynadı. Bundan kısa süre sonra da Cihangir Şah hastalanıp vefat edince bu planın gerçekleşme ihtimali tamamen ortadan kalkmış oldu.[380]

2.4. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Dekken Sultanlıklarının Rolü (1587-1629)

Dekken Sultanlıkları, Safevî-Babürlü ilişkilerine mezhepsel olarak etki etmekteydi ve Şîa İslam mezhebine mensuplardı. Bu devletler dolayısıyla Safevîler tarafından destekleniyorlardı. Kızılbaşların Dekken Sultanlıkları ile ilişkileri ise Şah İsmail zamanına kadar uzamaktadır. Bununla beraber Cihangir Şah devrinden itibaren Safevî-Babürlü münasebetlerinde Dekken sultanlıklarının etkisi görülmektedir. Bu noktada ilk adımlar 1608'de Cihangir Şah'ın Dekken'e yönelik yaptığı seferler ile başladı. 1617'ye kadar Babürlülerin Dekken seferleri devam etti. Bu akınlar Hân-ı Hânân Abdürrahim ve Şehzade Hürrem'in önderliğinde Ahmednagar ve Bicapur bölgelerine düzenlenmişti. Dekken'in idarecileri Şah I. Abbas'tan kendileri adına Cihangir Şah ile iletişim kurup arabuluculuk yapmasını talep etti. Bunun için Dekken sultanlarından II. İbrahim Adil Şah, Mîr Halilullah adlı Fars bir mülteciyi Şah I. Abbas'a elçi olarak yolladı. Bunun dışında Dekken hükümdarlarından Muhammed Kuli Kutub Şah ve Nizâm Şah da Dekken'i Babürlülere karşı müdafaa edebilmek için Şah I. Abbas'a elçi gönderdi. Bu dönemde Şah I. Abbas ile Cihangir Şah'ın ilişkileri ise dostâne bir durum arz ediyordu. Safevî hükümdarı bunun üzerine Dekken hükümdarlarının genelini bilhassa Kutub Şah'ı öven bir mektup kaleme aldı. Şah I.

[379] Cihangir, *Tüzük-i Cihângîrî*, s. 451-454.
[380] Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, II, s. 178-180.

Abbas bu mektuplar ile Dekken sultanlıklarını Babürlülere karşı korumaya çalışmıştır. Bununla birlikte Şah I. Abbas, Dekken'in kendilerine bırakılması karşılığında Cihangir Şah'a ülkesinden bir kısım toprak vermeyi teklif etti.[381] Buna ek olarak Dekken sultanları yeniden isyan ederlerse onları bastırmanın yetkisinin de kendisinde olduğunu beyân etti. Şah I. Abbas, Muhammed Kuli Kutub Şah'ın halefi Muhammed Kutub Şah'a da mektup yazarak Cihangir Şah'a Dekken sultanlıklarına, özellikle de arasının iyi olduğu Golkonda Sultanlığı'na[382] merhamet göstermesini tavsiye ettiğini, Babürlülerden de saldırıları durdurmasını beklediğini ifade etti.[383]

Ahmednagar ve Bicapur bölgelerine yapılan uzun süreli sefer 1617 senesinde Şehzade Hürrem'in zaferiyle sona erdi. Babürlüler, Ahmednagar'ın bir bölümünü ele geçirdi ve Adil Şah yıllık vergi ödemeyi kabul etti. Şah I. Abbas'ın arabuluculuk niyetli gönderdiği mektubunun da burada herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Bununla beraber Şah I. Abbas'ın Dekken sultanlarını destekleyen herhangi bir mektubu da bulunmamaktadır. Mart 1617'de Cihangir Şah, Mandu'da iken Golkonda'dan ayrılan Kızılbaş elçisi Hüseyin Bey Kıçaçi ve Kutubşahîlerin Safevî sarayına gönderdiği elçi Şeyh Muhammed Hatun, Cihangir Şah'ın huzuruna çıktılar. Cihangir Şah onları samimiyetle karşıladı. 1620 senesinde Şeyh Muhammed Hatun ve diğer Dekkenli elçiler Kızılbaş topraklarından ayrılırken Şah I. Abbas da Bicapur, Golkonda ve Ahmednagar'a heyetler yolladı. Kutub Şah'a elçi olarak gönderilen Mâzenderan komutanı Kâsım Bey, Cihangir Şah'a da mektup ulaştırmakla vazifelendirildi.[384] Şah I. Abbas mektubunda Dekken sultanlarını affettiği için Cihangir Şah'a teşekkür etti. Ayrıca Kâsım Bey ayrıldıktan sonra Dekken'deki görevine gitmesi için izin verilmesini talep etti. Cihangir Şah eserinde sadece Kâsım Bey'in Haziran 1621'de huzuruna çıktığını yazmıştır. Safevî elçisinin Dekken'e gidip gitmediği hakkında *Tüzük-i Cihângîrî*'de herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kâsım Bey, Kutupşahîlerin sarayındaki elçilik görevi sona erdikten sonra dönüşte Şah I. Abbas'a teslim edilmek üzere bir mektup getirdi. Mektupta temel olarak Babürlülerin baskısına karşı Kutubşahîler, Safevîlerden yardım talep etmekteydi. Şah I. Abbas da cevabî mektupta şöyle yanıt vermiştir: "*Mukaddes Safevî sülalesi ile Timur ailesi*

[381] Rahim Farzam, *Safevî Devleti'nin Doğu Politikası (1501-1736)*, s. 107.
[382] Hindistan'da hüküm süren Kutubşahîler Hanedanı'nın (1512-1687) diğer adıdır. Bu isim Golkonda Şehri'nin başkent olarak seçilmesi nedeniyle kullanılmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Enver Konukçu, "Kutubşâhîler", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s. 500.
[383] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 140-141.
[384] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, III/1, s. 31, 44.

arasında eskiden beri muhabbet ve dostluk bağları mevcut olup birlik ve yakınlık bağları güçlü olduğundan ve Hazret-i Âla Şah-i Zillullâhî ile Hindistan hükümdarı Selim Şah (Cihangir) arasında dededen, babadan kalma yakınlık ve muhabbet bağları mevcut bulunduğundan Babürlülerle savaşılmayacağını" belirtmekteydi.[385] Diğer taraftan Şah I. Abbas'ın Dekken'deki sultanların durumuna olan müdahaleleri Babürlüleri buralara saldırmaktan vazgeçirmemiştir. Cihangir Şah doğal olarak tam aksine Şah I. Abbas'ın arabulucu tavrından rahatsız olmuştur.[386]

Şah I. Abbas, Cihangir Şah'ın Dekken sultanlarıyla olan mücadelesini iyi bir şekilde kullanmıştır. Nitekim Cihangir Şah da Şah I. Abbas'ın dostâne tavırlarına inanarak onun asıl amacını anlayamamış ve başarısız politikalar uygulamıştır. Her ne kadar Şah I. Abbas, Kandahar'ı zapt ettikten sonra Osmanlı Devleti ile savaşa girişse de Cihangir Şah ülkesi içerisindeki iç savaşlardan dolayı bu fırsatı değerlendirme imkânı bulamamıştır. Şah I. Abbas'ın Hindistan'ın iç sorunları ile ilgilenmesinin sebebi olarak karşısında güçlü bir Babürlü Devleti görmek istememesi söylenebilir. Zira Hindistan'da merkezî otorite ne kadar zayıf olursa Şah I. Abbas o kadar durumdan memnun olacaktı.[387]

2.5. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1587-1629)

Osmanlı Devleti'nin Safevî-Babürlü münasebetlerine etkisinin ziyadesiyle Babürlüler ile kurdukları temaslar üzerinden olduğu daha önce belirtilmişti. Buna binaen Ekber Şah'ın hâkimiyeti süresince Osmanlı Devleti ile Babürlüler arasında temas kurulmadığı görülmektedir. Ekber Şah'tan sonra Babürlü tahtına geçen Cihangir Şah da hükümdarlığının ilk dönemlerinde Osmanlı Devleti ile münasebet kurmayı önemsememişti. Asıl adı Selim olmasına rağmen Yavuz Sultan Selim'den dolayı bu adı kullanmayan Cihangir Şah, *Tüzük-i Cihângîrî* adlı eserinde dedesi Timur'un, Osmanlı Devleti'ne karşı elde ettiği Ankara Savaşı'ndaki (1402) zaferden gururla bahsetmekte ve Babürlülerin, Osmanlı Devleti'nden daha üstün olduğunu ifade etmekteydi.[388] Cihangir Şah'ın, Osmanlılara karşı ilgisiz olmasında muhtemelen onun Safevîler ile olan dostâne ilişkileri etkiliydi. Buna karşın Şah I. Abbas 1622 yılında

[385] Rahim Farzam, *Safevî Devleti'nin Doğu Politikası (1501-1736)*, s. 107; Tofiq Necefli, "Safevi Devleti'nin Hindistan'daki Müslüman Türk Sultanlıkları ile İlişkileri", III/1, *Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2022, s. 19-20.
[386] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 141-142.
[387] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı*, s. 122, 237.
[388] Cihangir, *Tüzük-i Cihângîrî*, s. 451-454.

Kandahar'ı ele geçirince Cihangir Şah'ın, Safevîlere karşı dostâne tutumu ortadan kalktı. Bunun ardından Babürlü padişahı Osmanlı Devleti ve Özbekler ile birlikte bir Sünnî ittifakı teşkil etmeyi amaçladı. Hatta bu amaç ile Osmanlı Padişahı IV. Murad'a (1623-1640) bir mektup yazdığı görülmektedir. Fakat mektubun yazılmasından bir sene sonra Cihangir Şah vefat edince bu girişim sonuçsuz kalmıştır.[389]

[389] Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fi Hülâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, II, ed. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 784-785.

III. BÖLÜM: ŞAH SAFÎ DÖNEMİNDE SAFEVÎ-BABÜRLÜ SİYASİ VE ASKERÎ İLİŞKİLERİ (1629-1642)

3.1. Şah Safî ile Şah Cihan Arasındaki İlişkiler (1629-1642)

Şah I. Abbas'ın kırk iki yıllık uzun saltanatından sonra 1629'da vefat ettiğinde tahtın tek varisi olarak büyük oğlu Safî Mirza'nın oğlu Sam Mirza bulunmaktaydı. Sam Mirza, 17 Şubat 1629'da babasının adını alarak Safevî tahtına çıktı.[390] Safî Mirza dedesi Şah I. Abbas döneminde şehzadelerin siyasî ve askerî hayattan soyutlanması nedeniyle başa geçene kadar bir bakımdan hapis hayatı yaşamıştı. Bundan dolayı Safî Mirza tahta cülûs ettiğinde Safevî Devleti'ni yönetecek kadar yeteneğe sahip değildi. Fakat rakipsiz kalması onun hükümdarlığı elde etmesini kolaylaştırmıştı. Diğer taraftan Babürlü tahtında ise oldukça tecrübeli ve mücadeleci bir karaktere sahip olan Şah Cihan oturmaktaydı. Şah Cihan, Babürlü tahtına çıkar çıkmaz dış politikadaki ciddi hedeflere sahipti. Bu amaçların pek çoğu doğrudan ya da dolaylı olarak Safevî Devleti'ni de ilgilendirmekteydi. Şah Cihan'ın dış siyasetinin temel esaslarında ise babası zamanında Safevîlerin ele geçirdiği Kandahar şehrini geri almak, Buhara Hanlığı sınırları içerisinde yer alan ve Timur zamanından beri ata toprakları olarak kabul edilen Semerkand ile Buhara'yı tekrar zapt etmek, Dekken sultanlıkları üzerinde hâkimiyet kurup onların Safevîler ile olan ittifakını ve irtibatını yok etmek gibi meseleler yer almaktaydı. Şah Cihan, Kandahar'ı geri alabilmek için taarruza geçtiğinde Buhara Hanlığı ile dostluğunu sürdürmeyi, Buhara Hanlığı topraklarına saldırdığında ise Safevî Devleti ile arasındaki tarafsızlığını korumayı amaçlamaktaydı. Nitekim Şah Cihan, Safevîler ile Buhara Hanlığı arasında oluşabilecek bir ittifakın kendisinin siyasî emelleri için bir engel oluşturabileceğini düşünüyordu. Bundan dolayı Şah Cihan her iki devletle de iyi münasebetler tesis etme niyetindeydi. Hükümdarlığının ilk zamanlarında bilhassa Buhara Hanlığı ile diplomatik temaslar kurmaya ihtiyacı vardı.[391]

[390] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi (1501-1736)*, s. 75.
[391] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 144-146.

Şah Cihan, Şah Safî'nin tahta çıkmasından sonra Safevîlerin durumu hakkında bilgi toplamak, Şah I. Abbas'ın ölümü nedeniyle taziye dilemek ve yeni şahın cülûsunun tebriki için Mîr Bereke önderliğinde bir elçilik heyetini Safevîlere yolladı. Mîr Bereke'nin yanında Şah Cihan'ın Şah Safî'ye ithafen yazdığı bir mektup ve daha önce Şah Cihan'a tebrik için gönderilen Safevî elçisi Bahri Bey de bulunmaktaydı. Mektupta Şah Safî'ye "*oğlum*" diye hitap eden Şah Cihan ona adil ve halkına karşı şefkatli olmasını tavsiye ediyordu. Kasım 1629'da Safevî topraklarına ulaşan Babürlü elçisi Şah Safî tarafından samimi bir şekilde karşılandı.[392]

Bahri Bey, Safevî sarayına geldiği esnada Şah Safî de Muhammed Ali Bey başkanlığında elçilik heyetini Hindistan'a gönderdi. Haziran 1630'da Hindistan'a ulaşan Safevî heyeti de samimi bir şekilde karşılandı. Batı tarafında Osmanlı saldırıları ve doğu sınırında ise Özbek akınları ile uğraşan Şah Safî, Bâbürlüler ile dostâne ilişkiler kurmayı amaçlıyordu. Şah Safî elçilik heyetiyle birlikte gönderdiği mektupta Babürlü hükümdarı ile aralarındaki anlaşmadan bahsetmekteydi. Mektubun devamında Şah I. Abbas ve Ekber Şah arasındaki dostluğa atıfta bulunulduğu gibi sonrasında Mîr Bereke'yi görevi gereği çok bekletmeden geri gönderdiğini ifade ediyordu.[393] Konu uzmanı Prof. Dr. Riyazul İslam'ın yorumuna göre Şah Safî, Şah Cihan'ın kendisi için "*oğul*" kelimesini kullanmasına karşılık olarak ona "*dost*" şeklinde hitap etmekteydi. Şah Cihan, Şah I. Abbas ile Cihangir Şah'ı ile denk görüp kendisini dedesinin yerine Safevî tahtına çıkmış olan Şah Safî'den üstün görüyordu. Buna karşın Şah Safî ise dedesi Şah I. Abbas ile Ekber Şah'ı ile eşit seviyede kabul edip kendisinin Şah Cihan ile aynı siyasî derecede olduğunu imâ ediyordu.[394] Muhammed Ali Bey, Lahor'a ulaştığında Şah Cihan, Han Cihan Lûdi'nin isyanını bastırmak, onun yardım talep ettiği Nizâmşahîleri ve diğer müttefik sultanlıkları cezalandırmak için Dekken civarına gitmişti. Bu esnada Şah Cihan, Safevî elçilik heyetinin geldiğini haber alınca Mekremet Han'ı heyeti karşılamaya gönderdi. Akabinde elçilik heyetinin kendi yanına getirilmesini emretti. Safevî heyeti Burhanpur'da Şah Cihan'ın huzuruna çıktı. Şah Cihan elçiyi samimi bir tavırla kabul

[392] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, I, s. 282.
[393] Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, Sakarya Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2019, s. 154.
[394] Riyazul İslam, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations (1500-1750)*, I, Ripon Printing Press, Tehran 1979, p. 239.

etti. Heyetteki pek çok kişiye hediyeler verdi. 1632 yılına gelindiğinde ise merâsim icra edilerek heyet Kızılbaş ülkesine geri yollandı.[395]

Muhammed Ali Bey İsfahânî, Hindistan'dan ayrıldıktan sonra Şah Cihan, Nisan 1633'te, Safdar Han'ı Safevîlere elçi olarak yolladı. Safdar Han büyük bir heyetle ve içinde Ahmedâbâd, Banaras ve Malda'nın değerli kumaşlarının da olduğu pek çok az bulunan ve değerli hediye ile birlikte Safevî sarayına gidecekti. Şah Cihan heyetle birlikte gönderdiği mektupta Şah Safî'nin mektubunu memnuniyetle karşıladığını fakat Kızılbaş ülkesindeki son duruma bakıldığında Şah I. Abbas dönemini görmüş, iki hanedan arasındaki büyük uyumu kendisine gösterebilecek bilgili ve tecrübeli devlet yöneticilerinin bulunmadığını beyân etmişti. Mektubun devamında Şah Safî'ye yönetim, nezaket, cömertlik tavsiyeleri ile zulmü ve şiddeti kötüleyen öğütler yer almaktadır.[396] Bu mektupla birlikte Şah Cihan, Şah Safî'ye karşı kullandığı üslup ile diplomatik üstünlük elde edemeyince uzun ve tafsilatlı öğütler vererek kendisini ondan üstün gibi gösteriyordu. Mektubun devamında Şah Safî'ye şefkatli ve affedici olması, şiddet ve gaddarlıktan uzak durması yönünde tavsiyeler yer almaktaydı. Ayrıca Şah Cihan üstünlüğünü ifade etmek için Hindistan içindeki mücadelelerinden de bahsetmekteydi. Buna binaen Han Cihan Lûdi isyanının bastırılmasına ek olarak Nizâmşahîler, Kutubşahîler ve Adilşahîler sultanlıkları üzerine başarılı bir sefer gerçekleştirildiği, Hugli'nin ele geçirilerek Portekizlilerin buradan çıkarıldığı hakkında mektupta bilgiler yer almaktaydı. Safdar Han, Safevî sarayına vardıktan sonra Şah Safî ise Behram Bey adlı bir elçisi aracılığıyla Babürlü sarayına bir mektup yolladı. Şah Safî mektubunda bir süredir ülkesinin kuzeybatı sınırlarındaki problemlerden dolayı Osmanlı Devleti ile savaş hâlinde olduğunu ve Erivan'ı zapt eden Osmanlıları buradan geri çıkarttığını beyân ediyordu. Safevî şahı mektubunun devamında Tebriz üzerinden Erdebil'e, oradan da İsfahan'a hareket edeceğini ifade ettikten sonra Safdar Han'a bu istikamette ilerlemesini emrediyordu. Safdar Han aldığı bu talimattan sonra harekete geçti ve İsfahan'a doğru ilerledi.[397] Şah Safî, Kaşan'da Safdar Han'ı huzuruna kabul etti ve birlikte İsfahan'a doğru ilerlediler. Mart-Nisan 1637'de Şah Safî, Safdar Han'ın Hindistan'a geri dönmesine müsaade etti. Yanı sıra

[395] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, I, s. 366; Abdur Rahim, *Mughal Diplomacy from Akbar to Aurangzeb: An Account of the Foreign Relations of the Mughal Empire*, University of London, Basılmamış Doktora Tezi, London 1932, p. 80.
[396] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, I, s. 477.
[397] Riyazul İslam, *A Calendar of Documents*, I, p. 250-252; Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, s. 155.

Yadigâr Bey'i de elçi olarak Şah Cihan'a yolladı. Safdar Han gitmeden önce Şah Safî bizzat Safdar Han'ın kaldığı yere gelip onunla vedalaştı.[398]

Şah Safî, Yadigâr Bey ile gönderdiği mektubun başında Babürlü hükümdarına karşı dostâne ifadeler kullandıktan sonra iki devlet arasındaki kadim münasebetlere atıfta bulunuyordu. Mektubunun ilerleyen kısımlarında Osmanlı Devleti'ni mağlup edildiği ve Erivan'ı geri alındığını ifade ediliyordu. Şah Safî, Şah Cihan'ın Safdar Han vasıtasıyla göndermiş olduğu mektupta bahsettiği başarılı seferlerine ve üstü kapalı tehdidine kendi başarısından bahsederek yanıt veriyordu.[399]

Bu arada Safdar Han henüz Safevî sarayından ayrılmamışken Şah Cihan, Mîr Hüseyin adlı başka bir elçisini Mayıs 1637'de Safevî sarayına yolladı. Babürlü padişahının bu elçilik aracılığıyla Şah Safî'ye göndermiş olduğu mektubun üslubu daha önce göndermiş olduğu mektuplara kıyasla daha sertti. O, son mektubunda uzun süredir Nizâmşahîler ile mücadele ettiğini ve Devletâbâd Kalesi'nin gerçekten anlatıldığı gibi çok güzel bir kale olduğunu ifade ediyordu. Mektubunun devamında Şah Cihan eğer bu kale Babürlü-Safevî sınırında olsaydı, onu Şah Safî'ye verebileceğini söylemekteydi. Şah Cihan'ın bu teklifi her ne kadar dostça bir yaklaşım gibi görünse de mektubun sonraki kısımlarında yer alan söylemler dostça bir tavırdan ziyade Babürlülerin, Hindistan üzerinde kurdukları hâkimiyetin açık bir izahı olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu ifadelerle Şah Cihan açıkça Safevî Devleti'ne gözdağı vermeyi amaçlamıştı. Şah Cihan bununla birlikte Şah Safî'nin böyle bir kaleyi görmüş olamayacağını ileri sürerek kalenin bir resmini ona gönderip diplomatik saygı kurallarını yok saymıştı. Şah Cihan, Cechar Singe Bundela üzerine yapmış olduğu seferin detaylarının yanı sıra Adilşahlar üzerine yapılan bir askerî seferden sonra bu sultanlığa boyun eğdirdiğini, Kutubşahîlerin ise askerî sefere gerek kalmadan dize geldiğini belirtmekteydi. Şah Cihan bu şekilde Hindistan'daki bütün gelişmeler hakkında bilgi vererek Babürlü askerî kuvvetlerinin Safevîlerden daha üstün olduğunu vurgulamaya çalışıyordu. Bu mektup Mîr Hüseyin aracılığıyla Şah Safî'ye verilmesi için Safdar Han'a yollanmıştı. Buna ek olarak bazı meseleler hakkında Safevî şahı ile konuşması için Safdar Han'a başka bir mektup daha gönderilmişti.[400]

Mîr Hüseyin, Safevî sarayına ulaştığında Safdar Han, Hindistan'a doğru yola çıkmıştı.

---

[398] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 147-148.
[399] Riyazul İslam, *A Calendar of Documents*, I, p. 256.
[400] Riyazul İslam, *A Calendar of Documents*, I, p. 255.

Şah Safî de Babürlü elçisi Mîr Hüseyin vasıtasıyla Şah Cihan'a bir mektup yolladı. Safevî şahının gönderdiği bu mektubun üslubu, Şah Cihan'ın üslubuna nazaran daha yumuşak bir görünüm arz ediyordu. Şah Safî mektubunda Şah Cihan'a *"emmi"* diye hitap ederek açıkça onun diplomatik üstünlüğünü kabul ediyordu. Şah Safî, Babürlü hükümdarının Devletâbâd'ı ziyareti, Bundela isyancısı ile Kutubşahîler ve Adilşahlara karşı gerçekleştirdiği seferlerden haberdar olduklarını ve memnun kaldıklarını beyân ediyordu. Buna ek olarak son gönderdiği mektupta ifade ettiği gibi kendisinin Osmanlı Devleti ile mücadele hâlinde olduğundan bahsediyordu. Mektubun devamında ise Mîr Hüseyin'in Safevîlerin durumu hakkında bazı bilgileri şifahî olarak ona anlatacağını beyân ediyordu.[401] Tarafların birbirine olan tavrını incelediğimizde Şah Safî'nin batıda Osmanlı Devleti ile savaşması ve doğuda devam eden Özbek akınları sebebiyle Şah Cihan'a karşı "*emmi*" diyerek onun siyasî üstünlüğünü kabul ettiği gibi olası bir Safevî-Babürlü çatışmasını da engellemek istiyordu. Şah Cihan ise tam tersine Şah Safî'ye gözdağı vererek onu savaş meydanına çekip Kandahar'ı geri almayı amaçlıyordu.

Diğer taraftan Safevî-Babürlü ilişkilerinde yerel Afgan kabileleri de önemli bir role sahipti. Zira Kandahar'a bağlı olan Fuşenc'i, Safevîlere bağlı olarak bu dönemde Şîr Han yönetmekteydi. Zamanla bölgede bütün Afgan kabilelerinin lideri durumuna gelen Şîr Han'ın amacı Kandahar valiliğini elde etmekti. Fakat bu konuda amacına ulaşamayınca kendisiyle çağdaş olan Kandahar valisi Ali Merdan Han'a muhalefet etmeye başladı. Bununla birlikte kendi halkına, tüccarlara ve seyyahlara sert tutum sergilemeye başladı.[402] Ali Merdan Han da bunun üzerine Şîr Han'ı, Şah Safî'ye şikâyet etti.[403] Şîr Han daha sonra Gencaba ve Sivi civarında yağma faaliyetinde bulunmak amacıyla Fuşenc etrafındaki tepelerde Afgan birliklerini yerleştirdi. Ailesini ve mallarını korumak için az sayıda askerden oluşan birliği Fuşenc'de bırakarak harekete geçti. Şîr Han'ın Fuşenc'den ayrılmış olduğunu öğrenen Ali Merdan Han da 4.000 süvari ve Kandahar'ın etrafındaki idareciler ile birlikte harekete geçti. Sabah erken saatte Fuşenc Kalesi'ni kuşattı ve saldırıya başladı. Ali Merdan Han, Şîr Han'ın bütün malını ve ailesini ele geçirdi ve Kandahar'a gönderdi. Kendisi ise burada bekleyişe geçti.[404]

---

[401] Riyazul İslam, *A Calendar of Documents*, I, p. 259.
[402] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, I, s. 491.
[403] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, I, ed. Gholam Yezdânî, Şefik Pres, Lahor 1967, s. 397.
[404] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama Nama of Inayat Khan: an abridged history of the Mughal*

Şîr Han bunun üzerine ordusuyla Fuşenc'e geri döndü. Kalenin kontrolünü tekrar sağlamak için fırsat aradı. Bundan dolayı her gün Fuşenc civarında farklı mıntıkalara yerleşiyordu. Ancak Ali Merdan Han'ın maiyeti Şîr Han'ın yerini öğrendi. Ali Merdan Han kuvvetleriyle birlikte Şîr Han'ın üzerine doğru harekete geçti. Şîr Han da kendi kuvvetlerini hazırlamaya başladı. Şîr Han'ın ilk saldırılarına karşı Ali Merdan Han bütün kuvvetleriyle karşılık verdi. Mücadele esnasında Ali Merdan Han ayağından yaralanmasına rağmen yarası çok ağır olmadığı için saldırılarını devam ettirdi ve sonuç olarak Afganları mağlup edip onları geri püskürttü. Şîr Han mağlubiyetin ardından Duki'ye sığındı ve bir müddet burada vakit geçirdi. O, Fuşenc'i geri almak istese de hiçbir sonuca ulaşamadı.[405]

Şîr Han, Safevîler ile mücadele ederek sonuca ulaşamayacağını anlayınca akabinde Babürlü sarayına iltica etmeye karar verdi. Şîr Han bunun için Multan Valiliği'ni idare eden Ahmed Bey Han vasıtasıyla Şah Cihan'a sadakatini bildirdiği bir mektup gönderdi. Şah Cihan ise Şîr Han'ın mektubuna olumlu yanıt verdi. Şîr Han da aldığı bu olumlu cevap karşısında itaat bildirdiğini tekrar etti. Nihayet Mart-Nisan 1632'de Şah Cihan'ın huzuruna gelerek ona atlar hediye etti. Şah Cihan da ona bir hil'at ile 20.000 rupi bağışta bulundu. Ayrıca 2.000 "*mansıb*" derecesini verdi.[406] Şah Cihan bu şekilde Kandahar'ı geri alabilmek adına bölgedeki Afganlar içinde büyük bir güce ve otoriteye sahip olan Şîr Han'ı yanına çekmiş oldu. Böylece Kandahar'ın ele geçirilmesi hususunda halk nezdinde de kendine destek bulan Şah Cihan'ın artık harekete geçmek için uygun bir fırsatı yakalamasına sıra gelmişti.

3.1.1. Şah Cihan'ın Kandahar'ı Ele Geçirmesi (1638)

Şah Safî döneminde Safevîlerin Kandahar hâkiminin Ali Merdan Han olduğunu daha önce ifade etmiştik. Ali Merdan Han'ın Afganlar ile yaşadığı problemler Şah Cihan'ın burayı ele geçirmesi için imkân sunmaktaydı. Nitekim Afganların bölgedeki lideri Şîr Han da Ali Merdan Han'a isyan edip başarısız olunca Şah Cihan'ın yanına iltica etmişti. Bu esnada Dekken sultanlıkları ile mücadele hâlinde olan Şah Cihan, Kandahar'ı aslında savaş yapmadan sulh yoluyla ele geçirmeyi planlıyordu. Bunun için de şehrin teslim edilmesi amacıyla Kandahar valisi Ali Merdan Han'a bir elçilik

Emperor Shah Jahan. Compiled by his Royal Librarian, ed. by W. Begley-Z. Desai, Oxford University Press, Delhi 1990, p. 81; Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, s. 159.

[405] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, I, s. 398-399.

[406] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, I, s. 420-421.

heyeti yollandı. Bu konuda ilk defa Babürlü devlet adamlarından Multan valisi Kılıç Han, Ali Merdan Han ile temas kurdu. Kılıç Han'ın göndermiş olduğu mektuptan onun Kandahar hâkimini Babürlü Devleti tarafına çekmeye çalıştığı görülmektedir. Bundan dolayı söz konusu mektup, Ali Merdan Han'ın Babürlülere itaat bildirmesiyle alakalı gizli görüşmeleri başlatan ilk adım olarak sayılmaktadır.[407]

Şah Cihan, Kandahar'ı ele geçirmek için ilk adımın ardından Kâbil valisi Saîd Han'a bazı talimatlar gönderdi. Şah Cihan ona Kâbil'deki muhalif sesleri yok etmesini, Kandahar'ın fethi için gerekli askerî hazırlıkları yapmasını, buranın zaptı için görevlendirilecek olan Babürlü şehzadesinin harekete geçtiği esnasında onun kuvvetlerine dâhil olması yönünde direktifler verdi. Şah Cihan, Saîd Han'a güvenilir adamlarından birisini Kandahar'a göndererek kalenin güvenliği, buradaki askerî birlikler hakkında bilgi toplaması ve kendisinin kudretini Ali Merdan Han'a anlatmasını talep etti. Saîd Han, Kâbil'deki muhalifleri bertaraf ettikten sonra Zülkadir Han adlı bir adamını Ali Merdan Han'a yolladı. Zülkadir Han, Kandahar'a ulaştı ve Ali Merdan Han'a Babürlü hükümdarının gücünden ve ordularının büyüklüğünden bahsederek onu etkilemeye çalıştı. Ayrıca Ali Merdan Han'a, Şah Cihan'ın burayı ele geçirecek her türlü askerî imkâna sahip olduğunu beyân etti. Bu yüzden Kandahar'ı kendi eliyle Şah Cihan'a teslim etmesini ve Babürlü Devleti'nin otoritesini kabul etmesini önerdi.[408]

Ali Merdan Han, Zülkadir Han'ı bir süre ağırladıktan sonra onu Hindistan'a yolcu etti. Tavsiyelere vereceği cevabını ise güvenilir adamlarından biri ile Saîd Han'a göndereceğini belirtti. Diğer taraftan Cihangir Şah'ın hükümdarlık döneminde babası Hâce Ebu'l Hasan'ın yerine nâib sıfatıyla Kâbil'i idare eden Zafer Han, bu dönemde Ali Merdan Han'a bazı hediyeler göndermesine rağmen Ali Merdan Han ona herhangi bir karşılık vermemişti. Ali Merdan Han, Kâbil'in şimdiki valisi olan Saîd Han'ın Zülfikar Han'ı elçi olarak göndermesine karşılık olarak Ali Bey'i bazı hediyelerle Kâbil'e gönderdi. Böylece Ali Merdan Han, hem Zafer Han'ın hediyesine karşılık vermiş oldu hem de Saîd Han'a vermesi gereken cevabı ulaştırdı.[409] Ali Merdan Han

[407] Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, s. 161.
[408] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 27-28.
[409] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 29.

gönderdiği cevabî mektupta lafı fazla uzatmadan Şah Cihan'a Kandahar'ın kendisine teslim edilmesi talebini reddettiğini beyân ediyordu.[410]

Şah Cihan, Ali Merdan Han'dan gelen bu cevabın akabinde Pencap civarını zapt etmek için Kandahar'a sefer düzenlemeye karar verdi. Buna karşın Pencap hâkimi Vezir Han bir mektup yollayarak civar bölgelerde kıtlık yaşandığından Babürlü kuvvetlerinin bazı zorluklarla karşılaşabileceğini dolayısıyla Kandahar'ın zaptının ertesi yıla bırakılmasını tavsiye ediyordu. Ali Merdan Han da Şah Cihan'ın sefer hazırlığında olduğunu haber alınca Kandahar'ın savunmasını arttırıcı önlemler almaya karar verdi. O, Kandahar etrafında bulunan Leke Dağı'nın üzerine büyük bir kale inşa etti. Bundan sonra Şah Safî'ye bir mektup yazıp Babürlülerin Kandahar üzerine sefer yapmak için hazırlık içerisinde olduğunu bildirdi. Mektubun devamında Babürlü saldırılarına karşı bazı önlemler aldığını beyân etti ve askerî yardım talebinde bulundu.[411]

Şah Safî'nin bu konudaki tavrı hakkında Safevî kaynaklarında bilgiler daha sınırlıdır. *Zeyl-i Târîh-i Âlem Ârâ-yi Abbâsî*'ye göre Şah Safî, Ali Merdan Han'ın gönderdiği mektuba karşın Babürlü padişahının Kandahar üzerindeki amaçlarından haberdardı. Fakat kendisi Ali Merdan Han'a güvenmediği için onu emri altındaki askerlerle beraber yanına çağırarak Osmanlıların kuşatması altında olan Bağdat'ı kurtarma amaçlı mücadelede yardım etmesini istemişti. Bununla birlikte İ'timâdüddevle Mirza Muhammed Taki Han, Ali Merdan Han'ı daha önce devlet hazinesine yollamakla yükümlü olduğu verginin 12.000 tümenlik kısmını kendi üstüne geçirdiğini beyân ederek Ali Merdan Han'ın olası bir ihaneti karşısında Şah Safî'yi ikaz etmişti. Diğer taraftan İ'timâdüddevle Mirza Talib Han'ın yeğeni ile evli olan Ali Merdan Han ve Mirza Muhammed Taki'nin Ebû Talib Han'ın öldürülmesine giden süreçten dolayı aralarında husumet bulunmaktaydı. Devlet erkanı tarafından hakkındaki söylentilerden kendini aklayabilmesi için yapılan çağrıya rağmen Şah Safî'nin kendisine gönderdiği mektupta İ'timâdüddevle Mirza Muhammed Taki'nin bir hilesi olduğunu fark eden Ali Merdan Han ölüm korkusuyla emre itaat etmeyerek Safevî sarayına gelmeyi reddetti.[412]

[410] Hâfî Han, *Muntehabu'l Lubab*, II, ed. Maulavi Kabir Al-Din Ahmad-Maulavi Golam Kadir, College Press, Calcutta 1869, s. 555.
[411] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 29.
[412] Muhammed Yusuf Muverrih, *Zeyl-i Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, IV, ed. Suheyl Hansarî, Çaphâne-i İslâmîye, Tehran 1317 hş, s. 171-174.

Diğer taraftan Babürlü kaynağı *Padişahnâme*'de ise Ali Merdan Han'ın, Şah Safî tarafından öldürülmesinin kararlaştırıldığının buna karşın Kandahar hâkiminin Safevî sarayında bulunan adamları aracılığıyla bu durum hakkında bilgisi olduğu belirtilmektedir. Aynı esere göre Şah Cihan'ın Kandahar'ı zapt etmek için hazırlıklar yaptığı sırada Şah Safî'nin, Ali Merdan Han ve babasının Kandahar yönetimindeki yararlılıklarını unuttuğu gibi onun hakkında olumsuz düşüncelere sahipti. Ali Merdan Han bunun üzerine Safevî Devleti'nin hizmetinde kaldığı sürece can ve mal güvenliğinin olmadığını anlamıştı.[413] Ali Merdan Han bir müddet daha Şah Safî'ye olan itaatli tavrını sürdürmeyi ve öte taraftan da gizlice Kâbil valisi ve Babürlü sarayıyla mektuplaşarak münasebetlerini güçlendirmeyi amaçlıyordu. Şah Safî ise Ali Merdan Han'ın art niyetinden bilgi sahibi oldu ve onun 17 yaşındaki oğlu Muhammed Ali Bey'i huzuruna çağırdı. Ali Merdan Han oğlunu hediyeler ve kıymetli eşyalarla İsfahan'a yolladı. Yine de Şah Safî'nin endişeli tutumu devam etti. O, bu esnada Meşhed'de olan Kullarağası Siyavuş Bey'e Kandahar'a gitmesini, oraya ulaşmadan evvel Ali Merdan Han'a Babürlü kuvvetlerinin bu şehir üzerine ilerlemeye başlamış olmasından dolayı kendisini desteklemek için yollandığı bilgisini iletmesini ifade etti. Buna ek olarak Siyavuş Bey'e kaleye ulaşıp tüm tedbirleri aldıktan sonra Ali Merdan Han'ı yakalayıp ailesi ile beraber Safevî pâyitahtına yollamasını veya onu orada katletmesini istedi.[414]

Kullarağası Siyavuş Bey, Şah Safî'nin direktiflerini uygulamak maksadıyla Ali Merdan Han'a Kandahar üzerine ilerlemekte olan Babürlü kuvvetlerine karşı şehri savunmak için harekete geçtiğinin haberini gönderdi. Bununla beraber ona muhtelif hediyeler göndererek güvenini elde etmek için çaba gösteriyordu. Ali Merdan Han ise Siyavuş Bey'in maksadını anlayarak onun Kandahar'a gelmesinin engellemek için sebepler ileri sürmekteydi. Siyavuş Bey buna karşılık Ali Merdan Han'ın sebeplerini dikkate almayarak Kandahar'a doğru ilerlemeye devam etti. Akabinde Kandahar Kalesi'nin içine girmek maksadıyla Ali Merdan Han'a yeniden mektup gönderdi. Ali Merdan Han da ona Horasan yolundan geri dönmesini aksi durumda Kandahar Kalesi'ne girmesine kesinlikle izin vermeyeceğini bildirdi.[415] Buna rağmen Kullarağası Siyavuş Bey, Nazar Bey, Melek Bey ve onun kardeşi olan Horasan Veziri

[413] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 30.
[414] Hâfî Han, *Muntehabu'l Lubab*, II, s. 556.
[415] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 31.

Hâce Celâleddîn Ekber'i, Ali Merdan Han'ı ikna etmek için gönderse de Kandahar valisinin kararını değiştiremiyorlardı.[416]

Zikredilen şehrin hâkimi Ali Merdan Han kale kapısını açmayınca Şah Safî'nin ısrarları üzerine aldığı kesin talimat gereği bölgeden ayrılmayan Kullarağası Siyavuş Bey, Büst Kalesi'ne varmasından sonra Küşknuhud etrafına kuvvetlerini yerleştirdi. Safevî komutanının bölgeye gelmesiyle birlikte Safevî Devleti'ne karşı itaatini sürdüren bazı Kızılbaş kuvvetlerinin çıkardığı küçük çaplı isyanı bastıran Ali Merdan Han tekrar bölgede üstün duruma gelmeyi başardı.[417] Ali Merdan Han, Melek Mevdud'a kendi yanında kalmasını emrederken onun kardeşi Kamran'ı ise Gazne hâkimi İvaz Han Kakşal ve Kâbil hâkimi Saîd Han Çağatay'a göndererek mevcut olumsuz durumu Babürlü emîrlerine bildirmesini, kendisinden haber geldiği anda Kandahar'a doğru harekete geçmelerini talep etmişti. Aynı maksatla Multan valisi Kılıç Han'a da mektup gönderilmişti. Ayrıca Saîd Han'dan Kandahar'daki yardım talebini Şah Cihan'a iletmesi istenmişti. Şah Cihan'a ulaştırılacak mesajda Kandahar'ın Babürlü kuvvetlerine teslim edileceği beyân edilmekteydi. Ali Merdan Han tarafından gelen yardım isteği üzerine harekete geçen Gazne hâkimi ise 1.000 kişilik askerle Kandahar'a doğru ilerlemeye başladı. Kandahar'a giriş yapmadan önce İvaz Han Kakşal, Ali Merdan Han'ın yakın adamlarından olan Makar Kalesi'nin muhafızı Nakdî Bey'den aldığı talimat gereği kaleyi korumak için teslim aldı. İvaz Han Kakşal, Makar Kalesi'nin savunması için geride bir miktar asker bıraktıktan sonra kalan askerleriyle esas hedefine varmak için yoluna devam ederek Kandahar'a ulaşmıştı.[418]

Bu durumu Safevî Devleti'ne ihanet olarak gören ve Sünnî bir hükümdarın tâbiiyetine girmeyi kabul eden bu girişimi bertaraf etmek isteyen Kandahar Şeyhulislam'ı Muhammed Emin, Ali Merdan Han'a, kendisinin bu topraklarda Genc Ali Han'ın yadigârı olduğunu ve davet ettiği Babürlü kuvvetlerini geri çevirip şehri savunduğu takdirde Şah Safî'nin affedeceğini beyân ederek ona mücadele etmesi yönünde telkinde bulunmuştur. Buna karşın Ali Merdan Han şehri teslim kararından vazgeçmediği gibi kalenin kapılarını Babürlü kuvvetlerine açtı.[419] Ali Merdan Han

[416] Ergün İsmailoğlu, *Şah Safi Döneminde Safevî Devleti (1629-1642)*, MSGSÜ SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s. 110.
[417] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 31-32.
[418] Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, s. 163-164.
[419] Veli Kulu Şamlu, *Kısâsu'l-Hâkânî*, I, ed. Hasan Sadat Nâsirî, i Çâp-i İntişârât, Tehran 1371 hş., s. 248-250.

çağrısına uyarak şehre gelen İvaz Han'ı hürmetle karşıladıktan sonra 9 Mart 1638'de Şah Cihan adına hutbe okutarak sikkeyi de Babürlü şahının adına kestirdi. Kandahar civarındaki Kelat Kalesi ise Ali Merdan Han'ın emri gereğince 1.000 kişilik bir askerî birliği olan oğlu Şeyh Muhammed'e verildi.[420]

Ali Merdan Han, İvaz Han ve Şeyh Muhammed'in gelişiyle morallenmiş, onları ağırlamak için çeşitli hazırlıklar yaptırarak ziyafet vermişti. O, Kandahar Şeyhulislamı Muhammed Emin'i, Siyavuş ile mektuplaşması nedeniyle öldürttü. Akabinde Kandahar Kalesi'ni Şah Cihan'ın adamlarına teslim etti ve Saîd Han'ın gelmesini beklemeye başladı. Saîd Han, Ali Merdan Han'ın Şah Cihan'a iletmesini istediği mektup ile kendisinin de bazı taleplerinin olduğu mektubunu adamlarından Ahmed Bey aracılığıyla Babürlü sarayına gönderdi. Saîd Han, Babürlü hükümdarının cevabını beklemeden 5.000 süvariyle Kandahar'a ilerledi. Ahmed Bey bu mektupları Babürlü hükümdarına sundu. Şah Cihan mektubu okuduktan sonra Multan valisi Kılıç Han'ı Kandahar Valiliği'ne atadı. Behker hâkimi Yusuf Muhammed Han Taşkendî ve Sivestan hâkimi Cannisar Han'a da Kandahar'a gitmeleri hususunda talimat verdi.[421]

Kısa süre sonra Şah Cihan, Saîd Han'ın mektubuna cevap verdi. Mektupta, Şehzade Şah Şucâ komutasında bir ordu gönderileceği, valiliğe tayin edilen Kılıç Han'ın Kandahar'a ulaştığında erzak temini yapılacağı ve bu konuda Kılıç Han'a yardımcı olunması, Kâbil'de kalmak koşuluyla Ali Merdan Han ve oğlu Şeyh Muhammed'in Babürlü sarayına gönderilmesi konularında ifadeler yer alıyordu.[422]

Şah Cihan, Şah Safî'nin Kandahar'ı Babürlülerden geri alabilmek için orduyla harekete geçebileceğini düşünerek Şehzade Şah Şucâ'yı 20.000 kişilik atlı kuvvetle Kandahar'a gönderdi.[423] Babürlü hükümdarı daha sonra Bahadır Han ve Mübariz Han'a birlikleriyle harekete geçmeleri ve Babürlü şehzadesine katılmaları yönünde talimat verdi. Buna ek olarak Pencap hâkimi Vezir Han'a da bu ordunun gıda ihtiyacı için tahıl hazırlayıp Kâbil'e göndermesini emretti. Bahadır Han ve Mübariz Han kendi kuvvetleriyle bölgelerinden ayrılıp şehzadeyle birleştiler. Kâbil valisi Saîd Han ise ordusuyla Peşaver'den yola çıktı ve beş gün içerisinde bu şehre ulaştı. O, Kâbil'e 1.5 fersah mesafe uzaklıkta iken Ali Merdan Han'ın mektubunu getiren Nakdî Bey ile karşılaştı. Ali Merdan Han mektubunda Nakdî Bey refakatinde Saîd Han'dan Zülkadir

[420] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 34.
[421] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, II, s. 228.
[422] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 35-36.
[423] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 224.

Han'ı, Babürlü sarayına göndermesini ve onun aracılığıyla kendisinin samimiyet ve itaatini Şah Cihan'a bildirmesini talep etti. Saîd Han, Zülkadir Han'ı, Nakdî Bey ile beraber Şah Cihan'ın huzuruna yolladı. Sonrasında Ali Merdan Han'ın Şah Cihan adına bastırmış olduğu sikkeleri taşıyan Ahmed Bey adındaki elçi de Saîd Han'ın huzuruna geldi. Saîd Han, ona Zülkadir Han ve Nakdî Bey'e yetişmesini ve onlar ile birlikte Babürlü sarayına gitmesini belirtti. Saîd Han daha sonra Gazne'ye geri döndü ve dört gün Raca Ciget Singe ile onun emri altındaki askerlerin gelmesini bekledi. Adı geçen raca ve askerleri geldikten sonra vakit kaybetmeden Kandahar'a doğru yol aldılar.[424] Saîd Han ve Raca Ciget Singe, Kelat yakınlarına geldiklerinde Muhammed Şeyh ve İvaz Han'ın göndermiş oldukları mektuplar onlara teslim edildi. Mektuplarda Şah Safî'nin gönderdiği Siyavuş'un kendisine katılan Horasan birlikleriyle birlikte Kandahar'ın yarım fersah uzağındaki Sencerî denilen yerde yerleştiklerini beyân ediyordu. Bununla birlikte mektupta Kandahar'ın görünüşte Ali Merdan Han'ı desteklediği fakat gizlice Siyavuş ile şehrin ileri gelenlerinin bazılarının görüşüp kaleye doğru gelmesini teşvik ettikleri geçmekteydi.[425]

Saîd Han fazla oyalanmadan Kandahar'a ulaştı. O, burada Ali Merdan Han tarafından debdebeli bir merâsimle karşılandı. Şah Cihan bu sırada Saîd Han'a bir yarlık gönderdi. Gönderilen yarlıkta Kandahar savunması hakkında talimatlar, Şehzade Şah Şucâ'nın harekete geçtiği hakkında bilgiler yer alıyordu. Bununla birlikte Saîd Han'a Siyavuş'un, Küşknuhud'dan Ferah'a geri dönmesi hâlinde yerinden ayrılmaması, Kandahar'a doğru harekete geçmesi durumunda ise Kılıç Han'ı kalede bırakıp askerleriyle Siyavuş'un üzerine yürümesi talimatını veriyordu. Şah Cihan, Saîd Han'a erzak ve asker ihtiyacı konusunda da endişe etmemesini, savaş için gerekli bütün ihtiyaçların fazlasıyla karşılanacağını bildiriyordu. Nihaî olarak Şehzade Şah Şucâ'nın 20.000 süvariyle Kandahar'a doğru ilerlediği ve Kızılbaş askerlerinin bozguna uğratılacağını belirterek Saîd Han'ı cesaretlendirmeye çalışıyordu.[426] Bu yarlık Kandahar yakınlarına varmış olan Siyavuş'un eline geçince o, yazılanları okuyup korkmaya başladı. Akabinde bir ulak ile durumu Şah Safî'ye bildirdi. Şah Safî de durumdan haberdar olunca ordu göndermekten ve Kandahar mücadelesi için hazırlanmaktan vazgeçti.[427]

[424] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 37-38.
[425] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 225.
[426] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 41-42.
[427] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 225.

Saîd Han, Kandahar'a vardıktan sonra halkın Babürlü yönetimini tanıma noktasında isteksiz olduğunu fark etti. O, Siyavuş Han'ın epey süre boyunca şehrin etrafında olmasından dolayı halkın itaat edeceğine dair pek güveni yoktu. Kılıç Han, Ali Merdan Han'ın tavsiyelerine uyarak Behkar hâkimi Yusuf Muhammed Han ile Sivestan hâkimi Cannisar Han'ın gelmesini beklemeksizin Safevî kuvvetleri ile birlikte savaşmaya karar verdi.[428] Saîd Han ise oğlunu 2.000 kişilik bir süvari ile kaleyi koruması için görevlendirdi. Ali Merdan Han'ı da kaleyi koruması için bırakarak onun 3.000 civarındaki askerini kendi ordularına kattı. Ali Merdan Han, Saîd Han ile birlikte Kızılbaş kuvvetlerine karşı savaşmak istedi. Saîd Han onun yakın adamlarına güvenmediği için Ali Merdan Han'ın teklifini kabul etmedi ve onun zarar görmemesi için Kandahar'da kalmasını tavsiye etti. Zira Ali Merdan Han'ın yakın adamları savaş sırasında Babürlü kuvvetlerine destek vermeyip aksine Saîd Han'ın kendi birliklerine zarar verebilirlerdi. Saîd Han sonrasında büyük kısmı Ali Merdan Han'ın askeri olan 8.000 atlıyla Sencerî bölgesinde konuşlanıp Siyavuş ile savaşmak için hazırlıklara başladı. Diğer taraftan Siyavuş Han da birliklerine ileri harekât emrini verdi ve 5.000-6.000 civarı süvari ile Babürlü ordusunun üzerine doğru ilerlemeye başladı.[429]

Saîd Han, Safevî ordusu ile savaşa girişmeden önce ordusunu düzeltti. Ordunun orta kısmında başta Saîd Han'ın kendisi olmakla birlikte kardeşi Ebu'l Beka, yeğeni Ardeşir, ek olarak Ray Kasidas, Hasan Türkmen, Cemal Bengeşî gibi yüksek rütbeli komutanlar ile Kâbil birlikleri yer alıyordu. Ordunun düşmanı ilk karşılayacak olan kısmında Raca Ciget Singe, Muhkem Singe, Gupal Singe, Uger Singe ile Ram Singe gibi mühim liderlerin yanında pek çok racput[430] ve destek kuvvet olarak da 400 okçu yer almaktaydı. Raca Ciget Singe öncü birliklerin komutanı olarak belirlendi. Ordunun sol kısmı Barihe, Buhara, Emruhe gibi önde gelen isimlerle birlikte Seyyid Veli ve Seyyid Abdul Vahîd gibi seyyidlerle güçlendirildi.[431]

Saîd Han kuvvetlerinin sağ kısmını Sâlet Purdil Han, İzzet Han, Adil Terin, Hayat Terin, Hasan Bey gibi komutanlar ile birlikte 300 kişilik birlik ile kuvvetlendirdi. Ali Merdan Han'ın birliklerini Hasan Bey ve onun hizmetçisi Ali Bey'in komutası altında sağ kanada yerleştirdi. Gazne hâkimi İvaz Han ile biraderleri Yusuf Bey Kâbilî ve

[428] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 41-42.
[429] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 226.
[430] Çoğunlukla Hindistan'ın kuzeybatısında yaşamış olan savaşçı grup ve hanedandır. Daha detaylı bilgi için bkz. İsa Eryılmaz, *Hindistan'da Racputlar*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2011.
[431] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 43; Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* II, s. 231.

güvenilir komutanları, 300 civarı kuvvetle birlikte sol kısma kattı. Pehlivan Bahaeddîn'i 300 tüfekli askerle önden düşmanı karşılamak için yolladı. Ordu yeterli miktarda mühimmat ve yiyecek ile ilerlemeye başlamıştı. Öte taraftan Siyavuş, Nişabur hâkimi Bayram Ali Han, Ferah valisi Handan Kulu Han ve Büst Kalesi komutanı Safî Kulu'nun askerlerinden oluşan 5.000-6.000 arasındaki atlı asker ile muharebe için hazırlıklarını bitirdi. İki ordu Kandahar'a bir fersah fasıla uzaklıkta savaşa hazır hâlde beklemeye başladı.[432]

Siyavuş Han'ın saldırı emriyle Safevî öncü, sağ ve sol kuvvetleri Babürlü askerlerine doğru saldırıya başladı. Bu kanatlar ilk olarak Babürlü ordusunun öncü kuvvetleri ile karşılaştılar. Akabinde Babürlü ordusunun sağ kısmına, ardından Ali Merdan Han'ın sol tarafta bulunan birlikleri üzerine akınlarını yoğunlaştırdılar. Babürlü öncü kuvvetleri Racputların seçilmiş askerlerinden oluşmaktaydı. Onlar herhangi bir taarruzda bulunmadan geri çekildiler. Benzer biçimde sağ cenaha saldıran Babürlü kuvvetleri de taarruz için kendilerini yetersiz görerek ordugâha çekildiler. Safevî sol kanadının hücumlarıyla Ali Merdan Han'ın askerleri paniğe düştü. Bunu öğrenen Saîd Han, oğullarını, kardeşlerini ve maiyetinden bazı komutanlarını Safevî orduları üzerine gönderdi. Kızılbaş kuvvetlerinin bazıları öldürülürken bir kısmı ise atlarıyla firar etti. Safevî ordusu Argendab Nehri'nin karşısına ilerlediler. Nehrin karşı tarafında bulunan tepeler kamufle olmak için oldukça uygun bir ortam sunuyordu. Buna karşın Saîd Han, Kızılbaş askerlerine gizlenme fırsatı tanımadı. Nehrin karşısına geçip ordusuyla onların üzerine yürüdü. Safevî askerleri bunu öğrenince ağırlıklarını ve iaşesini arkada bırakıp kaçmak zorunda kaldı. Saîd Han onları bir müddet takip ettikten sonra karanlık çökünce ordusuyla geri dönmek mecburiyetinde kaldı. O, askerleriyle birlikte geceyi daha önceden kurulmuş olan Kızılbaş çadırlarında geçirdi. Siyavuş Han gece boyunca büyük zorluklar içerisinde Argendab Nehri'nin aktığı Helmend Nehri'nden geçti. Bu nehir üzerinden yürüyüş sırasında çok sayıda Kızılbaş askeri hayatını kaybetti.[433]

Saîd Han daha sonra, 12 Nisan 1638'deki Kandahar'a geri döndü. Bu esnada Safevî sarayına elçi olarak gönderilmiş olan Safdar Han da Kandahar'a ulaşmıştı. Safdar Han, Saîd Han'a, Şah Safî'nin Kandahar'ın düşmesinden ve Siyavuş Han'ın yenilgisinden ötürü moralinin oldukça bozuk olduğunu ifade etti. Bununla beraber Şah Safî'nin, Irak,

[432] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 44.
[433] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 226-227.

Horasan ve Herat ordularını göndererek Kandahar'ı geri almayı planladığını bildirdi. Saîd Han bu yüzden şehirde beklemeye devam etti. Şah Safî'nin tekrar ordu göndermesi hâlinde ordularıyla harekete geçmeyi planlıyordu. Kızılbaş ordusu Kandahar'ı geri almak adına herhangi bir teşebbüste bulunmaması durumunda Büst ve Zemindâver kalelerini zapt etmeyi hedefliyordu. Saîd Han bu planını mektup göndererek Şah Cihan'a beyân etti. Buna ek olarak Kâbil'e gelmiş olan Şehzade Şah Şucâ'ya da bir mektup yazıp Kâbil'de kalmasını, bir grup topçu birliği ile savaş fillerini yollamasını talep etti. Saîd Han bu durumun Safevîler üzerinde baskı yaratacağı ve Kızılbaş kuvvetlerinin Horasan'dan harekete geçmekten vazgeçeceğini düşünmekteydi.[434]

Şehzade Şah Şucâ, Saîd Han'ın emrine uyarak Kâbil'de kaldı. Saîd Han ise Büst ve Zemindâver kalelerini muhasara etmek için hazırlıklara başladı. O, bu kalelerin yanı sıra Safevîlere ait bölgedeki diğer kaleleri de zapt etmeyi amaçlıyordu. Siyavuş Han onun bu askerî hedeflerinden haberdar oldu. Helmend Nehri'nin sularının çekilmesinden sonra Babürlü kuvvetlerinin Kızılbaşlara ait kaleleri ele geçirmek için saldırı düzenleyeceklerini tasavvur ediyordu. Siyavuş Han saldırı karşısında kendisini güçsüz hissettiğinden Zemindâver Kalesi'ni buradaki hudut muhafızına teslim etti. Akabinde Büst valisine destek vermek için tüfekli bir birliği vazifelendirdi ve Ferah'a doğru ilerledi. Ferah valisi Handan Kulu'yu, Gireşk'teki kale komutanına yardımcı olması için yönlendirdi. Kendisi de adamlarıyla bölgeden firar etti.[435]

Şah Cihan'a Saîd Han'ın mektubu ulaşınca Babürlü padişahı ona bir ferman yolladı. Ferman gereğince Saîd Han'a, Kandahar'ı Kılıç Han'a teslim edip Ali Merdan Han'ı ve onun oğlu Muhammed Şeyh'i, İvaz Han ve 2.000 atlı birlik eşliğinde Kâbil'e yollaması emrediliyordu. İvaz Han'ın sonradan Kandahar'a geri dönmesi, Muhammed Şeyh'in ise az sayıda süvariyle babasını Kâbil'e götürmesi yönünde talimatlar ile yarlık devam etmekteydi. Sonrasında Ali Merdan Han, Kâbil'e ulaşıp burada Şehzade Şah Şucâ ile görüşünce oradan Şah Cihan'ın huzuruna gitmesi kararlaştırıldı. Şah Cihan nihaî olarak Saîd Han'a Büst, Zemindâver ve Kandahar'ın civar kalelerini zapt etmesi için hazırlıklar yapmasını ve bununla birlikte Helmend Nehri'nin suları çekildikten sonra ordusuyla buradan harekete geçmesini istiyordu.[436]

[434] Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, s. 168-169.
[435] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 227.
[436] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 50-51.

Kılıç Han, Kandahar'a ulaştıktan sonra Saîd Han, Ali Merdan Han ve oğlu Muhammed Şeyh'i ve Gazne hâkimi İvaz Han ile birlikte 2.000 atlı kuvvetle Kâbil'e yolladı. Saîd Han aldığı emir gereğince İvaz Han'a, Makar'dan bu atlıların 1.500'ü ile geri gitmesini, Muhammed Şeyh'in ise Kâbil yolunda devam etmesini buyurdu. Ali Merdan Han'ı Kâbil'e götüren heyet ise Makar'a vardığında İvaz Han, üstte sayısı geçen süvariyle Kandahar'a geri döndü. Muhammed Şeyh yanında kalan 500 atlı kuvvetle babası Ali Merdan Han'ı Kâbil'e getirdi. Ali Merdan Han, Bothak çevresine ulaştığında Şehzade Şah Şucâ da orada bulunuyordu. Daha sonra Babürlü şehzadesinin buyruğuyla Bahadır Han, Luhrasb Han ve Zülfikar Han, Ali Merdan Han'ı zikredilen şehzadenin huzuruna çıkardılar. Şehzade Şah Şucâ onu kısa bir süre kabul ettikten sonra babası Şah Cihan'ın yanına gönderdi.[437]

Şehzade Şah Şucâ, Saîd Han'ın emri gereğince Bahadır Han, Nazar Bahadır Hişegî, Luhrasb Han ve Hâce Ebu'l Beka'yı 500 tüfekli atlı, 500 atlı okçu, 500 istihkâm askeri ve bir miktar para ile Kâbil'den Kandahar'a gönderdi.[438] Ali Merdan Han, Kâbil'den yola çıktıktan kısa süre sonra başta Zemindâver ve Büst kaleleri olmak üzere Kandahar civarındaki diğer kaleler de Babürlü hâkimiyeti altına girmeye başlamıştı. Bu zafer haberlerini aldıkça oldukça mutlu olan Şah Cihan, Agra'dan yola çıkıp Pencap ve Sihrind üzerinden 22 Kasım 1638'de Lahor'a hareket etti. Ali Merdan Han da çok sürmeden Lahor'a gelip Şah Cihan tarafından kabul edildi. Şah Cihan tarafından hil'at, kılıç, hançer, iki fil ve altın eğerli iki at ile ödüllendirilen Ali Merdan Han, Keşmir hâkimi olarak tayin edildi.[439] Yaklaşık bir yıl sonra Pencap'ın idaresi de onun yetkisine bırakıldı.[440] Bu şekilde Safevîlerin yaklaşık on yedi yıllık Kandahar hâkimiyeti kendi valilerinin Babürlü hâkimiyetini kabul edip onlar adına Keşmir'e atanmasıyla son buldu.

Kandahar'ın elden çıkışı ve Bağdat'ın Osmanlılar tarafından kuşatılması haberleri Şah Safî'ye aynı anda ulaşmıştı. Babürlü ordusu Kandahar civarında oldukça kalabalıktı ve Şah Safî'nin, Siyavuş Han'a daha fazla asker gönderecek imkânı yoktu. Ağustos 1638'de Babürlüler, Zemindâver ve Büst kalelerini ele geçirdi. Birkaç ay sonra da Osmanlı Devleti, Bağdat'ı zapt etti. Şah Cihan, Kandahar'ı ele geçirdikten sonra Yadigâr Bey aracılığıyla Şah Safî'ye mektup yolladı. Mektupta son yaşanan

[437] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, II, s. 233-234.
[438] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 52.
[439] Hâfî Han, *Muntehabu'l Lubab*, II, s. 567.
[440] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 261.

gelişmelerin ikili münasebetleri gölgeleyemeyeceğini ifade ederek her yıl kendisine Kandahar'ın gelirleri kadar para ödeyebileceğini beyân etti. Bu esnada Safevî sarayından Kandahar'a gelen Safdar Han ise Şah Safî'nin şehri alma noktasında istekli olduğunu beyân etti. Muhtemel bir İran saldırısına karşı Şah Cihan, Kandahar, Kâbil ve Gazne surlarını güçlendirdi. Bununla beraber Şah Safî ise batıda Osmanlı Devleti ile savaş hâlinde olduğu için Kandahar ile ilgilenecek durumu yoktu. O, nihayetinde, Eylül 1639'da Osmanlı Devleti ile Kasr-ı Şirin Barış Antlaşması'nı yaparak Bağdat'ı kaybetti. Sonrasında Kandahar'ın geri alınması için sefer hazırlıkları yapılmasını emretti. İki yıl süren hazırlıkların akabinde Şah Safî, İsfahan'dan yola çıktı. Fakat o, kısa süre sonra öldü ve sefer gerçekleşemedi.[441]

Kandahar'ın Babürlüler tarafından zaptını geniş ölçüde incelediğimizde Ali Merdan Han'ın, Şah Safî'ye karşı olumsuz bir tavır takındığı barizdir. Zira Kandahar'ın elden çıkışına kadar başarıyla Safevîler adına görevini ifa eden Ali Merdan Han, Şah Safî'nin gaddar tutumu, akrabası Ebû Talib Han'ın öldürülmesi ve onun ölümündeki Mirza Muhammed Taki Han'ın etkisiyle Safevî merkezî yönetimiyle arası bozuk durumdaydı. Dolayısıyla Ali Merdan Han, kendisinin yaşadığı ölüm korkusu ve merkezdeki muhteris rakiplerinden dolayı Safevîlere olan bağlılığını kaybetmişti. Bundan dolayı o, Şah Safî'nin huzuruna gitmediği gibi Şah Cihan ile arasını iyi tutmuştu. Ali Merdan Han bu konuda politik davranıp canını ve siyasî kariyerini düşünerek Babürlüler ile anlaşma yolunu tutmanın daha mâkul olduğu kanaatine vardı. Bununla birlikte batıda Osmanlı Devleti ile savaşan Safevîler, Kandahar'a büyük bir yardım gönderemeyince Ali Merdan Han'ın şehri teslim etmesi noktasında elinde kendine göre haklı bir gerekçe oluştu. Şah Cihan ise Ali Merdan Han'ın aciz ve zayıf durumunu fırsat bilerek onu diplomatik yollarla yanına çekmeyi başarmıştı. Nitekim ona daha sonra verilecek olan Pencap ve Keşmir valilikleri Kandahar'ın büyük bir mücadele olmadan Babürlü hâkimiyetine girmesini sağladı. Buna karşın az kuvvetle de olsa Kandahar'a gelen Safevî komutanı Siyavuş Bey bir müddet Kandahar için mücadele etse de daha güçlü ve sayıca fazla Babürlü ordusu karşısında tutunamayarak geri çekilmişti. Sonuç olarak Şah Cihan, başarılı bir diplomasi uygulayarak ve ordularını iyi tanzim ederek Kandahar'ı geri almayı başardı. Diğer taraftan Safevî kaynakları ise bu konuda Ali Merdan Han'ı ağır bir dille suçlamanın dışında

[441] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 153-154.

Kandahar'ın düşüşü hakkında pek fazla bilgi vermemektedir.[442] Bunun yerine Safevî kaynakları Bağdat için Osmanlı Devleti ile yaşanan mücadeleye ziyadesiyle yer ayırmaktadır.

3.1.2. Kandahar Civarındaki Kalelerin Babürlüler Tarafından Ele Geçirilmesi (1638)

3.1.2.1. Zemindâver'in Zaptı

Kandahar'ın ele geçirilmesinden sonra Babürlülerde Saîd Han rotayı sınırda önemli bir yere sahip olan Zemindâver Kalesi'ne çevirdi. Bu konuda yanındaki komutanlarıyla bir toplantı yaparak onlara Safevîlerin takviye kuvvetleri bölgeye intikal etmeden Zemindâver ve Büst kalelerini almaları gerektiğini, aksi takdirde düşman kuvvetlerin bölgedeki erzağı ve mühimmatı ele geçirebileceğini ifade ederek merkezden yardım beklemeksizin Zemindâver ve etrafına saldırmalarının uygun olduğunu düşünüyordu. Bunun üzerine Babürlü kuvvetleri derhal Zemindâver'e taarruz etmeye karar verdiler. Saîd Han bunun için Raca Ciget Singe, Purdil Han, İvaz Han, İzzet Han, Himmet Han, Şâdân Han ile Melek Mevdud gibi komutanlarını Babürlü ve Afgan kabileleriyle silahlı birlikler eşliğinde öncelikle Küşknuhud yönünde gönderdi. Saîd Han ise kendi kuvvetleri ile birlikte Kandahar'da kaldı.[443]

Küşknuhud'a ulaşan Babürlü kuvvetleri Safevîlerin bu bölgedeki hububatı toplayıp sonrasında kalelerin içerisinde depolamayı amaçladıklarının haberini aldı. Bu haberin akabinde Babürlü kuvvetleri silahlı birlikler eşliğinde Büst Kalesi'ne doğru ilerlemeye başladılar. Diğer taraftn Raca Ciget Singe, Yusuf Muhammed Han, İvaz Han, Cannisar Han, Mirza Muhammed esas orduyla Zemindâver üzerine yürümekteydi.[444] Raca Ciget Singe emrindeki kuvvetleri, Racputları ve Kılıç Han'ın bir miktar adamını önden kaleye ait develerin çobanı üzerine yolladı.[445] Kaledeki Safevî kuvvetleri hemen ateşli silahlarla saldırıya başladı. Babürlü kuvvetleri ise karşı saldırıyla kaleyi kuşattı. Mücadele bir güne yakın şiddetle devam etti. Kale etrafındaki ilk mücadelenin

[442] Muhammed Yusuf Muverrih, *Zeyl-i Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, IV, s. 171-175.
[443] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 228.
[444] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 228.
[445] Seema Khan, *Military Organisation Under Shah Jahan*, Centre of Advanced Study Aligarh Muslim University, Basılmamış Doktora Tezi, Aligarh 2017, p. 9.

sonunda çok sayıda Racput askeri hayatını kaybetmişti. Buna karşın kale kapısını yakıp açmayı başarmışlardı.[446]

Babürlü birlikleri kısa süre sonra Küşknuhud Kalesi'ne girmeyi başardılar. Ardından pek çok Safevî askerini öldürdüler. Sonrasında Raca Ciget Singe, İvaz Han ve Mirza Muhammed de kaleye dâhil oldular. Babürlü komutanları bu zaferin ardından Racput askerlerini başarılarından ötürü tebrik ettiler. Mücadelede esnasında bir kısım Racput kuvveti öldüğünden ve buna ilaveten çok sayıda at ayaklarından yaralandığından Raca Ciget Singe kale içerisinde ele geçirilen atların ve değerli eşyaları alınması için askerlerine izin verdi. Bu esnada Zemindâver'deki bazı Safevî kuvvetlerinin kaledeki taraftarlarıyla iş birliği için harekete geçtikleri haberi alındı. Bunun ardından Raca Ciget Singe derhal harekete geçip kaledeki bir kısım Safevî destekçisini öldürdü. Sağ kalan Safevî yanlısı grup ise firar etti.[447] Diğer taraftan Kılıç Han, Zahid Bey'i atlı askerî birlikle Küşknuhud Kalesi'ni korumaları için yönlendirdi. O da kale etrafına gelince pek çok bölgesel kabileyi kuvvetlerine katıp Helmend Kalesi'ne saldırmak için ilerledi. Çok geçmeden Helmend Kalesi zapt edildi ve içerideki Safevî destekçileri esir alındı. Akabinde bu tutsaklar Kandahar'a gönderilmek istendi. Fakat affedilmeleri durumunda bu esirlerin Babürlü kuvvetlerine karşı zararlı girişimlerde bulunabileceğinden endişe edilerek hepsi öldürüldü.[448]

Raca Ciget Singe gerekli hazırlıkların ardından Zemindâver Kalesi üzerine doğru ilerledi. Savaşın ilk günü kaledeki bir grup Kızılbaş askeri surların üzerinden Babürlü kuvvetlerine silahlarla saldırı gerçekleştirdi. Yine de Raca Ciget Singe'nin kuvvetleri düşmanı geri püskürtmeyi başardı. Akabinde Safevî kuvvetlerinin cesareti kırıldı. Raca Ciget Singe de bunu fırsat bilerek kalenin etrafında siperler yerleştirdi. Babürlüler büyük bir güvenle kaleyi zapt etmek istiyordu. Safevî kuvvetleri ise ellerindeki ateşli silahlarla kendilerini korumak için kalenin burçlarında pusuya yatmıştı. Bu sırada Raca Ciget Singe ise geceleri tüneller kazdırıp patlayıcılar döşenmesini emretti. O, bu işin uzun sürdüğünü görünce kuşatmanın uzamaması için başka bir plan yaptı. Buna binaen hendeğin suyunun boşaltılması için bir kanal kazdırdı. Lâkin bu kanal yardımıyla çok az suyun tahliye edilebildiği fark edilince Babürlü kuvvetlerinin hendeğin üzerinden geçebilmesi adına tahta bir köprü yapılması kararlaştırıldı. Raca ve emri altındaki birlikler bu şekilde daha kolay bir şekilde

[446] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, II, s. 234-235.
[447] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 54-55.
[448] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, II, s. 235.

hendeğin üzerine kurulan köprüden karşıya geçmeyi ve burçları patlatıp kaleye girmeyi planladı.[449]

Diğer taraftan Kılıç Han, Babürlü ordusunun komutanları arasında bazı fikir ayrılıkları olduğunu öğrendi. Bunun ardından oluşabilecek bir aksi durumu önlemek için Kandahar'da yalnızca az sayıda bir kuvvet bırakarak süratle Zemindâver'e doğru hareket etti. O, Zemindâver'e vardığında orada mevcut bulunan Babürlü kuvvetlerinin kendilerine olan güveni arttı. Tam aksine Kızılbaş askerleri ise paniğe kapılmaya başladı. Kendisi ve kuvvetleri adına sonucun daha ağır olmasını göze alamayan kale komutanı Ruşen Sultan kısa süre sonra eman dilemek için bir adamını Babürlü ordugâhına yolladı. Kılıç Han da kendi mührünü basarak emannâmeyi ve bazı komutanlarını bağışlanma dilemek için gönderilen şahısla Ruşen Sultan'a yolladı. Bundan sonra Kızılbaş kuvvetleri Zemindâver Kalesi'ni, Babürlülere teslim etti ve onların eşliğinde Kılıç Han'ın huzuruna çıktı. Kılıç Han sonraki gün kaleye giriş yaptı. O, kalenin burçlarını teftiş edip bir kısım tüfekli ve okçu birliği kale savunması için bıraktı. Zikredilen kalenin gerekli güvenlik önlemlerini aldıktan sonra Kılıç Han, muhtelif düzenlemeler de icra ederek burayı Fulad Bey'in hâkimiyetine bıraktı. O, daha sonra geri dönüp rotasını Büst Kalesi'nin zaptı için çevirdi.[450]

3.1.2.2. Büst'ün Zaptı

Kılıç Han çok vakit kaybetmeden Büst Kalesi'ne ulaştı. Akabinde kale etrafında tünelin kazılmasını emretti. Babürlü kuvvetleri bu talimat gereği durmaksızın kalenin etrafında tünel kazmaya başladılar. Kızılbaş askerleri ise tünel kazımına mâni olmak için var güçleriyle çaba gösteriyorlardı. Onlar kalenin altında barutların yerleştirildiği tünelleri toprakla kapatmaya çalışmaktaydı. Tünellerin içinde bulunan barutların bir kısmı patlamasına ve surlar zarar görmesine rağmen kale duvarları tam olarak yıkılmamıştı. Kaledeki Safevî birlikleri ise taşlar fırlatıp ateşli silahlarla kendilerini müdafaa ediyordu. Babürlü kuvvetlerinin saldırıları bu şekilde engellenmeye çalışılmaktaydı.[451] Birkaç kez daha barut yerleştirme denemelerinin olumsuz sonuçlanmasından sonra Kılıç Han'ın bulunduğu taraftaki kısma Safevî kuvvetlerinin haberi olmaksızın patlayıcı tüneli meydana getirildi. Bu barutun patlamasının akabinde surlarda büyük bir delik açıldı. Safevî kuvvetleri Babürlü askerlerinin

[449] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 56.
[450] Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, s. 173.
[451] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 230.

gediğin açılmasından sonra saldırıya geçeceğini haber alınca kaleyi müdafaa etmek için birtakım tedbirler aldı. Onlar bunun için her ne kadar kalenin burçlarından ateşli silahlarla savunmaya girişse de Babürlü kuvvetlerinin gedikten kalenin içine girmesini engelleyemediler.[452]

Diğer taraftan Yusuf Muhammed Han'ın akrabası Muhammed Yar, Cannisar Han, Kılıç Han'ın akrabası Mirza Muhammed de kaleye girebilmek için çaba sarf ediyordu ve sonunda açılan gediklerden içeri girmeyi başarmışlardı. Kılıç Han'ın komutanları ve Babürlülerin esas kuvvetleri geriye kalan ve dış savunma hattında yer alan Kızılbaş kuvvetlerini alt etti. Raca Ciget Singe'nin birlikleri ise duvarlara kurdukları merdivenlerden kalenin içine indiler. Bu birliklerin içeriye girmesiyle meydana gelen savaşta iki taraf da pek çok asker kaybetti. Babürlü birlikleri ağır kayıplara rağmen Safevî kuvvetlerinin elindeki pek çok atı ve ganimeti ele geçirdi. Kızılbaşların kale komutanı Mihrab Han ve askerleri oldukça zor duruma düşmüştü. Erzakları tükenme noktasına gelmişti. Babürlü askerleri düşmanın aciz durumunu fırsat bilip güçlü bir savunma alanına sahip olan Şîr Hacı duvarındaki savunma hattını kuşattılar ve bu kısmın etrafına tüneller kazıp barut yerleştirdiler. Safevî birlikleri ise Şîr Hacı duvarının etrafına yüksek tahta ve kazıktan korkuluklar inşa edip silahlarını ateşleyebilmek adına da parmaklıklar meydana getirdiler. Onlar bu şekilde en azından kalenin bu kısmı yıkılsa dahi kendilerini koruyabileceklerini düşünüyorlardı.[453]

Hazırlıkların tamamlanmasının ardından Babürlü kuvvetlerinin kalenin etrafına yerleştirdiği patlayıcılar ateşlenmeye başladı. Peşi sıra büyük kapı ve etrafındaki surlar darmadağın edildi. Bu durumdan kuvvet alan Babürlü askerleri Safevî savunma hattına tüfekli birlikleriyle saldırmaya başladı. Bu birliklerin saldırısından sonra pek çok Kızılbaş askeri hayatını kaybetti. Sağ kalan bir grup Safevî askeri ise kalenin iç kısmındaki sığınağa çekildiler.[454] Kalenin etrafında hasarın büyüklüğünü gören kale komutanı Mihrab Han hiçbir kurtuluş yolu kalmadığını anlayınca eman dilemeye karar verdi. O, emannâme eline geçince kaleyi Babürlü kuvvetlerine teslim etti ve Kılıç Han'ın huzuruna gitti. Şah Cihan'ın yarlığı gereğince af dileyen herkese merhamet gösterilecek ve istedikleri yere gitmelerine müsaade edilecekti. Bunun üzerine Mihrab

[452] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, II, s. 236.
[453] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 58-59; Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, s. 174.
[454] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 231.

Han maiyetiyle birlikte Kılıç Han tarafından ağırlandı. Safevî heyeti ertesi gün talepleri doğrultusunda Irak'a gönderildiler.[455]

3.1.2.3. Diğer Kalelerin Zaptı

Büst Kalesi'nin zaptından sonra Babürlülerin hedefi Fulad Kalesi'ni Safevîlerden almaktı. Fulad Kalesi, Gireşk Kalesi'ne 10 fersah, Dalhek Kalesi ise Büst Kalesi'ne 12 fersah fasılada yer alıyordu. Fulad ile Dalhek kaleleri arasındaki fasıla ise 4 fersahtı. Başlangıçta bu kaleler Kandahar'a haraç yoluyla bağlı bulunuyordu. Lâkin sonrasında bu kaleler uzun bir süredir Ferah'a bağlı kalmışlardı. Kılıç Han bu kalelerin etrafındaki Melekî, Bahterî ve Dalhekî kabilelerinden oluşan 1.500 civarındaki aileyi çeşitli vaatler ve hil'at vermek suretiyle kendi yanına çekmeyi başardı. Daha sonra bu kabile liderleri Kılıç Han'ın bazı adamlarının ordularına katıldılar. Akabinde adı geçen kabileler Safevîlerin Gireşk kumandanı Safî Kulu'ya destek olmaları için Siyavuş tarafından gönderilmiş olan Ferah valisi Handan Kulu'nun kuvvetlerini bu iki kaleden çıkarmayı başardı. Böylece Fulad ve Dalhek kaleleri Babürlülerin egemenliği altına girmiş oldu.[456]

Fulad ve Dalhek kalelerinin Babürlülerin eline geçtiği haberi kısa süre sonra Gireşk Kalesi Komutanı Handan Kulu'na ulaştı. Bu haberle beraber Mihrab Han'ın eman dileyip Büst Kalesi'ni teslim ettiği ve Babürlü kuvvetlerinin Gireşk'e saldırı için hazırlık yaptığı şâyialarını işitti. Handan Kulu bunun üzerine Gireşk Kalesi'ni savunmanın çok zor olacağına kanaat getirdi. Akabinde kale kumandanı ve maiyetiyle beraber Ferah'a doğru ilerlemeye başladı. Diğer taraftan Gireşk Kalesi, Kılıç Han'ın bir grup adamına teslim edildi. Böylece Kandahar bölgesi altmış kaleyle yani bütünüyle Babürlü hâkimiyetine girmiş oluyordu. Kılıç Han, Büst ve Gireşk kalelerini buraya tâbi kalelerle birlikte zapt ettikten sonra 500 tüfekli ve oklu birliği bu kalelerin güvenliği sağlamaları için yerleştirdi. Akabinde Kılıç Han maiyetiyle beraber Kandahar'a geri döndü.[457] Kandahar bölgesinin zaptı bittikten sonra Şah Cihan'ın emriyle Saîd Han, Büst Kalesi'ni İzzet Han'ın, Zemindâver Kalesi'ni Mirza Muhammed'in, Kandahar Kalesi'ni ise Kılıç Han'ın hâkimiyetine bıraktı. Saîd Han, bu görevlendirmeleri yaptıktan sonra Lahor'da bulunan Şah Cihan'ın huzuruna gitti.

[455] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, II, s. 237.
[456] Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, s. 175.
[457] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 231-232, 253.

3.1.3. Kandahar ve Civarının Babürlü Hâkimiyetine Girmesinden Sonra Safevî-Babürlü Münasebetleri (1639-1642)

3.1.3.1. Safevî-Babürlü Sınır Politikası

Kandahar'ın ele geçirilmesinden sonra Şah Cihan, Mâverâünnehir'i zapt etme planını uygulamaya başladı. Bu durum onun Kızılbaşlara yönelik politikasını da değiştirmesini gerektiriyordu. İlk olarak Buhara Hanlığı'na karşı gerçekleştirmeyi amaçladığı Mâverâünnehir seferi için Herat'ta bulunan Safevî idarecilerinden destek elde etmek için çabaladı. Akabinde Safevîlerin Horasan valisi Hasan Han, Kandahar ve Horasan civarından Babürlü ve Safevî kuvvetlerinin yaşadığı bölgesel mücadelelerden dolayı Babürlülerin Kandahar valisi Kılıç Han'a tepki gösterdi. Kılıç Han ise sonrasında durumu açıklayarak Özbeklere karşı Hasan Han ile ittifak kurma talebini beyân etti. Safevî merkezi yönetiminin zayıflığı Hasan Han ve Horasan idarecilerini, Babürlülerin diplomatik baskısı ile Özbek akınlarına karşı savunmasız bırakmıştı. Özbeklerin, Safevîler ile sınır bölgesinde bulunan Merviçak'a yönelik büyük çaplı akınları Kılıç Han'ın, Buhara Hanlığı'na karşı Kızılbaşlara ittifak teklifi sunmasına imkân sağladı. Hasan Han bunun ardından Nisan 1640'ta, Kılıç Han'a bir mektup göndererek teklifini kabul ettiğini bildirdi. Ayrıca Babürlü Emîru'l Ümerası Asaf Han, Şah Cihan'ın tavsiyelerini ve ittifakı vurgulayan bir mektubu Hasan Han'a gönderdi. Akabinde o, Hasan Han'a göndermiş olduğu mektup aracılığıyla Şah Cihan'ın bir şehzadeyi Babürlü kuvvetleriyle birlikte Belh üzerine yollayacağını, bundan dolayı ona askerleriyle bazı Özbek mıntıkalarına saldırı için hazır olması gerektiğini beyân etti. Mektubun devamında Asaf Han, Horasan halkının huzur ve refahı için endişelendiğini ve bu konuda Özbeklerin artan tehditlerinin etkili olduğunu beyân etti. 1641 yılının başlangıcında Babürlüler, Belh'e sefer düzenlemek için hazırlıklara başlamışlardı. Fakat Hasan Han bu esnada vefat etti. Babürlüler bu kez Buhara Hanlığı'na karşı Hasan Han'ın oğlunun ve onun halefinin desteğini elde etmek için çabaladı. Lâkin Şah Safî'nin, Kandahar'ı Babürlülerden geri alma fikri Özbeklere karşı Safevî-Babürlü ittifak girişimini de bertaraf etmiş oldu.[458]

Safevîlerin ve Babürlülerin üst düzey yöneticilerinin birbirleriyle olan mektuplaşmaları vasıtasıyla bu dönemde iki taraf arasındaki sınır diplomasisi hakkında bilgiler elde etmekteyiz. Konunun uzmanı Prof. Dr. Riyazul İslam, Safevîler

[458] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 154-155.

tarafından gönderilmiş olan pek çok mektubun British Museum'daki nâdir el yazmaları koleksiyonu içerisinde yer aldığını ifade etmektedir. Riyazul İslam iki tarafın mektuplarının tamamının aynı koleksiyonunda olmamasına karşın Babürlüler tarafından gönderilmiş olan bir kısım mektupların da kataloglanmış olduğunu eklemektedir. Bununla birlikte o, mektuplaşmaların iki tarafın da ortak düşmanı olan Özbeklere karşı ittifak kurma amaçlı olup Safevîleri ikna etme çabalarının yer aldığını açıklamaktadır. Bu ikna çabalarında genel düşünce Safevîlerin, Özbeklerin gücünü kırabilmesi için Babürlüler ile ittifak kurması gerektiği vurgusudur. Hatta bu konuda Babürlüler bazen Özbeklere saldırmak maksadıyla bir şehzadelerini görevlendirmeyi düşündüklerini Safevî merkezine beyân etmekteydi. Şah Safî ise Kandahar'ı Babürlülere kaybettikten sonra doğal olarak güneydoğu sınırlarında onların güçlerini artırma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. Diğer taraftan Babürlü ileri gelenlerinin gönderdiği mektuplarda Şah Cihan'ın Timur devrinden itibaren ata toprağı olarak gördüğü Mâverâünnehir'i geri alma amacında ısrarcı olduğu ifade ediliyordu. Safevî merkezi bu mektuplaşmaların ardından sınır hattında bulunan Herat şehri yöneticilerine Babürlüler ile yakın münasebetleri sürdürmeleri, Şah Safî'nin izni olmaksızın herhangi bir karşı harekette bulunmamaları, Babürlülerin bölgedeki planlarını ve askerî faaliyetlerini öğrenmeye çalışmaları hususlarında talimatlar vermekteydi. Böylece Safeviler, Babürlüler ile tesis ettikleri bu sınır diplomasisi vasıtasıyla hem Özbeklere karşı kendilerini güvence altına alıyorlardı hem de Şah Cihan ve Babürlülerin dış politikalarını da daha iyi öğrenme imkânı elde ediyorlardı. Şah Safî esasında Kandahar'ı geri alabilmek için Babürlülerin durumu hakkında bilgi toplanmasını istemekteydi. O, akabinde Kandahar'ı geri almak için sefere çıktığında vefat etti ve yerine küçük yaşta olan Şah II. Abbas, Safevî tahtına çıktı. Şah II. Abbas, tahta çıktıktan sonra Safevî yönetimi zayıf, otoritesiz ve gruplaşma içerisinde kaotik bir durum arz ediyordu. Buna karşın her iki devletin sınır yöneticileri arasındaki mektuplaşma bu dönemde de devam etti. Safevîler tarafından gönderilen mektuplarda Babürlülere karşı izlenen çıkar odaklı siyasetin değiştiği izleri görülmektedir. Zira bu mektupların bir kısmında Babürlülere açık bir şekilde samimi bir dostluk tesis etme mesajı verildiği görülmektedir.[459]

[459] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 155-156.

3.1.3.2. Hanşi Kalesi Savaşı

Büst ve Sistan civarında yer alan Hanşi Kalesi'nin idaresi Babürlülerin Büst hâkimi İzzet Han tarafından Kızılbaş kökenli Abdül'e bırakılmıştı. O, bununla birlikte adı geçen kalenin savunması için küçük ölçekli bir askerî birliği buraya yerleştirmişti. Buna karşın Abdül'ün kaleyi Safevîlere teslim etme amacını güttüğünden haberi yoktu. Abdül, Safevîlerin Sistan valisi Melik Hamza ile gizlice mektuplaşarak bölgenin durumu hakkında ona bilgi vermekteydi. O, mektuplaşmalar aracılığıyla Sistan hâkimine askerî kuvvet göndermesi hâlinde kaleyi Safevîlere teslim edeceğini beyân ediyordu. Bu şekilde Hanşi Kalesi'nin yönetimi Büst valiliğinden tamamen çıkmış olacaktı. Diğer taraftan Babürlülerin Kandahar valisi Kılıç Han, Kâbil'de bulunan Şah Cihan'ın çağrısı üzerine onun huzuruna gitmişti. Bu durumdan haberdar olan Abdül, Sistan hâkimine yeniden bir mektup yazarak Kandahar valisi Kılıç Han'ın şehirde bulunmadığını buna binaen Büst Kalesi'nin savunmasında eksiklik yaşanacağını ve Kızılbaşların daha kolay bir şekilde bölgeyi ele geçirebileceğini belirtti. Abdül bu şekilde Sistan hâkimini bölgeye hareket etmesi için teşvik etmekteydi.[460]

Sistan valisi Melik Hamza, Abdul'un ısrarlı teşviklerini kabul etmedi. Bu esnada Kılıç Han da Kâbil'den Kandahar'a geri dönmüştü. Melik Hamza, Şah Safî'nin hizmetinde bulunan güvenilir arkadaşlarının birinden mektup aldı. Gelen mektupta Safevî sarayında Melik Hamza'nın Kandahar hâkimiyle ittifak yaptığı şâyialarının yayıldığı bundan dolayı Şah Safî'nin, Melik Hamza'ya karşı güveninin sarsıldığı ve onu görevinden azledebileceği şeklinde ibareler yer alıyordu. Mektubun devamında Sistan hâkiminin Kandahar ve Büst civarına sefer düzenlemedikçe Şah Safî'nin onunla ilgili olumsuz düşüncelerinin değişmeyeceği ifade ediliyordu. Melik Hamza bu haberlerin ardından endişelenmeye başladı. Akabinde o, Piyale adlı adam komutasında bir Kızılbaş birliğini bölgeye sefer düzenlemesi için vazifelendirdi. Piyale emri altındaki kuvvetlerle Hanşi Kalesi etrafına varınca Abdül onu ve maiyetini kale içerisine davet etti. Kızılbaş kuvvetleri bundan sonra Büst hâkimi İzzet Han'ın bu kalenin savunması için daha evvel görevlendirdiği Babürlü askerlerini öldürdüler. Bunu haber alan Kılıç Han, Latif Han'ı çok sayıda atlı ve silahlı kuvvetle beraber Hanşi Kalesi'nde

[460] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 262-263.

hâkimiyeti tekrar sağlaması için gönderdi. Bu birliklere destek olarak İzzet Han da Büst'ten 300 adamını yolladı.[461]

Babürlü kuvvetleri Hanşi Kalesi'ne varmak üzereyken Melik Hamza'nın 500 civarı askeri onların üzerine doğru saldırmaya başladı. Buna karşın Kızılbaş askerleri çok fazla kayıp vererek geriye çekildiler. Safevîlerin zor duruma düşmesinden kuvvet alan Babürlü birlikleri kaleyi muhasara edip siperler meydana getirdiler. Akabinde Melik Hamza kuşatmayı engelleyebilmek adına takviye bir askerî birlik yolladı. Babürlü kuvvetleri için konuşlandıkları Hanşi Kalesi'nin etrafında ordunun mühimmatını bırakıp saldırıya geçebilecekleri bir kale ise bulunmuyordu. Bununla birlikte Melik Hamza'nın askerlerine göre sayıları da oldukça düşüktü. Sonuç olarak Babürlü birlikleri muhasarayı kaldırdı ve Hanşi Kalesi'ne yakın bir mesafede bulunan Helmend Nehri'nin kenarına doğru çekildiler. Babürlüler ordunun ağırlıklarını burada bırakıp daha sonra savaş için hazırlık yapmaya başladı. Sistan'dan gelen takviye Safevî askerleri ise Helmend Nehri'ni geçip Babürlü askerleri üzerine saldırıya geçtiler. Bu esnada Babürlü kuvvetleri savaş için hazır durumdaydı ve hemen karşılık vererek Safevî askerleri ile mücadeleye tutuştular.[462]

Mücadele sırasında Melik Hamza'nın 300 civarı askeri öldü. Geri kalanları ise yaralı olarak geriye çekildiler. Kızılbaşlar sayıca fazla olmasına rağmen Hanşi Kalesi'ni boşalttılar ve Sistan'a geri döndüler. Kılıç Han ise bu zafer haberlerini duyunca damadı Hançer Han'a Kandahar'dan 15.000 atlı ve bir miktar askerle Hanşi Kalesi'ne gelip Babürlü kuvvetlerine katılması yönünde emir yolladı. Sonrasında Hançer Han'a, Melik Hamza'nın kuvvetlerini takip edip Sistan'ın merkezinin yağmalanması görevi verildi. Hançer Han'ın emri altındaki kuvvetler Sistan civarındaki arazilerin çoğuna zarar verdikten sonra geri döndüler. Son olarak sağ olarak ele geçirilen Abdül de Şah Cihan'ın fermanı gereğince öldürüldü.[463] Böylece Safevîler, Kandahar'ın kaybının ardından ikinci kez Babürlüler karşısında hezimete uğruyordu. Bu sarsılan prestij yine Kandahar'ın geri alınmasıyla kazanılabilirdi. Nitekim çok geçmeden Safevîler bu şehri zapt edebilmek için girişimlere başlayacaktı.

[461] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 171-172.
[462] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 263-264.
[463] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 172-173.

3.1.3.3. Safevîlerin Kandahar Saldırısı

Ali Merdan Han, Kandahar valiliğini yürütürken Şah Safî'nin kendisine karşı menfî tutumundan dolayı bu şehrin Babürlü yönetimine bırakmış ve Şah Cihan'a itaatini bildirmişti. Şah Safî ise Kandahar'ın bu şekilde elden çıkmasına oldukça üzülmüştü ve burayı geri almak istiyordu. Kısa süre önce Bağdat seferine çıkan Osmanlı Padişahı IV. Murad, Şah Safî'yi mağlup ederek bu şehri zapt etmişti. Bunun ardından Bağdat elden çıkınca Şah Safî de yakın zamanda kaybettiği Kandahar'ı Babürlülerden geri almak için sefer hazırlıkları yapılmasının emrini verdi. 1639 ile 1641 yılları arasında iki sene süren hazırlıkların ardından Şah Safî önemli komutanlarından olan Rüstem Han'a önden gidip kendisi gelinceye kadar Nişabur'da beklemesini emretti. Bu durum ilk olarak Kandahar hâkimi Safdar Han, sonrasında Büst Kalesi komutanı Azîzullah Han aracılığıyla Şah Cihan'a bildirildi. Bunu haber alan ve o esnada Lahor'da bulunan Şah Cihan, Şehzade Dârâ Şükuh'u büyük bir orduyla birlikte Safevîler üzerine yollamaya karar verdi.[464]

Şehzade Dârâ Şükuh'un ordusunda 50.000 atlı, bir miktar fil, topçu birlikler ve büyük bir hazine yer almaktaydı. Şah Cihan bununla birlikte oğluna kıymetli hediyeler göndermişti. O, bununla da kalmayarak Şehzade Dârâ Şükuh'a 12 lek[465] rupi verdi ve onun rütbesini 5.000 atlı ve 20.000 hizmetli derecesine yükseltti. Dârâ Şükuh bunun ardından vakit kaybetmeksizin orduyla Kandahar'a doğru ilerledi. Seyyid Han Cihan, Raca Cesunet Singe, Raca Ciget Singe, Kılıç Han, Rüstem Han, Bahadır Han gibi devletin önemli komutanları da orduda yer alarak Dârâ Şükuh'a eşlik etmektelerdi. Ordudaki komutanlara ve mansıbdarlara[466] her 100 atlı için hazineden 10.000 rupi ödenmesi emri verildi. Bununla birlikte piyadelere, topçulara, tüfekçilere ve diğer ateşli silah kullanan askerlere üç aylık peşin olarak maaşlarının ödemesi kararlaştırıldı.[467]

Takviye kuvvet olarak gönderilen diğer Şehzade Murad Bahş ise bir kaftan, mücevher işlemeli bir kılıç ve bir hançer, bir erkek fil ve ona eşlik eden bir dişi fil ile mükafatlandırıldı. Şah Cihan bununla beraber Şehzade Murad Bahş'a Nilab Nehri'nin

[464] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, II, s. 302.
[465] 100.000 sayısına denk gelen Hint sayı birimidir.
[466] Bâbürlü Devleti'nin yönetiminde bulunan yüksek rütbeli askerî ve sivil görevliye verilen ünvandır. Daha detaylı bilgi için bkz. Saıyıd Athar Abbas Rızvî, "Mansabdâr", *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s. 3-4.
[467] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 293-294.

kıyısında beklemesi yönünde emir gönderdi. Şah Cihan'a göre bu mıntıka savaş esnasında Şehzade Murad Bahş'ın, Şehzade Dârâ Şükuh'a yardım edebilmesi için uygun bir konumdu. Diğer taraftan Kâbil valiliğine Saîd Han yerine Ali Merdan Han atanmıştı. Şah Cihan, ona bir mektup yollayarak Buhara Hanlığı'nın herhangi bir akın yapması durumunda Kâbil'de savaşa hazır bir hâlde bulunmasını emretti. Bu esnada Nilab Nehri'nden karşıya geçmiş olan Şehzade Dârâ Şükuh'a, Şah Safî'nin ölüm haberi ulaştı.[468]

Şah Safî'nin vefat haberini Şehzade Dârâ Şükuh babası Şah Cihan'a bildirince ondan Gazne'ye ilerleyip ve bir süre orada kalması talimatını aldı. Bununla beraber Dârâ Şükuh'a, Nâsirî Han'ı ve Saîd Han'ı 30.000 civarı kuvvetle Kandahar'a gönderip Şah Safî'nin vefatının gerçek olmaması durumunda kendisinin de Kandahar'a ilerlemesi yönünde emir ulaşmıştı. Dârâ Şükuh aldığı emirleri sırayla uyguladı. Ardından Şah Safî'nin ölüm haberinin doğru olduğunu öğrendi. Bunun ardından bu teyitli haberi babası Şah Cihan'a iletti. Şah Cihan bu haberin ardından Dârâ Şükuh'a orduyu Kandahar'dan geri çağırmasını ve kendisinin de Lahor'a gelmesini buyurdu. Dârâ Şükuh talimatları yerine getirip Lahor'a döndü. Şah Cihan onu pek çok kıymetli hediye ile ödüllendirdi. Ardından ona "*Bülend İkbal*" ünvanı tevdi etti. Şehzade Murad Bahş ise çeşitli hediyelerle Multan valiliğine geri yollandı.[469]

3.2. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Buhara Hanlığı'nın Rolü (1629-1642)

Şah Safî'nin tahta çıkmasıyla birlikte bu durumdan yararlanmak isteyen Özbekler, Belh valisi Nezir Muhammed ve Meymene hâkimi Uraz Bey önderliğinde, 1629 yazında Safevî hâkimiyeti altındaki Maruçak'a saldırdı. Buhara Hanlığı kuvvetleri bölgeyi tahrip edip iki hafta kadar şehri kuşatmasına rağmen başarılı olamadı. Bu esnada Nesa'da ve Derun'da seferde olan Safevîlerin Horasan orduları başkomutanı Zaman Bey, Meşhed'e geldi ve Maruçak'a ordu yolladı. Uraz Bey ise takviye Safevî kuvvetlerinin gelişini engellemek istese de Özbekler bu hamlede de bir sonuç elde edemedi. Uraz Bey, yeğenleri ve pek çok yakın adamı Safevîlere esir düştü. Bu esnada Özbeklerin akını devam ederken Deşt-i Kıpçak'tan gelen takviye bir kuvvet Herat'a saldırınca Horasan Kızılbaş kuvvetleri onları da bertaraf etmeyi başardı ve düşmanın kesilmiş olan kafataslarını Şah Safî'ye gönderdi. Uraz Bey bunun üzerine Zaman

[468] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 292.
[469] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 294-297.

Bey'e mektup yazıp yaşanan olaylardan dolayı özür diledi ve sorumluluk üstlendiğini beyân etti. Bununla birlikte o, Nezir Muhammed'in de sulh yapmak istediğini ve Şah Safî'ye taziye ve tebrik için elçi yollayacağını ifade etti. Uraz Bey'in bu talepleri Safevî sarayına iletildi. Şah Safî ise Osmanlı Devleti'nin Bağdat'a sefer düzenlemesini beklediğinden Uraz Bey'in özrünü kabul etti ve batı eksenli mücadeleye ağırlık verdi. Şah Safî bununla beraber bu çatışmalar esnasında ele geçirilip kendisine getirilen esirleri de âzâd etti. Buna karşılık Buhara Hanı İmam Kuli Han (1611-1642) da Çaharcuy'da ele geçirilen iki Kızılbaş esiri serbest bıraktı. Böylece Safevî-Buhara sınır hattında bir buçuk yıl devam edecek bir barış ortamı oluştu.[470]

Buhara Hanlığı'nın Horasan ve civarına saldırıları 1631'den sonra tekrar başladı. Bu seferler ziyadesiyle yağma yapma ve ganimet toplama görünümü arz etmekteydi. Diğer taraftan Şah Cihan'ın Babürlü tahtına çıktığı 1628 tarihinde Buhara Hanlığı'ndan Nezir Muhammed, Kâbil'e akın düzenlemişti. Özbeklerin bu seferini Babürlüler zaferle sonlandırıp onları geri püskürtmeyi başarmıştı. Bu akınlar sonuç ne olursa olsun Özbeklerin hem Safevîler hem de Babürlüler için potansiyel bir tehdit olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte 1632 yazına gelindiğinde Buhara Hanlığı, Safevî-Babürlü münasebetlerinde tekrar rol oynamaya başladı. Nezir Muhammed Han, Vakkas Hacı adlı elçisini hediyelerle Şah Cihan'ın yanına gönderdi. Elçiliğin maksadı öncelikle tahta çıkışı için Babürlü padişahına tebrik sunmak ve bunun akabinde Kâbil'de yaşanan çatışmalardan dolayı özür dilemekti. Bununla birlikte Nezir Muhammed Han bu elçilik vasıtasıyla Safevîlere karşı Şah Cihan'a ittifak kurmayı teklif etmekteydi.[471] Şah Cihan, Özbek elçisi Vakkas Hacı'yı sarayında bir süre ağırladıktan sonra Nezir Muhammed'e cevap vermek maksatlı olarak Terbiyet Han'ı Buhara Hanlığı'na elçi olarak gönderdi. Şah Cihan, elçi Vakkas Hacı'ya da pek çok kıymetli hediye verdi. Terbiyet Han ve Vakkas Hacı, Şubat 1633'te Belh'e gittiler. Şah Cihan'ın gönderdiği mektupta Nezir Muhammed'in özrünü kabul ettiğini, fakat Sünnî bir dost tarafından yapılan bu saldırılardan ötürü üzgün olduğunu belirtmekteydi. O, bu saldırının karşılığı olarak Safevîler üzerine yapılacak sefer için Nezir Muhammed'den yardım istiyordu. Bununla beraber mektupta Safevîlere karşı Özbeklerin desteğini elde edebilmek için Nezir Muhammed'in dinî hassasiyetlerine

[470] Muhammed Masum bin Hâcegî-yî İsfahânî, *Hulâsatu's-Siyer*, ed. İrec Afşar, İntişârât-i İlmî, Tehran 1368 hş., s. 62-63; Audrey Burton, *The Bukharans: A Dynastic, Diplomatic And Commercial History, 1550-1702*, St. Martin's Press, London 1997, p. 177.
[471] Audrey Burton, *The Bukharans*, p. 180.

dikkat çekilip bu hususta yararlanılmaya çalışılmaktaydı.[472] Her ne kadar Şah Cihan için Kandahar'ı ele geçirmek ve Safevîleri yıpratmak için önemli bir fırsat ortaya çıkmış olsa da muhtemelen Özbeklerin ittifakın ardından Afganistan ve güneyine saldırma ihtimali ile Şah Cihan'ın ata toprağı Semerkand'ı ele geçirme hayali bu ittifakın gerçekleşmesine mâni olmuştur. Zira bu ittifak girişiminden sonra Babürlüler ile Buhara Hanlığı arasında Safevîlere karşı yapılmış ortak bir saldırı görülmemektedir.

3.3. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Dekken Sultanlıklarının Rolü (1629-1642)

Şah Cihan hâkimiyet süresi boyunca Dekken sultanlıklarına karşı saldırgan bir tutum takındı. Buna karşın Dekken sultanlıkları da Şah Cihan'ın akınlarına karşı Safevîlerin hamiliğini ve askerî desteğini elde etmeye çalıştılar. Nitekim Abdullah Kutubşah, 1628'te İran kökenli Hayrat Han'ı Safevîlere elçi olarak yolladı. Aynı zamanda Safevîlerin daha önce Kutubşahîlere gönderdiği elçi Kâsım Bey'in oğlu Muhammed Kuli Bey'in de Hayrat Han ile geri dönmesine müsaade edildi. Heyet, Surat şehrine vardığında Şah Cihan tarafından Agra'ya davet edildiler. Şah Cihan da Şah I. Abbas'a iletilmek üzere bir mektup emanet etti ve Ağustos 1628'te elçiler Agra'dan yola çıktılar. Şah Cihan bu esnada yeni cülûs ettiği için Şah I. Abbas'ın desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Bu yüzden o, Dekken sultanlıklarının Safevîler ile diplomatik temas kurmalarına karşı çıkmadı. Hayrat Han ve Muhammed Kuli Bey bir İngiliz gemisine binerek Şubat 1629'da Bender Abbas'a ulaştılar. Buraya vardıklarında Şah I. Abbas'ın ölüm haberi heyete ulaştı. Bunun üzerine elçilik heyeti Şah Safî'nin huzuruna çıktı. Hayrat Han, Şah Safî tarafından iyi bir şekilde ağırlandı. O, birkaç yıl sonra Dekken'e yanında Safevî elçisi İmam Kuli ile birlikte geri döndü. Hayrat Han, Mart 1634'te Şah Cihan'ın huzuruna çıkıp Şah Safî'nin mektubunu teslim ettiler. Akabinde Safevî elçisi ile birlikte Golkonda'ya gittiler. Onlar yaklaşık bir yıl sonra buraya ulaştılar. İmam Kuli, o şehrin sarayında büyük bir ihtiramla karşılandı.[473]

Kutubşahîlerin, Safevîlere elçi gönderme amacı Babürlülerin saldırgan tutumuna karşı destek elde etmekti. Lâkin Şah Safî içinde bulunduğu olumsuz şartlardan dolayı Kutubşahîlere destek verecek duruma sahip değildi. Şah Cihan, 1633 senesinde

[472] Abdur Rahim, *Mughal Relations with Persia and Central Asia: Babur to Aurangzeb*, VII-IXI, Aligarh 1934-1935, p. 91.
[473] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 167-168.

Ahmednagar (Nizâmşahî) Sultanlığı'nı yıktı. Bu durum diğer Dekken sultanlıkları olan Golkonda ve Bicapur'u zor bir duruma soktu. Şah Cihan bu iki sultanlığın bağımsız olmasını ve Golkonda'da hutbenin Şîa mezhebine göre okunmasını istemiyordu. Şah Cihan, Narbada Nehri'ni geçip Ocak 1636'da Kutubşahîlere ve Adilşahlara savaş tehdidi içeren fermanlar yolladı. Golkonda Sultanı Kutub Şah'a ve Bicapur Sultanı Adil Şah'a yolladığı yarlıkta hutbenin Sünnî geleneğe göre ve Şah Safî yerine kendi adına okunmasını istemekteydi.[474] Şah Cihan'ın özellikle hutbe içerikli Kutub Şah'a gönderdiği fermandaki talepleri şöyle ifade edilmekteydi:

"*Biz ki İslam'ın şahı, Hz. Muhammed'in dininin, ehl-i sünnet ve cemaatinin yayıcısıyız. Bizim buyruğumuzun gittiği her yerde şeriat kurallarının uygulanması, bid'at ve hâkirliğin ortadan kalkması gerekir. Duyduk ki sizin topraklarınızda Peygamberimizin yakınlarına küfrediliyor ve siz buna mâni olmuyorsunuz. Bundan dolayı size doğru yolu göstermek için ülkenizde gerçekleşen bu kötü davranışları ortadan kaldırmanızı buyuruyorum. Eğer bunu yapmazsanız ülkenizi ele geçirmek, mallarınıza el koymak ve kanınızı dökmek bize farz olacaktır. Ayrıca Safevî şahı adına hutbe okuttuğunuzu öğrendik. Bize itaat etmişken Safevî şahı adına nasıl hutbe okutursunuz? Bundan sonra Safevî şahı adına okuttuğunuz hutbeleri benim adıma okutmanızı istiyorum. Ayrıca babanız Muhammed Kutubşah'ın göstermiş olduğu bağlılık dolayısıyla ülkenizi size bırakıyoruz. Bundan sonra buyruklarımızı dinlerseniz size hiçbir zarar gelmeyecek. Lâkin buyruklarımızı uygulamaz, gereken pîşkeşleri de yollamazsanız başınıza geleceklerin sorumlusu siz olursunuz.*"[475]

Kutubşahî Sultanlığı sahip olduğu maden zenginliğine rağmen askerî olarak zayıf bir devletti. Zaman zaman Babürlülere rüşvet verseler de onlara karşı direnç gösterebilecek güce sahip değildiler. Abdullah Kutubşah konuyu ulemaya ile istişare etti ve ulema hutbenin Sünnî geleneğe göre okunmasını onayladı. Nisan 1636'da Golkonda Sultanlığı'nda hutbe Sünnî geleneğe göre okunmaya başlandı.[476]

Bicapur sultanı Muhammed Adil Şah, Şah Cihan'a karşısında mücadele etmeye karar verdi. Fakat Babürlüler, Bicapur'un bazı bölgelerine saldırıp tarumar etti. Adil Şah'ın direnecek gücü kalmayınca nihayetinde barış talep etti. Kendisi Sünnî olmasına rağmen hutbe bahsi geçmedi. İki devlet de sırayla Babürlüler ile bağımsızlıklarını

[474] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 168.
[475] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, I/2, s. 130-131.
[476] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 168-169

kısıtlayan ve neredeyse kendilerini vassal devlet durumuna getiren barış antlaşmaları imzaladılar. Şah Cihan bunun ardından zaferlerini Şah Safî'ye mektup göndererek bildirdi.[477]

Dekken sultanlıkları ve Safevîler, Babürlülerin saldırgan siyasetinden çekindikleri için diplomatik temaslarını devam ettirdiler. Şah Safî, 1637'de Ahmed Bey Kurçi'yi Bicapur Sultanı Muhammed Adil Şah'a elçi olarak yolladı. Şah Safî ayrıca Adil Şah'ın elçisi Rahim Muhammed'in daha önce sarayında geri dönmesine izin vererek Adil Şah'a iletmesi için bir mektup verdi. 1639'da Golkonda Sultanı Abdullah Kutub Şah'ın halası ve bazı saray kadınları Kazvîn'e geldi ve Safevî sarayında onlar için karşılama merâsimi tertip edildi. Abdullah Kutub Şah halasıyla iletişim hâlindeydi ve Şah Safî'den acil bir durumda Golkonda'dan Safevî topraklarına sığınabilmesi için izin istemesini belirtiyordu. 1641 yılında Abdullah Kutub Şah, Hâkim'ül Mülk adlı bir elçiyi Şah Safî'nin huzuruna yolladı. Hâkim'ül Mülk'ün yanında daha önce Kızılbaş ülkesinden gelmiş olan elçi İmam Kuli Bey de yer almaktaydı. Şah Safî ayrıca Abdullah Kutub Şah'a bir mektup ve tüccar heyeti gönderdi. Babürlüler bu münasebetlerden rahatsız oldu ve Hâkim'ül Mülk'ün, Safevî sarayına gitmesine tepki gösterdi. Bundan dolayı Dekken sultanları bir süre Safevîlere elçilik heyeti yollayamadı. Hatta Şah II. Abbas tahta çıktığında dahi onu tebrik etmek için heyet gönderemediler.[478] Buradan anlaşılıyor ki Dekken sultanlıkları hem Safevîler hem de Babürlüler için ikili ilişkilerde güç dengesi rolündeydi. Safevîler bu sultanlıklara Şîa temelli hutbe okumaları şartıyla kendi hamiliğini kabul ettirmekteydi. Buna karşın Babürlüler ise aynı coğrafyada yaşadıkları bu sultanlıkları doğrudan askerî yolla sindirmeyi amaçladı. Bu noktada nihaî olarak Babürlülerin başarılı olduğu görülmektedir. Safevîler ise diplomatik olarak Dekken sultanlıkları ile temaslarını sürdürse de onları tam olarak koruyabilmek adına Şah Cihan ile bir kez daha savaşmayı göze alamamıştır. Safevîlerin bu temkinli tavrında ülke içinde yaşanan sorunlar, Osmanlılar ve Özbekler ile yaşanan mücadeleler de diğer etkenlerdir.

3.4. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1629-1642)

Şah Cihan'ın tahta çıkışına kadar Osmanlı Devleti ile Babürlüler arasında düzenli bir münasebet görülmemektedir. Dolayısıyla bu döneme kadar Osmanlı Devleti her ne

[477] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, II, s. 147-150.
[478] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 169-170.

kadar Safevîleri yıpratmak istese de Babürlüleri yanına müttefik olarak çekecek şartlar ve diyalog oluşmamıştı. Şah Cihan da Safevîleri yıpratabilmek adına genel anlamda bir Sünnî ittifakı oluşturmayı hedeflemişti. O, bu şekilde Kandahar'ı ele geçirmeyi planlamıştı.[479] Aslında bu ittifak girişimi öncelikle Cihangir Şah zamanında oluşturulmak istense de taraflar amaçlarını gerçekleştirememişti. Tekrardan Sünnî ittifakı kurmak için ilk adımı Şah Cihan attı ve 1637'de Mîr Zarif İsfahânî'yi, IV. Murad'ın huzuruna elçi olarak gönderdi. Dönemin Babürlü ve Osmanlı kaynakları Mîr Zarif İsfahânî'nin Osmanlı sarayına gönderilme nedeni konusunda farklı görüşler sunmaktadır. Dönemin Babürlü tarihçileri, Mîr Zarif'in Irak'tan satın alınmış olan atları Şah Cihan'ın beğenmediğini, onun bu durumu düzeltmek için Arap ve Osmanlı topraklarından daha kaliteli atlar almaya gittiğini ifade etmektedir. Ayrıca Babürlü kronikleri Şah Cihan'ın, IV. Murad'a bir mektup gönderdiğini söylemelerine karşın bu mektubun içeriği hakkında bilgi vermemektedir.[480]

Osmanlı tarihçisi Naîmâ Efendi ise Babürlü kaynaklarının tersine Mîr Zarif'in Bağdat'ı Safevîlerden geri almak için sefere çıkan IV. Murad ile Musul'da karşılaştığını ve ona Şah Cihan tarafından gönderilmiş olan kıymetli hediyeleri takdim ettiğini belirtmektedir. Bununla birlikte Şah Cihan'n, IV. Murad'a gönderdiği mektupta onun Bağdat'ı zapt etmeye gittiğinden haberi olduğunu, kendi ordusunun da Kandahar'ı ele geçirmek için harekete geçmeye başladığını ifade etmektedir.[481] Naîmâ'nın verdiği bu bilgilere bakarak Safevîleri iki ateş arasında bırakma mesajı ile dolaylı olarak Osmanlı-Babürlü ittifakı kurma amacını güttüğü söylenebilir. Naîmâ'nın eserinde mektubun içeriği hakkında detaylı mâlûmat yer almasa da Feridun Bey'in *Münşeât* adlı eserinde mektubun muhtevası hakkında tafsilatlı bilgiler yer almaktadır.[482]

Şah Cihan'ın IV. Murad'a yollamış olduğu mektup övgüler ve methiyeler ile başlıyordu. O, mektubunda Osmanlı padişahı için *"Hilafet makamı için Allah tarafından seçilmiş", "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi", "Müslüman hükümdarların hükümdarı", "Müslüman hükümdarlar arasında birliğin tesis edicisi", "İskender'in yerine ve Süleyman'ın tahtına oturan şahıs", "Mekke ve Medine'nin sorumlusu"*

[479] Naimur Rehman Farooqi, *Mughal-Ottoman Relations (A Stud of Political and Diplomatic Relations between Mughal India and Ottoman Empire 1556-1748)*, Idarah-i Adabiyat-i Delli, Delhi 2009, p. 26.
[480] Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, II, s. 184-187; Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, II, s. 266; Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 267.
[481] Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, II, s. 880.
[482] Feridun Bey, *Mecmûa-i Münşeât-i Feridun Bey*, II, Takvimhâne-i Âmire, İstanbul 1275 h., s. 158.

şeklinde diplomatik nezaketten de öte mübalağalı ifadeler kullanmaktaydı. Bununla beraber Şah Cihan mektubun devamında Dekken bölgesinde elde etmiş olduğu zaferler ve ganimetler hakkında mâlûmat vermekteydi. Buna ilaveten Safevîlere işaret ederek bu sapkın topluluğun geri püskürtülmesinden tüm Müslüman hükümdarların mes'ûliyet sahibi olduğunu, Irak'ın ve bilhassa Bağdat'ın onların hâkimiyetinden alınması gerektiğini belirtmekteydi.[483]

Şah Cihan mektubunda, IV. Murad'ın geçen yıl Erivan'ı zapt ettikten sonra Tebriz'e yürüdüğünü fakat başkentte yaşanan bazı menfî olaylardan ötürü alelacele geri dönerek ele geçirdiği toprakları kaybettiğine atıfta bulunuyordu. Akabinde Şah Cihan hızlı bir şekilde Kandahar'a ve Horasan'a doğru ilerleyip onlara saldıracağına dair IV. Murad'a söz vermekteydi. Ayrıca o, Osmanlı Devleti'nin Safevî Devleti'ne saldırmasını, Halep ve Adana sınırında iki üç yıl civarı kalmalarını ve bu süreçte Irak-Bağdat ve Azerbaycan-Erivan bölgelerine ordu göndermelerini öneriyordu. Şah Cihan bununla birlikte Buhara Hanlığı'nın da Kızılbaşlara atıfta bulunarak onların ortadan kaldırılması gerektiğini ve IV. Murad'ın bu şekilde büyük şöhret elde edeceğini söylediğini belirtmekteydi. Şah Cihan'ın mektubunda ayrıca Şîa İslam inancına sahip olan Safevîler için "sapkın" ve "asi" gibi kelimeler sarf ettiğini görmekteyiz.[484]

Mîr Zarif'in taşıdığı bu mektubu değerlendirdiğimizde temel olarak Safevî karşıtı bir ittifak amacı güdüldüğü açıkça görülmektedir. Şah Cihan bu mektubuyla Safevîlere karşı Babürlüler, Osmanlılar ve Buhara Hanlığı'nın katılımıyla bir Sünnî ittifakı tesis etmeyi hedeflemişti. Bu amaç aynı zamanda Avrupalı tüccarların açıklamalarıyla da doğrulanmaktaydı. Bir İngiliz ajanı Mîr Zarif'in elçiliğinin amacını Safevîlere karşı Babürlü-Osmanlı ittifakını meydana getirmek olarak ifade etmekteydi. Bununla birlikte Portekiz hâkimiyetindeki Goa valisi de Mîr Zarif'in elçilik heyetinin esas niyetinin Osmanlıların Safevîlere karşı saldırmasını teşvik etmek olduğunu söylüyordu. Konu uzmanı Naimur Rehman Farooqi eserinde Mîr Zarif'in Sünnî ittifak kurma amaçlı olarak bu önemli göreve atanmasından ötürü Safevîlerin gerçek niyeti anlamaması adına Babürlü heyetinin Arab ve Osmanlı ülkelerine at satın almak için gittiği bahanesinin oluşturulduğunu ifade etmektedir.[485] Lâkin Babürlülerin, Osmanlı

[483] Joseph De Hammer, "Memoir on the Diplomatic Relations between the Courts of Dehli and Constantinople in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, II/1, 1829, p. 478-479.
[484] Naimur Rehman Farooqi, *Mughal-Ottoman Relations*, p. 27-28.
[485] Naimur Rehman Farooqi, *Mughal-Ottoman Relations*, p. 28.

Devleti'ni kendilerinden küçük görmeleri de elçiliğin asıl amacının Babürlü kaynaklarında belirtilmemesinde başka bir etkendir. Çünkü Şah Cihan, IV. Murad'tan Safevîler aleyhinde yardım talep etmesine rağmen kendi devletinin kroniklerinde bu konunun geçmesini istememektedir. Şah Cihan'ın böyle düşünmesinde devletini ve kendini Osmanlılara karşı güçlü gösterme amacı etkilidir.[486]

Şah Cihan'ın mektubunu okuyan IV. Murad, Mîr Zarif'e Musul'a gelişini beklemesi talimatını verdi. O, Bağdat seferini başarıyla bitirdikten sonra Musul'a vardığında Kapıcıbaşı Arslan Ağa'yı Babürlü elçisi Mîr Zarif ile beraber Şah Cihan'a kıymetli hediyeler ve mektup yolladı.[487] Şah Cihan mektubu okuduğunda içeriğinden pek memnun kalmadı. Zira IV. Murad üstü kapalı olarak Şah Cihan'ın askerî gücünün Safevîlere karşı yeterli olmayacağını ifade ederek mektupta ondan sadece "*Hindistan Hükümdarı*" olarak söz etmişti. Arslan Ağa bu mektubu ve hediyeleri Şah Cihan'a getirdiği sırada IV. Murad vefat etti ve yerine Sultan İbrahim (1640-1648) tahta geçti. Şah Cihan, Osmanlı elçisini ağırlamasına ve hediyelerle geri göndermesine rağmen yeni padişaha herhangi bir elçi, mektup veya hediye yollamamıştır. Bunun yerine Babürlü Veziri İslam Han, dönüş yolunda Arslan Ağa ile birlikte Osmanlılara yolladığı elçi vasıtasıyla Osmanlı vezirine bir mektup gönderdi.[488] Bu mektup, IV. Murad'ın diplomatik nezaket kurallarına uymaksızın kaleme aldığı düşünülen mektuba bir cevap özelliği taşımaktaydı.[489]

İslam Han'ın göndermiş olduğu mektup Safevîler ile alakalı doğrudan bir mâlûmat içermemektedir. Bu mektupta ziyadesiyle Sultan İbrahim'e halifelik üzerinden övgüler yer almaktadır. Buna karşın İslam Han'ın mektubu gelmeden Sultan İbrahim'in Şah Cihan'a gönderdiği mektupta Safevîler hakkında ifadeler yer almaktadır. Lâkin bu mektup hakkında Babürlü kaynaklarında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Sultan İbrahim gönderdiği mektupta IV. Murad'ın Bağdat'ı ele geçirmesini ve İslamiyet'e katkılarını belirtmektedir. Ayrıca kendisinden "*dünya hükümdarlarının yöneticilerin koruyucusu ve sığınağı*" olarak bahsetmekte ve pek çok hükümdarın ondan yardım istediğini ifade etmektedir. Bununla birlikte o, Osmanlı Devleti'nin, Safevîlere savaş açma kararını Şah Cihan'a bildirdi ve Babürlü hükümdarından da onlara (Safevîlere) karşı cihat ilan etmesini talep etmekteydi. Mektupta iki taraf arasındaki diplomatik

[486] Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, II, s. 205-206.
[487] Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, II, s. 897.
[488] Feridun Bey, *Mecmûa-i Münşeât-i Feridun Bey*, II, s. 154.
[489] Naimur Rehman Farooqi, *Mughal-Ottoman Relations*, p. 29.

münasebetlerin sürdürülmesi yönünde çağrıda bulunuluyordu. Buna ilaveten Osmanlılar ile Babürler arasındaki dostluk ve müspet ilişkiler vurgusuyla mektup sona ermekteydi. Sultan İbrahim yolladığı bu mektupta alenî bir şekilde halifelik vurgusunda bulunduğundan ve kendisini dünya hükümdarlarının sığınağı olarak gördüğünden Şah Cihan'ı sinirlendirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Zira o, Sultan İbrahim'in bu mektubuna cevap vermemeyi tercih etmişti.[490] Bu mektubun ardından Şah Safî'nin ölümüne kadar taraflar arasındaki münasebetlerde Safevîlere dair bir iz yer almamaktadır. Muhtemelen bu durumda Şah Cihan'ın Kandahar ve civarını zapt etmek için mücadele hâlinde olması etkilidir. Bununla birlikte Osmanlı-Babürlü ilişkilerinde iki devletin Safevîlere karşı istenen ittifakı kuramamasının altında tarafların diplomatik olarak birbirine karşı üstünlük kurma gayreti, mesafelerin uzaklığı ve Safevî topraklarının iki devlet arasında doğal bir engel olması unsurları yatmaktadır.

[490] Naimur Rehman Farooqi, *Mughal-Ottoman Relations*, p. 29-30.

IV. BÖLÜM: ŞAH II. ABBAS DÖNEMİNDEN SAFEVÎLERİN YIKILIŞINA KADAR SAFEVÎ-BABÜRLÜ SİYASİ VE ASKERÎ İLİŞKİLERİ (1642-1736)

4.1. Şah II. Abbas Döneminde Safevî-Babürlü İlişkileri (1642-1666)

Babürlü hükümdarı Şah Cihan, Şah II. Abbas'ın saltanatının başlarında, oğlu Şehzade Murad Bahş'ı Buhara Hanlığı üzerine sefere gönderdi. Babürlü ordusu Belh ve Bedehşan bölgelerinde zafer kazanmıştı. Şehzade, Kunduz'u zapt edince babasının Buhara Hanı Nezir Muhammed'e yazdığı bir mektubu ona bir elçi vasıtasıyla yolladı. Nezir Muhammed, mektubun içeriğinden memnun görünse de Belh'e vardığında burayı Şehzade Murad Bahş'a bırakıp Kâbil'e gideceğini ve Hac yolculuğuna çıkmadan önce Şah Cihan ile buluşacağını belirtti. Fakat Şehzade Murad Bahş, Belh'e varınca Nezir Muhammed gizlice Şibergan'a doğru kaçtı. Şehzade Murad Bahş'ın emri üzerine Asalet Han ve Bahadır Han, onu Şibergan civarında takip ederek mağlup ettiler. Bu yenilgi sonucunda Nezir Muhammed, Şah II. Abbas'ın yardımını almak üzere oğlu Kutluk Muhammed Sultan, torunu Muhammed Kâsım Sultan ve yaklaşık 3.000 Özbek askeri ile Endhud, Merv ve Meşhed üzerinden Safevî başkenti İsfahan'a gitti.[491]

Bu ilerlemenin haberini alan Şah Cihan oldukça endişelendi. Durumu çözmek amacıyla 26 Mart 1646'da Cannisar Han'ı çeşitli hediyeler ve bir mektupla Safevî sarayına gönderdi.[492] Mektupta Şah Cihan, önceki Safevî hükümdarı olan Şah Safî'nin hükümdarlık dönemine ilişkin konuları ele alıyor, iktidara gelişinden dolayı Şah II. Abbas'ı tebrik ediyordu. Ayrıca ilgili hanedanlar arasında uzun süredir devam eden ilişkilere dikkat çekiyor ve yeni atanan hükümdara tavsiyelerde bulunuyordu. Şah Cihan'ın niyeti, Şah II. Abbas'ın yönetimini güçlendirmenin[493] yanı sıra Buhara Hanlığı ile kurduğu ilişkilerde onun tarafsızlığını sağlamaktı. Zira Mâverâünnehir

[491] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, II, s. 437-438.
[492] Muhammed Tahir Vahîd-i Kazvînî, *Abbasnâme ya Şerh-i Zindegâni Bist o do Sâle-i Şah Abbâs-i Sanî*, ed. İbrahim Dihkan, Ketabfurûşi-yi Davudî, Erak 1329 hş., s. 84.
[493] Riyazul İslam, *A Calendar of Documents*, I, p. 291.

bölgesinde Babürlüler için istenilen hedefler tam olarak gerçekleşmediğinden öncelikli Şah II. Abbas'ın tarafsızlığını sağlamak gerekmekteydi.[494]

Cannisar Han'ın Şah Cihan tarafından Safevî sarayına gönderilmesinin ardından Mîr Azîz vasıtasıyla Nezir Muhammed'e merhamet mektupları gönderildi. Bunun üzerine Mîr Azîz hemen yola çıktı ve Ferah yakınlarındaki Cannisar Han'a yetişti. Ancak o, oraya vardığında Nezir Muhammed'in çoktan İsfahan'a doğru yola çıktığını öğrendi. Şah Cihan'ın mektubunu ulaştırmaya kararlı olan Mîr Azîz, Cannisar Han'ı geçerek Tun ve Tabes yolundan hızla İsfahan'a doğru yola koyuldu. Mîr Azîz, İsfahan'da Nezir Muhammed'in Safevî şahının desteğini alamayınca Meymene'ye döndüğünü haber aldı. Mektubu teslim etmesi için Nezir Muhammed'in peşine düşmeyi düşünmesine rağmen Mîr Azîz, bunun Babürlülerin prestijini zayıflatacağına inanan Safevi şahının tavsiyesine uydu. O, durumu Şah Cihan'a bir mektupla aktardı ve Babürlü padişahı şöyle cevap verdi: "*Eğer bu mektubu almayı gerçekten istiyorsa o mutluluktan mahrum kalmaz. Takibi sürdürmeye gerek yok*." Şah Cihan daha sonra hâlâ Safevi sarayında bulunan Mîr Azîz'e geri dönmesi talimatını verdi.[495]

Şah Cihan, Eylül 1647'de Cannisar Han'dan sonra Arslan Bey'i Safevî sarayına gönderdi. Babürlü hükümdarından gelen mektupta onun Belh seferindeki haklılığını teyit eden ve sadece liderlerine meydan okumakla kalmayıp aynı zamanda seyyidleri de katleden Özbeklerin itaatsizliğinin altını çizen ibareler yer almaktaydı. Mektupta ayrıca, Şah Cihan'ın maiyetinde Kunduz hükümdarı Nezir Muhammed'in oğlu Hüsrev Sultan'ın da bulunduğu belirtiliyordu. Bununla birlikte mektupta Nezir Muhammed'in iki oğlu aracılığıyla Babürlü Şehzadesi Murad Bahş'a haber gönderip Mekke'ye gitmek istediği ancak bunun yerine Safevî ülkesine gittiği ifadeleri de yer alıyordu. Ayrıca Şah Cihan, mektubun devamında Şah II. Abbas'tan Nezir Muhammed'in Mekke'ye gitmesine izin verilmesi yönünde talepte bulunuyor, buna karşın onun Mâverâünnehir'e dönmesine izin verilmemesi gerektiğini belirtiyordu. Mektubun sonunda ise Şah Cihan, ordusunun Bedehşan'daki başarılarını beyân ederek Buhara ve Semerkand'ın ele geçirilmesi için temennide bulunuyordu.[496]

Adı geçen iki Babürlü elçisi, Nezir Muhammed İsfahan'dan ayrıldıktan sonra Safevî topraklarına ulaşmıştı. Şah II. Abbas, Cannisar Han'ın kabulü ve ağırlanması için

[494] Banarsi Prasad Saksena, *History of Shah Jahan of Dihli,* Central Book Depot, Allahâbâd 1931, p. 221.
[495] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* II, s. 416.
[496] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 364.

Mirza Muhsin İsfahânî'yi atadı. Mirza Muhsin, Cannisar Han'ı Tabes'te karşıladıktan sonra Arslan Bey'in gelmesini beklediler. Birkaç gün sonra Arslan Bey ile birlikte İsfahan'a vardılar. Babürlü elçileri burada Safevî şahının huzuruna çıktılar ve ona Şah Cihan'ın gönderdiği mektupları ve hediyeleri verdiler. Bu görüşmede Babürlü elçileri iki devlet arasındaki dostluğu vurgulayarak Babürlü hükümdarlarının her zaman bu dostluğu sürdürmek istediklerini ve Safevî hanedanına karşı iyi niyete sahip olduklarını söylediler. Şah II. Abbas bunun ardından Babür elçilerine hediyeler takdim etti ve onlara hürmetle davrandı. Safevî hükümdarı, Şah Cihan'a karşı herhangi bir saldırı yapılmayacağını da belirtti. İlk olarak Cannissar Han, Safevî Devleti topraklarını terk etti. Safevîler ona eşlik etmesi için Evtar Han'ı görevlendirdi. Evtar Han bazı nedenlerden dolayı ona yolun tamamı boyunca refakat edemedi ve geri döndü. Cannisar Han'dan sonra Arslan Bey de Safevî topraklarını terk etti. Şah II. Abbas, Arslan Bey vasıtasıyla 1647 senesinde Şah Cihan'a bir mektup yolladı. Safevî şahı mektubunda Özbeklerin yaşadığı karışıklıkların ülkesinde bilindiğini ve onların zayıf durumlarını dikkate alarak bu kargaşada Mâverâünnehir'e müdahale etmeyi uygun bulmadığını belirtti. Buna ek olarak Nezir Muhammed Han'ın hacca gitmek gibi bir niyetinin olmadığını ve ülkesinin sınırlarında bulunduğunu iletti.[497]

Şah Cihan ile Şah II. Abbas'ın ilişkilerinin başlangıcı incelendiğinde Mâverâünnehir hâkimiyeti meselesi dikkat çekmektedir. Bu noktada Babürlülerin ataları Babür'ün de hedeflediği gibi Semerkand'a hâkim olma arzusu onların Safevî politikasını da etkilemektedir. Zira yukarıda zikredilen bilgilere baktığımızda Şah Cihan sıklıkla Mâverâünnehir meselesine değinerek Özbekler karşısında üstün olduğunu Safevîlere kabul ettirmeye çalışmıştır. Bununla birlikte o, Şah II. Abbas'ın Özbeklere destek vermemesi ya da onlarla herhangi bir ittifakta bulunmaması adına geçmiş dönemdeki iyi ilişkilere istinaden diplomatik yollarla ve uygun bir dille çaba sarf etmiştir. Ayrıca Safevîler ile yaşanacak olumsuz bir durum Şah Cihan'ın Mâverâünnehir planını sekteye uğratabilirdi. Bu yüzden Şah Cihan mümkün mertebe Safevîler ile herhangi bir mücadele yaşamadan Özbekler üzerine yapacağı sefere yoğunlaşmak istiyordu. Şah II. Abbas ise muhtemelen iktidarını sağlamlaştırmak ve Kandahar meselesi noktasında doğrudan Şah Cihan'ın tepkisini çekmemek adına Özbek-Safevî ilişkilerine karşı ortada bir tavır göstermiştir.

[497] Muhammed Tahir Vahîd-i Kazvînî, *Abbasnâme,* s. 84-85.

4.1.1. Şah II. Abbas'ın Kandahar ve Civarını Geri Alması (1649)

Kandahar'ın Babürlüler tarafından zapt edilmesi Safevîleri büyük ölçüde etkiledi. Ufak yaşta Safevî tahtına oturan Şah II. Abbas'ın Kandahar'ı geri alabileceğine dair pek ihtimal verilmiyordu. Vezir Saru Taki, onun hükümdarlığı sırasında Kandahar'a saldırı için bazı hazırlıklara başlamıştı ancak sonunda bu hazırlıklardan vazgeçmişti. Saru Taki'nin iktidarı ele geçirme girişimi, rakipleri tarafından öldürülmesine yol açtı. Dönemin diğer vezirlerinden olan Halife Sultan ise sonrasında sadrazamlığa yükseldi. Bu karışıklıklar ve bunun sonucunda ortaya çıkan gerginlikler Safevî Devleti'nin iç sorunlar yaşamasına neden oldu.[498] Öte yandan Babürlülerin Belh bölgesindeki mücadelelerde aldıkları yenilgi askerî imajlarını düşürdü. Ordunun peşi sıra gerçekleştirdiği saldırılar kendilerini yıprattı ve savaşma kararlılığını zayıflattı. Bu durum aynı zamanda kuzeybatıda Özbeklere karşı düşmanlığın artmasına ve bölgedeki Afgan kabileleri arasında ayaklanmaların yaşanmasına neden oldu. Diğer taraftan 1648 yılına gelindiğinde Şah II. Abbas olgunluk çağına erişmiş ve devletin yönetimini kendi otoritesi altında tutabilecek yeterliliğe kavuşmuştu. Babürlü kuvvetleriyle mücadele ederek Şah Safî döneminde kaybedilen Kandahar'ı geri almayı amaçlıyordu. Batıda Osmanlı Devleti ile diplomatik temaslar kurarak barış arayışına girdi. Bunun ardından Şah II. Abbas casusları aracılığıyla Kandahar Kalesi'nin savunmasının zayıf olduğunu öğrendi ve bu bilgi onu sefere çıkma hususunda cesaretlendirdi. Akabinde Safevî şahı, kendi ülkesinde bulunan iki Babürlü elçisini memleketlerine yolladı. Nihaî olarak gizlice sefer hazırlıklarına başladı.[499]

Safevî şahı Kandahar seferi hazırlıkları ile birlikte kendisini batı ve kuzeydoğudan gelebilecek tehditlere karşı güvenli bir duruma aldı. Şah II. Abbas, Nisan 1648'de İsfahan'dan yola çıkıp Horasan'a doğru yola koyuldu. Bu arada Nezir Muhammed, temsilcisi Mehdi Hâce aracılığıyla Kandahar seferi esnasında tarafsız kalacağına dair Safevîlere güvence verdi. Bununla birlikte Şah II. Abbas Bistam'a vardığında Hive Hanı Ebu'l Gazi Bahadır Han ve Osmanlı Padişahı Sultan İbrahim gönderdikleri elçiler aracılığıyla tarafsızlıklarını ilan ettiler.[500] Şah II. Abbas, Kandahar'a saldırmadan önce burayı barışçıl bir şekilde Babürlülerden almaya çalıştı. Maksut Bey'in oğlu Şah Kulu vasıtasıyla Safevî şahı gönderdiği mektupta, Şah Cihan'ın Türkistan'daki mücadelelerinin ardından Belh'in idaresine Nezir Muhammed'in geri

[498] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 160.
[499] Banarsi Prasad Saksena, *History of Shah Jahan of Dihli*, p. 223.
[500] Muhammed Tahir Vahîd-i Kazvînî, *Abbasnâme,* s. 96-97.

getirilmesini onun cömertliğine bağlıyordu. Şah II. Abbas mektubunun devamında Şah Cihan ile arasındaki baba-oğul ilişkisi dikkate alındığında Kandahar'ın kendisine iade edilmesi hâlinde iki devlet arasındaki münasebetlerin daha da güçleneceğine ve iki ülke halkının sulh içinde yaşayacağına dikkat çekti. Buna karşın Safevi şahı, Şah Cihan'ın bu talebe vereceği cevabın olumsuz olacağını bildiğinden askeri hazırlıklarına çok önceden başlamıştı.[501]

Şah Cihan, bir süre önce avlanmaya gittiği Sefidun'dan 10 Ekim 1648'de dönerek kendi avlanma sahasına yerleşti. Bu arada Kandahar Kalesi Komutanı Devlet Han ve Büst Kalesi Kumandanı Purdil Han, Şah II. Abbas'ın yazı Bestam civarında geçirdiğini, ardından Meşhed'e giderek büyük bir orduyla Kandahar Kalesi'ni geri almaya geldiğini beyân ettiler. Adı geçen komutanlar Şah II. Abbas'ın, kışın Kâbil'den Multan'a giden güzergâhta Babürlü ordusunun Kandahar'a yardıma gelmesinin zor olacağını bildiğini, bu nedenle kuşatma için büyük çaba sarf ettiğini söylediler.[502]

Bir müddet sonra Safevî askerlerinin tahıl toplamak için Sistan, Ferah ve diğer yerlere yollandığı haberi Babürlü sarayına ulaştı. Bununla birlikte Şah Cihan'a gönderilen Safevî elçisi Şah Kulu'nun Kandahar'a ulaştığı, burada birkaç gün dinlendikten sonra yoluna devam edeceği bilgisi de öğrenildi. Şah Cihan bunun üzerine Sadullah Han'ı huzuruna çağırdı. Ona Kandahar'a doğru ilerlemesi ve büyük bir ordu kurması yönünde emir verdi. Şehzade Dârâ Şükuh'a ise Lahor hâkimine Safevî elçisi Şah Kulu'nun tutulup Delhi'ye gelmesinin engellenmesi yönündeki Şah Cihan'ın talimatının bildirilmesi görevi verildi. Kandahar hâkimi Devlet Han da Kâbil valisi Ali Merdan Han'dan asker ve para yardımı talep etmişti. Bu talebin ardından hemen gerekli hazırlıkları yapan Ali Merdan Han, atlı asker, tüfekli asker ve 5 lek rupi değerinde parayı Kandahar'a yolladı. Yardımlar şehre ulaştıktan sonra Devlet Han durumu Şah Cihan'a bildirdi.[503]

Babürlü padişahı gelen haberlerin ardından av şölenini sonlandırarak Şah Cihanâbâd'a döndü. Oradan da Lahor'a doğru ilerledi. Bu esnada Zemindâver Kalesi'nin komutanı Babürlü hükümdarına, Buhara Hanlığı'na olan bağlılığından vazgeçen Kıpçak Han'ın

[501] Riyazul Islam, *A Calendar of Documents,* I, s. 299-300; Martin Joseph Monahan, *Trade and Diplomacy: Indo-Iranian Relations 1600-1635,* New York University, Basılmamış Doktora Tezi, New York 1991, p. 119.
[502] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, ed. Seyyid Ahmed Şah, Mahmud Printing Pres, Lahor 1960, s. 65.
[503] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 412-413.

Babürlülerin hizmetine girdiğini ve şehre geldiğini söyledi.[504] Rüstem Han, Belh ve Bedehşan Nezir Muhammed Han'a verilince Endhud'dan saraya doğru ilerledi. Kıpçak Han da daha sonra Rüstem Han'ın yanına ulaştı. Bölgedeki diğer Özbek boy ve kabile liderleri istekli olmalarına rağmen Babürlülerin ordusunda hareket edecek yeterli donanıma sahip değillerdi. Bunun üzerine Rüstem Han'ın Kıpçak Han'a 5.000 rupi vermesi üzerine onun Kandahar'a gitmesine izin verildi. Kışı Carsed'de geçiren Kıpçak Han ardından bu şehre geçti. Kendisi oraya vardığında Babürlü ordusuna destek vermek ve ardından Şah Cihan'ın huzuruna çıkmak istediğini belirtti. Kalenin komutanı da onun talebini kabul etti. Şah Cihan, Lahor'dan ilerlemeye devam ettiği sırada öncelikle Kâbil'e gitmeyi planladı. Ancak bazı devlet adamları Safevî ordusunun kış şartları ve iaşe eksikliği nedeniyle bölgeye gelmesinin mümkün olmadığını düşündüler. Bu nedenle Şah Cihan, Kâbil'e bahar aylarında gitmeye karar kıldı ve Lahor'a doğru ilerlemeye devam etti.[505] Devlet Han, 1648 Aralık sonlarında Şah II. Abbas'ın Kandahar Kalesi'ni abluka altına aldığını bildirdiğinde ise Şah Cihan, Lahor'a ulaşmıştı. Babürlü hükümdarı bu haberden sonra Multan valisi Şehzade Evrengzîb'e Kandahar'a yürümesi emrini verdi ve beraberinde devletin ileri gelen komutanlarını gönderdi. Babürlü ordusunun bütününe bakıldığında ayrıca elliden fazla emîr, çok sayıda mansıbdar, ahadi okçusu ve tüfekçi Kandahar'a gönderilmişti. Savaşta toplam 50.000 Babürlü süvarisi vardı. Emîrlerin ve mansıbdarların da kanunen askerlerinin beşte birini savaş alanına götürmeleri gerekiyordu. Buna karşın dörtte biri gelirse piyade, tüfekçi ve topçu hariç 60.000 süvari orduda hazır bulunacaktı. Bu sefer için görevlendirilen emîrlere, mansıbdarlara ve câgîrdarlara hazineden ilave olarak süvari başına 100 rupi ödenmesi emredildi. Ek olarak Ahadilere ve tüfekli askerlere de ek ödeme yapıldı. Yapılan ek ödemelerin hepsinin amacı ordunun savaş esnasında maddî sıkıntı yaşamasını önlemek ve savaşa daha iyi motive olmasını sağlamaktı.[506]

Sadullah Han ve diğer emîrler, 1 Şubat 1649'da Kandahar'a sevk edildi. Bu esnada Kâbil ve civarındaki şehirlerde bulunan görevlilere orduya katılma talimatıyla emîrler gönderildi. Şah Cihan, Sadullah Han ve maiyetine pek çok hediyeler vermiş, rütbelerine göre develer, atlar, filler, kılıçlar ve kıymetli taşlarla süslenmiş kılıçlar tevdi etmişti. Şehzade Evrengzîb'e daha önce Multan'dan yola çıkması ve orduya Bhera'da katılması yönünde emir verilmişti. Ayrıca Sadullah Han aracılığıyla

[504] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 413-414.
[505] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 67-70.
[506] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 414-415.

şehzadeye değerli eşyalar yollandı. Babürlü ordusuna üst ve alt Bangeş geçitleri üzerinden Kâbil'e doğru ilerlemesi ve oradan da Gazne istikametinden Kâbil'e ardından Kandahar'a yürümesi emredildi. Şah Cihan, 15 Mart 1649'da Lahor'dan Kâbil'e doğru yola koyuldu ve yolda nevruz merâsimi tertip edildi.[507]

4.1.1.1. Safevîlerin Kandahar'ı Ele Geçirmesi (1649)

Şah II. Abbas, Meşhed'den yola çıkarak Herat'a gitti. Bu sırada Buhara Hanlığı Şehzadesi Vali Muhammed Han, Horasan valisi Abbas Kulu Han ve Horasan ordusundan Serdar Saru Han Taliş, Herat'tan Guriyan'a gelerek Şah II. Abbas'ı karşıladılar. Birkaç gün sonra Şah II. Abbas buradan Kandahar'a ilerledi. O, Mihrab Han'ı, Büst Sarayı'nı muhasara etmeye yolladı.[508] Öte yandan Saru Han Taliş'e Zemindâver'i ele geçirmesi emredildi. Şah II. Abbas ise Kandahar'a vardığında karargâhını Genc Ali Han'ın bahçesine kurdu. O sırada Devlet Han kendini kaleye kapatmış ve kalenin savunmasını yakınlarının eline bırakmıştı. Kaytül Tepesi'ni korumak için bir tüfekli kuvveti ve adamlarını gönderdi. Kalenin müdafaası için Keker Han'ı ve bazı tüfekçileri görevlendirdi. Ardından Devletâbâd ve Mendevî kalelerinin savunması güçlendirildi. Nihaî olarak Devlet Han bu iki kalenin siperlerini korumak için bizzat kaleyi terk etti.[509]

Duruma bakılırsa Devlet Han'ın, Kılıç Han'ın yaptırdığı burçların savunmasına öncelik vermediği ortadadır. Bu burçlar Çehelzîne olarak bilinen bir tepenin üzerinde bulunuyordu ve Devletâbâd ile Mendevî kalelerinden gelecek etkili ateşli silah saldırılarına karşı savunmasızdı.[510] Bu konudaki eksikliğini fark eden Safevî ordusu, bu burçları ele geçirmek ve ateşli silahlarla hasar vermek için önemli sayıda tüfek birliğini hızla gönderdi. Bu sırada Kızılbaş askerleri iki ayrı bölgede bulunan siperlerde mevzi aldı. Bu siperlerden biri Masure kapısının karşısında bulunuyordu ve hücuma Murtaza Kulu Han liderlik ediyordu. Diğer siper ise Korucubaşı Murtaza Han'ın komutası altında Babaveli kapısının karşısında bulunuyordu. Her iki kapı da art arda saldırılarla karşı karşıya kaldı ve bu saldırıların asıl yükünü Babaveli kapısı çekti. Kızılbaş kuvvetleri bu bölgede olağanüstü bir çaba gösterdi. Tüfek atışı menziline

[507] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 415-416.
[508] Muhammed Tahir Vahîd-i Kazvînî, *Abbasnâme,* s. 108-109.
[509] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 417.
[510] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 78-79.

gelene kadar kaleye doğru ilerledi ve arkadan ağır silahların gelmesini beklemek için durakladı.[511]

Kuşatma sırasında Ferah valisi Kelb Ali Han top mermisinin isabet etmesi sonucunda vefat etti. Aynı anda kaleyi kuşatmak için üç adet top sevk edilerek Kızılbaş birliklerine ulaşıldı. Bu toplardan biri Babaveli kapısındaki süvari birliklerinden ateşlenirken, diğer ikisi Masure kapısını hedef alıyordu. Ancak kalenin kalın duvarları nedeniyle bu topların etkisiz olduğu ortaya çıktı. Kuşatma birliklerinin top ve ateşli silahlarla açtığı ateş sonucu burç duvarları hasar gördü. Babürlü garnizon birlikleri geceden sabaha kadar bu duvarları onarmak için durmaksızın çalıştı. Fakat sabah saatlerinde Safevî birliklerinin ateşli silahla saldırısı sonucu surlar bir kez daha yıkıldı. Kuşatma birliklerine takviye kuvvetleri geldiğinde Kızılbaş kuvvetleri savunma siperine doğru yer altı geçitleri kazmaya başladı. Gizli bir manevrayla hendeği aşarak Şîr Hacı burcundaki kulübenin tabanına doğru ilerlediler. Durumun ciddiyetini anlayan Devlet Han duvarın tabanının altına bir yer altı geçidi inşa etti ve düşman güçleriyle karşılaşmak için buraya bir askerî birlik gönderdi. Bu saldırı civarda konuşlanmış olan çok sayıdaki Kızılbaş askerinin ölümüyle sonuçlandı ve geriye kalan Safevî kuvvetleri kendi tahkimatlarına çekilmek zorunda kaldı. Kızılbaş askerleri yaklaşık bir hafta boyunca saman ve kum torbalarını kullanarak köprüler inşa ettiler. Bu köprüler hendeği geçmenin bir yolu olarak hizmet etti ve ardından patlayıcıları stratejik olarak yerleştirmek için Şîr Hacı duvarının altına tüneller kazmaya başladılar. Bu plandan haberdar olan Babürlü kuvvetleri, Şîr Hacı hendeği ile kale duvarı arasında uzanan bir hendek kazarak önlem aldı. Bu hendek, Safevîlere ait olan patlayıcı maddelerin yerleştirilmesini etkili bir şekilde engelleyerek bunların kullanılamaz hâle gelmesine neden oldu. Buna karşın hâlâ tespit edilemeyen bazı patlayıcılar vardı. Misilleme olarak Babürlü kuvvetleri Kızılbaş askerleriyle karşılaştı ve onları kılıçtan geçirdi. Bununla birlikte ateşli silahlarla çok sayıda Safevî askerinin de yaralanmasına neden oldular.[512]

Çatışmanın ilerleyen günlerinde her iki taraftan da önemli sayıda asker öldü ve yaralandı. Bu esnada Şah II. Abbas bizzat kalenin karşı tarafına geldi. Hemen sonra kendi birliklerine Babaveli ve Masure kapılarına aynı anda saldırılar düzenlemeleri emrini verdi. Yoğun çatışma öğleden sonraya kadar devam etti ve her iki tarafta da

[511] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 72-73.
[512] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 418.

çok sayıda kayıpla sonuçlandı. Safevî ordusu tüm çabalarına rağmen önemli bir zafer elde edemedi ve karargâhına çekildi. Yağmur yağmaya başlayıp gece boyunca devam ederken Safevî kuvvetleri Şîr Hacı kapısının arkasında mevzilendi. Bu kapıya saldırılar düzenlediler ve bazı küçük zaferler elde etmeyi başardılar. Babürlüler sekiz ila dokuz gün boyunca top ve ateşli silah atmayı bıraktılar. Buna karşın ok, taş ve daha küçük menzilli silahlar kullanmaya devam ettiler. Kızılbaş kuvvetleri Şîr Hacı kapısını her açmaya çalıştığında, Babürlü birlikleri hızla misilleme yaptı ve Safevîlerin ilerlemelerine müsaade etmedi.[513]

Zaman geçtikçe bazı garnizon birliklerinin cesaretinde bir düşüş gözlendi. Veys Karen kapısının güvenliğinin sağlanması sorumluluğunu üstlenen Şâdî Özbek, Safevîlerle ittifak kurarak Kıpçak Han'ı teslim olmaya ikna etmeye çalıştı. Kıpçak Han bu talep karşısında isteksiz olmasına rağmen maiyetinin, onların ailelerinin, mallarının, canlarının ve itibarlarının kaybedilmesi ihtimalinden korkuyordu. Sonuç olarak Kıpçak Han'ın yanındaki görevlilerin görüşlerine boyun eğmekten başka seçeneği yoktu. Eş zamanlı olarak bazı mansıbdarlar, ahadiler ve tüfekli birlikler, Devlet Han'a yoğun kar yağışı nedeniyle tüm geçişlerin kapandığını, takviye kuvvetlerin zamanında ulaşmasının imkânsız hâle geldiğini bildirdi. Ayrıca kalenin düşmenin eşiğinde olduğunu, Safevî kuvvetlerinin acımayacaklarını, kimseyi sağ bırakmayacaklarını ileri sürdüler. Bu kişiler, değerli eşyalarına ve çocuklarına gelebilecek zarardan endişe ediyorlardı. Bu kargaşayı bastırmak Devlet Han'ın yetkisinde olmasına rağmen o, yanındaki görevlilere yalnızca tavsiye vermekle yetindi.[514]

Askerler, Devlet Han'ın tavsiyelerine kulak asmadan, siperlerde çok az sayıda insan bırakarak memleketlerine doğru ilerledi. Bu fırsatı değerlendiren Safevîler, Şîr Hacı kapısına çeşitli yönlerden sızmaya çalışırken, diğer bir grup asker de zorla Babaveli kapısına girdi. Bunun üzerine kale birlikleri ve Devlet Han'ın maiyetinin bir kısmı o bölgede Kızılbaş kuvvetleriyle çatışmaya başladı ve her iki taraftan da kayıplar yaşandı. Daha sonra Şâdî Han, Safevî Devleti'nin yetkilisi Muhammed Bey'in, Şah II. Abbas'tan haber getirdiğini ve Büst Kalesi'nin yapı ve mühimmatından sorumlu Daruga Şerafeddîn Hüseyin'in zikredilen Safevî yetkilisine eşlik ettiğini Devlet Han'a bildirdi. Bunu öğrenen Devlet Han, Muhammed Bey'i kapıdan uzak tutmak için Mîrak Hüseyin Bahşi'yi görevlendirdi. Ancak Mîrak Hüseyin, Veys Karen kapısına

[513] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, III, s. 74-75.
[514] Jadunath Sarkar, *History of Aurangzib*, I, Kuntaline Press, Calcutta 1992, p. 135.

vardığında, Muhammed Bey'in, Kıpçak Han ve birkaç mansıbdarın girişte sohbet ettiğini gördü. Mîrak Hüseyin, Muhammed Bey'in dört mektup getirdiğini duydu. Bu mektuplardan Devlet Han'a, Şâdî Han'a, Nurul Hasan'a ve Mîrak Hüseyin'e de birer tane verildi. Ayrıca Muhammed Bey bizzat sözlü iletişim yoluyla birkaç mesaj iletti.[515]

Mîrak Hüseyin döndükten sonra durumu Devlet Han'a iletince o da buna karşılık müftüsü aracılığıyla Kıpçak Han ve Şâdî Han'ı çağırarak elçinin bilgisi dışında kabul edilmesinden duyduğu öfkeyi dile getirdi. İki han, Safevî hükümdarı hakkında bilgi toplamak amacıyla elçinin girişine izin verdiklerini açıkladı. Devlet Han daha sonra Muhammed Bey ile görüşmek üzere Veys Karen kapısına doğru ilerledi. Muhammed Bey'in getirdiği mektupları kabul etti ve şifahî mesajları dinledi. Mesajında Şah II. Abbas, Devlet Han'ın, Büst Kalesi komutanı Purdil Han ve adamlarının yenilgisinden ders alması gerektiğine dikkat çekiyordu. O, ayrıca düşmanlıkların sona ermesi ve daha fazla kan dökülmemesi çağrısında bulundu. Muhammed Bey'in yanında Şah II. Abbas, Büst Kalesi'nin durumu ve burada tutulan esirler hakkında bilgi vermek için Şerafeddîn'i gönderdi. Şerafeddîn, Devlet Han'a Büst Kalesi'ndeki durum hakkında bilgi verdi. Devlet Han, beş gün içinde yanıt vereceğine dair güvence verdi. Her iki taraf da bu dönemde düşmanlıklardan kaçınma konusunda anlaştı. Muhammed Bey'e geri dönme izni verildi ve Kızılbaş karargâhına geri döndü.[516]

Babürlü garnizonunun son kararını ortaya çıkarmak için Şah II. Abbas harekete geçti. Beşinci gün başkomutan Rüstem Han'ın kardeşi Ali Kulu Han, Safevî şahı tarafından Şâdî Han'ın siperine gönderildi. Çok sayıda Babürlü yetkilisinin eşlik ettiği Devlet Han, Ali Kulu Han'ı kapıda karşıladı ve içeri girmesi için davette bulundu. Bir dizi görüşmenin ardından Ali Kulu Han, Babürlülerin cesur ve büyük direnişini kabul ederek onları savaşı durdurmaya, canlarının ve mallarının korunmasına öncelik vermeye çağırdı. Ek olarak Ali Kulu Han ayrılmadan önce Babürlü tarafının yanıtını iletmek için yetkililerden bir grup teşkil edilmesini istedi. Buna cevaben Devlet Han, Ali Kulu Han'ı ve Kandahar Dîvânı'ndan Abdüllatif'i Şah II. Abbas'a merhamet talebini iletme görevini tevdi etti. Ertesi gün o, Safevi Şahı'nın onayıyla geri döndü. Devlet Han'ın kaleyi teslim etmesini beklemeden Şâdî Han, Kıpçak Han eşliğinde Veys Karen kapısından ayrılarak Kızılbaş ordusunun karargâhına doğru yola çıktı. Devlet Han'ın adamlarına kaleye çekilmeleri tavsiyesine rağmen çabaları sonuçsuz

[515] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 419.
[516] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 76.

kaldı. Sabahleyin kapıları korumakla görevli mansıbdarlar, ahadiler ve tüfekli birlikler savunma hatlarındaki mevzilerini terk etmişlerdi. Devlet Han, Keker Han, Raca Amar Singe, bazı mansibdarlar ve bir grup Babürlü yetkilisiyle birlikte iç kalede kaldı. Kalenin diğer kısımları artık Safevîlerin kontrolündeydi.[517] 22 Şubat 1649'da Ali Kulu Han kaleye dönerek kalenin tesliminin artık geciktirilemeyeceğini vurguladı. Yaklaşık iki ay süren kuşatma boyunca 2.000 civarı Safevî askeri ölmüşken, Babürlü tarafında 400 görevli hayatını kaybetmişti.[518]

Şâdî Han'ın gidişinden sadece iki gün sonra Devlet Han, Kandahar Kalesi'ni Safevîlere teslim ederek oradan ayrıldı. Bu zafer Kızılbaş askerleri tarafından büyük bir merâsimle karşılandı. Akabinde Devlet Han kendi maiyetinden önde gelen görevlilerle beraber Şah II. Abbas'ın huzuruna çıktı. Eş zamanlı olarak Mihrab Han, Purdil Han ve diğer emîrler de Safevî hükümdarının yanına geldiler. Devlet Han ve diğer Babürlü komutanları, Babürlü topraklarına dönmek için Şah II. Abbas'tan izin istedi ve bu talep kabul edildi. Devlet Han, iyi niyet göstergesi olarak Safevî şahına 2 fil hediye ederken, diğer değerli eşyaları kendisinde kaldı. Nihaî olarak Şah II. Abbas'ın huzurundan ayrılan Babürlü yetkilileri, İsa Bey ve bir grup asker tarafından Kâbil sınırına kadar uğurlandı.[519]

Safevîlerin 1649'daki Kandahar seferi ve burayı geri alması incelendiğinde Babürlülerin asker sayısı ya da mühimmatsal problemden çok stratejik sorunlarla boğuşmasının etkisi görülmektedir. Nitekim Özbek seferi sonrasında yorulan Babürlü ordusunun ve Şah Cihan'ın Kandahar ile iyi irtibat kuramadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber Kandahar yöneticileri ve buraya sonradan gelen Özbek liderleri arasındaki uyumsuzluk kalenin kaybedilmesinde başlıca nedendir. Buna binaen bu uyumsuzluğu iyi değerlendiren Şah II. Abbas ve Kızılbaş ordusu ulaklarıyla Kandahar ve civarının durumunu iyi bir şekilde takip ederek baskın ve ustaca bir diplomasi ile kaleyi geri almayı başarmıştır.

4.1.1.2. Safevîlerin Kandahar'ın Etrafındaki Kaleleri Zaptı (1649)

Şah II. Abbas, Kandahar seferi sırasında Mihrab Han ve birliklerini Büst Kalesi'ne gönderdi. Kaleye varan Mihrab Han, karargâhı için uygun bir yeri özenle seçti. Daha kolay ele geçirilen eski kalenin karşısına yeni, oldukça güçlendirilmiş bir kalenin inşa

[517] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 77-78.
[518] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 420-421.
[519] Muhammed Tahir Vahîd-i Kazvînî, *Abbasnâme,* s. 123.

edildiğini fark etti. Bu bilgiyi aklında tutarak Aşıklar Köprüsü'nden Helmend Nehri'ne kadar beş farklı noktadan taarruz planı yaptı. Koordineli bir saldırı yapmak amacıyla saldırıya katılan birlikleri denetlemek üzere atamalar yapıldı. Safevî kuvvetlerine karşı savunma hatlarını muhafaza etmek ve tüm bölgelerde kontrolü sağlamak için Büst Kalesi komutanı Purdil Han büyük bir grup adamıyla beraber düşman üzerine doğru ilerledi. Bu arada Safevî askerleri mevcut siperlerin altına yer altı siperleri kazdılar ve bu gizli noktalara stratejik olarak iki top yerleştirdiler. Birkaç günlük hazırlıktan sonra hedeflerine doğru top atışları başlattılar. Buna karşılık Purdil Han ve adamları toplar, tüfekler ve diğer ateşli silahlarla misilleme yaptı. Sistan Meliki Nusret Han komutasındaki Safevî askerleri ise kale hendeklerindeki suyu boşaltmak için hareketlendi. Onlar hedeflerine tam yaklaşacakları sırada Purdil Han'ın askerleri daha önce açık olan kale kapısını kullanarak beklenmedik bir saldırı başlattı.[520]

Kızılbaş askerleri, Babürlü ordusunun sert bir saldırısıyla karşı karşıya kaldı ve bu da çok sayıda can kaybına neden oldu. Hayatta kalanlar ise karargâhlarına doğru geri çekildiler. Toplam elli dört gün süren kuşatma sırasında karşıt güçler arasında yoğun çatışmalar yaşandı. Her iki taraf da ağır kayıplar verdi; Safevî cephesinde yaklaşık 600 Kızılbaş askeri hayatını kaybetti. Buna karşın Purdil Han'ın maiyetinin yarısı hayatını kaybetti. Purdil Han, 28 Ocak 1649'da eman diledi ve Mihrab Han ile müzakerelere başladı. Nihaî olarak taraflar anlaşmaya varmasına rağmen Mihrab Han, kalenin teslim edilmesine karşı çıkan ve savaşmaya devam etmek isteyen bir grup Babürlü askerini idam ederek kale üzerinde otoritesini tesis etti. Daha sonra Mihrab Han, Purdil Han'ı ailesi ve maiyetindeki adamları ile beraber esir olarak Kandahar'daki bulunan Şah II. Abbas'a gönderdi. Safevî şahının emriyle Saru Han Taliş'e Zemindâver Kalesi'nin ele geçirilmesi görevi verildi. O, aldığı emir üzerine birliklerini seferber ederek kaleyi zapt edebilmek için taarruz başlattı. Bu kale, Seyyid Esadullah, Seyyid Bekir, Seyyid Bayezid-i Buharî'nin oğulları ve onların sadık takipçileri ile süvari ve piyadelerden oluşan 500 kişilik tüfekli bir birlik tarafından müdafaa ediliyordu. Seyyidler, Saru Han Taliş'e bir mesaj göndererek Zemindâver Kalesi'nin Kandahar Kalesi'nin bir kolu olduğunu ileri sürdüler. Buna binaen Kandahar Kalesi ele geçirilmedikçe Zemindâver Kalesi'nin ele geçirilmesinin boşuna olacağını savundular. Bu nedenle Kandahar Kalesi'ndeki durum netleşinceye kadar saldırıların geçici olarak durdurulmasını teklif ettiler. Saru Han Taliş bu öneriyi kabul etti ve derhal Şah II. Abbas'ı bilgilendirdi ve

[520] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, III, s. 77-78.

ondan talimat bekledi. Kısa süre sonra Safevî şahı Seyyidlere, Kandahar ve Büst kalelerinin ele geçirildiğini bildiren bir mektup yolladı. Şah II. Abbas'tan gelen bu haber üzerine Seyyidler, kaleyi Kızılbaşlar tarafından karargâh kurmak ile vazifelendirilen Muhammed Sultan Çekânî'ye teslim etti. Akabinde maiyetleriyle birlikte Kandahar'a doğru yola çıktılar.[521] Şah II. Abbas, Mart 1649'da askerler için tahıl kıtlığını gidermek ve atlar için yem ihtiyacının karşılamak üzere Horasan'a geri döndü. Ayrılmadan önce o, Kandahar Kalesi'nin idaresini, yaklaşık 10.000 Kızılbaş ve tüfekli köle askerler ile beraber Mihrab Han'a bıraktı. Ayrıca Dost Ali Özbek'e bir askerî birlik verildiği gibi Büst kalesinin komutanlığı görevi de tevdi edildi.[522]

4.1.1.3. Şah Verdi Bey'in Elçiliği (1649)

Babürlü hükümdarı Şah Cihan, 15 Mart 1649'da, Kandahar yakınlarında yaşanan çatışmaların ordusunun mağlubiyetiyle sonuçlanmasının ardından maiyetiyle beraber Lahor'dan Kâbil'e doğru yola koyuldu. Şah Cihan, Peşaver'de Bağ-i Zafer'e ulaştığında, Şah II. Abbas'ın elçisi Şah Verdi Bey'in Kâbil'e geldiği haberini aldı. Buna karşılık o, gürzdârı Yar Hüseyin Bey'i Safevî elçisini kendisine getirmesi için Kâbil'e yolladı. 8 Mayıs 1649'da Şah Cihan, Nimla'ya vardığında Safevî elçisi ona yaklaştı. Ancak o, Şah Verdi'yi huzuruna kabul etmedi ve Şah II. Abbas'ın gönderdiği mektubu almadı.[523] Buna karşın elçiyi ağırlama ve onunla ilgilenme sorumluluğunu Şayeste Han ve Cafer Han'a tevdi etti. Babürlü hükümdarı, bu görevliler aracılığıyla elçiye şunları iletti: "*Uzun süredir devam eden dostluğumuza güvenerek Kandahar Kalesi'ni korumak için buraya kendi adamlarımızı yerleştirdik. Eğer başka bir amacımız olsaydı, yetenekli askerlerimizden bir birliği bölgede bırakırdık. Son dönemde yaşanan talihsiz olaylar göz önüne alındığında, bir elçi aracılığıyla iletişim kurmak uygun olmaz. Bundan dolayı önceki elçiniz olan Şah Kulu benim tarafımdan kabul edilmemişti, bu yüzden o, hoşnutsuz bir şekilde geri döndü.*" Bu mesajların ardından yukarıda adı geçen Babürlü görevlilerine elçi Şah Verdi'nin istirahat edebilmesi için Celalâbâd'a kadar eşlik etmeleri talimatı verildi. Şah Cihan, Kâbil'e varınca, Safevî elçisinin Yar Hüseyin ile birlikte 10.000 rupilik bir bağışla ülkesine geri gönderilmesi emretti.[524]

---

[521] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 422; Muhammed Tahir Vahîd-i Kazvînî, *Abbasnâme*, s. 118-119.
[522] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 81.
[523] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 422-423.
[524] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 93.

Şah II. Abbas, Şah Cihan'a yazdığı mektubun başlangıcında iki devlet arasındaki dostluğun devam etmesi yönündeki umudunu dile getirdi. O, birtakım askerî meseleler nedeniyle Horasan'ı ihmal ettiğini ancak artık bölgeye yürüdüğünü anlattı. Mektubun amacı, Kandahar'ın fethinden önce Şah Kulu aracılığıyla gönderilen daha önceki bir mektuba atıfta bulunarak, komşu devletler arasındaki tarihî dostluk bağını yeniden güçlendirmekti. Şah II. Abbas, Kandahar bölgesinde yaşanan olaylara dikkat çekerek bölgenin kontrolünü Şah Cihan'dan almak istediğini ifade etti. Ancak Babürlülerin Kandahar yöneticilerinin bu isteğini yerine getirmediklerini de mektubuna eklemişti. Kalenin Safevîlere verilmesinin reddedilmesini Kandahar yöneticilerinin kendisi ile "*büyük emmi*" olarak adlandırdığı Şah Cihan arasında bir çatışma olduğu varsayımını ortaya atmalarına dayandırıyor ve bu yüzden yaşanan mücadelelerden Babürlü yetkililerini sorumlu tutuyordu. Şah II. Abbas mektubun devamında gerçekleşen savaşlar sonucunda Kandahar bölgesindeki kaleleri başarıyla ele geçirdiğini belirtti. Mektubun sonunda Safevî şahı, Şah Cihan'ın bu olaylardan dolayı üzüntü duymamasını temenni ederek, zapt edilen toprakların Babürlülere ait olmaması nedeniyle kendilerine karşı karşı herhangi bir düşmanlık yapılmaması gerektiğini de vurguladı.[525]

Safevi Devleti'nin elçisi Şah Verdi Bey, 1649 yılının sonlarında Şah Cihan'ın emri gereği Kâbil'deki Babürlü karargâhına gönderildi. O, burada Cafer Han'ın evinde konuk edildi. Cafer Han, Kızılbaş elçisinin onuruna bir ziyafet düzenledi ve ona 2.000 rupi değerinde hediyeler takdim etti. Şah Verdi Bey ise Safevî hükümdarının gönderdiği hediyeleri Cafer Han aracılığıyla Şah Cihan'a teslim edilmek üzere takdim etti. Minnettarlığın bir göstergesi olarak Safevî elçisine 10.000 rupi hediye edildi. Daha sonra Safevî topraklarına dönüş yolculuğunda Şah Verdi Bey'e Yar Hüseyin eşlik etti.[526]

Şah Verdi Bey'in elçiliğinin ilişkilere etkisi incelendiğinde, Babürlüler nezdinde Safevîlere karşı menfî bir tavır takınıldığı hem eylemlerden hem de söylemlerden açıkça anlaşılmaktadır. Zira Şah Verdi Bey'in huzura kabul edilmemesi ve Şah II. Abbas'ın mektubunun alınmaması diplomatik olarak taraflar arasındaki samimiyeti ve saygıyı yok saymıştır. Büyük ihtimalle bu muamelenin gösterilmesinde Kandahar ve

[525] Muhammed Tahir Vahîd-i Kazvînî, *Abbasnâme*, s. 125-127.
[526] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 432-433. Kenbu'ya göre Babürlüler tarafından gönderilen elçinin adı Muhammed Kulu Bey idi. Hatta bu elçi Şah Verdi Bey'e yapılan şekilde menfî bir muamele görmüştür. Bkz. Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 93-99.

civarının kaybı birincil etkendir. Her ne kadar Şah II. Abbas mektubunda iyi dileklerle ve geçmişe atıfta bulunarak Şah Cihan'ın tepkisini yok etmeye çalışsa da taraflar arasındaki önemli bir jeopolitik değere sahip olan Kandahar şehri için gerçekleşen mücadele samimiyeti ve dostluğu rafa kaldırmıştır. Şah Cihan ise açıkça bölgeyi geri alma amacı güttüğünden Şah II. Abbas'a karşı dostâne bir tavırla diplomatik cevaplar vermemiştir.

4.2. Babürlülerin Kandahar'ı Geri Alma Girişimleri (1649-1653)

4.2.1. Birinci Kandahar Seferi (1649)

Kandahar Kalesi'nin muhasarasına ilişkin kötü haberi alan Şah Cihan, hızla harekete geçti. Sadrazam Sadullah Han'a kuvvetlerini Lahor'dan seferber etme emrini verirken, Şehzade Evrengzîb ise Multan'dan asker toplamakla görevlendirildi. Babürlü hükümdarı, veliahtı olan Şehzade Dârâ Şukuh'un eşliğinde Kâbil'e ilerledi.[527] Sadullah Han kendi kuvvetleri ile birlikte Nilab Nehri'ni geçerken Şehzade Evrengzîb de Multan'dan geldi ve aynı nehri geçti. Şehzade Evrengzîb ile Sadullah Han komutasındaki iki ordu, nehrin ardında güçlerini birleştirerek Kohat'a doğru ilerleme kaydetti. Evrengzîb, Kohat'a vardığında kar yağışıyla ilgili haber elde edebilmek için beklemeye karar verdi. Bu esnada yolları açmak ve köprü yapmak için önden gönderilen Halil Bey'den bir mektup ulaştı. Mektupta, Host yolu boyunca yüksek bölgelerden geçen yollarda yoğun kar yağışı olduğu ve bu yolların en az bir ay boyunca geçilemez hâlde olduğu ortaya çıktı. Bu bilginin ardından Evrengzîb, Host'a doğru ilerleme planını rafa kaldırdı. Bunun yerine, Peşaver şehrini geçerek Kâbil'e doğru ilerlemek için engebeli ve zorlu yollarıyla bilinen Sindha-Basta geçidini seçti.[528]

Kâbil'de kısa bir müddet konaklayan Babürlü ordusu, Celalâbâd yakınlarındaki çeşitli bölgelerden askerlerin gelmesini ve gerekli hazırlıkların tamamlanmasını bekliyordu. On beş gün kaldıktan sonra Evrengzîb ve kuvvetleri Gazne'ye doğru ilerledi. Buraya ulaştıklarında çevredeki meralarda hayvan yemi kıtlığıyla karşılaştılar ve bu da ot fiyatlarında önemli bir artışa neden oldu. Buna binaen Evrengzîb ve Sadullah Han derhal Şah Cihan'ı bilgilendirdiler. Hemen ardından Gazne'den Kandahar'a giden yolda tahıl kıtlığı söylentilerini tartışarak sorunu çözebilmek için ondan yol göstermesini istediler. Buna cevaben Şah Cihan'ın mektubunda, hiçbir engelin ilerleme

[527] Muhammed Yusuf Vâlih-i İsfahânî, *Hold-i Berrîn,* s. 482.
[528] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 426.

konusunda cesaretlerini kırmasına izin vermeden azimle yola devam etmeleri gerektiği vurgulanmaktaydı. Bununla beraber Babürlü hükümdarı mektubun devamında Evrengzîb ve Sadullah Han'a yorulmadan hedeflerine ulaşmak için hızla Kandahar'a doğru ilerlemeleri çağrısında bulundu.[529]

Babürlü kuvvetlerinin Gazne'de bulunduğu esnada Evrengzîb kısa bir müddet yetecek ölçüde yiyecek tedarik etti. Öncü kuvvet olarak Şâd Han'ı ve yaklaşık 2.000 süvariyi seçti. Bunun ardından onları ordunun ön kısmına gönderdi. Şah Cihan'ın talimatlarını takip eden Evrengzîb, geri kalan birlikleri yedi ayrı kısma böldü. Ana birlik 18.000 atlıdan oluşurken, öncü kuvvet 15.000 süvariden meydana gelmekteydi. Sağ kanat, sol kanat ve artçı birliklerin her biri 5.000 atlıdan, sağ ve sol kanat kuvvetlerinin her biri ise 3.000 süvariden teşkil edildi. Ana birliklerin sorumluluğunu üstlenen Evrengzîb, öncü komutan olarak Bahadur Han'ı, sol kanadın komutanı Raca Ciget Singe'yi, sağ kanadın başına Kılıç Han'ı, artçı komutan olarak Rüstem Han'ı atadı. Sağ kanat güçlerinin komutanı Necabet Han, sol kanat güçlerinin komutanı ise Mirza Nevzar Safevî idi.[530]

Evrengzîb askerlerini belirli bir düzende organize ettikten sonra Gazne'den Kandahar'a doğru yola çıktı. Mugur'a vardığında Gazne valisi Saadet Han'ı, bazı Hazara ve Afgan liderleriyle birlikte geride bırakmaya karar verdi. Evrengib ise Karabağ'da kalmayı tercih etti. Onun burada kalışının iki amacı vardı: Bunlardan birincisi Afganlar ve Hazaralardan gelecek potansiyel saldırılara karşı seyyahların ve tüccarların güvenliğini sağlamaktı. İkincisi ise orduya giden erzakların zarar görmeden teslim edilmesini temin etmekti. Bu esnada Kandahar ileri gelenlerinden Melek Mevdud Abdal'ın oğlu Melik Hüseyin'e Evrengzîb'in ordusuyla yaklaştığı haberi ulaştı. Bunun üzerine o, Mihrab Han'ın yanından ayrıldı ve alelacele memleketi Şehr-i Sefa'ya çekildi. Ancak Melik Hüseyin, Sadullah Han'dan etkilenerek nihaî olarak Evrengzîb'in maiyetine katılmaya razı oldu. Babürlü şehzadesi bu kararın ardından bir iyi niyet göstergesi olarak ona bir elbise ve mücevherlerle süslenmiş bir kılıç da dâhil olmak üzere değerli hediyeler verdi.[531]

Ordunun Kelat yakınlarına varması üzerine Şah Cihan'dan bir mektup ulaştı. Bu mektup ile Evrengzîb'e, Sadullah Han'ı kendi kuvvetlerine ek olarak öncü birlikler,

[529] Banarsi Prasad Saksena, *History of Shah Jahan of Dihli*, p. 226.
[530] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 426.
[531] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 81.

sağ-sol kanatlar ve sağ yan kuvvetler ile beraber Kandahar Kalesi'ne göndermesi yönünde talimat verildi. Bu talimatın amacı düşman garnizonda bulunan kuvvetlerin çevredeki tahılları kaleye taşımasına mâni olmaktı. Şah Cihan'ın direktiflerini takip eden Evrengzîb yavaş yavaş Sadullah Han'ın peşinden gidecekti. Babürlü hükümdarının talimatı uyarınca Şehzade Evrengzîb, sabah Sadullah Han'ı ve adı geçen birlikleri Kandahar'a doğru seferber etti. Kendisi ise kale yöneticisinin Şemşîr Han olduğu Kelat'ta beklemeye başladı. Sadullah Han ve beraberindekiler büyük bir hızla geceleyin Şehr-i Sefa civarında karargâh kurdular. O, Mübarek Han Niyazî'ye buranın güvenliğini emanet ettikten sonra ilerlemesine devam etti. Üç gün sonra, 24 Mayıs 1649'da Kandahar'a ulaştı ve Deh Hâce ovasında ordugâhını teşkil etti. Sadullah Han bundan sonra Evrengzîb'in buraya gelmesi için bekleyişe geçti.[532]

Evrengzîb, 26 Mayıs 1649'da Kandahar civarına vardı ve karargâhını kaleden sadece bir fersah uzakta kurdu. Raca Bithildas, önde gelen birlikler arasında yer alan Racputlarla birlikte kendisine yakın bir noktaya atandı. Sadullah Han'a Genc Ali Han'ın Gencâbâd olarak bilinen bahçesine, Raca Ciget Singe'ye ise Abbasâbâd adıyla tanınan Genc Ali Han'ın diğer bahçesi olarak bilinen mevkiye yerleşmesi görevi verildi. Kılıç Han'a daha önce Ali Merdan Han'ın yaptırdığı Bağ-i Nazar'daki bahçede yer alması ve konuşlanması emredildi. Babaveli kapısının ön kısmında ise üç siper kazıldı.[533] Çehelzîne Tepesi'nin eteğinin karşısında bulunan ilk siper başlangıçta Necabet Han'ın ve Sadullah Han'ın kuvvetlerinin yönetiminde olacaktı, ancak daha sonra buranın idaresi Raca Ciget Singe'ye bırakıldı. İkinci siper Mirateş Kâsım Han'ın ve Babürlü topçu kuvvetlerinin tamamının kontrolü altındaydı. Üçüncü ve son siper ise Kılıç Han ve tüm sağ birliklerin idaresindeydi. Evrengzîb'in emriyle Rüstem Han ve tüm sol kanadın Hâce Hızır ve Veys Karen kapıları arasında mevzilenerek siper inşa etmek üzere ilerlemeleri istendi. Hâce Hızır kapısına saldırı yapma sorumluluğu Sadullah Han'a verilirken, Veys Karen kapısına yapılan saldırılar da onun bazı adamlarına emanet edildi. Masure kapısının karşısındaki bahçede Bahadır Han ve adamları, korucu şefi Luhrasb Han ve ahadi birlikleri eşliğinde konuşlandırıldı. Bahadır Han, kuvvetlerini iki gruba ayırarak Masure kapısına doğru hendekler kazdırdı. Ek olarak, Leke Tepesi'nin arkasında üç büyük hendek hazırlandı; bunlardan biri Raca Ciget Singe ve çok sayıda mansıbdar tarafından Leke tepesinden Kandahar

[532] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 427.
[533] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 82.

Kalesi'ne giden yolu kapatmak için inşa edildi. Çehelzîne Tepesi'nin arkasındaki bölgenin güvenliği Mirza Nevzar ve kardeşi Mirza Sultan'a verildi.[534]

Siperler hazırlandıktan sonra Evrengzîb kendi birliklerinin ve Safevî kuvvetlerinin hareketlerine ilişkin karmaşık ayrıntıları toplamak için Şâd Han'ı ve bir grup gözcüyü Küşknuhud'a yolladı. Ertesi gün Raca Man Singe Guvalyarî ve Raca Ciget Singe'nin oğlu Bihav Singe, Çehelzîne üssünde konuşlandılar ve bu tepedeki burçların nispeten az sayıda Kızılbaş askeri tarafından korunduğunu fark ettiler.[535] Adı geçen racalar ve askerleri Evrengzîb'in iznini almadan, Sadullah Han'ın bazı güçlerinin de destekleri ile Çehelzîne'ye bir saldırı başlattılar. Bu harekâtın haberini alan Mihrab Han büyük bir askeri birliği hızla tepeye çıkardı. Safevî kuvvetleri ateşli silahlarını kullanarak Babürlü kuvvetlerinin ağır kayıplar vermesine sebep oldu. Sadullah Han'ın yardım sağlamak için gönderdiği askerler de dâhil olmak üzere Babürlü birlikleri büyük çaba göstermesine rağmen ilerlemeleri ciddi şekilde engellendi. Ellerinden geldiğince bir hendek kurup güçlendirdiler, mevzilerini özenle savundular ve burçları ele geçirmek için fırsat kolladılar.[536]

Evrengzîb, Kılıç Han ve Ravestersal'ı 100 ahadi süvari ve 200 tüfekli birliğiyle birlikte erzak toplamak üzere Küşknuhud'dan Büst'e gönderdi. Yanlarında soylular, mansıbdarlar ve 7.000 süvarisiyle Şâd Han da vardı. Şehzadenin planı Büst kale komutanını ve Büst bölgesindeki köylüleri kazanmaktı. Kılıç Han'ın saldırısının ardından yerine Rüstem Han'ın geçmesine, boşalan yere ise Raca Bithildas ve beraberindekilerin getirilmesine karar verildi. Bu sırada Sadullah Han, Hâce Hızır ve Veys Karen'in kapılarının Kızılbaş askerleri tarafından açık bırakıldığı haberini Evrengzîb'e ulaştırdı. Lâkin Raca Bithildas'ın kazdırdığı siperlerden su çıkmasının orada asker toplamaya imkân vermediği anlaşıldı. Sonuç olarak Sadullah Han, Derviş Surh'un önerdiği yere yerleşmeyi amaçladı. Bunun üzerine Raca Bithildas'ın siperleri su çıkmayan bir noktadan Derviş Surh'un kazdırdığı yere bağlandı. Sadullah Han, kale kuvvetlerinin hendeği geçmesini engellemek için yer altı geçitlerinden hızla hendeğe ulaşabilecek bir plan yaptı.[537]

Ertesi gün Sadullah Han, amacına ulaşmak için kararlı bir ilerlemeye geçti. Fakat büyük bir ordunun yaklaştığı haberini alan kuşatma altındaki kale birlikleri

[534] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 428.
[535] Jadunath Sarkar, *History of Aurangzib,* I, p. 144.
[536] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 428-429.
[537] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 83.

dikkatlerini hızla yaklaşan güçlere çevirdi. Sadullah Han, Safevî askerlerinin amansız ateşine rağmen cesurca ilerleyerek daha önce kazılmış siperlere doğru güç bela bir ilerleme kaydetti. Buna karşılık Kızılbaş kuvvetleri derhal harekete geçerek Hâce Hızır kapısının karşısına yerleştiler ve burçların altından bir saldırı başlatmaya hazırlandılar. Onlar, surları kalkan olarak kullanarak şiddetli bir saldırı başlattılar. Buna karşın ateşli silahlarla donanmış Babürlü birliklerinin karşı saldırısıyla karşılaşınca geri çekilmek zorunda kaldılar. Sadullah Han'ın güçleri on iki gün boyunca siperlerini yarım metre kadar ileri götürdüler. Eş zamanlı olarak Rüstem Han'ın siperleri Sadullah Han'ınkilere benzer bir ilerleme kaydederken, Kâsım Han'ın kuvvetleri ise çeyrek metre siperlerini ilerlettiler. Babürlüler tarafından siperlerin ve yeraltı geçitlerinin genişletilmesiyle kuşatılan Safevî askerleri karşı tarafı geri püskürtmek için savunmaya başladılar. Sabahtan akşama kadar kitlesel ve silahlı saldırılar şeklinde çatışmalar yaşanmaktaydı. Buna karşın bir gece Derviş Surh ve Sadullah Han'ın birlikleri, bir grup istihkâmcı eşliğinde siperlerinden çıkarak beklenmedik bir saldırı başlattılar. Hendeğin ötesinde sığınak olmamasına rağmen adı geçen Babürlü kuvvetleri kale muhafızlarının yaktıkları meşalelerin de etkisiyle çevreyi daha iyi görerek kaleye doğru ilerlediler. Bunun ardından kazı işlemi sırasında toprağın birikmesiyle oluşan ve doğal bir barınak görevi gören hendek gördüler. Bu yeni keşfedilen sığınak, Babürlü kuvvetleri için önemli bir saldırı üssü olarak kabul edildi.[538]

Gece boyunca Babürlü kuvvetleri kazı çalışmalarına titizlikle devam ederek kalenin hendeğine altmış iki metre daha yaklaştılar. Daha önce kazdıkları siperlerden stratejik olarak yeraltına doğru ilerlediler. Bu siperler onların üzerine gelen amansız top ve tüfek mermilerine karşı bir kalkan görevi gördü. Dikkat çekici bir şekilde gece boyunca Safevî kuvvetlerinin saldırısı karşısında birkaç istihkâmcı dışında Babürlü askerlerinden hiç kimse yaralanmadı. Kâsım Han da ertesi gece görevi devraldı ve siperini başarıyla hendeğe kadar genişletti. Bunun ardından Hem Duzd Nehri'nden gelecek tehlikelere karşı korunmanın hem de patlayıcı maddelerin güvenliğinin bilincinde olan Evrengzîb nehrin her iki yakasında hendekler inşa edilmesini emretti. Bir siperin savunması Luhrasb Han, Barha seyyidleri ve Racputlardan oluşan bir birliğe emanet edilirken, diğer siperin sorumluluğunu ise Evrengzîb'in sadık bir adamlarından olan Melik Hüseyin Koka ve Mirateş Muhammed Bey üstlendi. Babürlü

[538] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 434-435.

şehzadesi kalan pek çok adamını da adı geçen kişilerin yanında bıraktı. Sadullah Han kale kenarına kadar uzanan hendekleri başarıyla kazdırmıştı. Buradan hendek yanındaki toprak yığını boyunca bir çukur kazarak Hâce Hızır kapısına doğru ilerlediler. Bu çukurdan hendeğe doğru bir delik daha açıldı ve suyun akışını kolaylaştırmak için hendeğin önüne toprak ve taşlar yerleştirildi. Gece boyunca taş ve toprakla dolu çuvallar nakledildi. Toprak istenilen seviyeye ulaştığında üzeri bez ve tahtalarla kapatıldı. Diğer taraftan Melik Hüseyin ve Muhammed Bey hendekten su getirmek için var güçleriyle çalıştılar, hatta amaçlarına ulaşmak için bazı tüneller açtılar. Sonunda suyu bu tünellerden birinden geçirmeyi başardılar, böylece suyun en az bir ayaklık bir mesafeye ulaşması sağlandı. Kâsım Han da kazdığı hendekten bir geçit oluşturarak bunu Şîr Hacı kapısının önüne getirerek Babürlülerin ileri harekâtına katkıda bulundu.[539]

Babürlü birlikleri tüm çabalarına rağmen Safevîlerin savunma hattını aşamadılar. Kale garnizonu yalnızca güçlü silahlara değil, aynı zamanda onları nasıl kullanacağını bilen yetenekli askerlere de sahipti. Bununla birlikte Kandahar Kalesi, toplar ve tüfekler de dâhil olmak üzere kuşatma için gerekli tüm ekipmanlarla iyi bir şekilde depolanmıştı. Kızılbaş askerleri Babürlülerin kazdığı hendekler üzerine hızla bombardıman başlattı. Kâsım Han'ın tüneli ortaya çıkınca ağır silahlarla anında yok edildi. Bir buçuk ay içinde üç başarısız kuşatmanın ardından Babürlüler, yiyecek ve hayvan yemi kaynaklarının azalması sorunuyla karşı karşıya kaldı. Üstelik ateşli silah ve topçu eksikliği, kalenin ele geçirilmesini zorlaştırıyordu. Bu nedenlerden ötürü ve kış yaklaştığından dolayı Şah Cihan, oğlu Evrengzîb'i Lahor'a geri çağırma kararı aldı ve bu yönde bir yarlık gönderdi. Şehzade Dârâ Şükuh'a, ordunun Gazne'ye güvenli bir şekilde ulaştığı haberi gelene kadar Kâbil'de kalması talimatı verildi. O, bu durum gerçekleşince hızla Lahor'a ilerleyecekti. Şah Cihan ise 17 Eylül 1649'da Kâbil'den ayrıldı ve Lahor'a gitti.[540] Sonuç olarak Babürlülerin, Kandahar'ı geri alabilmek için Şah Cihan döneminde gerçekleşen ilk harekâtı başarısızlıkla bitti. Bu durumda Safevîlerin kaleyi iyi savunmaları yadsınamaz bir gerçektir. Zira eksikleri de olsa ateşli silahlarla Kandahar'a gelen Babürlü kuvvetleri çok çaba harcamasına karşın savunma hattını bir türlü aşamadı. Üzerine kışın da yaklaşması Babürlüler adına başarısızlığın son halkası oldu.

[539] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 84.
[540] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 432-435.

4.2.1.1. Civar Kalelerde Yaşanan Olaylar (1649)

Evrengzîb, Kandahar muhasarası sırasında Kılıç Han'ı 1.000'e yakın askerle Büst ve çevresine gönderdi.[541] Kılıç Han'ın misyonu, Babürlülere sadık kaldıkları sürece köylülere mâkul bir vergi uygulamaktı. Buna uymamaları durumunda, köylülerin tahıllarına el konulması ile cezalandırma yapılacaktı. Ayrıca Kılıç Han, Safevîlerin Ferah üzerinden gerçekleştirdiği her türlü eylemi rapor etmek ve gerekirse takviye kuvvet istemekle görevlendirildi. Kılıç Han derhal birliklerini seferber ederek Büst Kalesi yakınlarına mevzilendirdi. Diğer taraftan Babürlü güçlerinin Büst ve Zemindâver'e doğru ilerlediğini öğrenen Mihrab Han, kale komutanlarına yerel halkı Babürlü saldırılarından muhafaza etmeleri için onları Ferah'a ve Sistan'a nakletme talimatını verdi. Bu emir üzerine harekete geçen kale komutanları, Kılıç Han gelmeden önce köylüleri Ferah'a ve Sistan'a yerleştirdiler.[542] Bu sırada Şah II. Abbas, İsfahan'a doğru yola çıkmıştı. Herat'ta Safevî şahı bu gelişmelerin haberini aldı ve Mihrab Han'ın mektubunun gelmesini bekledi. Kısa müddet sonra, Kızılbaş hükümdarına Babürlü kuvvetlerinin saldıracağını bildiren beklenen mektup ulaştı. Bu bilgiye yanıt olarak o, Erdebil valisi Nazar Ali Han ve Ahirbaşı Necef Kulu Bey'e Kılıç Han ve ordularını durdurmaları için önlem almaları talimatını verdi. Ayrıca Mihrab Han'ın kardeşi Hacı Menuçehr Bey de bu güçlere destek sağlamak için kendi birliklerini seferber etti.[543]

Bu gelişmeler yaşanırken Hüseyin Kulu Aghar, birliklerini Şâd Han'ın güçleriyle birlikte Dalçak ve Dilaram'a doğru yönlendirdi. Yolculukları boyunca kendilerini stratejik olarak Zemindâver Kalesi çevresine yerleştirdiler. Adı geçen kale komutanı Babürlülerin asker sayısının sınırlı olduğunu öğrenince, Muhammed Sultan Çekânî liderliğindeki tüfek, yay ve süvari mızraklarıyla silahlanmış yaklaşık 200-300 kişilik bir grubu düşman kuvvetlerle çarpışmak üzere gönderdi. Sayıca üstün olmalarına rağmen Safevî tarafı Babürlü birlikleri tarafından geri çekilmeye zorlandılar. Bununla birlikte geri çekilen çok sayıda Kızılbaş askeri Babürlü güçleri tarafından öldürüldü. Mücadele bittikten sonra ise Safevîlerden elde edilen ganimetler Kılıç Han'a götürüldü. Bu zaferin etkisiyle Kılıç Han, Maksut Bey ve Nazil Bey Ali Danişmendî'yi, Zemindâver Kalesi'ne gönderdi ve burada Kızılbaş askerlerinin büyük

[541] Seema Khan, *Military Organisation Under Shah Jahan,* p. 14; Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, s. 201.
[542] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 436-437.
[543] Muhammed Tahir Vahîd-i Kazvînî, *Abbasnâme,* s. 134.

bir kısmının yaklaştığını keşfettiler. Hiç tereddüt etmeden hızla birliklerini seferber ederek düşmanı başarıyla püskürttüler.[544]

Tahir Han, 1.000 kişilik süvari kuvvetiyle Büst sınırlarındaki Hanşi Kalesi ve Sistan bölgesine başarıyla saldırdı. Önemli miktarda tahıl, sığır ve değerli eşyayı ele geçirdi. Aynı zamanda Yalangtuş'un oğlu Allah Kulu Han, Kubâd Han ve Kılıç Han'ın yeğeni Hançer Han ile birlikte Zemindâver civarına taarruz başlatmak için Kılıç Han'dan izin istedi. Kılıç Han onların isteklerini kabul ederek onlara destek kuvvetler gönderdi. Allah Kulu Han, Kubâd Han ve Hançer Han komutasındaki birlikler, geri dönmeden önce Nevzad ve Musa kalelerine kadar uzanan bir yağma hareketine girişti. İlerlemelerinin sonunda adı geçen komutanlar Helmend'e ulaştı.[545] Ancak Helmend Nehri civarına askerî birlikle sevk edilen Necef Kulu ve Mihrab Han'ın kardeşi Hacı Menuçehr karşısında yenilgiye uğradılar. Allah Kulu Han daha önce çeşitli bölgelere asker gönderip yağma yaptığından ordusunun tamamını bir araya getirememişti. Babürlü kuvvetleri bundan dolayı aralarında birlik ve koordinasyon eksikliği yaşayarak güçlü bir direniş gösteremeden yenilgiyle savaş meydanından ayrıldılar.[546]

Babürlü kuvvetleri, Kızılbaş askerlerinin sayılarının arttığı haberini iletmek için Kılıç Han'ın yanına geldi. Safevîleri cezalandırmak isteyen Kılıç Han da bu haberin akabinde hızla ileri harekâta başladı. Bu sırada Büst Kalesi'nden bir süvari geldi ve Kılıç Han'a bir mektup getirdi. Mektupta Kefş Kalmuk'un Büst Kalesi komutanı Dost Ali Özbek ile daha önce yaptığı yazışmalara ilişkin bilgiler yer alıyordu. Şah II. Abbas'ın Kandahar Kalesi'ne gönderdiği 5.000 süvarinin başarıyla Gireşk Kalesi'ne ulaştığı ve ilave birliklerin yolda olduğu da ortaya çıktı. Bu haber üzerine Kılıç Han, kuvvetlerini Büst Kalesi'ne yakın bir mesafede durdurdu. O akşamın ilerleyen saatlerinde, casuslardan gelen istihbarate göre Erdebil hâkimi Nazar Ali Han liderliğindeki Kızılbaş askerlerinin Gireşk'e geldiği öğrenildi. Büst'e gönderilen Kılıç Han'a, Safevî ordusunun herhangi bir eylem başlatması hâlinde taarruza geçip durumu Evrengzîb'e bildirmesi emredilmişti. Buna binaen Kılıç Han da Kızılbaş ordusunda yaşanan gelişmeyi Babürlü şehzadesine bildirdi. Adı geçen Babürlü kumandanı Küşknuhud'da birkaç gün geçirdikten sonra Babürlü ordugâhına yakın mesafede bulunan Meymene'ye doğru yola çıktı. Bu sırada Nazar Ali Han ve arkadaşları Gireşk'ten harekete geçerek Kılıç Han ile güçlerini birleştirdi. Kılıç Han ise birliklerini

[544] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 437.
[545] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, III, s. 85.
[546] Muhammed Yusuf Vâlih-i İsfahânî, *Hold-i Berrîn,* s. 484.

Kandahar'a çok yakın mesafede bulunmayan Sengî Hisar'a doğru yönlendirdi. Diğer taraftan Babürlü ordusunun hareketlerini yakından takip eden Safevîler de Meymene'den Küşknuhud'a doğru ilerledi. Bu olayların ortasında Kılıç Han, daha sonra yakaladığı bazı Kızılbaş casuslarını Evrengzîb'in huzuruna çıkarttı. Yapılan itiraflarından ardından 20.000'den fazla Kızılbaş süvarisinin etraftaki kalelerde konuşlandırıldığı bilgisi ortaya çıktı. Bunun üzerine Babürlü şehzadesi, Rüstem Han'ın yanı sıra çok sayıda emîr, vali ve 7.000 atlıdan oluşan bir kuvveti Kılıç Han'a yardım sağlamak üzere yolladı.[547]

Kılıç Han, Kandahar'a yakın bir konumda ordugâhını kurduğunda Babaveli köyü yakınındaki Babürlü karakoluna 2.000 Safevî süvarisinin ani saldırısı gerçekleşti. Köy, Kılıç Han'ın askerlerinin hayvanlarının çoğu için bir barınak olarak hizmet ediyordu. Fırsatı değerlendiren Kızılbaş askerleri, köyde Babürlü kuvvetlerine ait olan çok sayıda at ve devenin yanı sıra çevredeki büyükbaş hayvanları ganimet olarak yanlarında götürdüler. Safevî kuvvetleri sadece bununla kalmayarak geri dönmeden önce bölgedeki birçok deve çobanının, seyis ve bekçinin de canına kıydılar. Rüstem Han bölgeye gelir gelmez bu olaylardan haberdar olunca hiç vakit kaybetmeden harekete geçti. Çevresindekilerle birlikte hızla Safevî kuvvetlerinin peşine düştü. Kılıç Han ve askerleri de ona katıldı. Rüstem Han az sayıdaki süvarileriyle büyük bir hızla hemen çatışmaya girdi. Babürlü kuvvetlerinin amansız saldırıları karşısında bunalan Kızılbaşlar geri çekilmek zorunda kaldı. Rüstem Han ve maiyeti, Babürlülere ait olan tüm hayvanları geri aldı. Rüstem Han son işlem olarak ele geçirilen Safevî komutanlarını ve ganimetleri Evrengzîb'e yolladı. Rüstem Han, Sengî Hisar civarında Kılıç Han ile güçlerini birleştirmek için harekete geçti. Casuslar aracılığıyla elde edilen raporlar, Safevî ordusunun ve onları yakından takip eden kuvvetlerin toplanıp birleştiğini doğruladı. Kızılbaş komutanları Şahmîr ve Sengî Hisar kalelerinin aşağısına mevzilendiler. Bu sırada Babürlü öncü komutanı Hüseyin Kulu Ağar ile Kızılbaş avcıları arasında çatışma çıktı. Hüseyin Kulu, esir alınan iki Kızılbaş askerini yakalayarak Rüstem Han'a gönderdi. Bu esirlerden alınan bilgilere göre 30.000 kişilik Safevî birliğinin arkadan yaklaştığı ortaya çıktı. Babürlü ordusunun yalnızca dörtte birini emri altında tutan bu iki komutan güçlerini topladı ve ertesi gün taarruza geçmek için hazırlandı. Bu arada Rüstem Han, erzak ve yakacak gibi temel ihtiyaçların temin

[547] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 86.

edilmesi adına görevlendirilen askerlerin güvenliği için yol boyunca gerekli tedbirleri aldı.[548]

Safevî ordusunun yaklaştığı haberini alan Babürlüler, hızla savaş hazırlıklarına başladı. Rüstem Han'ın ordusunda öne çıkan isimlerden Serdar Han ve Raca Ray Singe sağ kanatta yer alırken, Seyyid Ahmed ve birkaç mansıbdar sol kanatta yer aldı. Ravestersal ve bir Racput birliği Kılıç Han'ın ordusunun önünde yerlerini alırken, sağ kanatta Moğollar, sol kolu ise Şâd Han, Allah Kulu Han, Tahir Han, Kubat Han ve bir grup Moğol oluşturuyordu. Rüstem Han ve Kılıç Han, kendi ordularını merkezden komuta ediyorlardı.[549] Safevî ordusunda ön kısımda Nazar Ali Han, sağ kanatta köy korucularının başları ve sol kanatta Şah'ın gulam ordusu eşliğinde cepheye liderlik ediyordu. Sipehsâlâr Murtaza Kulu ise birkaç komutan ile birlikte ordunun merkezini tutuyordu. Bu organizasyonla Ahirbaşı Necef Kulu Bey, Şahin Ağa, Kara Taş Bey, Cani Bey Yüzbaşı ve Necef Kulu Bey (Kazak Han'ın oğlu) Babürlülere karşı ilk taarruzu başlattı.[550]

Sağ, sol ve öncü olmak üzere ayrı birliklerden oluşan Safevî ordusu savaşı başlatan taraf oldu. Kızılbaş kuvvetleri başlangıçta Rüstem Han komutasındaki Nazar Bahadır Hişegî liderliğindeki öncü Babürlü kuvvetleriyle, ardından Kılıç Han komutasındaki Ravestersal komutasındaki öncüler ile karşılaştılar. Daha sonra Safevî ordusu Kılıç Han'ın sol kanadı ve Rüstem Han'ın sağ kanadıyla karşı karşıya geldiler.[551] Her iki tarafın öncü birlikleri karşılaşınca şiddetli çatışma çıktı. Babürlü öncüleri Kızılbaş ordusuna karşı güçlü bir direniş gösterdi. Bunun üzerine Safevîler saldırılarını yoğunlaştırdı. Kızılbaş öncüleri istenilen sonucu elde edemeyince onlara destek olmak üzere kanatlardan takviye kuvvetler gönderildi. Aynı anda arkadan da ek kuvvetler geldi. Bunun ardından Safevî kuvvetleri, Babürlü ordusunu dört taraftan kuşattı. Her yönden saldıran Kızılbaşlar, Babürlü askerlerine kayıplar verdirdi. Buna karşılık Babürlü kuvvetleri tüm güçleriyle karşılık vererek düşmanlarına ağır darbeler vurdu. Çatışma sırasında Safevî güçleri Rüstem Han'ın sağ kanadına hücum ederken, Rüstem Han'ın tarafı da Kızılbaşlara karşı güçlü bir direniş sergiledi. Kılıç Han'ın sağ kanadında Safevî ordusuyla şiddetli çatışmalar yaşandı. Babürlü askerleri Kızılbaşlarla yakın çatışmaya girdi ve onları başarılı bir şekilde geri püskürterek kayıplara ve

[548] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 438-439.
[549] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 88-89.
[550] Muhammed Yusuf Vâlih-i İsfahânî, *Hold-i Berrîn,* s. 486-487.
[551] Banarsi Prasad Saksena, *History of Shah Jahan of Dihli,* p. 227-228.

yaralanmalara neden oldu. Babürlerin kullandığı zırhlı kıyafetler onları düşman saldırılarından korumada büyük bir fayda sağlamıştı. Babürlü ordusunun arkasını Kızılbaşlardan korumak için Şâd Han, Kılıç Han'ın merkezi ile sol kanadı arasında sağlam bir pozisyon aldı, tekrarlanan saldırılara karşı cesurca savunma yaptı ve çok sayıda Safevî askerini öldürdü. Şâd Han'ın oğlu Muhammed Saîd başka bir yönden saldırınca Kızılbaş ordusunun çoğunluğu dikkatlerini ona çevirdi. Bu yoğun mücadelelerin ortasında Hâce Han, onun maiyeti ve bir grup Babürlü idarecisi öldürüldü.[552]

Kızılbaş ve Babürlü birlikleri arasında yaklaşık üç saat süren amansız bir savaş vuku buldu. Akabinde Safevî askerleri Rüstem Han'ın sağ kanadına saldırı başlattı. Bu yoğun çatışma sırasında Seyyid Firuz Han, tüfek mermisiyle vurularak kolundan yaralandı. Bunun sonucunda kendi adamları ve Kandahar'daki maiyeti onu yalnız bıraktı. İhanetin farkına varan Rüstem Han ve Kılıç Han, farklı bölgelerden güçlerini toplayarak Kızılbaşlara karşı bir saldırı başlattı. Babürlü birlikleri havanın kararmasına rağmen gece boyunca kaçan Safevî askerlerini yakalamak için peşlerine düştü. Onların birçoğunu yakalayıp ortadan kaldırmayı başardılar. Ayrıca Kızılbaş askerlerinden kalma pek çok ganimet elde ettiler. Safevî askerlerinin hayatta kalanları ise kendi karargâhlarına ulaşana kadar hiç duraklamadılar. Küşknuhud'a vardıktan sonra tamamen gözden kayboldular.[553]

Gece boyunca süren yoğun takibin ardından Babürlü kuvvetleri uzun bir mesafe boyunca Safevî askerlerini kovalamalarına rağmen onlardan hiçbir iz bulamadı. Diğer taraftan Şehzade Evrengzîb'e, Rüstem Han ile Kılıç Han'ın zaferleri hakkında mektup, elde edilen ganimetler ve çok sayıda Kızılbaş askerinin kellesi yollandı. Görevliler bu zaferin haberini Şah Cihan'a da iletti. Bunun ardından Babürlü ordusu dikkatlerini Kandahar'a yöneltti. Kandahar'da diğer komutanlarının ordularıyla güçlerini birleştirdikten sonra Evrengzîb kısa bir süre önce gelen Safevî elçisi Şah Verdi Bey'i ülkesine geri gönderdi. Yar Hüseyin de Küşknuhud'a kadar kendisine eşlik etmekle görevlendirildi. Kandahar Kalesi komutanı Mihrab Han'ın ölümüne rağmen Evrengzîb kışın yaklaşması ve gerekli erzak temininde yaşanan zorluklar nedeniyle Kandahar kuşatmasının kaldırılmasına karar verdi. Evrengzîb, Eylül 1649'da Şah Cihan'ın çıkardığı fermanı takiben ordusuyla birlikte kendi topraklarına doğru yola çıktı.[554]

[552] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 440-441.
[553] Jadunath Sarkar, *History of Aurangzib,* p. 148.
[554] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 441-442.

Babürlü kuvvetlerinin Kandahar'dan ayrılmasından on gün önce hayatını kaybeden Mihrab Han'ın yerine Safevîler Kandahar komutanlığına Evtar Han'ı tayin etti.[555] Birinci Kandahar seferinin ardından buranın etrafındaki kalelere yapılan Babürlü saldırıları incelendiğinde Babürlülerin askerî açıdan ve ateşli silahlar olarak Safevîlere karşı üstün olduğu barizdir. Buna karşın kaleler arasındaki mesafe, mühimmat ve ikmal azlığı ile diğer coğrafî şartlar tekrardan Kandahar'ın kuşatılmasını zorlaştırmıştır. Safevîlerin ise kısa süre önce geri aldığı adı geçen kale ve etrafında askerî gücünü ileri derecede henüz kabul ettiremediği görülmektedir. Zira Babürlülerin rahatça çevrede ilerlemesi buna kanıttır. Buna rağmen çevresel ve doğal faktörlerin etkisiyle Safevîler daha ağır bir sonuç almaktan kurtulmuştur.

4.2.2. İkinci Kandahar Seferi (1652)

Şah Cihan, 30 Eylül 1649'da Lahor'a geldi. Kısa bir süre sonra oğlu Dârâ Şükuh da babasının huzuruna ulaştı. Evrengzîb ve devletin ileri gelen komutanları da 20 Kasım 1649'da Babürlü hükümdarının yanına vardı. Lahor'da bulundukları süre boyunca Şah Cihan, Evrengzîb ve maiyetine cömertçe bağışlar yapıp hediyeler sundu. Aralık 1649'da ise Babürlü hükümdarı, Şehzade Evrengzîb'i Multan yöneticiliğine atadı. Akabinde kendisi de pâyitaht Şahcihanâbâd'a geri döndü. Bu esnada Tibet'te yaşanan problemleri de halleden Babürlü hükümdarı sonrasında Lahor'a geri dönüp Kandahar'a göndermek için ordu kurulması için çalışmalara başladı. O, ayrıca devletin yerel yöneticilerine mektup gönderip askerî destek için çağrıda bulundu.[556]

Şah Cihan, Şubat 1652'de birinci dereceden komutanlarına 20.000 süvari eşliğinde Multan'a gitmeleri, Evrengzîb ile güçlerini birleştirmeleri ve Kandahar'a doğru ilerlemeleri için onlara emir verdi. Bu arada Şah Cihan, Kandahar, Büst ve Zemindâver kalelerinin ele geçirilmesi için büyük bir ordunun başına Sadullah Han'ı atadı. Bu ordu ateşli silahlı birliklerle donatılmış olarak 50.000 süvari ve 10.000 piyadeden meydana gelmişti. Ayrıca Sadullah Han'ın birlikleri arasında 10 devasa ve evcilleştirilmemiş fil vardı. Sadullah Han'ın Kandahar'a yolculuğu için seçilen güzergâh Kâbil ve Gazne üzerinden geçiyordu. Ayrıca 3.000 civarı deve Sadullah Han'ın ordusunun bir parçasıydı. Babürlü ordusunun merkezinde Sadullah Han yer alıyordu. En önde gelen birliklerin komutanlığı Raca Ciget Singe'ye verildi. Rüstem Han sağ kanadın

[555] Muhammed Yusuf Vâlih-i İsfahânî, *Hold-i Berrîn,* s. 489.
[556] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 443-459.

merkezine liderlik etmek üzere atandı. Sağ kanadın öncülüğü Ravestersal'ın sorumluluğu altına bırakılırken, İftihar Han sağ kanadın sağ kısmının komutasını devraldı. Sol kanat Mehabet Han'a emanet edildi. Sol kanadın önü Raca Anrude Singe'ye verilirken, Raca Racrup kanadın sol kısmının kontrolünü ele aldı.[557] Bununla birlikte arka plandaki destek birlik Necabat Han'ın komutasına verildi. Nâsirî Han'a ise destek kuvvetlerin sağ kanadını denetleme sorumluluğu yüklendi. Öte yandan Tahir Han, geri kuvvetlerin sol kısmının idaresini üstlendi. Son olarak arka koruma birliklerinin ön kanadı Şâd Han'ın yetkisine bırakıldı.[558]

Toplam 100.000 askerden oluşan Babürlü ordusu üç lider arasında bölündü. Şehzade Evrengzîb 20.000 askeri, Sadullah Han 50.000 askeri, Şah Cihan ise geri kalan birlikleri komuta ediyordu. Öte yandan Şah Cihan ordusunu finanse etmek için Agra ve Şahcihanâbâd hazinelerinden 200 lek rupi getirtip askerlere dağıttı. Sadullah Han'a 50 lek rupi verilirken, Şah Cihan kalan 50 lek rupiyi kendisine sakladı.[559] Sadullah Han'a Gazne ve Kâbil yolu üzerinden Kandahar'a gitmesi talimatını veren Şah Cihan ise 26 Şubat 1652'de yola çıktı ve 13 Nisan 1652'de Kâbil'e ulaştı. Şehzade Şah Şucâ da Bengal'den yola çıktı ve çok geçmeden babasının ordusuna katıldı. Bu esnada Sadullah Han'ın komutasındaki kuvvetler Kandahar'a ulaşmıştı. Diğer taraftan Şehzade Evrengzîb de ordusuyla Multan'dan hareket ederek bu şehre vardı. Farklı yönlerden ilerleyen iki ordu, 2 Mayıs 1652'de buranın etrafında güçlerini birleştirdi.[560]

Kandahar'a vardıklarında Babürlüler kalenin etrafına stratejik olarak hendekler kazdılar ve içine ateşli silahlar ve patlayıcılar gizlediler. Tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra kuşatma başladı. Raca Racrup elde ettiği bilgileri beyân etmek üzere Sadullah Han'a yaklaştı; savunma hattının dışında küçük bir grup Safevî askerinin olduğunu ifade etti. Raca Racrup onları püskürtmek ve birlikleriyle Kıytul tahkimatını ele geçirmek için hızlı bir saldırı teklif etti. Bununla birlikte başarılı bir ilk saldırıdan sonra destek kuvvetlerin hızlıca yardım edebilmeleri için boru ve davul seslerini sinyal olarak kullanmayı da önerdi.[561]

Teklifin haberini alan Evrengzîb, Raca Racrup'a yardım etmek için derhal takviye kuvvetleri gönderdi. Sadullah Han da maiyetine Raca Racrup'un askerlerinin

[557] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, III, s. 137-138.
[558] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 464.
[559] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, III, s. 139-140.
[560] Jadunath Sarkar, *History of Aurangzib*, I, p. 151-152.
[561] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, p. 470-471.

faaliyetlerini ve sinyallerini yakından izleme talimatı verdi. Adı geçen Raca adamlarını savunma için yerleştirdi ve bir saldırı başlatmak için uygun bir an aradı. Şafak yaklaşırken Raca Racrup savunma hattının dışında konuşlanmış Kızılbaş kuvvetlerinin sayısında önemli bir azalma olduğun ve geride birkaç askerin kaldığını fark etti. Bu fırsatı değerlendirerek birliklerine hızla Kıytul'a doğru sevk etti. Fakat kale garnizonu bu planlı saldırıyı öğrenince Kızılbaş kuvvetleri durmaksızın top ve tüfeklerle şiddetli bir karşı taarruz başlattı. Bu saldırılar Raca Racrup'un askerlerinin çoğunun kaybına, diğerlerinin de yaralanmasına neden oldu. Olumsuz sonucu kabullenen Raca Racrup amacına ulaşamadan geri çekilmek zorunda kaldı. İki ay civarı iki taraf da yoğun çatışmalara girdi ve büyük kayıplar verdiler.[562] Raca Racrup'un geri çekilmesinin ardından Kandahar Kalesi Topçu Komutanı Muhammed Bey ve bir grup Kızılbaş askeri Babürlülerin top saldırısı sonucu hayatını kaybetti. Bu olaya tepki olarak Safevî kuvvetleri kaleyi terk ederek Babürlü siperlerine saldırı başlattı. Fakat bu siperlerde konuşlanan Babürlü askerleri Kızılbaş saldırılarına karşı cesurca savunma yaparak düşman askerlerine kayıplar verdirdiler. Çatışmanın ortasında Babürlü destek kuvvetleri yardıma gelince Safevîlerin kale birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı.[563]

Babür kuvvetleri özenle hendekler ve gizli geçitler inşa ederken büyük bir kararlılık sergilediler. Bununla beraber kalenin tahkimat hendeklerini ve tabyaları yıkmaya başladılar. Lâkin tüm çabalarına rağmen istedikleri sonucu elde edemediler. Kalenin son derece sağlam olması ve Kızılbaş kuvvetlerinin çok çeşitli silahlara ve temel teçhizata sahip olması başarısızlığın temel sebepleriydi. Safevî kuvvetleri kalenin içinden top atışları yaparak Babürlülerin ilerlemesini etkili bir şekilde engelledi. Bununla birlikte Babürlülerin, Kızılbaşlar için hayati önem taşıyan kale hendeğindeki suyun boşaltılması hamlesi de başarısız oldu. Ek olarak Babürlüler muhasara sırasında güçlerini azaltan çeşitli olumsuzluklarla da karşılaşmıştı. Topçu birliklerinin de kusurlu ve hatalı hamleleri eklenince Babürlüler için kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı.[564] Ordunun tahıl ihtiyacı da kuşatmanın ilerleyişini olumsuz etkileyen faktörlerden biriydi. Tahıl kıtlığı fiyatların artmasına neden olurken, yaklaşan kışın tahıl talebini yükselteceği ve mevsimsel zorluklar nedeniyle kuşatmanın devamını imkânsız kılacağı öngörülüyordu. Kandahar'daki gelişmelerin haberi Babürlü sarayına ulaşınca Şah Cihan kuşatmayı kaldırma kararı aldı. Sonuç olarak, Temmuz 1652'de

[562] Jadunath Sarkar, *History of Aurangzib,* I, p. 154-155.
[563] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 471.
[564] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 146-147.

Babürlü hükümdarı, Şehzade Evrengzîb'e kuşatmayı sonlandırması ve ordularla birlikte saraya dönmesi emrini içeren bir ferman gönderdi. Böylece Kandahar kuşatması resmen sona ermiş oldu.[565] Dönemin kaynakları ve verilen bilgiler incelendiğinde Babürlülerin birinci Kandahar seferinde olduğu gibi bu seferde de başarısızlığının altında taktiksel sebepler ve ikmal eksikliği yatmaktaydı. Ordu komutanları ve askerler arasındaki koordinasyonsuzluk da bu başarısızlığı arttıran diğer faktördü. Safevî tarafında ise ilk kuşatmaya nazaran daha iyi bir savunma yapıldığı ve kalenin güçlendirildiği görülmektedir.

4.2.3. Üçüncü Kandahar Seferi (1653)

Evrengzîb liderliğindeki ikinci Kandahar kuşatması sırasında askerler arasında ihtilaf çıkmıştı. Şah Cihan ordu içinde gelecekteki çatışmaları öngördü ve bu iç bölünmenin kalenin ele geçirilmesini engelleyeceğine inanıyordu. Bu endişeyi gidermek için Şah Cihan, Şehzade Dârâ Şükuh'un komutasında Kandahar'a yeni bir ordu gönderme kararı aldı. Adı geçen şehzade Kâbil'in kontrolünü elinde tutmanın yanı sıra, Lahor ve tüm Multan bölgesinin idaresi ile de görevlendirildi. Kâbil'de askerî varlığı sağlamak için Gucerat birliklerinin yerini, artık Dârâ Şükuh'un komutası altında olan Multan birlikleri aldı. Kâbil'in idarî sorumluluğu Dârâ Şükuh'ün oğlu Sultan Süleyman Şükuh'e verilirken, Multan'ın idaresine Muhammed Ali Han atandı. Evrengzîb, Dekken bölgesinin valisi rolünü üstlenirken, Şehzade Şah Şucâ'ya Bengal'e dönme izni verildi. 16 Ağustos 1652'de Şah Cihan, Dârâ Şükuh'a Kâbil'deki sorunları çözmesi talimatını vererek Lahor'a doğru yolculuğuna başladı. Ancak nehrin taşmasına neden olan şiddetli yağış nedeniyle Şah Cihan, Lahor'a giremedi ve yolunu Şahcihanâbâd'a yönlendirdi. Nihayet 12 Aralık 1652 günü bu şehre ulaştı.[566]

Babürlü ordusunun Kandahar kuşatmasından başarısız dönüşü üzerine Şehzade Dârâ Şükuh, burayı zapt etmek için kararlıydı. Aldığı talimatların ardından Kâbil'den Lahor'a doğru yola koyuldu ve üç ayını sefere hazırlanmaya ayırdı. 30.000 top mermisi, 5.000 ton barut, 5.500 ton tüfek mermisi ve 14.000 barutlu ok dâhil olmak üzere önemli miktarda kaynak toplandı. Ayrıca yaklaşan kuşatma için 3 büyük top ve 7 hava topu hazırlandı. Bu topların yapımı Mîrateş Kâsım Han ve cephanelik müdürü

[565] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 472.
[566] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 472-476.

Muhammed Salih'in çabalarıyla mümkün olmuştur. Dârâ Şükuh bu hazırlıkların yanı sıra ordunun iaşe ve ulaşım ihtiyaçlarını da karşıladı.[567]

Dârâ Şüküh, saraya yazdığı mektupta, yaklaşan sefer için gerekli hazırlıkların tamamlandığını bildirdi. O, Şubat 1653'te ordusuyla harekete geçme niyetini dile getirerek Kandahar'a doğru ilerlemek için izin istedi. Buna cevaben Şah Cihan, Şehzade'ye sefere Multan üzerinden başlamasını tavsiye eden bir kararnâme çıkardı. Bu rota hem askerler hem de hayvanları için mevcut olan erzakların bolluğu nedeniyle seçildi. Şah Cihan, Dârâ Şükuh'u desteklemek için ona takviye kuvvetler gönderdi. Ayrıca ülkenin çeşitli bölgelerinden ok ve tüfeklerle donanmış 5.000 oklu ve tüfekli süvari ile top ve tüfek kullanma becerisine sahip 10.000 piyade de toplandı. Ayrıca askerlerin maaş ve masraflarının karşılanması amacıyla bir hazine de gönderildi. Dârâ Şükuh, Raca Ci Singe, Kılıç Han ve Ravestersal gibi çok sayıda nüfuzlu şahsiyetin yanı sıra çok sayıda emîr ve mansıbdarın eşliğinde Kandahar seferine çıktı. Onun ordusu 15.000 süvari, 1.500 tüfek askeri ve 500 okçudan oluşuyordu; Kâbil'de konuşlanmış ilave 16.000 süvari de onların saflarına katıldı. Rüstem Han, hızlı hareket edip Dârâ Şükuh'un yanında ilerlemesi yönünde açık talimatlar alırken, Şah Cihan bir grup seçkin kişiyi de Şehzade'ye destek olmaları için gönderdi. Dârâ Şükuh nihaî olarak Şubat 1653'te ordusuyla Kandahar'a doğru yürüyüşüne başlayarak Lahor'dan ayrıldı.[568]

Babürlü şehzadesi yirmi günlük bir süre içinde Multan'a ulaştı ve yolculuğuna devam etmeden önce kısa bir süre orada konakladı. O, ilerlemesini hızlandırmak ve Nilab Nehri'ni geçmek için gemilerden ustaca bir köprü inşa ederek Çeçe sınırına hızla ulaşmaya muvaffak oldu. Bu arada Dârâ Şükuh'un ilerleyişi hakkında bilgi sahibi olan Duki ve Çutyali kalelerinin komutanları, Kandahar'ı savunmak için askerlerini seferber etti. Buna karşın onlar eşyalarına da el koyan bazı Babürlü zemindârları tarafından mağlup edildiler. Adı geçen Babürlü görevlileri yaklaşınca Dârâ Şükuh'un huzuruna çıkıp ordunun erzakının nakliyesi görevini aldılar. Ayrıca Afgan ve Belucî tüccarlar, Babürlü askerlerine yürüyüşleri sırasında tahıl ve koyun satmaktaydı. Ordunun tamamı henüz toplanmadığından Şehzade Dârâ Şükuh, Rüstem Han, Necabet

[567] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 154.
[568] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 477-480.

Han ve Kâsım Han gibi birinci derece komutanlarının liderliğinde 15.000 süvariyi kaleye ön saldırı başlatmak üzere ile görevlendirdi.[569]

Rüstem Han komutasındaki Babürlü birlikleri Kandahar'a ilerlediler ve Hâce Hızır kapısı yakınında yerlerini aldılar. İlk olarak Hâce Can'ın önderliğinde bulunan bazı yardımcı Özbek askerleri harekete geçtiler ve hendeğin kenarına ulaştılar. Buna mukâbil hemen bu kaleden ateşli silahlar ve toplarla Safevî kuvvetleri çıktı ve bir saldırı başlattılar. Bu saldırıda Hâce Can, bazı adamlarıyla birlikte çıkan arbedede vurularak öldürüldü. O sırada birkaç Safevî askeri de hayatını kaybetti. Daha sonra Rüstem Han ve adamları Hâce Hızır kapısı yakınında pusuya yattılar. Diğer Babürlü komutanları da adı geçen kalenin etrafında yerleşip kuşatma için beklemeye başladılar. Bu esnada Şehzade Dârâ Şükuh da Kandahar civarına yaklaşmıştı. Babürlü şehzadesi buraya geldikten sonra kalenin çeşitli taraflarını inceledi. O, birliklerinin bir kısmını da mahsul almak için çevre köylere gönderdi.[570]

Şehzade Dârâ Şükuh Murd Kalesi'ndeyken, Abdalî kabilesinin liderleri ve Kandahar'ın bazı yerlerinden gelenler huzura çıktılar. Bu gruplar, Babürlü ordusunun sefere gittiği sırada bölgedeki birçok çiftçi ve toprak sahibinin korktuğunu bu yüzden onların tepelere ve bazı kalelere sığındıklarını beyân ettiler. Bunun üzerine Dârâ Şükuh kabile liderlerine bu çiftçilerin ve toprak sahiplerinin topraklarına geri dönmelerine izin verileceğini söyledi. Kabileler bu tutumdan hoşnut oldular ve geri döndüler. Dârâ Şükuh daha sonra 13 Mayıs 1653'te birlikleriyle yola çıktı. O, Rüstem Han'a ve diğer Babürlü komutanlarına Büst'e yakın bir noktada konuşlanmasını emretti.[571]

Bu arada Kâbil valisi Gayret Han aldığı emir üzerine topçu birlikleriyle Kandahar'a doğru yola çıktı ve çok kısa bir sürede oraya ulaştı. Kalenin burçlarından Safevî askerleri Babürlülerin öncü birliklerine karşılık vermek için top atışı yapıyorlardı. Gayret Han'ın önderliğinde topçu taburu kaledeki Kızılbaş topunun namlusunu, atılan isabetli atışlar vasıtasıyla parçaladı. Daha sonra Safevîler namluyu tamir edip ateş etmeye başladı. Onlar topu onardıktan sonra daha uzak menzile ateşlenebilmesi ve sürekli olarak Babürlü birliklerine karşı atış yapılabilmesi için daha yüksek bir konuma

[569] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 159-160.
[570] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 484.
[571] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 161.

kaldırdılar. Bu atışların bir kısmı Şehzade Dârâ Şükuh'un bölgesine, bir kısmı da ordu ile karargâh arasına düştü.[572]

Çehelzîne tepesindeki burçların kontrolünü ele geçirmek için Babürlüler tarafından Raca Racrup ve adamları vazifelendirilmişti. Rüstem Han, Çehelzîne tepesindeki ilk burcun karşısına büyük bir top konuşlandırdı. Raca Racrup'un birlikleri kalenin duvarlarında atışlar yaparak delikler açtılar. Buna karşın Safevîler, Racrup'un adamlarının ilerlemesine izin vermediler. Yoğun duman ve ateş nedeniyle pozisyonlarını koruyamayan bu askerler, başarısızlıkla sonuçlanan iki burç saldırısı daha gerçekleştirdi. Raca Racrup'u daha fazla saldırıdan vazgeçmeye çağırdıktan sonra Şehzade Dârâ Şükuh, Mîrateş Kâsım Han'a yakınına konuşlanmasını emretti. Lâkin bu esnada Babürlüler büyük bir top ateşine maruz kaldı. Siperlerdeki birçok asker ateş sonucu yaralandı ve bazıları can verdi. Yine de Babürlü birlikleri savaşmaya devam etti. Kılıç Han da siperlerini kale hendeğinin ağzına kadar ilerletmek için çaba harcıyordu.[573]

Bu kuşatmada, öncekinden farklı olarak, Safevîlerin saldırı girişimleri, siperlerdeki Babürlü askerlerinin dikkati ve uyanıklığı nedeniyle nâdiren gerçekleşti. Bir Kızılbaş askeri birliği kaleden çıkıp Babürlü askerlerine saldırdığında, ağır topçu ve tüfek ateşi altında ağır kayıplar verdikten sonra sonunda geri çekilmek zorunda kalıyorlardı. Safevîler bir kez Mehabet Han'ın siperindeki askerlere savunmasız bir anda saldırıda bulundular. Burada bazı Babürlü askerlerini öldürdüler ve yaraladılar. Ancak geri çekilme esnasında Kızılbaşlar, Gayret Han'ın komutasındaki birlikler tarafından ağır bir şekilde saldırıya uğradılar. Daha sonra Şehzade Dârâ Şükuh, Mîrateş Kâsım Han'a kaleye bakan bir yere süvari bataryası yerleştirmesini emretti ve yaklaşık kırk günde bu işlem tamamlandı. Bundan sonra bataryanın etrafına top mevzileri kuruldu. Ağır silahların açtığı ateş sonucu sığınaklardaki silahlar ve kale içindeki cephaneler patlayarak garnizon askerlerinden bir kısmı hayatını kaybetti. Kâbil'den gönderilen beş büyük topun yanı sıra, Şîr Hacı kapısı tarafındaki müdafaa mevzilerini ve tahkimatlarını yıkmak için Gayret Han'ın siperinden iki büyük top daha gönderilmişti. Kâsım Han hendeğinden de üç büyük top getirildi. Hendeğin su seviyesi her yerde aynı olmadığından Safevîler üç yerde bent yapmıştı. Bu seviye Babaveli, Hâce Hızır ve Veys Karen kapıları tarafındaki sığ yerlerde azalıyordu. Böylece bentlerde toplanan su

[572] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 485.
[573] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 168-169.

hendekteki suyun akmasını önleyecek kadardı. Kâsım Han'ın siperinin karşısında da kendiliğinden bir bent oluşmuştu. Veli Bey Kandaharî de son ifade edilen bentten suyu boşaltmak için kendi hendeğine bir tünel kazdı.[574]

Abdullah Bey on gün içinde hendeğe ulaşan bir tünel kazmayı başardı. Kâsım Han, Safevîlerin suyun sızmasını engelleme girişimi üzerine, tüfekçilere ve okçu birliğine onları geri püskürtmelerini emretti. Gece olunca tünelle birleştirilmiş olan hendekteki bir delikten su akıttılar. Sonunda Veys Karen ve Baba Veli kapılarındaki setler kırıldı ve su boşaltıldı. Dahası, Kâsım Han hendeğin içinde bir savunma hattı inşa etmek ve adamlarını içine yerleştirmek maksatlı girişimde bulundu. O, askerlerine barajın Hâce Hızır kapısı tarafındaki hendekten suyu boşaltmak için bir tünel inşa etmelerini emretti. Tünel inşası tamamlandıktan sonra Hâce Hızır kapısı tarafındaki barajdan sular çekilmeye başladı. Daha sonra kaledekiler Şîr Hacı burcunun karşısındaki bent üzerinden ihtiyaçlarını karşıladılar.[575]

Bu esnada Hâce Muin, beraberindeki kuvvetler ile Sibi ve Dadhar yolundan getirdiği topları kale etrafına yerleştirdi. Bu toplar Kâsım Han ve Gayret Han'ın birlikleri tarafından yönetilecekti. Babürlüler, Şîr Hacı duvarının üç kısmını top ateşi ile yıkarak delik açmaya başlamışlardı. Bu arada kuşatma başlayalı dört ay civarı olmuştu ve artık yiyecek ile mühimmat ihtiyaçları ortaya çıkmıştı. Şehzade Dârâ Şükuh, Babürlü ordusu saldırmadığı sürede Safevî kuvvetlerinin çökmüş surları tamir edeceklerinden endişeleniyordu. Buna binaen Dârâ Şükuh, Kılıç Han, Kâsım Han ve Gayret Han'a Kızılbaşlara saldırı emrini verdi. O, Raca Ci Singe ve mansıbdarları Şîr Hacı suruna tırmanmak ve Safevî askerlerini baskıya almakla görevlendirdi. Leşker Han ile Îrec Han'a, kuvvetlerini Şîr Hacı burcuna nakletmeleri buyruldu. Dârâ Şükuh komutanlara yeni makamlar tahsis edeceğine, askerlere maddî ödüller ve teşvikler sağlayacağına dair güvence vererek birliklerinin savaşma kararlılığını artırmayı amaçlıyordu. Babürlü kuvvetleri her yönden saldırıya geçmeye hazırdı. Gece vakti Babürlü şehzadesi her iki taraftan da görülebilen bir tepeye çıktı. Safevî askerlerinin hasarlı duvarları onarmasını engellemek için Babürlü topçu birlikleri gece boyunca yoğun top ateşi açtı. Kılıç Han sağdan bir saldırı emri verirken, Kâsım Han soldan sorumluluğu üstlendi ve Abdullah Han, Cafer Bey ile birlikte siperlerinden ilerledi. Başlangıçta, Babürlü askerleri biraz çekince gösterdi, ancak birkaçının cesareti geri kalanını da

[574] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 488-489.
[575] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 165-166.

saldırı yapmaya teşvik etti. Bazı askerler Şîr Hacı duvarından kaleye merdivenleri kullanarak girdi. Safevîlerin kaleden gelen top ve tüfek ateşine rağmen Babürlüler karşı saldırıya devam etti. Şîr Hacı duvarına tırmanan bazı Babürlü askerleri duvarın dibindeki çukura düşerken geri kalanı kaleye girmeyi başardı.[576]

Babürlü askerleri Şîr Hacı duvarından inerken, kale içindeki Kızılbaş birlikleri içteki büyük kaleye doğru çekildiler. Babürlü güçleri onları takip etti ve her iki tarafta da büyük kayıplara yol açan şiddetli bir çatışma yaşandı. Bununla birlikte hayatını kaybedenlerin çoğu Kâsım Han ve Kılıç Han'ın birliklerindendi. Gayret Han'ın kuvvetleri, Safevî askerlerinin silahlı saldırıları nedeniyle Şîr Hacı duvarına doğru ilerlemekte güçlükle karşılaştılar. Şîr Hacı duvarını merdivenlerle tırmanmaya çalışan diğer Babürlü birlikleri etraftaki tepeden gelen Safevî ateşi nedeniyle kaleyi aşamadılar. Bununla birlikte geride kalan Babürlü atlı birlikleri, kayaların üzerinde konumlanmış Kızılbaş güçlerine bir saldırı başlattı ve onları geri püskürtmeyi başardı. Lâkin çatışma sırasında atlı birliklerin başı Ataullah ağır bir şekilde yaralandıktan sonra tepeden çekildiler. Şîr Hacı suruna yapılan saldırılarda 1.000 civarı Babürlü askeri can verdi veya yaralandı.[577]

Bu olaylardan sonra Şehzade Dârâ Şükuh, Kılıç Han, Gayret Han, Abdullah Bey ve Cafer Bey'e, Şîr Hacı surunun bitişiğine hendekler inşa etmelerini ve garnizon birliklerinin yardımıyla derin bir çukur kazmalarını emretti. Adı geçen komutanlar bu çukurdan kalenin temeline kadar tünel kazacaklar ve daha sonra bu tünelleri yakmadan önce barutla dolduracaklardı. Dârâ Şükuh ayrıca Rüstem Han ve kuvvetlerine Büst Kalesi'nden gelmeleri talimatını verdi ve böylece tüm ordu tam teşekküllü bir saldırıya başlayabilecekti. Bu arada, Babürlü şehzadesi, Kılıç Han ve Kâsım Han siperlerde mevzilendiler ve bu siperlerden derin çukura giden tünellerin kazılmasına başladılar. Askerlerinin Safevîlerin ateşli silahlarına karşı savaş etkinliğini artırmak için Abdullah Bey, çukurun yakınındaki siperin içine on yedi sığınak inşa etti. Cafer Bey de bir hendek kazdırdı ve mevzisinden çukura kadar bir tünel uzatmaya başladı. Bu tünellerden çukura doğru ilerlemeye çalışan Babürlü birlikleri ise kalede konuşlanmış Kızılbaş askerlerinin ateşine maruz kalıyordu.[578]

[576] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 167-168.
[577] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 492.
[578] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 492-493.

Raca Racrup, adamlarını Dârâ Şükuh ve Delir Han'ın adamlarıyla birlikte yerleştirdiği, etrafı tahta ve kalaslarla çevrili çukurun yakınında bir barınak inşa etti. Akşam yaklaşırken Cafer Han büyük çukurun kontrolünü ele geçirmek için Safevîlere bir saldırı başlatmayı planladı. Ancak gece yarısı Safevî askerleri bu amaçtan bilgi sahibi oldular. Bu esnada Kızılbaş askerleri yanlarında getirdikleri yanıcı malzemeleri kullanarak tahtaları ve kalasları tutuşturdu. Gece boyunca şiddetli mücadeleler yaşandı ve her iki taraf da büyük kayıplar verdi. Çatışmalar sonraki gün de yoğunlukla devam etti. Birbirlerinin barınaklarına zarar verdikten sonra her iki taraf da kendi mevzilerine çekildi. Çatışmalar sırasında çok sayıda hayvan da telef oldu. Bu arada Kızılbaş askerleri, Babürlü birliklerinin kaleye doğru ilerlemesini top ve tüfek atışlarıyla önlemeye çalışıyordu.[579]

Kandahar kuşatması beş ayı aşmış ve kışın başlangıcına denk gelmişti. Mermi, barut ve gülle dâhil olmak üzere tüm mevcut mühimmat tükenmişti. Askerler için yiyecek ve hayvan yemi tamamen eksikti. Babürlüler hayvanlarına yiyecek temin etmek için uzun yolculuklar yapmak zorunda kalıyorlardı. Bu yorucu durum onların kuşatmaya yeterince odaklanma durumlarını engelliyordu. Ayrıca, ordu içindeki iç anlaşmazlıklar da sorunlar ortaya çıkarıyordu, çünkü komutanların iş birliği yapamaması askerleri arasında çatışmalara yol açıyordu. İfade edilen bu zorluklar kuşatmayı etkili bir şekilde sürdürmeyi imkânsız hâle getirdi. Bu arada Şah Cihan, Dârâ Şükuh'a kale çabucak alınabilirse ordunun biraz daha Kandahar'da kalması gerektiğini belirten bir yarlık gönderdi. Aksi takdirde gecikmeden Hindistan'a geri dönmelerini istiyordu. Bunun üzerine 7 Ekim 1653'te Dârâ Şükuh, Kandahar kuşatmasını ertelemeye karar verdi ve kuvvetlerini Babürlü topraklarına doğru geri çekti. Nihayet Babürlü ordusu 2 Aralık 1653'te Lahor'a ulaştı.[580] Babürlülerin Üçüncü Kandahar seferi incelendiğinde sayıca ve mühimmat üstünlüğü bariz şekilde bellidir. Buna karşın koordinasyon eksikleri ve tedarik planlamasındaki zaman kaybettirici girişimler ordunun gücünü zamanla kırmıştır. Bu da Babürlüler adına seferin başarısızlıkla sonuçlanmasına sebebiyet vermiştir. Safevîler ise zamanında yaptıkları doğru hamleler ve kaleyi iyi savunmalarıyla seferden başarıyla ayrılmıştır.

Kandahar'ı geri alabilmek için Babürlülerin gerçekleştirdikleri seferler sırasında yüksek dağlardan ve düşman topraklarından geçen tedarik hatlarının kurulması sorun

[579] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih,* III, s. 170.
[580] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 493-494.

teşkil etmişti. Bununla birlikte her üç sefer de ekonomik açıdan çok maliyetliydi. Kışın yaklaşıyor olması ve tedarik hattı bağlantılarının etkisiz kalacağı düşüncesi kuşatmaların kısa sürmesine neden olup orduyu geri çekmeye mecbur bırakmıştı. Ayrıca bu seferler sırasında Babürlü topçularının yeterli sayıda olmadığı ortaya çıkmıştı. Diğer taraftan kuşatma devam ederken saldırı yapmalarını engellemek için Özbeklere büyük rüşvetler verildiği gibi onların saldırmamaları için önlem alınmıştı. Fakat bu önlemler istenen sonucu vermedi ve ikinci Kandahar seferi esnasında Özbekler Gazne'ye saldırdı. Bu durum Babürlülerin Kandahar kuşatmasını kaldırmasında etkili oldu. Şehzade Dârâ Şükuh'un liderlik ettiği üçüncü seferde ise kendisi parlak bir komuta becerisi gösteremedi. Bunun ardından 1656'da Şah Cihan, Kandahar'a karşı başka bir sefer yapmayı düşündü. Lâkin Babürlü komutanları böyle bir girişime karşıydı. Ayrıca Babürlü sarayında yaşayan İranlı soylular da bu kuşatmanın gerçekleşmesini istemiyordu. Nihaî olarak Şah Cihan'ın düşündüğü bu sefer gerçekleşmedi. Safevîler ile Babürlüler arasındaki Kandahar mücadelesinde her iki taraf da ağır kayıplar verdi.[581] Sonuç olarak Kandahar, Şah II. Abbas'ın 1649'da şehri ele geçirmesinden sonra 1709'da Afgan kökenli Gılzayların isyan etmesine kadar Kızılbaşların hâkimiyetinde kaldı.[582] Böylece taraflar arasındaki Kandahar mücadelesi resmen sona ermiş oldu.

4.2.3.1. Büst Muhasarası (1653)

Kandahar'a vardıktan kısa bir süre sonra Babürlü Şehzadesi Dârâ Şükuh komutasındaki ordu Büst Kalesi'ni kuşattı ve etrafına hendekler kazmaya başladı. Bu durumu öğrenen Safevî hükümdarı Şah II. Abbas, Herat'ta bulunan Kullarağası Bahtiyar Han'a, yerel halkı Babürlü ordusunun saldırısından koruması için Kandahar'a gitmesini buyurdu. Ayrıca Şah II. Abbas, Estarâbâd valisi Menuçehr Han ve Azerbaycan valisi Ali Kulu Han'a güçleriyle birlikte Kandahar'a yürümelerini emretti. Bunun ardından Safevî Şahı, Bestam kasabasına doğru yola çıktı.[583] Şah II. Abbas'ın Kandahar'ı savunmak için takviye kuvvetler gönderdiği haberini alan Dârâ Şükuh, Rüstem Han'a Büst Kalesi'ni ele geçirmesini ve adı geçen yardımcı Safevî kuvvetlerinin yürüyüşünü durdurmasını buyurdu. Rüstem Han'ın yanında Necabet Han, birkaç emîr ve 15.000 süvari vardı. Onun birliklerinde ayrıca iki fil, bir büyük,

[581] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 163-164.
[582] John F. Richards, *The Mughal Empire*, p. 135.
[583] Muhammed Yusuf Vâlih-i İsfahânî, *Hold-i Berrîn*, s. 514-515.

bir orta ve üç hafif top bulunuyordu. Safevî kaynakları ise Babürlü ordusunun sayısı hakkında daha fazla 40.000 ile 60.000 kişi oldukları bilgisini vermektedir.[584]

Bu arada Şah II. Abbas, Kandahar hâkimi Evtar Han'dan, Büst Kalesi'nin komutanı Mehdi Kulu Sultan'ın yanlış davranışlarıyla ilgili olarak çok sayıda şikâyet aldı. Bu durumun sonucunda Safevî şahı, Mehdi Kulu Sultan'ı görevinden azletti ve İmam Kulu Sultan'ı Büst Kalesi'nin yeni komutanı olarak atadı. İmam Kulu Sultan da gecikmeden görevine başlamak üzere yola çıktı.[585] Mayıs 1653'te Rüstem Han ve ordusu Büst Kalesi'ne ulaştı. Kuşatma için gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra askerlerine kalenin etrafına hendekler kazmalarını emretti. Karşıt güçler arasında toplar, tüfekler ve ağır silahlar kullanılarak şiddetli bir savaş başladı. Kale savunmasının Babürlü saldırıları sonucunda yakında zayıflayacağına inanan Mehdi Kulu Sultan, Rüstem Han'dan eman diledi ve sonunda kaleyi Babürlülere teslim etti.[586]

Şehzade Dârâ Şükuh, Kandahar Kalesi'ni kuşatmışken Safevîlerin Nevzad Kalesi komutanı Behtan Bey yiyecek aramak için karargâhtan ayrılan Babürlü askerî grubunu az sayıda kuvvetle yakalayıp esir aldı. Bunu öğrenen Rüstem Han, kuvvetlerini Nevzad Kalesi'ne doğru hareket ettirdi. Diğer taraftan Behtan Bey, adı geçen kaleyi terk edip Fulad'a doğru yöneldi. Rüstem Han ise Hilmend Nehri kıyısına doğru ilerledi. Bir süre sonra Menuçehr Han, yaklaşık 2.000 ila 3.000 kişilik ek bir süvari birliğiyle Behtan Bey'e katıldı. Kısa bir süre sonra, Ali Kulu Han'ın da ordusuyla bölgeye gelmek üzere olduğu haberi ulaştı. Menuçehr Han, gecikmeden Rüstem Han'ı takip etti. Endişelenen Rüstem Han, durumu Dârâ Şükuh'a bildirdi ve Babürlü şehzadesi de ona birlikleriyle birlikte Kandahar'a geri dönmesini buyurdu. Bu emrin ardından Rüstem Han önce Büst Kalesi'ni hedef aldı ve Kandahar'a doğru devam etmeden önce kalenin ana kapısını ateşe verdi. Bunun üzerine Kızılbaş güçlerinin bir kısmı Rüstem Han ve ordusunu kısa bir müddet takip edip onlara saldırı düzenlediler. Sonunda Safevî kuvvetleri daha fazla ilerlemeden geri döndüler.[587] Böylece başlangıçta zafer elde edilen Büst seferi de Babürlüler nezdinde başarısızlıkla sonuçlandı.

Şah II. Abbas'ın Kandahar'ı ele geçirmesinden Şah Cihan'ın tahttan indirilmesine kadar geçen süre boyunca (1649-1658) Safeviler ve Babürlüler arasında diplomatik

[584] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 486; Muhammed Tahir Vahîd-i Kazvînî, *Abbasnâme,* s. 164; Muhammed Yusuf Vâlih-i İsfahânî, *Hold-i Berrîn,* 516; Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, s. 219.
[585] Muhammed Yusuf Vâlih-i İsfahânî, *Hold-i Berrîn*, s. 515.
[586] Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama,* p. 486.
[587] Muhammed Tahir Vahîd-i Kazvînî, *Abbasnâme,* s. 165-166.

ilişki gerçekleşmedi. Şah Cihan bu süreçte Kızılbaşlara karşı Özbeklerle ilişkilerini iyi tutmaya çalıştı. Bunun için Buhara Hanı Abdülazîz'e bir elçi göndererek barış adımı atmasına rağmen Özbek hanı kardeşi Sübhan Kulu Han ile kayınpederi Ebu'l Gazi Bahadır Han arasındaki sorunları çözebilmek için 1656'da Şah II. Abbas'tan yardım istedi ve Şah Cihan'ın müttefiklik girişiminde bulunduğunu Safevî şahına iletti. Bunun ardından Şah II. Abbas, Abdülazîz Han'ın Kâbil'e saldırması için onu cesaretlendirerek temasını sürdürdü. Buna karşılık Şah Cihan ise Safevîlere ve Buhara Hanlığı'na karşı bir Osmanlı-Babürlü ittifakı sağlamaya çalıştı. Bu amaca binaen Sultan IV. Mehmed'e hediyeler yollandı. Lâkin Osmanlı sultanı kadim müttefikleri olan Özbeklere karşı düşman devlet konumuna gelmek istemiyordu. Ayrıca Şah Cihan'ın Buhara Hanlığı'ndan Belh'i alması hoş görülmemişti. Bunun üzerine Sultan IV. Mehmed'in Babürlülere gönderdiği mektupta halife olarak kullandığı dil de Şah Cihan'ı rahatsız etmişti ve bu üsluba tepki göstermişti. Bu diplomatik hoşnutsuzluktan dolayı Babürlüler ve Osmanlılar arasında bir ittifak kurulması için olanak kalmadı.[588] Genel olarak Şah Cihan ile Şah II. Abbas'ın münasebetleri incelendiğinde Safevî şahının güç ve silah teknolojisi bakımından daha zayıf olmasına karşın Babürlülerde yaşanan veraset problemlerini iyi değerlendirdiği görülmektedir. Bununla beraber Kandahar ve civarında başarılı bir politika uygulayan Şah II. Abbas şehrin dinamiklerini kendi lehine çevirerek burayı geri almıştır. Babürlü padişahı Şah Cihan ise Kandahar'ı geri almak için peşi sıra gönderdiği ordular arasında yaşanan koordinasyon eksikliğine şehzadelerin iç çatışmaları da eklenince şehri bir daha geri alamadı. Bu başarısız saldırıların etkisiyle Babürlülerin, Kızılbaşlar ile bu dönemde diplomatik temasları askıya aldığı düşünülmektedir.

4.3. Babürlülerde Yaşanan Taht Mücadeleleri ve Şah II. Abbas'ın Tavrı (1657-1661)

Şah II. Abbas, Hindistan'da gücünü arttırmak için destekçilerini doğrudan soylular ve şehzadeler arasından seçmekteydi. Bu konuda bilgi toplayabilmek adına tüccarlar casus olarak kullanılıyordu. Ayrıca Babürlü hanedanının içişlerine karışma imkânı da bulmaktaydı. Nitekim Şah Cihan ölüm döşeğinde iken oğulları arasında bir taht mücadelesinin patlak vereceği bekleniyordu. Şah II. Abbas'ın ayrıca kendisiyle samimi bir bağ kuran ve Gucerat eyaletinin valisi olan Babürlü Şehzadesi Murad Bahş ile

[588] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind,* s. 165-167.

temasları vardı. Murad Bahş veraset mücadelesi ortaya çıkmadan önce de Kızılbaş lideri ile iyi ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Kandahar'ın Babürlüler tarafından kaybı nedeniyle Safevî sarayı ile Babürlü şehzadesi arasında gizli bir iletişim tesis edilmişti. Daha sonra Şah II. Abbas'a ard arda iki elçi gönderen Murad Bahş, babası Şah Cihan'ın öldüğünü ve tahta çıkabilmek için Safevî hükümdarının desteğini istediğini bildirdi. Kızılbaş lideri Şah II. Abbas da bu talebi kabul etti.[589]

Şah Cihan, Eylül 1657'de ciddi bir şekilde hastalandı ve sonra öldüğüne dair şâyialar ortaya çıktı. Hasta hükümdarın yanında en büyük oğlu ve varisi Dârâ Şükuh bulunuyordu. Şah Cihan'ın diğer oğulları ise Bengal'i yöneten Şah Şucâ, Dekken'i yöneten Evrengzîb ve Gucerat'ı yöneten Murad Bahş idi. Dârâ Şükuh saray etrafındaki ulakları etkisi altına alarak diğer şehzadelerin Şah Cihan'ın sağlığıyla ilgili bilgi almasını engellemeye çalışıyordu. Bunun üzerine konu ile ilgili haber alamayan şehzadelerden Şah Şucâ Bengal'de, Murad Bahş ise Gucerat'ta padişahlıklarını ilan ettiler. Devletin durumu hakkında oldukça huzursuzluk içinde bulunan Evrengzîb, Dârâ Şükuh'a karşı kurnazca bir plan tasarladı. Buna göre Şah Cihan'ın yanında bulunan Dârâ Şükuh'un dinini terk ettiğini ve kendisinin, yani Evrengzîb'in hükümdarı ve devleti onun İslâmî olmayan hâkimiyetinden kurtaracağını açıkça belirtti. Bu planı uygulayabilmek için de Evrengzîb kardeşi Murad Bahş ile müttefik oldu ve başarıya ulaşırsa ona Pencab Nehri'nin batısındaki toprakları vaat etti. Bunun üzerine Dârâ Şükuh kardeşlerine karşı iki ordu yolladı. Bahadırpur ve Dhurmat'taki savaşlarda Evrengzîb ve Murad Bahş kazanan taraf oldu.[590]

Şah II. Abbas, Bicapur ve Golkonda sultanlıklarını Babürlülere karşı kışkırtmak için onların veraset savaşlarını etkili bir şekilde kullandı. O, her iki devletin hükümdarına da karşılıklı düşmanlıklarını unutmaları ve Babürlü şehzadelerinin taht kavgalarından yararlanmaları için mektuplar gönderdi. Safevî şahı diğer taraftan veraset savaşına tutuşmuş olan şehzadelere karşı sefer düzenleyeceğine dair söz de verdi. Kızılbaş hükümdarının mektuplarının Dekken sultanlıkları nezdinde ne kadar etkili olduğu ise bilinmiyor. Diğer taraftan Evrengzîb, Nisan ve Mayıs 1658'de Dârâ Şükuh'u peş peşe mağlup etti. Bu zaferlerin ardından Dekken sultanları Şah II. Abbas'ın çağrısına kulak vermekte tereddüt ettiler.[591]

[589] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 172-173.
[590] Jadunath Sarkar, *Anectodes of Aurangzib and Historical Essays*, Harrison Road, Calcutta 1917, p. 7.
[591] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 174-175.

Evrengzîb ve Murad Bahş'ın kuvvetleri daha sonra başkent Agra'ya doğru yürümeye başladı. Samugarh adlı yerde Dârâ Şükuh'un ordusuyla iki müttefik kardeşin kuvveti karşı karşıya geldi. Evrengzîb ve Murad Bahş savaşı kazanırken Dârâ Şükuh, Pencap'a kaçtı. Böylece Agra'ya giden yol artık Evrengzîb ve Murad Bahş için kesin olarak açıldı. Şehrin kalesini muhasara eden iki kardeş babaları Şah Cihan'dan kaleyi teslim etmesini talep ettiler. Buna karşın Şah Cihan oğullarının isteğini kabul etmeyince müttefik kardeşler kaleye giden su kaynaklarını kestiler. Sonunda Şah Cihan kaleyi teslim etti. Hayatının geri kalanında haremde tutsak olarak kaldı. Haziran 1658'de Evrengzîb, kardeşi Murad Bahş'ı tutukladı ve Mathura'da hapse attı. O, akabinde Temmuz 1658'de, Delhi'ye ilerledi ve Babürlü tahtına oturdu.[592]

Kandahar valisi Zülfikar Han, Şah II. Abbas'ı Hindistan'daki olaylardan haberdar etmekteydi. Bu esnada Dârâ Şükuh, Evrengzîb tarafından mağlup edildikten sonra Pencap'a kaçtı ve Kasım 1658'de oradan da Sind'e gitti. Bundan sonra o, taraftarlarını kaybettiği gibi düşmanları da onun peşine düştü. Safevîlere iltica etme talebinde bulunmayı düşündü ve Şah II. Abbas'a bu yönde bir mektup gönderdi. Deniz yoluyla gideceği için hazırlıklar Bender Abbas'ta yapılıyordu. Safevî şahı da Dârâ Şükuh'un mektubuna cesaretlendirici yanıt verdi. Bu arada o, Murad Bahş'ın yardımıyla Evrengzîb'e karşı tekrar bir taht mücadelesine girmeyi düşündü ve bunun için Gucerat'a vardı. Bununla birlikte Dârâ Şükuh'ın haremi Safevîlere iltica etmeyi istemiyordu. O, akabinde Gucerat'ta hiçbir destek bulamayınca Mayıs 1659'da Sind'e ve ardından Belucistan'a gitti. Safevîlere sığınmayı tekrar düşündü. Şah II. Abbas'a bu taleple ilgili bir mektup yazan Dârâ Şükuh, aceleyle Kandahar hâkimi Zülfikar Han'a haber yollayarak ondan Bakkar'daki hazinelerini kurtarmak ve kendisine Safevî ülkesine giderken kadar eşlik etmesi için ordu talep etti. Zülfikar Han ise Şah II. Abbas'a talepleri iletti. Fakat o, Safevî sarayından Dârâ Şükuh'a yardımcı olması için bir ordunun gönderilmeyeceği kararını haber aldı. Buna ilaveten Şah II. Abbas, Dârâ Şükuh'un Bakkar'ı terk edip kendi ülkesine gelmesini talep etti. Haziran 1659'da beklenmedik bir olay yaşandı ve konuk olduğu Afganlar tarafından Dârâ Şükuh, Evrengzîb'in adamlarına teslim edildi.[593] O, Ağustos 1659'da Delhi'ye getirildi ve kendisine hakaret edilerek çarşıda teşhir edildi. Daha sonra Dârâ Şükuh, Evrengzîb'in kölelerinin saldırısıyla öldürüldü. Murad Bahş ise Gucerat'ta iken öldürdüğü bir

[592] Jadunath Sarkar, *Anectodes of Aurangzib*, p. 8.
[593] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 175-176.

adamın oğlunun şikâyeti üzerine misilleme olarak 1661'de hapiste iken öldürüldü. Diğer kardeş Şah Şucâ ise Evrengzîb ile savaşmak için bir ordu hazırladı. Sonrasında ordusuyla Allahâbâd'a yürüdü. Ocak 1659'da Hajva'da vuku bulan savaşta Şah Şucâ, Evrengzîb'in ordusu tarafından mağlup edildi. Şah Şucâ yenilginin ardından Bengal'e kaçtı ve iki yıl süresince burada mücadelelerde bulundu. Lâkin düşmanlarına karşı yine üstünlük kuramadı ve nihaî olarak 1660'ta Arakan'a iltica etti. O, burada ise Burma hükümdarına karşı bir komplo kurmakla suçlanarak tüm ailesi ile birlikte Arakan'da öldürüldü.[594]

4.4. Şah II. Abbas ile Evrengzîb Arasındaki İlişkiler (1658-1666)

Evrengzîb, Babürlülerdeki taht mücadelesini kazanarak 1658'de Delhi'de tahta oturdu. O, mücadeleci bir karaktere sahipti ve aynı zamanda koyu bir Sünnî idi. Bu durum onu ayrıca Şah II. Abbas'ın sevmediği bir hükümdar yapıyordu. Mezhepsel ihtilafa rağmen Evrengzîb, Safevîler nezdinde tanınmak istiyordu. Bunun için kendisine yakın ve Kızılbaşlarla iyi ilişkiler içinde olan saygın bir İranlı tüccarı elçi olarak Şah II. Abbas'ın yanına gönderdi. Bu tüccar, Safevîlerin Kandahar valisi Zülfikar Han'a Evrengzîb'in mektubunu getirdi. Mektupta Babürlülerin, Kızılbaşlar ile münasebet kurmayı talep ettiği belirtiliyordu. Bunun üzerine Babürlülerin Multan valisi ile Zülfikar Han arasında yazışmalar başladı. 1660'ta Zülfikar Han, Evrengzîb'e bir elçi yolladı ve bu şekilde iki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler Kandahar seferi sonrası tekrar başladı.[595]

Budak Bey, 1660'ta Şah II. Abbas tarafından Evrengzîb'e elçi olarak yollandı. Kızılbaş elçisi Şubat 1661'de Hindistan hududuna ulaştı. Babürlüler, Safevî elçisinin gelişini duyunca Budak Bey'e bir hil'ât gönderildi ve ona refakat etmesi için seçkin bir mihmandâr[596] görevlendirildi. Ayrıca Lahor ve Multan valilerine, Budak Bey'in rotası boyunca onu karşılamaları yönünde talimat gönderildi. Safevî elçisinin Delhi'ye varışının beklendiği gün yalnızca onun gelişi ve ağırlanması için hazırlıklar yapıldı. Budak Bey şehre ve saraya girerken büyük bir hürmetle ve ilgiyle karşılandı. Ayrıca gelişinin şerefine top atışları yapıldı. Akabinde Evrengzîb, Budak Bey'i yüksek bir

[594] Jadunath Sarkar, *Anectodes of Aurangzib*, p. 8-9.
[595] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 178.
[596] Müslüman devletlerde resmî misafirleri ağırlamakla ve karşılamakla görevli kişidir. Daha detaylı bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, "Mihmandar" *DİA*, XXX, Ankara 2020, s. 25-26.

nezaketle karşıladı ve elçinin Safevîlerin geleneğindeki şekilde selam vermesine bir tepkisi olmadı. O, Budak Bey'den Şah II. Abbas'ın mektubunu teslim aldı ve başına koydu. Mektupta Kızılbaş hükümdarı iki hanedan arasındaki uzun süredir devam eden kadim bağları vurgulamaktaydı. Bununla birlikte mektubun devamında Şah Tahmasb'ın, Hümâyun'a Babürlü tahtına çıkması için yardım etmesinden, Kandahar'ın zaptından, Evrengzîb'e ihtiyaç duyması hâlinde destek verilebileceğinden bahsediliyordu. Budak Bey sonrasında getirdiği hediyeleri Evrengzîb'e sundu. Safevî elçisi şerefine kutlamaların yapıldığı Jamuna kenti yakınlarında bir evde istirahat ediyordu. Evrengzîb de Budak Bey'e birçok hediye sunmuştu. Kızılbaş elçisi bunun üzerine Şah II. Abbas'a yazdığı mektupta Evrengzîb'in kendisini sıcak karşıladığını ifade ediyordu. Ayrıca kendi hükümdarından Babürlü padişahının veziri olan Fazıl Han'ın Safevî topraklarındaki akrabalarının Hindistan'a gitmelerine müsaade etmesini istedi. Şah II. Abbas daha önce bu isteği kabul etmemesine rağmen diplomatik ilişkiler düzeldiği için talebi onayladı. Diğer taraftan Safevî elçilik heyetinin gelişi onlarla bağlarını sürdürmek isteyen Evrengzîb'i çok sevindirdi. Babürlü padişahı, Budak Bey'i iki ay misafir ettikten sonra yakın zamanda Safevîlere bir elçi göndereceğini belirterek heyetin geri dönmesine izin verdi. Evrengzîb ek olarak Budak Bey ile beraber Şah II. Abbas'a çok sayıda değerli hediye yolladı.[597]

Evrengzîb'in hastalıkla uğraştığı ve Keşmir'e seyahat ettiği iki yıllık bir dönemin ardından Multan valisi Terbiyet Han, Safevîlere elçi olarak gönderildi. Terbiyet Han, Şah II. Abbas'a bir dostâne mektup ile birlikte 700.000 rupi değerinde hediyeler getirdi. Ayrıca, Budak Bey 400.000 rupi değerinde hediyeler getirmişti ve bu da Evrengzîb'in daha fazla armağan gönderme ihtiyacı hissetmesine neden oldu. Gelen mektupta Kandahar'daki olaylardan bahsedilmese de taraflar arasındaki daha önceki mücadeleler kadere bağlanmaktaydı. Evrengzîb, Şah II. Abbas'ın yardım teklifine ise yanıt olarak yalnızca Allah'ın desteğine güveninin olduğunu belirtti. O, buna ilaveten diplomatik bağların yeniden kurulmasından dolayı Safevî şahına şükranlarını sunarak dostluklarının daha da gelişmesini ümit ettiğini ifade ediyordu. Terbiyet Han, Kasım 1663'te Hindistan'dan yola çıktı. Onun gelişini öğrenen Şah II. Abbas, Kandahar'da Babürlü elçisi için bir karşılama merâsimi düzenlenmesi talimatını verdi. Kızılbaş hükümdarı Nisan 1664'te, bir Mihmandâra Yezd'de, Terbiyet Han ile buluşmasını ve

[597] Jadunath Sarkar, *History of Aurangzib*, III, p. 107-109; Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 178-180.

ona İsfahan'a kadar eşlik etmesini emretti. Aynı ayın ilerleyen günlerinde Terbiyet Han, bu şehre geldi ve Şah II. Abbas'ın huzuruna çıktı. Babürlü elçisi kendi geleneklerine uyarak Safevî hükümdarını selamladı. Ardından Evrengzîb'in gönderdiği hediyeleri ve mektupları takdim etti. Şah II. Abbas, Terbiyet Han'ı saygıyla karşıladı ve onu eğlenceye davet etti. Diğer taraftan Necef Kulu Bey adındaki elçi aracılığıyla Şah II. Abbas, Babürlü elçisinin İsfahan'a ulaştığını Evrengzîb'e iletti.[598]

Şah II. Abbas, sarayında Terbiyet Han'a karşı son derece nazik davranmış olmasına rağmen, aniden ona karşı sert bir tavır takınmaya başladı. Safevî hükümdarı, Evrengzîb, onun tahta çıkış şekli, Âlemgîr ünvanı ve Hintliler hakkında yakışıksız ifadeler kullandı. Buna ilaveten Hindistan'ı ele geçireceğine dair tehditte bulundu. Şah II. Abbas ayrıca Şîilik ve Safevî hanedanını överken Babürlü hanedanını hakaretvarâ sözlerle yerdi.[599] Kaynaklarda Şah'ın Terbiyet Han'a karşı tutumunun neden aniden değiştiğine dair çeşitli görüşler yer almaktadır. Lâkin genel olarak bu durumun yaşanmasında Şah'ın sarhoş olması ve Terbiyet Han'ın deneyimsizliğinin etkili olduğu düşünülmektedir. Mart 1666'da Babürlü elçisi Şah II. Abbas tarafından Mâzenderan'dan kendi ülkesine geri gönderildi. Safevî hükümdarı hakaretlerle dolu bir mektup ve sözlü olarak Kızılbaşların Babürlülerden daha güçlü olduğu mesajını adı geçen elçiyle Evrengzîb'e iletti. Kızılbaş hükümdarı mektubunda Evrengzîb'in ülkesini iyi idare edemediğini ve Hindistan'ın karışıklık içinde olduğunu, "*Dünya Fatihi*" anlamına gelen Âlemgîr ünvanını hak etmediğini, çünkü sadece babasının ülkesini ele geçirdiğini, bir baba katili olduğunu ve Hindistan'daki kaosu çözmek için ordusuyla geleceğini ifade ediyordu.[600] Şah II. Abbas'ın, Evrengzîb'e yazdığı mektupta şu ifadeler yer almaktadır:

"*Hint zemindârlarının*[601] *çoğunlukla yöneticilerinin zayıf, aptal ve fakir olması nedeniyle isyan ettiklerine dair bilgim var. Kimsenin bilgi sahibi olmadığı liderleri kâfir Şiva, siz bîçâre olduğunuzdan ve askerinizi geri çektiğiniz için ile her yerde kendisini bir dağın zirvesi gibi gördü, pek çok kaleyi ele geçirmeyi, ülkenin büyük kısmını zapt etmeyi, birçok limanı ve kasabayı yağmalamayı ve şimdi size saldırı yapmayı düşünüyor. Kendini Âlemgîr, yani "Dünyanın Fatihi" olarak tanımlayan sen,*

[598] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 180-181.
[599] Jadunath Sarkar, *History of Aurangzib*, III, p. 110.
[600] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 182-183.
[601] Babürlülerde toprak ve emlak sahiplerine verilen isimdir. Daha detaylı bilgi için bkz. S. Haluk Kortel, "Zemindar", *DİA*, XLIV, İstanbul 2013, s. 238-239.

henüz babanın ülkesini fethetmekten ve devletin meşru taht mirasçıları olan kardeşlerini öldürerek kendini rahatlatmaktan başka bir şey yapmadın. Adalet ve hayırseverlik geleneğini terk ettin. Allah'ın bilgisi dâhilinde olan bilgiye ulaşmak için şeytanları çağıran ve kötü büyü uygulayan insanlarla zaman geçirdin. Kanunsuzları kontrol altına alamıyorsun. Silah ile para eksikliğinden ve güçlerinizin yenilgisinden dolayı çaresiz ve dağılmış durumdasınız. Doğam gereği Allah'ın ve imamların yardımıyla ezilenleri kucaklamak içimde var. Ecdadım pek çok hükümdarı korudular. Hümâyun ve Nâdir Muhammed Han'ın tahtlarına nasıl döndüklerine bakın. Şu anda senin de Hümâyun'un halefi olarak başın dertte. Amacım büyük ordumla Hindistan'a gelmek, seninle görüşmek, size her türlü yardımı sunmak ve kılıcımla Hazret-i Ali gibi kaos ateşini söndürmek. Böylece insanlar kanunsuzların zulmünden kurtulacak ve bana dua edin. Allah sizi felaketlerinizden korusun." [602]

Evrengzîb'e, Terbiyet Han yolda olduğu sırada Şah II. Abbas'ın Hindistan'a saldırmaya hazırlandığı haberi geldi. Babürlü elçisi de aşağı yukarı benzer haberler getirince Babürlü hükümdarı ordusunu Safevî sınırlarına sevk etti. Kendisi Agra'dan Delhi'ye doğru yola çıktı. Lâkin Safevî sınırına doğru ilerlemedi. Kızılbaşlar ile ticarete ambargo konuldu ve Surat valisine Kızılbaş ülkesine giden tüm gemileri durdurması talimatı verildi. Ancak Şah II. Abbas, Eylül 1666'da Horasan'a doğru yola çıktığında öldü. Bu durum Babürlülerdeki tereddütü ve askerî hazırlıkları boşa çıkarmış oldu. Safevî hükümdarının öldüğünü öğrenen Evrengzîb ise babasının Şah Safî'nin ölümünde hissettiği gibi sevinçten çok üzüntü duydu. Terbiyet Han, Eylül 1666'da ülkesine döndüğünde Evrengzîb onu bir süre cezalandırdı. Lâkin daha sonra onu tekrar göreve getirdi. Babürlü elçisinin Safevî ülkesinden getirdiği atlar İranlı soyluların evlerinin hemen dışında kesildi. Bu durum Evrengzîb'in kendi ülkesindeki İranlılara, Safevîler ile birlikte kendisine karşı komplo kurmamaları gerektiği yönündeki bir mesajıydı. Kızılbaş ülkesindeki gerçek koşullardan habersiz olan Babürlüler, Safevî tehdidinden o kadar çok şüpheleniyorlardı ki biraz abartılı önlemler aldılar. Aslında o zamanlar Safevî Devleti oldukça zayıftı ve Babürlülere karşı bir saldırı girişiminde bulunmak için uygun durumda değildi. Buna karşın Evrengzîb ülkesine girmeye çalışan casuslar olabileceği şüphesiyle tüm İranlı tüccarların Hindistan topraklarına girişini yasaklayarak ek önlemler aldı. Nihaî olarak Babürlü padişahı ölümüne kadar Safevîlere karşı aşırı derecede önyargılı tutumunu

[602] Jadunath Sarkar, *History of Aurangzib*, III, p. 112.

sürdürdü.[603] Evrengib'in Şah II. Abbas ile temasları incelendiğinde iki tarafın da ihtiyatlı hareket ettiği görülmektedir. Zira Evrengzîb yorucu bir taht mücadelesinden çıkmıştı. Bundan dolayı yeni bir düşmanı karşısına almak istemediği söylenebilir. Diğer taraftan Safevîler nezdinde ise Kandahar'ın kendilerinde oluşu savaş yapılması gerekliliğini ortadan kaldırmaktaydı. Buna ilaveten yavaş yavaş Safevîlerin eski gücünü kaybetmesi de onların Babürlüler ile mücadele etmesini engelleyen bir başka hususstu. Bundan dolayı taraflar güçlerini diplomatik ilişkilerde göstererek karşı tarafa üstünlüklerini bu şekilde kabul ettirmeyi tercih etmişlerdi.

4.5. Şah Süleyman'ın Saltanatından Safevîlerin Yıkılışına Kadar Safevî-Babürlü İlişkileri (1666-1736)

Şah Süleyman (1666-1694) tahta çıktığında Şah I. Abbas sonrası gittikçe zayıflayan Safevî Devleti'nin gerilemesi saray içi problemler ve dinî baskı üzerine kurulan yönetimsel sebepler ile daha da hızlandı. Bu durum kendini dış ilişkilerde de gösterdi. Babürlüler ile münasebetler gittikçe seyrekleşti ve karşılıklı cülûs tebriki için dahi elçi yollanmadı. Diğer taraftan Evrengzîb de sınırlarını koruma siyaseti güttü ve Kandahar'ı geri almak için bir girişimde bulunmadı. Uzun bir aranın ardından iki devlet arasında temas 1686'da tahta geçmek için isyan eden Evrengzîb'in oğlu Muhammed Ekber'in askerî yardım için Safevîlere iltica etmesi ile kuruldu. Şah Süleyman, şehzadeyi iyi karşılasa da babası hayatta olduğu için Muhammed Ekber'e herhangi bir destekte bulunmadı. Babasının ölümünden sonra ise Şah Süleyman, Babürlü şehzadesine tahta çıkması için yardım edebileceğini beyân etti. Buna karşın Muhammed Ekber bir şâyia çıkartarak Şah Süleyman'a babasının öldüğünü bildirdi. Akabinde Safevîler bu durumun bir yalandan ibaret olduğunu öğrenince Şehzade Muhammed Ekber, Safevî sarayından kovuldu ve Kandahar'da yaşamaya mecbur bırakıldı. 1706 yılında ise babasından bir sene önce Babürlü şehzadesi hayatını kaybetti. Babürlü şehzadesi Muhammed Ekber'in Safevîlere sığınmasından iki yıl sonra Safevîlerin Herat valisi, Kandahar'ı kuşattığında Evrengzîb onu desteklemesine rağmen şehir, Safevî kuvvetlerinin elinde kaldı.[604] Bu iki olay dışında Şah Süleyman ve Evrengzîb'in saltanat dönemlerinde iki devlet arasında başka bir münasebet görülmemektedir.

[603] Jadunath Sarkar, *History of Aurangzib*, III, p. 113.
[604] Hâfî Han, *Muntehabu'l Lubab*, II, s. 274-277, 284-290.

1694 yılında Şah Süleyman'ın ölümüyle birlikte Safevî tahtına oğlu Şah Hüseyin (1694-1722) çıktı. Şah Süleyman döneminde artan gerileme bu dönemde had safhaya ulaşarak 1699-1704 aralığında Beluçların Kandahar isyanı baş gösterdi.[605] Diğer taraftan Babürlülerin son büyük hükümdarı Evrengzîb'in uzun saltanatı 1707'de ölümüyle sona erdi.[606] Bu tarihten sonra Babürlüler gittikçe zayıflamaya başladı ve taht kavgaları yaşandı. Nihayet Evrengzîb'in büyük oğlu Şehzade Muazzam diğer rakiplerine karşı zafer kazanarak Bahadır Şah (1707-1712) ismiyle Babürlü tahtına çıktı.[607] Bahadır Şah babasının aksine saltanatının başından itibaren Şiî eğilimleri nedeniyle Safevîler ile ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Saltanatının ikinci yılına denk gelen 1709'da, Kandahar'da, Mîr Üveys liderliğindeki Afgan kökenli Sünnî Gılzayların, Safevîlere karşı mezhepsel görünümlü bir isyanı başladı. O, Kandahar'ı ele geçirip şehrin valisi olan Şah Nevaz Han lakaplı Gürcü kökenli Şiî Giorgi'yi öldürerek Safevî Devleti'ni açıkça tehdit eder hâle geldi.[608] Böylece uzun bir süreden sonra Kandahar şehri Safevîler ve Babürlüler dışında başka bir gücün eline geçmiş oldu. Ayrıca Gılzaylar, Kızılbaş ülkesi içinden çıkmıştı. Dolayısıyla Safevîler kendi içindeki isyancı bir gücü dahi alt edemeyip şehir teslim edecek kadar zayıflamıştır.

Safevî ordusunun kısa sürede Gılzay isyanını bastırmak için Kandahar'a geleceğini bilen Mîr Üveys, Babürlü padişahına itaatini arz etti ve bu durumu fırsatı görerek Safevîleri ve Babürlüleri birbirine düşürmeye çalıştı.[609] Böylece yirmi seneden fazla bir aradan sonra tekrar Safevî-Babürlü ilişkilerinin kurulması için bir gerekçe oluşuyordu. Diğer taraftan Mîr Üveys, Kandahar'da Bahadır Şah adına hutbe okuttu ve kardeşi Hacı Nur Muhammed'i Babürlü padişahına olan itaatini bildirmek üzere Bahadır Şah'ın huzuruna gönderdi. Mîr Üveys'in kardeşi, Bahadır Şah ile görüştükten sonra Mîr Üveys'in mektubunu ona iletti. Gönderilen mektupta Mîr Üveys, Bahadır Şah'tan itaat karşılığı olarak Kandahar yönetiminin kendisine verilmesini ve ona layık bir ünvanın da bahşedilmesini talep etmişti. Bununla birlikte Mîr Üveys, Babürlü padişahından Safevîlere karşı askerî yardıma ihtiyacı olması hâlinde Kâbil, Multan ve Thatta emîrlerini de kendisine yardıma göndermesini istedi. Bahadır Şah da Mîr

[605] Henry Herbert Dodwell, ''Hind-Türk İmparatorluğu (Hind-Türk İmparatorluğunun İnhitâtı)'', *İA,* V/I, İstanbul 1987, s. 502.
[606] Hâfî Han, *Muntehabu'l Lubab*, II, s. 521.
[607] Emîr Hoseyn Berâzeş, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran ve Cihan*, s. 1000.
[608] Seyid Haydar Şehriyar Nakavî, "Numâyendegân-i Siyasî-yi İran u Hindustan der Zeman-i Safevîyân u Baburîyân", *Domâhnâme-i Berresîhâ-i Tarihî*, IV, 1351 hş., s. 73.
[609] Abdulhoseyn Nevâî, *Revâbit-i Siyasî u İktisadî-yi İran der Dôre-i Safevîyye*, s. 72.

Üveys'e Kandahar valiliği ve yüksek bir rütbe tevdi etti.[610] Bu durum Babürlülerin politik açıdan düşünceleriyle tutarlı hareket edemeyecek kadar zayıfladığını göstermektedir. Zira Safevîler ile ilişkileri yeniden tesis etmek isteyen Bahadır Şah bu şekilde iki devlet arasındaki sınırda taraflar için tehdit oluşturacak bir gücün varlığını kabul ediyordu.

Babürlü padişahı bunun üzerine o dönemde Safevî tahtında oturan Şah Hüseyin'e gönderdiği gizli mektupta, her iki devletin bekası için Afgan isyanını bir an önce bertaraf etmesini ve Babürlülerin, Mîr Üveys'e yardım etmeyeceğinden emin olmasını istedi.[611] Bunun üzerine Şah Hüseyin, Yezd hâkimi Seyyid Mîr Morteza'yı hediyeler ve Bahadır Şah'a hitaben yazılmış bir mektupla birlikte elçi olarak Hindistan'a gönderdi. Sultan Hüseyin'in, Bahadır Şah'a gönderdiği mektubun metni, iki ülke arasındaki eski dostâne ilişkileri, Evrengib'in küçük sorunlar nedeniyle ilişkileri sonlandırmasını ve Şah Süleyman'ın siyasî-diplomatik ilişkilerden uzak durmasını konu alıyordu. Safevî elçilik heyeti 1709-1710 yıllarında Bender Abbas, Umman Körfezi ve Hint Okyanusu üzerinden Hindistan'a gitti.[612]

Kızılbaş elçiliği kendilerini taşıyan gemi Bengal sahiline yanaşmak zorunda kalana kadar yolda çeşitli zorluklarla karşılaştı. Seyyid Mîr Morteza o bölgedeyken Babürlü sarayına bir mektup gönderdi. Bu esnada, 1712'de, Bahadır Şah öldü ve Ferruh Siyer (1713-1719) diğer rakiplerini mağlup ettikten sonra Babürlü tahtına oturdu. Akabinde Seyyid Mîr Morteza'nın mektubu Babürlü sarayına ulaştı ve Ferruh Siyer, Safevî elçilik heyetinin masraflarını karşılamak adına 70.000 rupi gönderilmesini emretti. O, ayrıca Hugli şehrindeki orduların komutanı olan Ziyaüddîn Han'dan, Safevî elçilik heyetine eşlik etmesini istedi. Seyyid Mîr Morteza nihayet yola çıktıktan üç yıl sonra, 1712'de Delhi'ye gelerek Ferruh Siyer'in huzuruna çıktı. Her ne kadar Şah Hüseyin'in gönderdiği hediyelerin büyük bir kısmı yolculuk esnasında çeşitli olaylardan dolayı kaybolmuşsa da Seyyid Mîr Morteza, Ferruh Siyer'e değerli hediyeler takdim etmeyi başarmıştı. Safevî elçilik heyetinin getirdiği hediyelerin değeri o kadar çok büyüktü ki Babürlü padişahı bizzat heyete karşılık olarak 100.000 rupi tutarında hediyeler verdi.[613]

[610] Hâfî Han, *Muntehabu'l Lubab*, II, s. 644-645.
[611] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 192-193.
[612] Emîr Hoseyn Berâzeş, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran ve Cihan*, s. 1002.
[613] Hâfî Han, *Muntehabu'l Lubab*, II, s. 736-737.

Seyyid Mîr Morteza'nın yolculuğunun uzaması, görevinin durumuna ilişkin haber alınamaması ve Bahadır Şah'ın ölüm haberini ulaşması gibi sebeplerle Şah Hüseyin, Babürlülere yeni bir elçilik heyeti yollamaya karar verdi. Bu elçiliğin başında Seyyid Mîr Morteza'nın yeğeni Seyyid Mîr Esbeğeddîn bulunuyordu. Elçilik Babürlü sarayına hediyelerle gönderildi. Şah Hüseyin, Ferruh Siyer'e gönderdiği mektupta Gılzay isyanının bastırılması için iki ülkenin iş birliği yapmasını talep etti. Lâkin bu istek Babürlü padişahı tarafından kabul görmedi. Bunun nedeni Babürlülerin Evrengzîb'in ölümünden sonra yaşadığı iç problemler ve taht kavgaları idi. Nihayet Bahadır Şah'ın torunu Şehzade Muhammed taht mücadelesini kazanarak 1719'da Nâsirüddîn Muhammed Şah (1719-1748) adıyla Babürlü hükümdarı oldu ve taht kavgaları son buldu. Onun saltanatının başlangıcında Mîr Mahmud Afgan liderliğindeki Gılzay kuvvetleri Kirman ve Yezd'e büyük saldırı düzenlemişti. Bunun ardından Şah Hüseyin tekrar Babürlü sarayına Gılzaylara karşı askeri yardım elde edebilmek için elçilik yolladı.[614]

Öte yandan Muhammed Şah saltanatı boyunca etkisiz bir tutum arz etti. Babürlü sarayında bu dönemde asıl güç soyluların ve devlet erkânının elindeydi. Bundan dolayı Safevîlerin, Gılzaylara karşı birden fazla yardım talep etmesi sonucunda saray içinde iki zıt görüş oluştu. Bu doğrultuda Babürlü devlet erkanında sadece Dekken hâkimi Nizâmülmülk geçmişteki dostluk ilişkilerine binaen Safevîlere yardım edilmesi taraftarıydı. Bu konuda o, Şah I. Tahmasb'ın hükümdarlığı sırasında tahtı tekrar elde edebilmesi için Hümâyun Şah'a yardım ettiğini örnek vererek düşüncesini güçlendirmeye çalışıyordu. Buna karşın ona muhalif olan grup daha fazla politik otoriteye sahipti ve Muhammed Şah'a daha yakın bir konum elde etmişlerdi. Açıkça Nizamülmülk'e muhalif olan grup Safevîlere yardım edilmesine karşı çıkıyordu ve Gılzay meselesini Safevilerin bir iç sorunu olarak görüyordu.[615] Sonuç olarak Safevî Devleti'nin yardım talepleri sonuçsuz kaldı ve Muhammed Şah, Kızılbaşların isteklerini kabul etmedi. Diğer taraftan Mîr Mahmud, Babürlülerin Safevîlere yardım etmeyeceğinden emindi. Bunun üzerine Gılzaylar, Kirman ve Yezd'in ardından son olarak 1722'de Safevî pâyitahtı İsfahan'a saldırdı.[616] Yedi ay süren kuşatmanın ardından şehir Gılzaylar'ın eline geçti ve hatta bu şehrin Afganlar tarafından ele

[614] Emîr Hoseyn Berâzeş, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran ve Cihan*, s. 1004-1005.
[615] Emîr Hoseyn Berâzeş, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran ve Cihan*, s. 1005-1006.
[616] Ali Ekber Bînâ, *Târîh-i Siyasî u Dîplomasî-yi İran*, I, Dâneşgâh-i Tehran, Tehran 1337 hş., s. 16-17.

geçirilmesi sırasında da Babürlüler, Safevîlere herhangi bir yardımda bulunmadı.[617] Şah Hüseyin yenilginin ardından tahtı Gılzaylar lehine terk etti. Bununla birlikte Safevî Devleti merkezî anlamda çöktü. Bundan sonra ülkedeki Gılzay nüfuzuna rağmen Kazvîn'de Safevî tahtına Şah II. Tahmasb (1722-1732) geçti ve İran üzerinde çift başlı bir yönetim ortaya çıktı.[618] Safevîler ile Babürlüler arasındaki bundan sonraki ilişkiler ise saltanat nâibi Nâdir Kuli'nin 1726'da Şah II. Tahmasb'ın hizmetine girmesinden sonra tekrar tesis edilecekti. Sonuç olarak Babürlülerin, Safevîlerin yardım taleplerini kabul etmemesinde iki sebep gösterilebilir. İlk olarak bu dönemde Babürlüler kendi iç dünyalarında ciddi problemler yaşıyorlardı ve askerî olarak da zayıflardı. İkincisi muhtemelen taraflar arasında uzun süre gerginlik yaratmış olan Kandahar meselesi sebebiyle Babürlüler yardım etme hususunda isteksizdi. Zira önemli bir geçiş noktası ve ticareti merkezi olması nedeniyle bu şehrin kaybı her iki taraf için oldukça kötü sonuçlara neden oluyordu. Bundan dolayı Babürlüler, Afganların Safevîlere saldırmasından memnun görünmektedir. Böylece Safevîler, Gılzaylar tarafından ortadan kaldırıldığı takdirde Babürlülerin, Kandahar'ı geri alabilmesi için uygun şartlar oluşacaktı.

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Safevî topraklarında Afgan istilası devam ederken askerî zaferlerine ve yeteneğine nispetle Horasan Türklerinden olan Nâdir Kuli, 1726'da Şah II. Tahmasb'ın emrinde görev almaya başladı. O, ülkeyi harap eden Abdalî ve Gılzay topluluklarının yarattığı problemi 1729'da çözdü. Daha sonra bu topluluklar Safevî ülkesinden sürüldü ve Safevîler ile Babürlülerin sınırında bulunan Kandahar bölgesine geldiler. Bu durum iki devletin tekrar birbirleriyle münasebet kurmasına neden oldu. Nâdir Kuli, Şiraz'da bulunduğu sırada, 1730 yılının başlarında, Şah II. Tahmasb'ın adına Ali Merdan Han'ı Babürlere elçi olarak yolladı.[619] Elçiliğin götürdüğü mektupta sıklıkla Abdalîler ve Gılzayların ülkeden sürüldüğü belirtiliyordu.[620] Bununla birlikte mektupta Nâdir Kuli'nin bahsi geçen toplulukların Safevî topraklarından çıkarılmasında önemli bir role sahip olduğu, onların ülkeden sürülmesinde sorumlu olduğu ve bu toplulukların Safevî topraklarından atılması için daima çaba gösterileceği beyân ediliyordu. Ek olarak, mektupta Muhammed Şah'tan

[617] Şeyh Muhammed Ali Hazîn-i Lâhîcî, *Târîh u Sefernâme-i Hazin*, ed. Ali Devvânî, Merkez-i Esnâd-i İnkılâb-i İslâmî, Tehran 1375 hş., s. 270-271.
[618] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi (1501-1736)*, s. 108-116.
[619] Laurence Lockhart, *Nadir Shah: A Critical Study Based Mainly Upon Contemporary Sources*, Luzac and Co, London 1938, p. 46; Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 196.
[620] Mirza Mehdî Han Esterâbâdî, *Târîh-i Cihângûşâ-yi Nâdirî*, ed. Mitra Mehrâbâdî, Donya-yi Ketab, Tehran 1390 hş., s. 115.

Abdalîlerin ve Gılzayların kendi ülkesine girmelerini önlemesi ve sınır bölgesinde bir ordu vazifelendirmesi talep ediliyordu. Bu elçilik aynı zamanda Safevîler adına Babürlülere gönderilen son büyük heyet özelliğini taşıyordu. Bu temastan sonra Safevî elçilik heyeti Ağustos 1732'de ülkelerine geri yollandı. Elçilik geri dönerken Muhammed Şah'tan bir mektup da getirmekteydi. Mektupta Babürlü padişahının saltanatı elde ediş sürecinde yaşanılan olaylar, Kandahar'daki Abdalîler ve Gılzayların, Babürlü devlet ricalinde görev alma taleplerinin Safevîler ile Babürlüler arasındaki mevcut dostâne bağ nedeniyle reddedildiği ve Multan valisi Abdüssamed Han'a bu toplulukları takip etmesi ve Babürlü topraklarına girmelerini engellemesi emri verildiği beyân ediliyordu.[621]

Bu sırada silik ve pasif yönetimi nedeniyle Şah II. Tahmasb'ı Eylül 1732'de tahttan indiren Nâdir Kuli, eski hükümdarın oğlu Şah III. Abbas'ı (1732-1736) tahta çıkarttı. Taht değişikliğinden hemen sonra Nâdir Kuli kendini saltanat nâibi olarak ilan etti ve Fars hâkimi Muhammed Ali Han Kullar Ağası'nı yeni hükümdar Şah III. Abbas'ın adına Babürlülere elçi olarak yolladı.[622] Bu elçilik mektubunda Nâdir Kuli'nin nâib olduğu yazıldığı gibi Abdalî ve Gılzay hakkında Ali Merdan Han'ın elçiliğinde talep edilen konular tekrar ifade ediliyordu. Ayrıca Muhammed Şah'a, söz konusu toplulukların Babürlü topraklarına girmesini önlemek için adımlar atmazsa olumsuz sonuçlarla karşılaşabileceği konusunda sert bir uyarıda bulunuldu. Muhammed Şah da cevap olarak Abdalî ve Gılzaylara karşı sınırları kapattığını ve o sırada Kâbil'de önemli sayıda asker olduğunu ifade ediyordu. Bununla birlikte o, bu fakir toplulukların Babürlülerin topraklarına girmeye nasıl cesaret edebileceklerini soruyordu. Muhammed Şah mektubun devamında Safevîlerin, Osmanlı Devleti ile savaş hâlinde olduğundan haberdar olduğunu ve buna binaen Kandahar'a saldırmadığını, kendi ordusundan bir komutanı da Nâdir Kuli, Kandahar'a vardığında ona yardım etmek üzere atayacağını söylüyordu. Nihaî olarak Babürlü padişahı mektubunda Gılzaylardan Mîr Üveys'in oğlunun eman dilemek için huzuruna çıktığını, iki devlet arasındaki sınıra belirtilen sayıdan daha fazla asker yerleştirmenin Safevîler adına uygun olmadığını ve Babürlülerin, Dekken'de Marathalarla savaştığını beyân ediyordu. Ancak konunun uzmanı Prof. Dr. Riyazul İslam'a göre, Muhammed Şah'ın son cevabî mektubu ile ilgili bilgiler yalnızca Babürlü kaynaklarında bulunmaktadır.

[621] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 196-198.
[622] Mirza Mehdî Han Esterâbâdî, *Târîh-i Cihângûşâ-yi Nâdirî*, s. 189.

Mektup Safevîlere gönderilmemiştir ve bundan sonraki ilk diplomatik mektup Nâdir Kuli tarafından dostça bir şekilde yazılmıştır. Bu yüzden Muhammed Şah'ın bu son mektubunu doğrulamak zordur. Çünkü bu mektup Safevîlere ulaşmış olsaydı, sınır sorunu ve Abdalî liderlerinden Mîr Üveys'in oğlunun Babürlü topraklarına girmesi nedeniyle çok sert bir tepkiyle karşılanabilirdi. Elçilik ayrıca Safevi-Babür Devletleri arasındaki son teması da beraberinde getirmişti.[623] Zira 1736'da Nâdir Kuli, Mugan Ovası'nda gerçekleşen kurultayda kendi şahlığını ilan ederek Afşarlı (1736-1804) adını taşıyan kendi hanedanını kurdu. Bununla birlikte Safevî Devleti de resmen tarih sahnesinden çekilmiş oldu.[624]

Nâdir Kuli, Safevi Devleti'nde yönetici olduktan sonra yavaş yavaş Safevî-Babürlü ilişkilerinin gerginleşmeye başladığı görülmektedir. Münasebetlerde yaşanan sertleşmenin başlıca sebebi Kandahar'a çekilip Babürlü ülkesine girmeye çalışan Gılzaylar ve Abdalîlerdi. Muhtemelen Nâdir Kuli ülkesinde düzensizlik yaratan bu toplulukları kesin olarak ortadan kaldırdıktan sonra bölgenin güçlü devletlerinden biri olan Babürlülere taleplerini kabul ettirip şöhretini uluslararası düzeyde arttırmak istiyordu. Diğer taraftan Nâdir Kuli'nin isteklerine karşı olumsuz yanıt vermeyen Muhammed Şah'ın böylece onunla savaşa girmek istemediği ve bu nedenle mevcut vaziyeti korumaya çalıştığı görülmektedir. Lâkin bu tavır iki devlet için savaşı kaçınılmaz hâle getirecekti. Zira Safevî Devleti'ni ortadan kaldırıp Afşarlı adı ile kendi hanedanını kuran Nâdir Kuli'nin (Bundan sonra Nâdir Şah ünvanı ile zikredilecek.) isteklerine olumsuz cevap verilmemesine karşın Babürlüler tarafından Abdalîler ile Gılzaylara karşı sınırları kapatma hususunda ise bir adım atılmamıştı. Bu durum onun öfkesini arttırıp Hindistan'a yürümesine sebebiyet verecekti. Başka bir deyişle, sınır sorunları Nâdir Şah'ın kendi saltanat döneminde Hindistan seferinin başlıca nedenini oluşturmuştu.

4.6. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Buhara Hanlığı'nın Rolü (1642-1736)

Şah Safî'nin ölümü (1642) ve Şah II. Abbas'ın Safevî tahta geçmesinden sonra Nezir Muhammed Han (1642-1645) da Buhara tahtını kaybetmişti. Bu vehim durumun ardından sâbık Buhara hanı Babürlüler ile Belh civarında mücadelelere girişip bu şehri

[623] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 199-200.
[624] Muhammed Kâzım Mervî, *Âlem Ârâ-yi Nâdirî*, II, ed. Muhammed Emin Riyahî, İntişârât-i Zevâr, Tehran 1364 hş., s. 447-448.

kaybetti. Bu kez de Şibergan'da Şah Cihan'ın kuvvetleri karşısında mağlup olan Nezir Muhammed Han, oğlu Kutluk Muhammed Sultan, torunu Muhammed Kâsım Sultan ve yaklaşık 3.000 Özbek askerle Endhud'a sığındı. Buhara hanları buradan da Merv ve Meşhed yoluyla Safevîlerin başkenti İsfahan'a doğru ilerlediler. Babürlülere karşı yardım isteyen Nezir Muhammed bunun için Şah II. Abbas'tan talepte bulunmuştu.[625] Şah Cihan ise bu durumu haber alınca endişelenerek Mart 1646'da Cannisar Han'ı elçi olarak görevlendirdi ve daha sonra Eylül 1647'de Arslan Bey'i Safevî sarayına gönderdi. Babürlü hükümdarı bu diplomatik çabalarla dostluğun ve ittifakın önemini vurgulayarak Şah II. Abbas'ı tarafsızlığa sevk etmeye çalıştı. Ayrıca Şah Cihan, Mîr Azîz aracılığıyla Nezir Muhammed'e de şefkatini ifade eden bir mektup gönderdi. Lâkin Şah Cihan'ın elçileri Safevî sarayına gelmeden önce Nezir Muhammed Meymene'ye dönmüştü. Şah II. Abbas ise Arslan Bey vasıtasıyla Şah Cihan'a gönderdiği mektupta, Buhara Hanlığı'nda devam eden olaylara müdahale etmesinin uygun olmadığını belirtmişti.[626]

Nezir Muhammed, Horasan'a dönerken Şah II. Abbas ona eşlik etmek üzere yanında askerler gönderdi. Lâkin bu askerlerin gönderilme amacı ona Babürlüler karşısında yardımcı olmaları değil onun Horasan'dan ayrılmamasını sağlamak içindi. Safevî ordusunun Nezir Muhammed'e destek vermemesinin nedeni Belh'te bulunan Babürlüler ile savaş çıkması endişesiydi. Merv'e vardığında Nezir Muhammed çok basit karşılama ile karşı karşıya kaldı. Bunun yanı sıra Merv valisi Türkmenlerin Belh tarafına geçmelerinden çekiniyordu. Bütün bunların ardından Nezir Muhammed, Safevîler'den destek göremeyeceğini anlamıştı. Kısa süre sonra Buhara Hanı Abdülazîz Han da 12 Mart 1648'de, Babürlülerin Belh saldırısının ardından kendi komutası altındaki diğer bölgelere akınlar düzenlemesi nedeniyle Şah II. Abbas'a bir elçi göndererek yardım talep etme girişiminde bulundu. Abdülazîz'in Safevî hükümdarına gönderdiği mesaj, onu derhal Kandahar'a saldırmaya teşvik ediyordu. Bununla beraber o, Meşhed ve Belh civarında buluşmayı önerdi. Şah II. Abbas ise 16 Mart 1648'de Kandahar'a ilerlemeye başladı.[627] Bundan sonrası için Şah II. Abbas'ın Abdülazîz Han'ın teklifine yanıt vermeden Kandahar'ı ele geçirdiği görülmektedir. Bu temasların ardından Buhara Hanlığı'nın, Şah Cihan ve Şah II. Abbas'ın saltanat dönemlerinde Safevî-Babürlü münasebetlerine başka bir etkisi de kaynaklarda yer

[625] Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, II, s. 437-438.
[626] Muhammed Tahir Vahîd-i Kazvînî, *Abbasnâme* s. 84-85.
[627] Audrey Burton, *The Bukharans*, p. 238-256.

almamaktadır. Buhara Hanları'nın Belh'in Babürlülere kaybı nedeniyle uzun yıllar mezhepsel olarak düşman gördükleri Safevîlerden askerî yardım istemesi toprak için onların da menfaate dayalı siyaset güdebildiklerini göstermektedir. Buna karşın Safevîler ise tarafların mücadelesini fırsata çevirip Kandahar'ı geri almayı başarmıştır. Babürlüler ise Kandahar'ı kaybetmemek ve mevcut sınırlarını korumak için Şah II. Abbas ile dostâne şekilde elçilik teması kurmayı denese de bu hamle onlara bir fayda sağlamamıştır.

Safevî-Babürlü ilişkilerine Buhara Hanlığı etkisi uzun bir aradan sonra, Abdülazîz Han'ın (1645-1680) saltanatının sonlarında ve Sübhan Kulu Han'ın (1681-1702) döneminde tekrar başladı. Evrengzîb 1685'te, Buhara Hanı Sübhan Kulu Han'a fillerden oluşan kıymetli hediyeler ile elçilik yolladı. Babürlü padişahı, mektubunda Sübhan Kulu Han'ı tahta çıkışı için tebrik ederken devamında onu Safevîlere karşı askerî ittifak kurmaya çağırdı. Lâkin Evrenzgib savaşın maliyetini üstlenme ya da paylaşma noktasında bir beyânatta bulunmadı.[628] Bu elçiliğe paralel olarak Sübhan Kulu Han, Babürlülere Nâdir Bey'i elçi olarak yolladı. Buhara Hanlığı'nın elçisi geri döndüğünde Sübhan Kulu Han'a, Evrengzîb'in, Safevîler tarafından kışkırtılan Golkonda ve Bicapur sultanlıkları ile mücadele içinde olduğu ve bundan dolayı Kızılbaşlara karşı sefere çıkamayacağı mesajını iletti. Bu yazışmalardan Babürlüler ve Buhara Hanlığı arasında Safevîlere karşı mezhepsel bir ittifak kurulduğu görülmektedir. Lâkin zikredilen müttefiklik yazıda ve sözde kalmış uygulanma imkânı bulmamıştır.[629] Bu temasın ardından Safevî-Babürlü münasebetlerine 1736'da Safevîler yıkılana kadar Buhara Hanlığı'nın etki edecek başka bir hamlesi kaynaklarda yer almamaktadır. Sonuç olarak Buhara Hanlığı'nın Babürlülere karşı Şah II. Abbas'tan istisnaî yardım talebinde bulunmasından sonra tekrar Safevîlere karşı mezhepsel bir Özbek-Babürlü ittifakı düşünülmüştü. Her iki devletin bu konuda istekli olmasına rağmen Evrengzîb'in o esnada Dekken sultanlıklarını ortadan kaldırıp alt kıtada hâkimiyetini arttırmak istemesi nedeniyle ittifak uygulanma imkânı bulmadı. Bu durum Babürlülerin bir taraftan da Safevîlere karşı büyük bir savaşa girmek istemediğini göstermektedir. Zira Evrengzîb, saltanatı boyunca Kızılbaşlar ile kendi devleti arasında uzun yıllar hâkimiyet mücadelelerine neden olan ve stratejik açıdan

[628] Audrey Burton, *The Bukharans*, p. 342.
[629] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 187-188.

büyük önem taşıyan Kandahar şehrini geri alabilmek için herhangi bir girişimde bulunmamıştı.

4.7. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Dekken Sultanlıklarının Rolü (1642-1736)

Şah II. Abbas'ın 1649'da Kandahar'ı ele geçirmesinin ardından 1650'de Golkonda Sultanlığı'nı temsil eden bir elçilik heyeti gemiyle Safevî topraklarına geldi. Kızılbaşların bir yıl önce Kandahar'ı zapt etmesi Golkonda Sultanlığı'nın moralini yerine getirmişti ve Safevîlerden, Babürlülere karşı destek beklemeye başlamışlardı. Safevî şahları Dekken'deki politikalarını ayrıca burada önemli mevkilerde bulunan İranlı göçmenler vasıtasıyla yürütmekteydiler. Bu kişilerden birisi de Golkonda'da ikamet eden pırlanta tüccarı Mîr Cümle lakaplı Muhammed Saîd'ti. Mîr Cümle'nin ticarete, diplomasiye, idarî işlere ve savaşa yeteneği vardı. Zikredilen tüccar zamanla Dekken'in en zengin kişisi oldu ve Golkonda padişahının veziri olarak atandı. O, aynı zamanda Safevî ülkesindeki tanıdıklarıyla da temasını sürdürdü. Şah II. Abbas ve veziri Halife Sultan, Mîr Cümle ile iyi ilişkiler içerisindeydi.[630]

Golkonda hükümdarı Abdullah Kutub Şah, Mîr Cümle'nin artan otoritesinden giderek rahatsız oldu ve onu ortadan kaldırmaya çalıştı. Benzer şekilde Mîr Cümle de can güvenliğinden endişe ederek Babürlülere sığınmaya karar verdi. Abdullah Kutub Şah diğer taraftan Mîr Cümle'nin oğlunu tutukladı. Bu arada Babürlü Şehzadesi Evrengzîb, Dekken valisi olarak görev yapıyordu ve Abdullah Kutub Şah'ın eylemlerini Golkonda'yı ele geçirmek için bir sebep olarak gördü. 1656'nın başlarında Evrengzîb, Golkonda'ya doğru ilerledi. Ancak bu harekât Şah Cihan'ın emriyle durduruldu. Buna rağmen Haydarâbâd ciddi hasar gördü ve Karnatak şehri baskı altında kalmaya devam etti. Evrengzîb, Abdullah Kutub Şah'a karşı zalimce muamelesinde ısrar etti. Bu durum Golkonda hükümdarını mektup yoluyla Şah II. Abbas'tan yardım talep etmeye zorladı. Adı geçen mektupta Abdullah Kutub Şah, Safevîler ile Kutubşahîler arasında uzun süredir devam eden dostâne ilişkilerin yanı sıra özellikle Şah I. Abbas ile Golkonda arasındaki bağlantıyı vurguladı. Buna karşın o, Şah Safî'nin, Golkonda Sultanlığı'nı desteklemekten vazgeçtiğini belirtmekteydi. Mektubun devamında Abdullah Kutub Şah, Mîr Cümle'nin Babürlü hizmetine girdiğini, Haydarâbâd'ı işgal edildiğini, barış yapmasına rağmen Mîr Cümle'nin ve

[630] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 170-171.

Evrengzîb'in ülkesi için kalıcı bir tehdit olmaya devam ettiğini beyân ediyordu. O, Safevî hükümdarının mezhepsel inançlarına hitap etmek suretiyle ülkesinin Hindistan'daki gerçek dinin kalesi olduğunu iddia etti. Mektup yardım talebiyle ve Safevî askerlerinin Babürlü sınırına konuşlandırılacağının açıklamasıyla sona eriyordu. Ayrıca Golkonda hükümdarı Kızılbaş askerlerin sefer masraflarını karşılama sözünü de verdi. Şah II. Abbas ise yardım taleplerini kabul edip Golkonda Sultanlığı'nı desteklemeyi düşünmesine rağmen mektubun Safevîlere gelişi ile Hindistan'daki taht savaşlarının başlaması aynı zamana denk geldi. Bundan dolayı Safevîlerin, Abdullah Kutub Şah ile müttefik olma durumu da zora girmiş oluyordu.[631] Bu durum Kızılbaşların devletlerinin ilk kurulduğu dönemlerden itibaren Sünnîliğin baş hamisi Osmanlı'ya karşı Türkistan'da ve Hindistan'da kendi mezhebini kabul ettirerek siyasî güçlerini teokratik olarak da pekiştirmeye çalıştığını göstermektedir.

Şah II. Abbas'ın 1666'daki ölümünden sonra Evrengzîb'in Safevîlere karşı soğuk tavrı ile Safevîlerin gittikçe zayıflaması birleşince Babürlüler alt kıtada gücünü arttırmak için Dekken'e yöneldi. Nihaî olarak 1680'den sonra Bîcâpûr ve Golkonda sultanlıklarını topraklarına katan Evrengzîb, Dekken'de tam olarak hâkimiyet tesis etmiş oldu.[632] Böylece Dekken sultanlıkları yıkılınca Safevîler için Babürlüler ile münasebetlerine Hindistan'da olumlu etki edecek mezhepsel güç unsurları da ortadan kalkmış oldu.

4.8. Safevî-Babürlü İlişkilerinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1642-1736)

Şah Cihan, saltanatının başlarında Osmanlılara karşı olumlu bir tutum içindeyken zamanla soğuk bir tavır almaya başlamıştı. Bu davranış değişikliğinin nedenini anlayabilmek için Babürlülerin o dönemde yaşadığı politik durumu izah etmek gerekiyor. Buna göre 1641-1651 yılları arasında Şah Cihan'ın moralini bozan pek çok ciddi hadise vuku bulmuş, bunlar da onun planlarının ve siyasetinin değişimine sebep olmuştu. Bunların başında Buhara Hanlığı üzerine gerçekleştirmiş olduğu seferlerde (1646-1647) başarı elde edememesi söylenebilir. Bundan dolayı Babürlü ordusunun itibarı oldukça zedelenmişti. Diğer taraftan Osmanlı Devleti ise Şah Cihan'ın, Özbekler üzerine gerçekleştirmiş olduğu seferleri Türkistan'daki Sünnî İslam dünyasının gücüne zarar veren bir teşebbüs olarak görmekteydi. Osmanlı Sultanı

[631] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 171-172.
[632] Hâfî Han, *Muntehabu'l Lubab*, II, s. 281-285.

İbrahim, Şah Cihan'a kızdığı için Şah II. Abbas'ın Kandahar üzerine gerçekleştirdiği sefere herhangi bir tepki göstermemişti. Osmanlıların bu tarafsız tutumundan cesaret bulan Şah II. Abbas, Kandahar'a doğru ilerlemiş ve sonuç olarak 1649 yılında burayı zapt etmişti. Bu seferin ardından Şah Cihan'ın Mayıs 1649'da Kandahar'ı geri alma girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla Babürlü ordusunun itibarı ve yenilmez olduğu inancı tekrar değer kaybetmişti. Böylece Şah Cihan XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendisini İslam dünyasından izole edilmiş buldu. Şah Cihan'ın Buhara Hanlığı'nı ve Safevîleri yenememesi, onun siyasî yalnızlığında kritik bir faktördü. Bu durum da onu Osmanlılarla bağlarını güçlendirmeye itiyordu. Siyasî açıdan zorlu bir ortamda Babürlerin güçlü bir müttefike ihtiyacı vardı. Şah Cihan'ın dış politikadaki başarısızlıklar nedeniyle zayıflayan prestiji onu Safevîlere karşı Sünnî ittifakı kurmayı yeniden düşünmeye sevk etti. Bu sırada, 1649'da Osmanlılardan Seyyid Muhyiddîn'in elçi olarak gelişi, Babürlü liderine Safevîlere karşı Babürlü-Osmanlı ittifakını yenileme fırsatı verdi. Her ne kadar bu elçilik Buhara Hanlığı'ndaki sorunları bertaraf etmek amacıyla Babürlülerin yardımda bulunmasını amaçlasa da Şah Cihan bunu Osmanlı Devleti ile müttefiklik ilişkilerini düzeltmek adına bir fırsat olarak görüp hemen değerlendirmeye başladı. Sonuç olarak Şah Cihan son on yılda yaşanan olumsuz olayların ardından Babürlü-Osmanlı ittifakının tekrardan kurulması için önemli bir adım atmış oldu.[633]

Diğer taraftan Kandahar seferleri devam ederken Safevîlere karşı müttefik olarak Buhara Hanlığı'nı yanına çekmeye çalışan Şah Cihan istediğini elde edemeyince bu kez de Safevîlere ve Buhara Hanlığı'na karşı bir Osmanlı-Babürlü ittifakı kurmak istedi. Bunun için Sultan IV. Mehmed'e hediyeler gönderdi. Fakat Osmanlı sultanı Kızılbaşlara karşı eski müttefikleri olan Özbekler ile aralarında düşmanlık yaratmak istemiyordu. Bununla birlikte Şah Cihan'ın Buhara Hanlığı'ndan Belh'i alması da Osmanlılarca hoş karşılanmamıştı. Buna karşılık Sultan IV. Mehmed'in Babürlülere gönderdiği mektupta halife olarak kullandığı üstün dil Şah Cihan'ı rahatsız etmişti ve o, bu üsluptan hoşnut değildi. Sonuç olarak diplomatik nezaketsizliğin etkisiyle Babürlüler ve Osmanlılar arasında Safevîlere karşı bir ittifak kurulması için imkân kalmadı.[634] Taraflar arasındaki bundan sonraki elçilik teması II. Süleyman'ın (1687-1691) saltanat döneminde gerçekleşti. Bu elçiliğin maksadı Safevîlerden

[633] Naimur Rehman Farooqi, *Mughal-Ottoman Relations*, p. 33.
[634] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind*, s. 166-167.

kaynaklanabilecek olası sorunları önlemek için Babürlülere müttefiklik teklifi sunmaktı. Fakat mektup Evrengzîb'in tahta çıkışından çok geç bir süre sonrasında geldiği için onun nezdinde sıcak karşılanmadı. Bununla birlikte Safevîler bu dönemde Babürlüler için siyasî bir tehlike teşkil etmediğinden Osmanlı-Babürlü ittifakının meydana gelmesini gerektirecek bir durum da söz konusu değildi.[635] Bu temasın ardından Safevîlerin yıkıldığı 1736'ya kadar Osmanlı Devleti ile Babürlüler arasında Sünnî müttefikliği temel alan herhangi bir kayıt kaynaklarda bulunmamaktadır. Şah Cihan döneminde ve sonrasında tarafların düşünülen ittifakı gerçekleştirememesinde diplomatik olarak birbirlerine üstünlük kabul ettirme çabaları ile iki devletin kendi dış politikasına uygun olarak hareket edip çıkar çatışmaları yaşamaları etkilidir. Çünkü iki taraf Ankara Savaşı'nın (1402) etkilerini satırlara yansıtmayı sürdürmüştür. Babürlüler bu savaştaki zaferinden dolayı Timur'un soyundan gelmelerine atıfta bulunarak Osmanlılar karşısında kendilerini daha üstün göstermekteydi. Osmanlı Devleti ise bu yenilgiye karşın halifeliği elinde tuttuğu için Sünnî İslam dünyasının lideri olduğu vurgusuyla Babürlüler üzerinde kendilerinin daha güçlü olduğu izlenimini bırakmaya çalışmaktaydı. Taraflar dış politikada ise diğer devletler ile dostluk ilişkilerini zedeleyecek bir ittifak girişiminde bulunmak istemiyordu. Bundan dolayı Osmanlılar, Buhara Hanlığı'na Babürlüler ise sıklıkla Safevîlere karşı kurulacak müttefiklik teklifini geri çevirmekteydi.

[635] Bernard Lewis, "The Mughals an the Ottomans", *Pakistan Quarterly*, p. 4-9.

SONUÇ

Safevî-Babürlü ilişkileri XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında, Asya tarihinde önemli bir yere sahiptir. Nitekim iki devletin de bulundukları coğrafyalarda sahip olduğu siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel güçler münasebetlerin etkisini ve sıklığını arttırmıştır. Taraflar arasındaki ilişkilerin uzun yıllar devam etmesi de bu duruma açık bir örnektir. İki devlet arasındaki siyasî-askerî ilişkiler incelendiğinde genel olarak üç problematik ve temel nokta ortaya çıkmaktadır. Birincisi Babürlü Devleti'nin kuruluş sürecinde Babür Şah'ın ata toprağı olan Semerkand'ı ele geçirmek istemesi ve bunu gerçekleştirebilmek için Safevî Şahı İsmail'den yardım istemesi, ikincisi ise taraflar arasında 1537'de başlayarak 1654'e kadar devam edecek Kandahar hâkimiyeti meselesi, üçüncü ve son problem ise tarafların münasebetlerine çevre devletlerin bilhassa mezhepsel olarak etki etmeye çalışmasıdır.

Babür Şah, ortaya çıktığı ilk andan itibaren Semerkand'ı ele geçirip atası Timur'un yerini almak istiyordu. Bölge ise bu dönemde Buhara Hanlığı'nın hâkimiyetinde idi. Diğer taraftan Babür'ün daha küçük yaşta iken yaşadığı zorluklar onu istediği tahtı elde etme noktasında mecburen yardım aramaya itmişti. Bunun sonucunda Horasan'da Özbekler ile mücadele edip onların yağma akınlarını geri püskürtmeye çalışan Safevîler ittifak kurulabilecek en doğal seçenekti. Babür'ün gönderdiği elçilik heyeti ile Şah İsmail kurulmak istenen ittifak için görüştüğünde Safevîler nezdinde birtakım istekler oluşmuştu. Talep edilen yardım karşılığı Şah İsmail adına Mâverâünnehir'de Şîa İslam inancına dayalı yönetimin uygulanması ve hutbelerin onun adına okunacak olması hem bu bölgede hem daha sonra Hindistan'da Safevîlerin mezhepsel olarak Babürlülere gücünü kabul ettirmeye çalıştığını ortaya çıkarmaktadır. Buna benzer şekilde Hümâyun Şah'ın da Hindistan tahtını elde etmek için Şah I. Tahmasb'dan yardım isteyip onun mezhepsel isteklerini uygulayacağını beyân etmesi babasıyla aynı durumu yaşadığını göstermektedir. Bu durum Mâverâünnehir ve Hindistan'da Sünnî ahali tarafından farklı tepkilere yol açtığı için bu ittifak şekli zamanla uygulanma imkânını kaybetmiştir. Hem Mâverâünnehir'de hem de bölge ele geçirilene kadar Şah İsmail ile Babür ittifakının Özbekler ile yaşanan savaşlarda Sünnî ahaliyi topluca öldürmeleri en başından beri bölgede onlara karşı oluşan olumsuz düşüncelerin

etkisini arttırıyordu. Bu yüzden tahta çıkmak ve ata toprağını ele geçirmek için kabul edilip halk ile uyumlu olmayan bir mezhepsel yönetimin problemler ortaya çıkardığı görülmektedir. Dolayısıyla güç ya da taht elde etmek için hâkimiyet kurulacak bölgede hükümdarın halkın dinî yapısına zıt bir mezhebi kabullenmesi gerekli midir? Sorusu karşımıza çıkmaktadır. O dönem için bakıldığında Sünnî ahali ağırlık coğrafyalarda sıklıkla Safevîlere karşı Osmanlı Devleti'nin ve Buhara Hanlığı'nın askerî seferler düzenlemesi öte yandan Kızılbaşların da buna karşılık vermesi taraflar arasındaki mezhepsel düşmanlığı ve nefreti arttırmıştır. Dolayısıyla Sünnî nüfus ağırlıklı bir bölgede Şîa İslam'a dayalı bir yönetimin tutunamayacağı âşikârdır.

Kandahar şehrine hâkim olma meselesi de Safevîler ile Babürlüler arasındaki ikinci büyük sorundur. Şah I. Tahmasb ile Hümâyun Şah devrinde başlayan ve yüz yılı aşan mücadeleler Şah Cihan ve Şah II. Abbas dönemlerindeki savaşlar ile sona ermiştir. Saltanat Nâibi Nâdir Kuli'nin 1730'da Babürlülere gönderdiği elçilik ise iki devleti Kandahar için karşı karşıya getirmese de bu şehre sığınan ve Babürlü topraklarına geçen Afgan kabileler nedeniyle münasebetleri tekrar gerginleştirmişti. Safevî Devleti'ni 1736'da ortadan kaldıran Nâdir Kuli sınır hattındaki Afgan meselesini diplomatik yollarla çözemeyince kendi şahlığını ilan ettikten sonra Hindistan seferine çıkmıştı. İki devletin bu şehri almak istemesinde sınır bölgesinde iyi bir tampon bölge özelliğine sahip olması, ticarî hacminin çevresine göre yüksek olması ve İran ile Hindistan arasındaki kervan ticaretinde geçiş yolu görevini görmesi etkilidir. Diğer bir ifadeyle bu bölgeyi elinde tutan taraf Baharat Yolu ticaretinin kara kısmında büyük bir hazine elde edecekti. Bundan mütevellit tarafların odak noktalarının Kandahar olması gayet normaldi. Taraflar söz konusu şehri kuşatırken genel olarak iki yolu tercih etmiştir. Ya her iki tarafın içte veya dışta başka güçlerle mücadele ettiği dönemler ya da şehrin valisini kendi yanlarına çekme taktiği Kandahar'ı ele geçirmek için sıklıkla kullanılmıştır. Doğal olarak Babürlülerin, Safevîlerin Osmanlı Devleti ya da Türkistan hanlıkları ile mücadele ettiği dönemlerde bölgeyi kuşattığı görülmektedir. Kızılbaşlar ise Babürlülerin, Dekken sultanlıkları ve racalar ile mücadelelerini fırsat olarak görmüştür. Hatta Safevîler, Kandahar'da hâkimiyet sağlamak ve sürdürmek adına Dekken sultanlıkları ile temas kurarak onları Babürlüler ile mücadelelerinde destekleyeceğini beyân etmişti. Böylece alt kıtada yaşanan mücadeleler sırasında Babürlüler yıprandıkça Safevîler Kandahar hâkimiyetini sağlamlaştıracaktı. Diğer taraftan mücadeleler sırasında ateşli silahların kullanıldığı da görülmektedir. Bu da

özellikle XVII. yüzyıldaki seferlerden sonra şehrin harap olmasına neden olmuştur. Bütün bu mücadeleye rağmen tarafların diplomatik açıdan ilişkilerde birbirlerine karşı fazla sert tavır takınmadığı görülmektedir. Bu durumun yaşanmasında da Babür ile Şah İsmail devrinde kurulan ittifak ve tarafların bundan dolayı birbirlerine saygı duyması etkilidir.

Tarafların münasebetleri sadece iki devletin kendi inisiyatifi ve istekleri üzerine gerçekleşmemişti. Doğal olarak bu ilişkilere çevre devletlerin de etkisi oldu. Buhara Hanlığı (Özbekler) bu etkiye sahip olan başlıca devletlerden biriydi. Özbekler, Safevîler nezdinde Horasan akınları ile tehlikeli bir durum arz ediyordu. Onlar, Babürlüler tarafından bakıldığında ise Mâverâünnehir hâkimiyetinde rakip konumundaydı. Bu yüzden Semerkand'a hâkim olmak için Babür, Şah İsmail'e ittifak teklif etmişti. Kızılbaşlar bu teklifi kabul edip ittifak kursa da daha önce ifade edildiği gibi istenen başarıyı elde edemedi. Bundan sonraki süreçte ise Buhara Hanlığı, Safevî-Babürlü ilişkilerinde mezhep kozunu kullandı. Sünnî ahalinin desteğiyle Mâverâünnehir'de hâkimiyet kuran Özbekler, Babürlüler ile dinî merkezli bir ittifak kurarak Safevîleri yıkmayı amaçlıyordu. Böylece Osmanlı Devleti ile büyük çoğunluğu Sünnî ahaliden oluşan Türkistan arasında doğrudan bağlantı kurulacaktı. Kısa süre sonra bu ittifak düşüncesini Osmanlı Devleti de Babürlülere iletti. Onlar için de amaç Safevîleri ortadan kaldırarak Avrupa yönünde daha rahat ilerlemekti. Ayrıca İpek Yolu ticaretinde Safevîlerin elde ettiği pay ortadan kalkacağı için buradan gelecek gelir Osmanlı Devleti, Babürlüler ve Türkistan hanlıklarına kalacaktı. Baharat Yolu ticareti de aynı şekilde Osmanlı adına mâli açıdan daha az masraflı olacaktı ve Basra Körfezi'ne gelen mallar doğrudan Osmanlı topraklarına girecekti. Böylece Safevîlere karşı Osmanlı-Buhara Hanlığı-Babürlü Sünnî ittifakı kurulacaktı. Buna karşın Babürlüler bu tekliflere genel anlamda olumlu bir geri dönüş yapmadı. Onların bu ittifaka katılma konusunda çekimser kalmalarında Semerkand meselesi nedeniyle Safevîler ile daha önceden müttefik olmaları ve Buhara Hanlığı'nı umumîyetle tehdit olarak görmeleri etkilidir. Bununla beraber Babürlü sarayında Şiî devlet adamlarının bulunması ve Hindistan'da bulunan Şîa İslam mezhebe mensup ahali onların Sünnî ittifaka girmesini engelleyen başka bir etken olarak söylenebilir. Düşünülen bu ittifak Osmanlı Devleti ve Buhara Hanlığı arasında da gerçekleşme imkânı bulmadı. Zira İran coğrafyası arada doğal bir engeldi ve tarafların askerî ittifak kurmalarını zorlaştırıyordu. Buna ek olarak Osmanlı toprakları ile Türkistan ve Hindistan arasında

mesafe de fazla olduğundan dolayı iletişim kurmak da güçleşiyordu. Böylece Safevîlere karşı düşünülen Sünnî Türk devletlerinin ittifakı hiçbir şart ve durumda gerçekleşememiş oldu.

Dekken sultanlıkları da Safevî-Babürlü ilişkilerinde etkili olmuştu. Özellikle Kutubşahî, Nizâmşahî ve Adilşahî sultanlıkları yer yer Babürlüler ile toprak mücadelesine girse de çoğunlukta Babürlüler karşısında askerî açıdan zayıf oldukları için büyük başarılar elde edemediler. Bu durum da onları Safevîler ile temasa zorladı. Kurulan temaslarda Safevîler sıklıkla yaptıkları gibi mezhep birliği üzerinden hâmilik politikasını izledi. Kızılbaşlar bu şekilde Hindistan'da da Şîa İslam mezhebini yayarak dinî etkilerini daha geniş alanlara ulaştırmak istiyorlardı. Ayrıca Safevîler, Dekken sultanlıklarını destekleyerek Babürlüleri yıpratacak ve onların Kandahar'a sefer düzenlemeleri için imkân oluşmayacaktı. Dekken sultanlıkları ise Safevîlerin bu talebini kabul ederek hem destek güç buluyorlardı hem de Babürlüler karşısında zayıf kalmıyorlardı. Dolayısıyla Safevîlerin, Dekken sultanlıkları ile münasebet kurması onlar iki taraf adına da yararlı bir hareketti.

BİBLİYOGRAFYA

Ana Kaynaklar

Abdi Beg Şirazî, *Tekmîletu'l Ahbâr*, ed. Abdulhoseyn Nevâî, Neşr-i Ney, Tehran 1369 hş.

Abdulhamid Lahorî, *Badşahnâme*, I, ed. M. Kabiruddîn Ahmad-M. Abdurrahim, College Press, Kalküta 1867.

_____, *Badşahnâme*, II, ed. M. Kabiruddîn Ahmad-M. Abdurrahim, College Press, Kalküta 1867.

Abdüllatif Kazvînî, *Safevi Tarihi*, çev. Hamidreza Mohammednejad, Birleşik Yayınevi, Ankara 2011.

Abu'l Fazl, *The Akbarnama*, I, trans. by Henry Beveridge, The Asiatic Society, Kalküta 1907.

_____, *The Akbarnama*, II, trans. by Henry Beveridge, The Asiatic Society, Kalküta 1907.

_____, *The Akbarnama*, III, trans. by Henry Beveridge, The Asiatic Society, Kalküta 2.000.

Anonim, *Âlem Ârâ-yî Şah İsmail*, ed. Asgar Montezir Sâhib, İntişârât-i İlmî u Ferhengî, Tehran 1384 hş.

Cevher Aftabeci, *Tezkereh Al Vakıat or Private Memoirs of The Emperor Humayun*, trans. by Major Charles Stewart, The Bangabası Electro-Machine Press, Calcutta 1904.

Ebu'l Hasan Kazvînî, *Fevâîdu's Safevîyye*, ed. Meryem Mîr Ahmedî, Moessese-i Motâlaât u Tahkikât-i Ferhengî, Tehran, 1367 hş.

Emîr Mahmud Hondmîr, *Târîh-i Şah İsmail u Şah Tahmasb-i Safevî,* ed. Gholamreza Tabatabaî Mecd, İntişârât-i Gostare, Tehran 1370 hş.

Emîr Sadreddîn Sultan İbrahim Eminî Herevî, *Futûhât-i Şâhî (Târîh-i Safevî tâ Âğâz tâ Sâl-i 920 Hicrî/Kamerî),* ed. Mohammadreza Nâsirî, İntişârât-i Encumen-i Âsâr u Mefâhir-i Ferhengî, Tehran 1383 hş.

Feridun Bey, *Mecmûa-i Münşeât-i Feridun Bey*, II, Takvimhâne-i Âmire, İstanbul 1274 h.

Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur'un Hatıratı*, I, çev. Reşit Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara 1987.

_____, *Vekayi Babur'un Hatıratı*, II, çev. Reşit Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara 1987.

Gıyâseddîn Humâmeddîn el-Hoseynî Hondmîr, *Habîbu's Siyer fî Ahbâr-i Efrâdu'l Beşer,* ed. Celâleddîn Humâî, IV, İntişârât-i Hayyam, Tehran 1362 hş.

Giovanni Maria Angiolello-Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnâmeleri, *Seyyahların Gözüyle Sultanlar Savaşlar*, çev. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012.

Gülbeden, *Hümayunnâme*, çev. Abdürrab Yelgar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1944.

Hâfî Han, *Muntehabu'l Lubab,* II, ed. Maulavi Kabir Al-Din Ahmad-Maulavi Golam Kadir, College Press, Calcutta 1869.

Hasan Beg Rumlu, *Ahsenu't Tevârîh,* ed. Abdulhoseyn Nevâî, İntişârât-i Babek, Tehran 1357 hş.

Hasan-ı Rumlu, *Ahsenu't-Tevârîh*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

Hûrşah bin Kubâd el-Hoseynî, *Târîh-i Elçi-yi Nizâm Şâh (Târîh-i Safevîyye ez Âğâz tâ Sâl-İ 972 Hicrî/Kamerî),* ed. Mohammadreza Nasîrî, İntişârât-i Encumen-i Âsâr u Mefâhir-i Ferhengî, Tehran 1379 hş.

Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama of Inayat Khan: an abridged history of the Mughal Emperor Shah Jahan. Compiled by his Royal Librarian*, ed. by W. Begley-Z. Desai, Oxford University Press, Delhi 1990.

İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, I, çev. Ali Genceli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

_____, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, II/1, çev. Ali Genceli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

_____, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, II/2, çev. Ali Genceli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

_____, *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, III, çev. Ali Genceli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

Jahangir, *The Tuzuk-i Jahangiri or Memoirs of Jahangir*, I, çev. A. Rogers, ed. by H. Beveridge, Royal Asiatic Society, London 1914.

_____, *The Tuzuk-i Jahangiri or Memoirs of Jahangir*, II, çev. A. Rogers, ed. by H. Beveridge, Royal Asiatic Society, London 1914.

Kadı Ahmed Şerafeddîn el-Hoseynî el-Kummî, *Hulâsatu't Tevârîh*, I, ed. İhsan İşrakî, İntişârât-i Dâneşgâh-i Tehran, Tehran 1383 hş.

_____, *Hulâsatu't Tevârîh*, III, ed. İhsan İşrakî, İntişârât-i Dâneşgâh-i Tehran, Tehran 1383 hş.

Mahmud b. Hidâyetullah Âfuşte-i Natanzî, *Nekâvetu'l-Âsâr fî Zikri'l-Ahyâr der Târîh-i Safevîyye*, ed. İhsan İşrakî, Şirket-i İntişârât-i Ulûm-i Ferhengî, Tehran 1373 hş.

Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, çev. Osman Karatay, Selenge Yayınları, İstanbul 2006.

Mirza Mehdî Han Esterâbâdî, *Târîh-i Cihângûşâ-yi Nâdirî*, ed. Mitra Mehrâbâdî, Donya-yi Ketab, Tehran 1390 hş.

Muhammed Kâzım Mervî, *Âlem Ârâ-yi Nâdirî*, II, ed. Mohammad Emin Riyahî, İntişârât-i Zevâr, Tehran 1364 hş.

Muhammad Salih Kambo, *Amal-i Salih*, I, ed. Gholam Yezdânî, Şefik Pres, Lahor 1967.

_____, *Amal-i Salih*, II, ed. Gholam Yezdânî, Şefik Pres, Lahor 1967.

_____, *Amal-i Salih*. III. ed. Seyyid Ahmed Şah, Mahmud Printing Pres, Lahor 1960.

Muhammed Han Şerif Mu'temid Han, *İkbalnâme-i Cihângîrî*, Agarwala Publisher, Allahâbâd 1931.

Muhammed Kâsım Hindûşah Esterâbâdî, *Târîh-i Ferişteh ez Babur ta Adilşahîyan*, II, ed. Mohammadreza Nasîrî, Encumen-i Âsâr u Mefâhîr-i Ferhengî, Tehran 1389 hş.

Muhammed Masum bin Hâcegî-yî İsfahânî, *Hulâsatu's-Siyer*, ed. Îrec Afşar, İntişârât-i İlmî, Tehran 1368 hş.

Muhammed Tahir Vahîd-i Kazvînî, *Abbâsnâme ya Şerh-i Zindegâni Bist o do Sâle-i Şah Abbâs-i Sanî*, ed. İbrahim Dihkan, Ketabfurûşi-yi Davudî, Erak 1329 hş.

Muhammed Yusuf Muverrih, *Zeyl-i Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, IV, ed. Suheyl Hansarî, Çaphâne-i İslâmîye, Tehran 1317 hş.

Muhammed Yusuf Vâlih-i İsfahânî, *Hold-i Berrîn*, ed. Mîr Haşim Muhaddis, Encumen-i Âsâr u Mefâhîr-i Ferhengî, Tehran 1372 hş.

Muneccim Yezdî, *Târîh-i Abbâsî (Ruznâme-i Molla Celal)*, ed. Seyfullah Vahîd Neya. İntişârât-i Vahîd, Tehran 1326 hş.

Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fi Hülâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, II, ed. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Nûreddîn Muhammed Cihângîr Gûrkanî, *Cihângîrnâme ya Tûzuk-i Cihângîrî*, ed. Mohammad Haşim, İntişârât-i Bunyâd-i Ferheng-i İran, Tehran 1359 hş.

Rumlu Hasan, *Şah İsmail Tarihi (Ahsenü't-Tevârih)*, çev. Cevat Cevan, Ardıç Yayınları, Ankara 2004.

Seydi Ali Reis, *Mir'at-ül Memalik*, ed. Necdet Akyıldız, Tercüman, İstanbul 1988.

Seyyid Hasan bin Morteza Hoseynî Esterâbâdî, *Târîh-i Sultânî ez Şeyh Safî tâ Şah Safî*, ed. İhsan İşrâkî, İntişârât-i İlmî, Tehran 1366 hş.

Şeyh Muhammed Ali Hazîn-i Lâhîcî, *Târîh u Sefernâme-i Hazin*, ed. Ali Devvânî, Merkez-i Esnâd-i İnkılâb-i İslâmî, Tehran 1375 hş.

Târîh-i Elfî (Târîh-i Hezar Sâle-i İslam), VIII, ed. Gholamreza Tâbatabâî Mecd, İntişârât-i İlmî u Ferhengî, Tehran 1382 hş.

Veli Kulu Şamlu, *Kısâsu'l-Hâkânî*, I, ed. Hasan Sadat Nâsirî, Sâzmân-i Çâp-i İntişârât, Tehran 1371 hş.

Araştırma Eserler

Afyoncu, Erhan, "Otlukbeli Savaşı", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 4-6.

Abay, Gülseren Halıcı, *Hindistan'da Kalıcı Türk İzleri*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.

Ak, Mahmut, "Seydi Ali Reis", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, s. 21-24.

Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Akün, Ömer Faruk, "Babürname", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 404-408.

al-Mamun, Abdullah, "Baburlu Altın Cağı'nın Tarihi, Tarihcileri ve Tarihyazımı: Cihangir Şah (1605-1627) ve Şah Cihan Donemi (1628-1658)", *Hindistan Alt Kıtasında Tarih Kaynakları ve Tarih Yazımı*, ed. Şefaattin Deniz-Abdulkadir Macit-Hasan Asadi, Fikir, İstanbul 2024, s. 281-328.

Arunova, M. R.-K. Z. Eşrefyan K. Z., *Nadir Şah-ı Avşar*, çev. Nergize Turaeva, Selenge Yayınları, İstanbul 2015.

Aydoğmuşoğlu, Cihat, "Safevi Tarih Yazıcılığı ve Safevi Çağı Kronikleri", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IV/1, 2019, s. 143-164.

_____, *Safevi Devleti Tarihi (1501-1736)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.

_____, *Şah Abbas ve Zamanı*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmış Doktora Tezi, Ankara 2011.

Bala, Mirza, "İran (Tarihi Bakış)", *İA*, V, İstanbul 1950, s. 1015-1028.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

_____, *Hindistan Tarihi*, II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

_____, *Hindistan Tarihi*, III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

Behrâmnejâd, Muhsin, *Karakoyunlular Akkoyunlular -İran ve Anadolu'da Türkmen Hanedanları-*, çev. Serdar Gündoğdu-Ali İçer, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Berâzeş, Emîr Hoseyn, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran u Cihan der Ahd-i Safevîyye*, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tehran 1392 hş.

Beyat, Azîzullah, *Şinâsâ-yi Menâbî u Me'hâz-i Târîh-i İran ez Âgâz tâ Silsile-i Safevîyye*, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tehran 1377 hş.

Bıyıktay, Halis, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Bînâ, Ali Ekber, *Târîh-i Siyasî u Dîplomasî-yi İran*, I, Dâneşgâh-i Tehran, Tehran 1337 hş.

Blake, Stephen P., *Time in Early Modern Islam*, Cambridge University Press, Cambridge 2013.

Burton, Audrey, *The Bukharans: A Dynastic, Diplomatic And Commercial History, 1550-1702*, St. Martin's Press, London 1997.

Çağlayan, H. Hilal, *Ekber Şah Döneminde Hindistan*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

Çetin, Altan,-Dilek, Kaan, *Safevî Dönemi İran Tarihi Safevî Tarihinin Kaynakları*, İraniyat Yayınları, İstanbul 2017.

Çınar, Gülay Karadağ, *Safevî-Özbek Siyasî İlişkileri ve Osmanlı'nın Tesiri (1524-1630)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar 2011.

Dağlar, Mehmet, *Şah Tahmasb'ın Dini Siyaseti (1524-1576)*, Sakarya Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2017.

Dames, M. Longworth, "Kandehar", *İA*, VI, İstanbul 1993, s. 152-154.

Dodwell, Henry Herbert, ''Hind-Türk İmparatorluğu (Hind-Türk İmparatorluğunun İnhitâtı)'', *İA*, V/I, İstanbul 1987, s. 492-510.

Edwards, C. Carry, "Relations of Shah Abbas the Great, of Persia, with the Mogul Emperors, Akbar and Jahangir", *Journal of the American Oriental Society*, XXXV, New York 1915, p. 247-268.

Erdem, İlhan, "Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılarda Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX/31, Ankara 2.000, s. 1-35.

Erdoğan, Eralp, "Babür İmparatorluğu'nun Kuruluş Safhasında Şah İsmail ile Babür İttifakı", *History Studies*, VI/4, Ankara 2014, s. 31-39.

_____, "Safevi Tarihine Dair Bir Bibliyografya Denemesi: XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Safevî Devleti'ne Giden Bazı Seyyahlar ve Seyahatnâmeleri", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XXI/1, 2017, s. 11-25.

Farooqi, Naimur Rehman, *Mughal-Ottoman Relations (A Stud of Political and Diplomatic Relations between Mughal India and Ottoman Empire 1556-1748)*, Idarah-i Adabiyat-i Delli, Delhi 2009.

Farzam, Rahim, *Safevî Devleti'nin Doğu Politikası (1501-1736)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2022.

Grenard, Fernand, *Bâbur*, çev. Orhan Yüksel, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

Gündoğdu, İbrahim Babur, "İngiliz Erken Dönem Şiîlik Çalışmaları ve Thomas Herbert Örneği", *Kader*, XVI/2, 2018, s. 484-503.

Gündüz, Tufan, "Safevîler", *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, 451-457.

_____, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018.

Halaçoğlu, Yusuf, "Anadolu (Anadolu'nun Osmanlı Hâkimiyetine Geçişi)", *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 116-117.

Halıcı, Gülseren, "Ana Hatlarıyla Tüzük-i Cihangiri", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXXIV, S. 1-2, Ankara 1990, s. 117-120.

Hatunoğlu, Nurettin, "Buhara Hanlığı", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, ed. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 482-526.

Hayit, Baymirza, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

İpşirli, Mehmet, "Naîmâ", *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 316-318.

İslam, Riyazul, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations (1500-1750)*, Ripon Printing Press, Tehran 1979.

_____, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind (Der Dovre-i Safevîyye ve Afşarîyye) h. k. 916-1158 / m. 1510-1745*, trans. by Mohammad Bâkir Âram-Abbaskuli Gaffarî Ferd, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tehran 1391 hş.

İsmailoğlu, Ergün, *Şah Safi Döneminde Safevî Devleti (1629-1642)*, MSGSÜ SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022.

Javanshir, Babak, *İran'daki Türk Boyları ve Boy Mensubu Kişiler (Safevî Dönemi I. Şah Tahmasb Hâkimiyetinin Sonuna Kadar 1576)*, MSGSÜ SBE, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Joseph De Hammer, "Memoir on the Diplomatic Relations between the Courts of Dehli and Constantinople in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, II/1, 1829, s. 462-486.

Karagözoğlu, Berna, "Hindistan Türk Moğol İmparatorluğu Döneminde Farsça Tarih Yazıcılığı", *Asos Journal*, XXXVII, 2016, s. 348-370.

Kavallı, Seda, "Baburlular Dönemi Tarih Yazıcılığı Hakkında Açıklamalı Bibliyografya Denemesi (Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, Humâyun, Ekber Şah

ve Cihangir Dönemi (1526-1627 Yılları Arası)", *Filoloji Alanında Teori ve Araştırmalar II*, ed. Gülnaz Kurt, Gece Kitaplığı, Ankara 2020, s. 147-166.

Khan, Seema, *Military Organisation Under Shah Jahan*, Centre of Advanced Study Aligarh Muslim University, Basılmamış Doktora Tezi, Aligarh 2017.

Konukçu, Enver, "Bâbür", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 395-396.

_____, "Babürlüler "Hindistan'daki Temürlüler", *Türkler*, VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 744-760.

_____, "Cevher Âftâbeci", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 455.

_____, "Ebü'l-Fazl el Allâmî", *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 313-314.

_____, "Hâfî Hân", *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 111.

Kortel, Saim Haluk, "Tüzük-i Cihângîrî", *DİA*, XLII, İstanbul 2012, s. 9.

Kurtuluş, Rıza, "Mîr Yahya Kazvînî", *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 158.

Lewis, Bernard, "The Mughals an the Ottomans", *Pakistan Quarterly*, VIII/2, Karachi 1958.

Lockhart, Laurence, Nadir Shah: A Critical Study Based Mainly Upon Contemporary Sources, Luzac and Co, London 1938.

Mehdevî, Abdurreza Hoşeng, *Târîh-i Revâbit-i Hârici-yi İran ez İbtidâ-yi Dovrân-i Safevîyye tâ Pâyân-i Ceng-i Dovvom-i Cihânî (1500-1945)*, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tehran 1355 hş.

Monahan, Martin Joseph, *Trade and Diplomacy: Indo-Iranian Relations 1600-1635*, New York University, Basılmamış Doktora Tezi, New York 1991.

Moreland, W. H., *India at The Death of Akbar an Economic Study*, Macmillan, London 1920.

Necefli, Tofiq, "Safevi Devleti'nin Hindistan'daki Müslüman Türk Sultanlıkları ile İlişkileri", III/1, *Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2022, s. 1-31.

Nevâî, Abdulhoseyn, *Revâbit-i Siyasî u İktisadî-yi İran der Dôre-i Safevîyye*, İntişârât-i Semt, Tehran 1384 hş.

_____, *Şah Tahmasb-i Safevî: Mecmûa-i Esnâd u Mekâtibât-i Tarihî-yi be Hemrâh-i Yâddâşthâ-yi Tefsîlî*, İntişârât-i Bunyâd-i Ferheng-i İran, Tehran 1380 hş.

_____, *Şah Abbas: Mecmûa-i Esnâd u Mekâtibât-i Târîhî Hemrâh bâ Yâddâşthâ-yi Tafsilî,* Tehran 1352 hş.

Nizami, Khalıq Ahmad, "Firişte", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 133-134.

Oruç, Cihan, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, Sakarya Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2019.

Oruç, Cihan,-Dağlar, Mehmet, "Tahmasb-Hümayun İttifakında Şiilik'in Rolü", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, VI/3, Ordu 2016, s. 665-670.

Ömür, Emre, *Edward Terry ve Francisco Pelsaert'in Seyahatnameleri Işığında Cihangir Döneminde Babürlü Devletinde Yönetim ve Yaşayış*, Sakarya Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2016.

Özcan, Abdülkadir, "Münşeâtü's-Selâtîn", *DİA*, XXXII, İstanbul 2016, s. 20-22.

Özcan, Azmi, "Hindistan (Tarih)", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 75-81.

_____, "Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler", *Türkler,* VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 761-765.

Özgüdenli, Osman Gazi, "İran (Fetihten Safevilere Kadar)", *DİA*, XXII, İstanbul 2.000, s. 395-400.

Parsadust, Menuçehr, *Şah Tahmasb-i Evvel*, Şirket-i Sihâmî, Tehran 1391 hş.

Pekol, Fatih, "XVI. Yüzyılda Safeviler'de Tarih Yazıcılığı ve Bu Dönemde Yazılmış Kronikler", *Anasay*, X, 2019, s. 80-106.

Rahim, Abdur, *Mughal Diplomacy from Akbar to Aurangzeb: An Account of the Foreign Relations of the Mughal Empire*, University of London, Basılmamış Doktora Tezi, London 1932.

Ramaswamy, Sumathi, "Conceit of the Globe in Mughal Visual Practice", *Comparative Studies in Society and History*, XLIX/4, 2007, s. 751-782.

Ray, M. A. Sukumar, *Humâyûn in Persia*, Royal Asiatic Society, Kalküta 1948.

Richards, John F., *The Mughal Empire*, Cambridge University Press, Cambridge 1995.

Roux, Jean Paul, *Babür Büyük Moğolların Tarihi*, çev. Lale Arslan Özcan, Dergah Yayınları, İstanbul 2018.

Sâbityan, Zebîhullâh, *Esnâd u Nâmehâ-yi Târîhî Dôre-i Safevîyye*, Kitâbhâne-i İbn-i Sîna, Tehran 1343 hş.

Safâ, Zebîhullâh-i, *Târîh-i Edebiyat der İran*, IV, İntişârât-i Firdevs, Tehran 1364 hş.

Saksena, Banarsi Prasad, *History of Shah Jahan of Dihli*, Central Book Depot, Allahâbâd 1931.

Sarkar, Jadunath, *Anectodes of Aurangzib and Historical Essays*, Harrison Road, Calcutta 1917.

_____, *History of Aurangzib*, I, Kuntaline Press, Calcutta 1992.

Sevakib, Cihanbahş, *Târîh-i Nîgârî Asr-i Safevî u Şinaht Menâbiğ u Meâhiz*, İntişârât-i Nevîd-i Şiraz, Şiraz 1380 hş.

Sıddıqu, Iqtıdar Husain, "Nizamşahî", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 191-192.

Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Güven Matbaası, Ankara 1976.

Sykes, Percy, *A History Of Afghanistan*, I, Macmillan, London 1940.

Şahin, H. Hilal, "Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bakış (XV-XVIII. Yüzyıl)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* II/6, 2015, s. 59-77.

Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR, İstanbul 1998.

Togan, Zeki Velidi, *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, I, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.

Türk, Ümit Ulvi, *Safevi Devleti'nin Özbek Hanlıkları ve Babür Devleti ile Siyasi İlişkileri*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017.

Türkoğlu, İsmail, "Şeybânîler", *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 45-47.

Turan, Şerafettin, "Bayezid II", *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 234-238.

Üzüm, İlyas, "Kızılbaş", *DİA*, XXV, Ankara 2022, s. 546-557.

Yazıcı, Tahsin, "Safevîler", *İA*, X, İstanbul 1967, s. 53-59.

Yiğit, Hale Çalım, *XVI. Yüzyılda Kandahar*, İnönü Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2014.

Yinanç, Mükrimin Halil, "Cüneyd", *İA*, III, İstanbul 1993, s. 242-244.

Yücel, Yaşar, *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

İnternet Adresleri

https://asia.si.edu/explore-art-culture/collections/search/edanmdm:fsg_F1942.16a/ Erişim Tarihi: 23.12.2024

https://ids.hvrd.art/ids/view/18730538?width=3000&height=3000 Erişim Tarihi: 23.12.2024

https://www.guimet.fr/sites/default/files/styles/width_1220px/public/2023-10/reddition-kandahar.jpg?itok=tcbFLL0- Erişim Tarihi: 23.12.2024.

EKLER

EK A: Safevî Devleti Haritası[636]

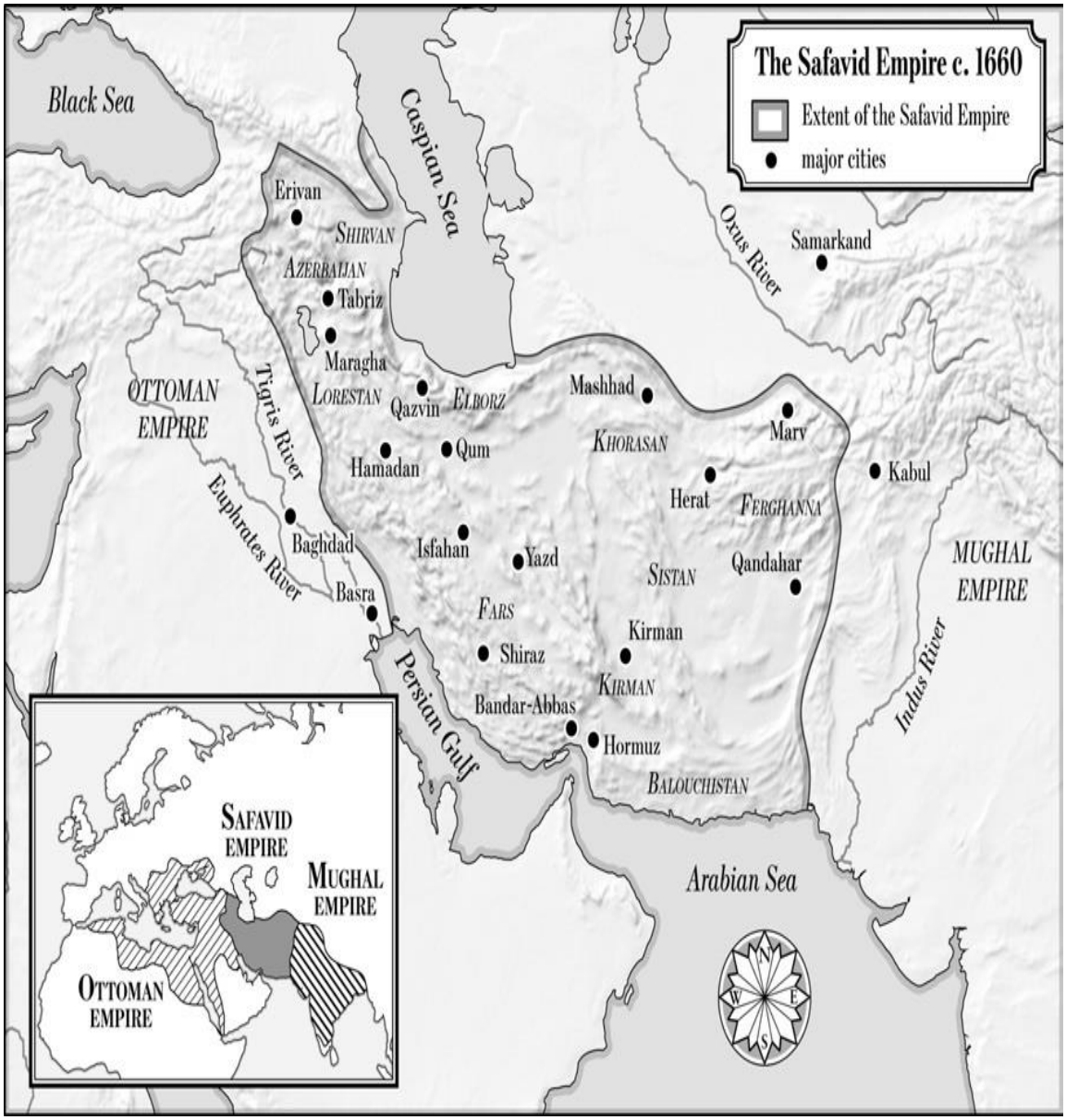

[636] Stephen P. Blake, *Time in Early Modern Islam*, Cambridge University Press, Cambridge 2013 p. 22.

EK B: Babürlü Devleti Haritası[637]

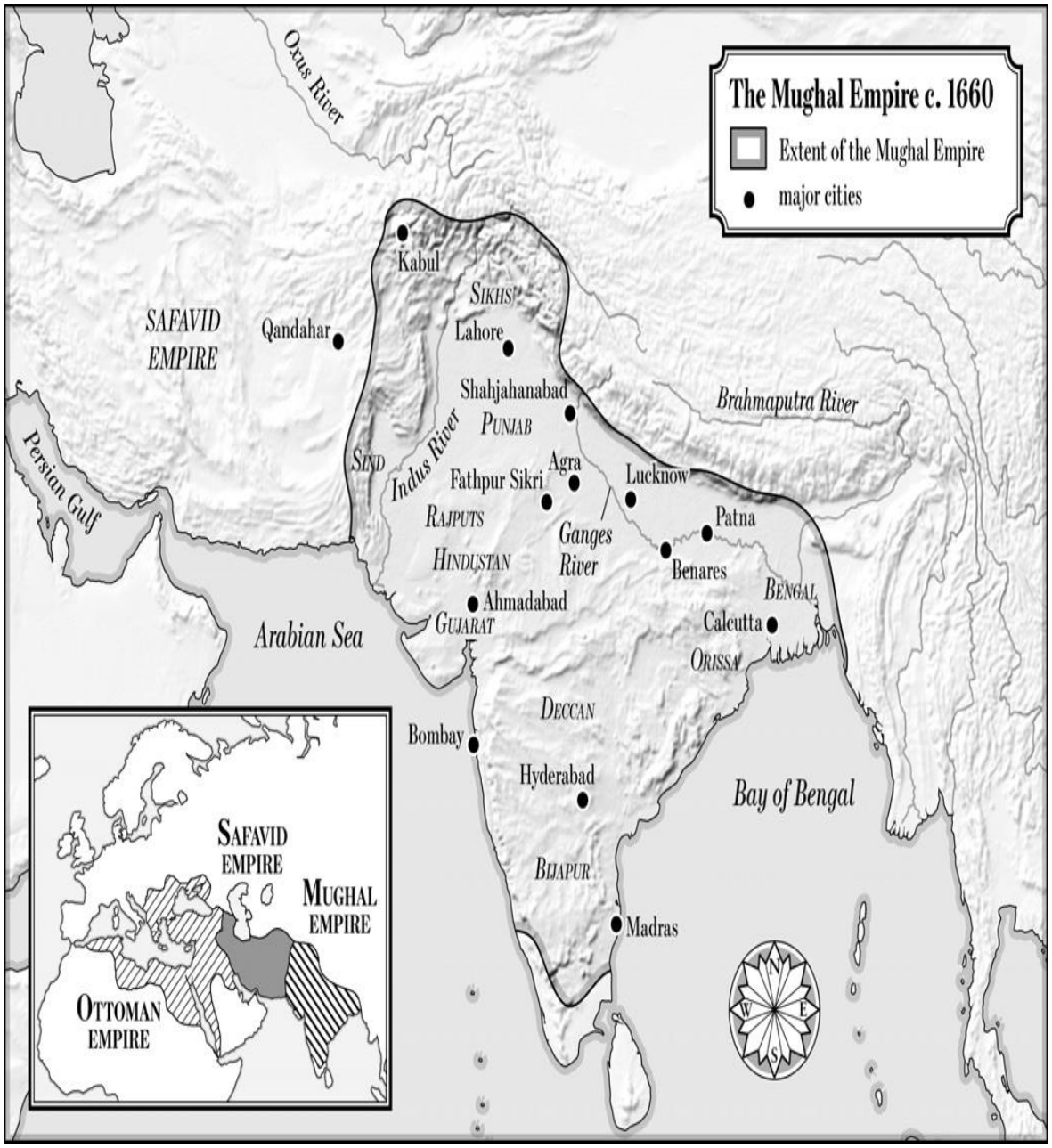

[637] Stephen P. Blake, *Time in Early Modern Islam*, p. 30.

EK C: Çehel Sütun Sarayı'nın duvarında bulunan Şah I. Tahmasb'ın Hümâyun Şah'ı sarayında kabul ettiği görsel. [638]

[638] Nazanin Davari-Jamshid Hatam, "Safevi Döneminde Avrupa Tarzı Duvar Resimleri: Bir Sanat Tarihi Okuması", *İran Çalışmaları Dergisi*, II/1, 2018, s. 152.

EK D: Şah I. Abbas (solda) ile Cihangir Şah'ın (sağda) kucaklaştığı hayalî resim.[639]

[639] Sumathi Ramaswamy, "Conceit of the Globe in Mughal Visual Practice", *Comparative Studies in Society and History,* XLIX/4, 2007, s. 761.

EK E: Şah I. Abbas ile Cihangir Şah'ın hayalî görüşmesi.[640]

[640] https://asia.si.edu/explore-art-culture/collections/search/edanmdm:fsg_F1942.16a/ Erişim Tarihi: 23.12.2024

EK F: Şah I. Abbas'ın Babürlü Elçisi Han Âlem ile görüşmesinin tasviri.[641]

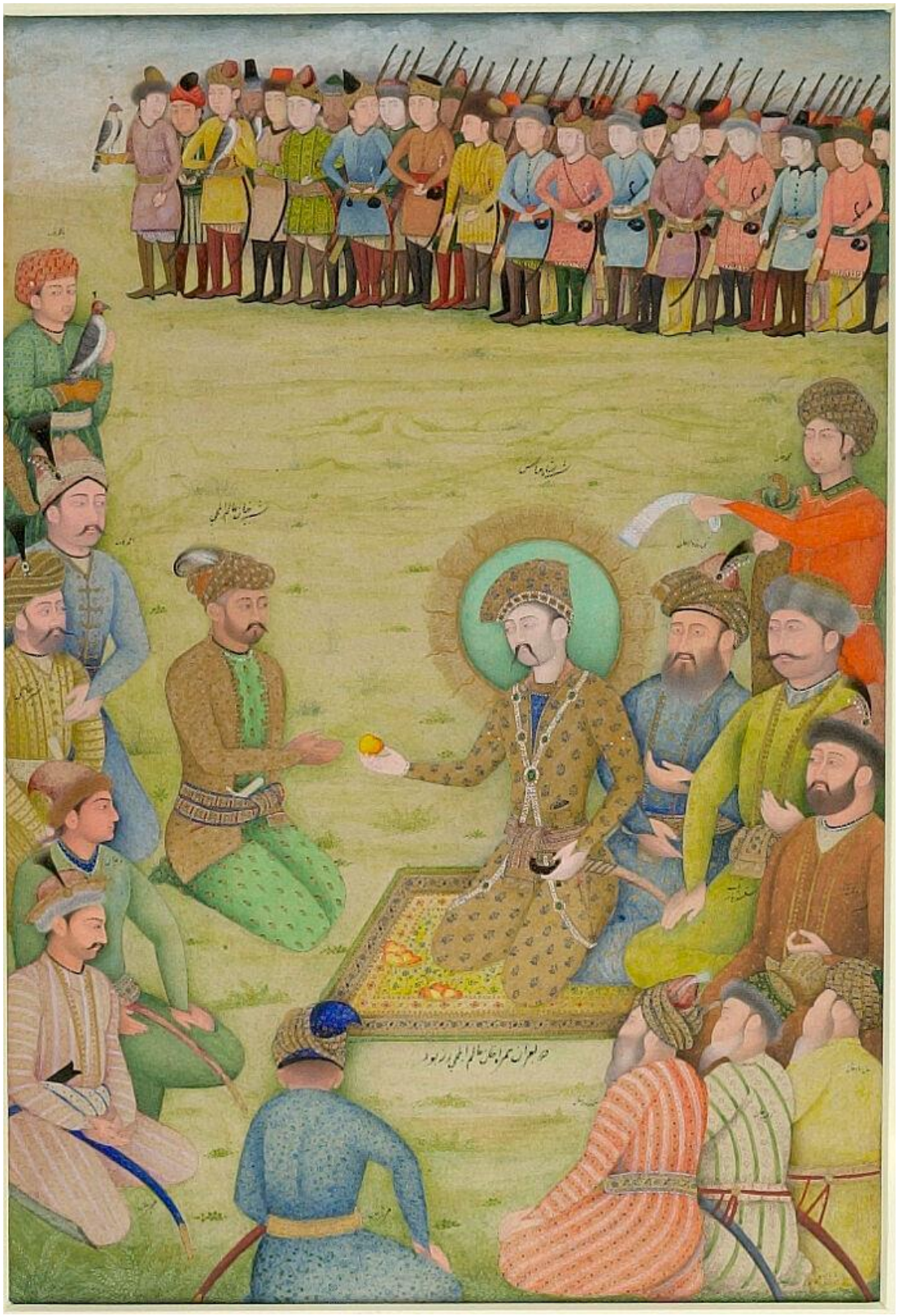

[641] https://ids.hvrd.art/ids/view/18730538?width=3000&height=3000 Erişim Tarihi: 23.12.2024

EK G: Şah I. Abbas'ın Han Âlem ile görüşmesini tasvir eden minyatür.[642]

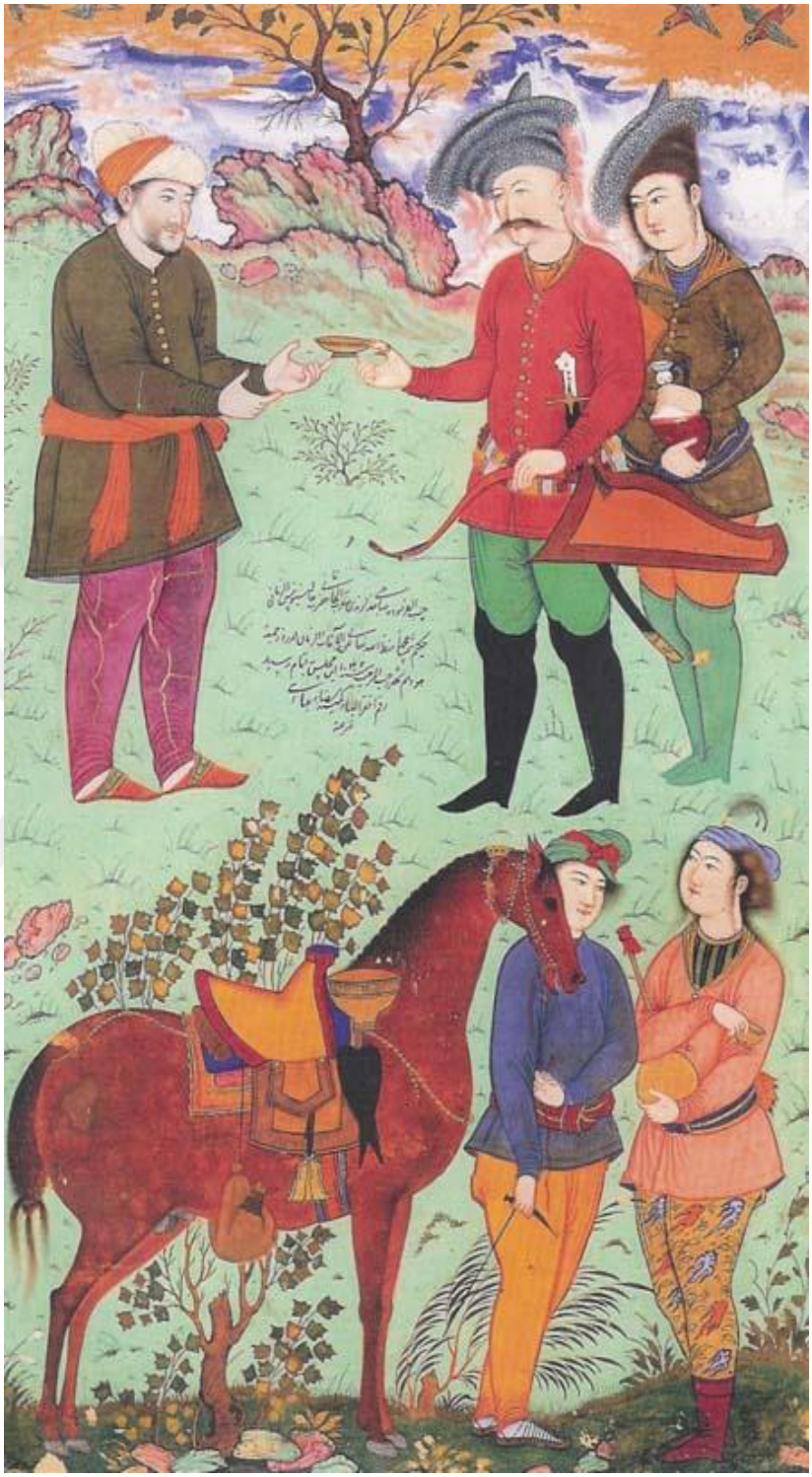

[642] Emîr Hoseyn Berâzeş, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran u Cihan*, s. 425.

EK H: Safevîlerin 1638'deki Kandahar kuşatmasını gösteren minyatür.[643]

[643] https://www.guimet.fr/sites/default/files/styles/width_1220px/public/2023-10/reddition-kandahar.jpg?itok=tcbFLL0- Erişim Tarihi: 23.12.2024.

EK I: Şah Cihan'ı sarayında Safevî elçilerini ağırlarken gösteren minyatür.[644]

امپراتور شاه جهان، فرستادهٔ ایران را دربار عام به‌حضور می‌پذیرد، با اجازهٔ کتابخانهٔ بادلین، آکسفورد، بخش کتاب‌های شرقی.

[644] Riyazul İslam, *Târîh-i Revâbit-i İran u Hind* s. 378.

EK J: Şah II. Abbas'ın Babürlü Elçisi Terbiyet Han'ı Kabul Edişi.[645]

[645] Emîr Hoseyn Berâzeş, *Revâbit-i Siyasî-Dîplomâtîk-i İran u Cihan*, s. 809.